

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, CI

Les quatre grans Cròniques

V. Apèndix i índex

Les quatre grans Cròniques: una visió de conjunt
per M. TERESA FERRER I MALLOL

Índex onomàstic i toponímic
per ANDREU GABRIEL I TOMÀS

BARCELONA
2016

Les quatre grans Cròniques

V. Apèndix i índex

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, CI

Les quatre grans Cròniques

V. Apèndix i índex

Les quatre grans Cròniques: una visió de conjunt
per M. TERESA FERRER I MALLOL

Índex onomàstic i toponímic
per ANDREU GABRIEL I TOMÀS

BARCELONA
2016

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP (revisades per al vol. 5)

Les **Quatre** grans cròniques. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 73, 80, 86, 96, 101)
Referències bibliogràfiques. — Conté: 1. Llibre dels feits del rei en Jaume -- 2. Crònica de Bernat Desclot --
3. Crònica de Ramon Muntaner -- 4. Crònica de Pere III el Cerimoniós — 5. Apèndix i índex
ISBN 9788472839717 (o.c.)
I. Jaume I, rei de Catalunya-Aragó, 1208-1276. Llibre dels feits II. Desclot, Bernat. Llibre del rei En Pere
III. Muntaner, Ramon, 1265-1336. Crònica IV. Pere III, rei de Catalunya-Aragó, 1319-1387. Crònica
V. Soldevila, Ferran, 1894-1971, ed. VI. Bruguera, Jordi, 1926- VII. Ferrer i Mallo, Maria Teresa, 1940-
VIII. Gabriel, Andreu IX. Institut d'Estudis Catalans X. Col·lecció: Memòries de la Secció
Històrico-Arqueològica ; 73, 80, 86, 96, 101
1. Corona Catalanoaragonesa — Història -- 711-1516 — Obres anteriors al 1800
821.134.1-94"12/13"
94(460.22)"12/13"

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Josep Massot i Muntaner,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Maria Teresa Ferrer, per l'apèndix
© Andreu Gabriel i Tomàs, per l'índex
© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: octubre de 2016

Compost per Fotoletra, S.A.
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN (obra completa): 978-84-7283-971-7
ISBN (volum cinquè): 978-84-9965-325-9
Dipòsit Legal: B 21833-2016

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

NOTA EDITORIAL, per Josep Massot i Muntaner	7
APÈNDIX: LES QUATRE GRANS CRÒNIQUES: UNA VISIÓ DE CONJUNT, per Maria Teresa Ferrer i Mallol	11
ÍNDIX ONOMÀSTIC I TOPONÍMIC DE LES QUATRE GRANS CRÒNIQUES, a cura d'Andreu Gabriel i Tomàs	75

Nota editorial

Aquest volum completa el projecte d'edició de les Quatre grans cròniques, a partir de la que Ferran Soldevila va preparar per a l'Editorial Selecta (1971), que la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans va aprovar el 2002 i que, després d'un llarg treball de preparació i superant un bon nombre d'entrebancs, ha anat apareixent en quatre volums, dedicats respectivament al *Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007), la *Crònica de Bernat Desclot* (2008), la *Crònica de Ramon Muntaner* (2011) i la *Crònica de Pere III el Cerimoniós* (2014).

Com he anat explicant a les notes editorials de cada un d'aquests quatre volums, la nostra intenció era d'oferir uns textos correctes i de lectura fàcil —que foren establerts per Jordi Bruguera en la seva totalitat, bé que la mort no li va permetre de revisar-ne les proves a partir del volum III—. acompanyats dels suggestius pròlegs i de les notes redactats per Soldevila mateix. Els pròlegs, lògicament, havien quedat envellits a causa dels treballs duts a terme els darrers anys del segle xx i durant el segle XXI, però ens va semblar millor de deixar-los tal com havien aparegut inicialment, encara que sempre vam advertir que calia completar-los a partir de les recerques més recents. Les notes, en canvi, van ésser reelaborades a fons, en alguns casos suprimint-les, en altres casos substituint-les per tal d'actualitzar-les, i més en general mantenint-les, però afegint-hi nova informació i rectificat-hi, sovint sense dir-ho, errors o simples errates d'impremta. És evident que la nostra feina no sempre és perfecta i som conscients que és possible de millorar-la molt, tant pel que fa als textos com pel que fa a les notes. Per exemple, és certa l'apreciació que fa Josep Antoni Aguilar —en una amable ressenya apareguda a *Llengua & Literatura*, 26 (2016), p. 181-182— en el sentit que a la p. 32 de la *Crònica del Cerimoniós* hauria estat més adequat conservar el nom bíblic *Lot* que posa Soldevila, i no mantenir la lliçó “loch”, “lloc”. Amb tot, cal precisar que no es tracta de cap «error mecànic, originat durant el procés de picatge o conversió mit-

jançant escaneig del text emprat com a base de l'edició». Precisament, el text base de l'edició, el de Pagès, diu exactament *loch*, i Jordi Bruguera, excel·lent coneixedor de la Bíblia, devia pensar que no calia canviar-lo.

Aprofito l'avinentsa per fer constar que, tot revisant l'índex de les Cròniques, m'he adonat que al capítol cxiii de la de Muntaner (p. 299 del tercer volum de la nostra edició) es va esmunyir un error important: allà on diu «preseren l'Escalea quatre naus», hauria de dir en realitat: «preseren l'Escalea. E trobaren al port de Santo Nicolò de l'Escalea quatre naus».

En aquest darrer volum, completem l'estudi de les cròniques amb una erudita panoràmica que en va traçar Maria Teresa Ferrer en un curs organitzat a Saragossa l'octubre de 2011 i publicat el 2014 amb el títol *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos: siglos XIII-XV*. Aquesta ponència, apareguda originàriament en espanyol, amb el títol *Las crónicas reales catalanas*, ha estat traduïda ara al català i posada al dia per l'autora, que ja havia tingut cura de revisar les notes de tipus històric dels volums anteriors i hi havia suggerit canvis encertats en algunes transcripcions dels textos.

De tota manera, el gruix del volum és ocupat per l'extens índex onomàstic i toponímic de les Quatre grans cròniques, que ha estat redactat, amb una paciència i una minuciositat exemplars, per Andreu Gabriel i Tomàs. Gabriel mateix ha resumit en uns quants paràgrafs els criteris que ha anat seguint i em plau de reproduir-los tot seguit:

L'índex recull els personatges, reals i literaris, que apareixen a les *Cròniques* i a les notes corresponents, ordenats alfabèticament per llinatge, tret dels casos dels sants, reis, infants, comtes i els personatges reals i literaris dels quals es desconeix el cognom. Hi consten també els noms geogràfics, els títols de llibres anònims i els conceptes més importants. Els números de pàgina darrere del numeral I corresponen a les referències del *Llibre dels feits*; els del II, a les de la *Crònica de Bernat Desclot*; els del III, a les de la *Crònica de Ramon Muntaner*, i, finalment, els del IV, a les de la *Crònica de Pere el Cerimoniós*. En lletra rodona, els números de pàgina de les referències dels noms i llocs que es troben al cos del text de les *Cròniques*, i, en cursiva, els de les referències a les notes de peu de pàgina.

Hem seguit l'ordre establert per Ferran Soldevila en l'índex de la seva edició de les *Cròniques* de l'Editorial Selecta. Així, en cas de coincidència de noms, es dona prioritat als comtes de Barcelona i als comtes-reis de la Confederació catalanoaragonesa; a continuació, la resta per ordre alfabètic de la dignitat que van ostentar, prescindint del número d'ordre o del sobrenom que els ha estat aplicat. En l'ordenació, els noms personals precedeixen els topònims.

Per tal que el lector pugui trobar amb facilitat a les *Cròniques* una referència de nom o lloc aquí recollida, hem seguit les identificacions dels personatges i les formes de recollir-ne els noms de Ferran Soldevila, tot tenint en compte, també, les esmenes que Maria Teresa Ferrer ha fet en les notes a peu de pàgina de la nostra edició. En aquest sentit, els noms dels personatges de procedència àrab han estat escrits tal com ho fa Ferran Soldevila a l'índex i a les notes a peu de pàgina, tret d'algun cas en què Maria Teresa Ferrer els corregeix. Soldevila advertia a l'índex de l'edició de *Selecta* que «els noms àrabs, que unes vegades hom escriu junt i d'altres separadament, han estat ordenats com si tot el nom formés una unitat». Hem incorporat, entre parèntesis, les diverses formes i variants en què es mostra el nom tant a les *Cròniques* com a les notes corresponents, així com hem fet constar diverses remissions d'aquestes variants a la forma en què s'ha recollit finalment aquell personatge o lloc.

No s'han incorporat a l'índex les invocacions o al·lusions pietoses a Jesucrist, a la Mare de Déu o a Mahoma, com tampoc els noms de sants quan s'utilitzen per precisar dates concretes. No recollim els noms que puguin sortir als títols dels llibres de les referències bibliogràfiques ni els llocs d'edició, però sí que n'hem registrat els editors i els autors. Tampoc no hi consten les biblioteques i els arxius on es troben els manuscrits citats, però sí els editors que se'n fan responsables.

Pel que fa als noms de reis i personatges àrabs, s'han recollit els que Ferran Soldevila identifica a l'índex, així com els que identifica per la seva banda Maria Teresa Ferrer a les notes corresponents, i hem transcrit els noms tal com ho fa Soldevila, si no és que Maria Teresa Ferrer el corregeixi explícitament.

Fins aquí els criteris donats per Andreu Gabriel. Voldria afegir-hi, d'acord amb el que ell mateix m'ha comentat i el que he pogut constatar en revisar aquest índex de cap a cap —cosa que m'ha permès d'esmenar una colla d'errors que en alguns casos ja procedien de l'edició de Soldevila o de les referències bibliogràfiques afegides a la nostra—, que no sempre resulta fàcil identificar amb tota exactitud els noms de persona citats i que és possible que a vegades una recerca més afanada permeti de matisar-hi algunes entrades o d'unificar alguns noms que ara van separats. En tot cas, en conjunt es tracta d'un instrument de treball d'una utilitat immensa i que moltes persones agrairan.

Per part meua, he d'expressar la meua satisfacció a l'hora de donar per enllestit un projecte la preparació, la direcció i la realització del qual m'han exigit moltes hores al llarg de catorze anys. acompanyades de problemes i de maldecaps de tota mena, i alhora he d'agrair un cop més la inestimable col·laboració de tots els qui ens han ajudat de moltes maneres perquè aquests cinc volums finalment siguin al carrer. La bona acceptació que han tingut fins ara ens satisfà, de la mateixa manera

que ens satisfà haver pogut dur a terme, encara que sigui d'una manera tardana, modesta i provisional, un dels primers projectes de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Apèndix

Les quatre grans cròniques: una visió de conjunt

MARIA TERESA FERRER I MALLOL

La tradició historiogràfica catalana s'havia iniciat en el segle x amb annals molt esquemàtics, escrits en llatí als monestirs de Cuixà i de Ripoll.¹ En el segle XII aquests annals van donar pas als *Gesta Comitum Barcinonensium*, que suposaren un canvi considerable en el model historiogràfic.² No obstant això, la transformació radical es va operar en el segle XIII, amb la redacció d'una crònica autobiogràfica, la de Jaume I, que abandonà el llatí per adoptar el català, que era la llengua de la dinastia barcelonina i que usà un estil més narratiu. La seguí la Crònica de Bernat Desclot, redactada dins l'entorn regi; seguidament la de Ramon Muntaner, redactada ja en el segle XIV, i tancà el cicle la Crònica de Pere el Cerimoniós, també autobiogràfica. Tot aquest tresor historiogràfic havia arribat al segle XX sense bones edicions crítiques, tot i que en el segle XIX Antoni de Bofarull ja n'havia publicat algunes d'una manera digna, amb notes.

L'Institut d'Estudis Catalans, creat el 1907, es proposà com un dels seus primers objectius publicar aquestes cròniques, i també les llatines, d'una manera crí-

1. Aquest treball es va realitzar dins el projecte d'investigació «Tripulacions, armaments, construcció naval i navegació a la Mediterrània medieval» (MINECO HAR2013-48433-C2-1-P) i dins del Grup de Recerca Consolidat per la Generalitat de Catalunya CAIMM («La Corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani», 2014 SGR 1559). La primera versió fou publicada en castellà amb el títol «Las crónicas reales catalanas» a Esteban SARASA (coord.), *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2014, p. 77-144. Ha estat traduït al català per la meva neboda Roser Ferrer i Riu, que m'ha ajudat també a introduir-hi nombroses actualitzacions bibliogràfiques, ja que va ser escrit el 2010, i algunes ampliacions, cosa que li agraeixo molt. També agraeixo a Lola Badia que m'hagi enviat el primer volum de la *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch i per ella mateixa pel que fa a la part medieval i que he pogut citar en els llocs adequats.

2. Miquel COLL I ALENTORN, «La historiografia de Catalunya en el període primitiu», *Estudis Romànics*, vol. III (1951-1952), p. 139-196, reeditat a Miquel COLL I ALENTORN, *Obres*, vol. I, *Historiografia*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

tica. Va formar un equip que va començar a treballar en aquesta tasca, la qual, però, quedà estroncada per la guerra. D'aquest gran projecte només es van poder editar, abans del conflicte, les *Gesta Comitum Barcinonensium et regum Aragonie*. També quedaren d'aquesta tasca un bon nombre de plecs impresos de les cròniques de Jaume I i de Desclot. Amédée Pagès va publicar a França la Crònica de Pere el Cerimoniós, comptant amb les notes elaborades per Ramon d'Alòs-Moner, que morí sense poder acabar-les.³ Tot i que aquest projecte quedà inconclús, alguns dels col·laboradors, com Josep M. de Casacuberta, Manuel de Montoliu o Ferran Soldevila, publicaren cròniques pel seu compte, quan fou possible, de manera que es va poder utilitzar la informació reunida.

De totes aquestes edicions, la de Ferran Soldevila, que comprenia les quatre grans cròniques en català, fou la que tingué més difusió. El català antic de les cròniques estava lleugerament adaptat a l'ortografia moderna per fer-lo més accessible a un públic culte no especialista.⁴ Tenint en compte que aquesta edició s'havia esgotat, la Secció Històrico-Arqueològica, per iniciativa de qui llavors n'era el president, Albert Balcells, decidí reeditar-la. Podriem haver optat per fer una edició nova, i de fet els textos ho són, però les notes històriques de Ferran Soldevila eren tan excel·lents que ens va semblar millor reeditar la seva obra posant-la al dia. Som molts els historiadors que hem citat les notes de Soldevila a cadascuna de les quatre grans cròniques perquè els havia aportat un gran cabal de coneixements sobre personatges i fets històrics. La reedició de l'Institut d'Estudis Catalans s'ha dut a terme sota la coordinació de dom Josep Massot; la revisió dels textos de totes les cròniques ha anat a càrrec del filòleg Jordi Bruguera, mort recentment, abans de veure editada tota l'obra, tot i que ens deixà el seu treball acabat, mentre que jo mateixa m'he ocupat de la revisió i ampliació de les notes històriques. S'ha optat també per un text lleugerament adaptat des del punt de vista ortogràfic, amb una anotació textual reduïda i pràctica, mentre que les notes històriques es mantenen i s'actualitzaven, ja que l'obra de Soldevila es publicà el 1971 i durant aquests anys la bibliografia ha augmentat d'una manera extraordinària.⁵

3. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LVII), p. 53 i 130-132. Jordi Rubió, a qui havia estat encarregada l'edició de la Crònica de Desclot, amb la col·laboració de Ferran Soldevila per a les notes històriques, la tenia molt avançada en concloure la guerra, però la semiclandestinitat a què passà l'Institut d'Estudis Catalans i la seva pròpia situació personal, depurat i destituït del seu càrrec de director de la Biblioteca de Catalunya, li van impedir continuar aquesta tasca. Cf. la ressenya de Rubió a l'edició de la Crònica de Desclot per Miquel Coll i Alentorn a *Estudis Romànics*, vol. V (1955-1956), p. 211-225.

4. *Les quatre grans cròniques*, ed. a cura de Ferran Soldevila, Barcelona, Selecta, 1971.

5. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, a cura de Josep Massot i Muntaner, revisió filològica de Jordi Bruguera, revisió històrica de Maria Teresa Ferrer i Mallol: vol. I, *Llibre dels fets del rei en Jaume*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica,

Des de principis del segle xx fins a 1970, aproximadament, es portaren a terme nombrosos estudis sobre les cròniques: sobre els autors, la filiació de les cròniques que tenien diverses versions, el procés de la seva redacció, el contingut i la veracitat de les informacions, etc. Els treballs de Jaume Massó i Torrents i de Ramon d'Alòs-Moner,⁶ d'Antoni Rubió i Lluch i de Jordi Rubió i Balaguer,⁷ de Miquel Coll i Alentorn⁸ i de Ferran Soldevila aportaren l'estructura bàsica de la historiografia sobre les cròniques catalanes.

Un dels debats que es produïren, amb la participació de diversos especialistes, fou el de la possible inclusió a les cròniques de cantars de gesta prosificats. Manuel de Montoliu llançà la idea⁹ i Ferran Soldevila l'acollí amb entusiasme i rastrejà vestigis d'aquests possibles poemes en algunes de les cròniques.¹⁰ Anys després,

LXXIII); vol. II, *Crònica de Bernat Desclot*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXX); vol. III, *Crònica de Ramon Muntaner*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXXVI); vol. IV, *Crònica de Pere III el Cerimoniós*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, xcvi).

6. Jaume MASSÓ I TORRENTS, «Historiografia de Catalunya en català, durant l'època nacional», *Revue Hispanique*, vol. 15 (1906), p. 486-613; Jaume MASSÓ I TORRENTS, *De la Crònica del rei en Jaume el Conqueridor*, discurs presidencial, Tarragona, Ateneu, 1911; Ramon D'ALÒS-MONER, *Historiografia*, Barcelona, Crestomaties Barcino, 1932.

7. Els treballs sobre cròniques concretes del primer seran citats més endavant; del segon, cf. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Consideraciones generales acerca de la historiografia catalana medieval y en particular de la Crònica de Desclot», a *Obres de Jordi Rubió i Balaguer*, vol. VI, *Història i historiografia* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 124-192.

8. Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*.

9. Manuel de MONTOLIU, «La cançó de gesta de Jaume I. Nova teoria sobre la Crònica del Conqueridor», *Butlletí Arqueològic. Tarragona*, núm. 8 (1922), p. 177-186, i 9 (1922), p. 209-216; Manuel de MONTOLIU, «Sobre els elements èpics, principalment arturians, de la Crònica de Jaume I», a *Homenaje a Menéndez Pidal*, vol. I, Madrid, 1924, p. 698-717; Manuel de MONTOLIU, «Sobre la teoria dels poemes històrics, cròniques rimades catalanes medievals», *Revista de Catalunya*, núm. 22 (1926), separata de 15 p.; Manuel de MONTOLIU, «Sobre el primitiu text versificat de la Crònica de Jaume I», *Anuari. Publicacions de l'Oficina Romànica*, vol. 1 (1928), p. 697-712.

10. Ferran SOLDEVILA, «Catalunya ha tingut poesia èpico-popular? La Crònica de Jaume I», *Revista de Catalunya*, núm. 15 (1925), p. 240-250; Ferran SOLDEVILA, «Catalunya ha tingut poesia èpico-popular? La Crònica de Bernat Desclot», *Revista de Catalunya*, núm. 16 (1925), p. 346-358; Ferran SOLDEVILA, «Un poema joglaresc sobre l'engendrament de Jaume I», a *Estudios dedicados a Ramon Menéndez Pidal*, vol. VII, Madrid, 1957, p. 71-80, reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, a cura de Joaquim Molas i Josep Massot i Muntaner, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 307-317; Ferran SOLDEVILA, «Un poema joglaresc sobre l'assalt de la ciutat de Mallorca», *Estudis Romànics*, vol. IX (1961), *Estudis de llatí medieval i de filologia romànica dedicats a la memòria de Lluís Nicolau d'Olwer*: 2, p. 49-59, inclòs també en el «Prefaci» del «Llibre dels feits del rei en Jaume o Crònica de Jaume I», a Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 45-54, i reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 349-362; Ferran SOLDEVILA, *Les prosificacions en els primers capítols de la Crònica de Desclot*, discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Barcelona, 1958. Encara el 1976, Beatrice J. CONCHEFF, *The hypothetical epic-narrative sources for the Catalan*

Stefano Asperti refusava aquesta teoria amb sòlides raons tècniques.¹¹ Aquesta teoria ajudava a comprendre la magnífica eclosió de la prosa en català, però hi ha altres causes que l'expliquen, i que Jordi Rubió ja apuntava, com el precedent de la prosa llatina i especialment la prosa de la Cancelleria Reial, d'escrivanies d'institucions diverses i dels tribunals de justícia, i també de les escrivanies notariales.¹²

Els historiadors de la literatura s'han ocupat també de les grans cròniques perquè són les quatre perles de la literatura catalana medieval, com deia Morel-Fatio, veritables meravelles des del punt de vista literari i lingüístic segons Martí de Riquer; Riquer, Jordi Rubió, Albert Hauf, Stefano Maria Cingolani, Josep Antoni Aguilar Àvila, són autors d'estudis de conjunt sobre les cròniques.¹³ Un dels temes que han obert és el de la intencionalitat de les cròniques, és a dir, el seu objectiu d'assegurar la memòria dels grans fets (en el sentit especialment de conquestes) duts a terme per la dinastia de Barcelona i de presentar-los d'una manera favorable a la posteritat.¹⁴ Aquesta intencionalitat ha derivat després cap a la tipificació de propaganda, que no em sembla una idea tan encertada. Propaganda és el treball o activitat que es du a terme per difondre alguna cosa, però d'una manera immediata per obtenir resultats en un termini breu; aquesta actualitat que comporta la paraula no té sentit amb les cròniques, que es difonien poc i tard respecte als inte-

chronicles of Jaume I, Desclot and Muntaner, Ann Arbor, University Microfilms International, 1976, acceptava el plantejament de Soldevila, presentant la teoria d'una manera més organitzada.

11. Stefano ASPERTI, «La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes», a *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant/Elx, 1991)*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 85-137. Per això, la nova versió actualitzada de *Les quatre grans cròniques* no inclou les notes de Soldevila en les quals recomponia aquests possibles poemes, tant per la seva escassa acceptació actual com perquè en la nostra reedició, amb notes a peu de pàgina, haurien pres un espai excessiu. Poden consultar-se els seus treballs sobre aquesta qüestió o bé la seva edició de les cròniques.

12. Cf. la llarga ressenya de Jordi RUBIÓ I BALAGUER a l'edició de la Crònica de Desclot citada.

13. Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, 1980, vol. 1, p. 394-501, en concret p. 394; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. 1 (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, 1), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 113-129; Albert HAUF I VALLS, «Les cròniques catalanes medievals. Notes entorn a la seva intencionalitat», a Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 39-75; Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle x fins al xiv*, Barcelona, Base, 2008; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2011.

14. Brigitte SCHLIEBEN-LANGE, «Zu den Intentionserklärungen der vier grossen katalanischen Chroniken», a *Miscel·lània Aramon i Serra. Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, vol. 1, Barcelona, Curial, 1979, p. 533-541 (Estudis Universitaris Catalans, XXIII); Albert HAUF I VALLS, «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals», a Ian MICHAEL i Richard Andrew CARDWELL (ed.), *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate*, Oxford, The Dolphin Book, 1986, p. 47-61; Albert HAUF I VALLS, «Les cròniques catalanes medievals».

ressos que podien defensar. Això no vol dir que els monarques no fessin propaganda de les seves conquestes i que no presentessin favorablement els seus interessos, però ho feien a través de cartes a les corts europees o mitjançant els discursos dels seus ambaixadors, que solien fer-se davant públics bastant amplis que comprenien com a mínim el monarca, els alts càrrecs de la cort i el consell reial, i per descomptat, també ho feien a l'interior dels seus regnes a través dels discursos reials i de la correspondència. De fet, Suzanne Cawsey associà la propaganda als discursos reials.¹⁵ Stefano Maria Cingolani ha desenvolupat la interpretació de les cròniques com a instrument propagandístic, tot i que també les ha qualificat de memòria dels reis, que és una denominació més indicada.¹⁶ Cingolani s'ha especialitzat últimament en l'estudi de les cròniques catalanes des del punt de vista literari.

Acaba d'aparèixer una obra de l'historiador Jaume Aurell, que aplica a l'anàlisi de les cròniques els paradigmes del nou medievalisme i de la nova historiografia i les examina comparativament amb les tradicions històriques europees. L'obra, en anglès, vol contribuir a estendre dins del món acadèmic internacional el coneixement de les nostres cròniques, que és molt menor que el de les d'altres països europeus.¹⁷

Són molts els aspectes particulars que els estudiosos han analitzat en les cròniques: llegendes com la de l'emperadriu d'Alemanya acusada d'adulteri i salvada pel bon comte de Barcelona i moltes altres,¹⁸ o bé conceptes o matèries com el

15. Suzanne F. CAWSEY, «Royal Eloquence, Royal Propaganda and the Use of the Sermon in the Medieval Crown of Aragon, c. 1200-1400», *The Journal of Ecclesiastical History*, núm. 50 (1999), p. 442-463; Suzanne F. CAWSEY, *Reialesa i propaganda. L'eloqüència reial i la Corona d'Aragó, 1200-1450*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2008 (traducció de *Kingship and Propaganda: Royal Eloquence and the Crown of Aragon c. 1200-1450*, Oxford, Oxford University Press, 2002).

16. Stefano MARIA CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006. També incorpora aquesta noció de propaganda Juan F. UTRILLA UTRILLA, «Historia y ficción en las crónicas aragonesas: cronistas y propaganda política en la Edad Media», *Aragón en la Edad Media*, núm. XVIII (2004), p. 83-113.

17. Jaume AURELL, *Authoring the past: History: Autobiography and Politics in Medieval Catalonia*, Chicago, The University of Chicago Press, 2012. Cf. del mateix autor *La historiografia sobre Jaume I*, a Maria Teresa FERRER i MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. 1, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 673-714.

18. Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XVII (1932), p. 250-287; Antoni FERRANDO, «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», a *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Frankfurt, 1994)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 197-216; Anna CORTADELLAS i VALLÈS, «La llegenda de la rendició del comte Hug V d'Empúries en la historiografia catalana medieval», *Zeitschrift für Katalanistik*, vol. II (1989), p. 148-158; Anna CORTADELLAS i VALLÈS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó (segles XIII-XVI)*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001 (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 79).

cristianisme, Espanya i la nacionalitat, la temporalitat, els ritus de la reialesa,¹⁹ la tàctica militar i les armes, la visió del sarraí,²⁰ les relacions entre Catalunya i Aragó o quin tractament reben determinats personatges, territoris o ciutats.²¹

LES GESTA COMITUM BARCINONENSIIUM ET REGUM ARAGONIE

Les *Gesta Comitum* són una genealogia narrativa que conté les històries dels comtes de Barcelona, de la seva lluita contra els musulmans i de la consecució de la independència dels francs. Foren escrites en llatí al monestir de Ripoll des del final del segle XII i es van anar elaborant d'una manera continuada fins al segle XIII ampliant-se en cada govern o regnat. Aviat foren traduïdes al català. L'edició de 1925 presentà seguits el text llatí i el text català, a fi de facilitar-ne la comparació, amb un estudi previ;²²

19. Raquel HOMET, «Aspectos de la imaginaria política: los conceptos de cristiandad, España y nacionalidad en las grandes crónicas catalanas», *Temas medievales*, vol. 5 (1995), p. 254-256; Raquel HOMET, «La temporalidad en la historiografía catalana: del “Llibre dels feits” a Pedro el Ceremonioso», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 26 (2005), *Homenatge a la Prof. Dra. Carme Batlle i Gallart*, p. 271-284; Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Ritos y gestos de la realeza en las cuatro grandes crónicas», a José Ángel SESMA MUÑOZ (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458. La Monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragossa, Centro de Estudios Medievales de Aragón, 2010, p. 285-326.

20. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Les armes a les cròniques catalanes del segle XIII», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XIII (1928), p. 542-544, reeditat a Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia*, p. 264-267, ressenya del llibre de Wilhelm GIESE, *Waffen nach der spanischen Literatur des 12. und 13. Jahrhunderts*, Hamburg, 1925; Wilhelm GIESE, «Waffen nach den katalanischen Chroniken des XIII. Jahrhunderts», *Volkstum und Kultur der Romanen*, vol. I (1928), p. 140-182; Paul Douglas Humphries, «“Of arms and men”: siege and battle tactics in the Catalan Grand Chronicles (1208-1307)», *Military Affairs*, núm. 49-4 (1985), p. 173-178; Linda A. McMILLIN, «Portrait of the enemy: Saracens in the Catalan Grand Chronicles», *Sharq Al-Andalus*, vol. 4 (1987), p. 49-57.

21. Stefano Maria CINGOLANI, «Tradiciones e idiosincrasias: las relaciones entre Cataluña y Aragón en la historiografía (siglos XI-XIII)», a José Ángel SESMA MUÑOZ, *La Corona de Aragón*, p. 221-254; Ferran SOLDEVILA, «La figura de Pere el Catòlic en les cròniques catalanes», *Revista de Catalunya*, núm. IV (1926), p. 495-506, reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 91-106; Alberto BOSCOLO, «I cronisti catalano-aragonesi e la Storia italiana del basso Medioevo», a *Nuove questioni di Storia Medioevale*, Milà, Marzorati, 1964, p. 301-323; Miquel COLL I ALENTORN, «Historiografia de Barcelona», a Agustí DURAN I SANPERE (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, Aedos, 1975, vol. I, p. 11-52, reeditat a Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 362-413; Miquel COLL I ALENTORN, «Girona a les quatre grans cròniques», a Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 156-167; Jocelyn N. HILLGARTH, «Jaime I y Pedro IV de Aragón: sus crónicas en relación con el reino de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 35 (1977), p. 342-353; Jaume SASTRE, *Menorca dins les quatre grans cròniques*, Ciutadella, Nura, 1985.

22. *Gesta Comitum Barcinonensium*, textos llatí i català editats i anotats per Lluís BARRAU DIHIGO i Jaume MASSÓ TORRENTS, Barcelona, Fundació C. Rabell, 1925 (Cròniques Catalanes, publicades sota la direcció de l'Institut d'Estudis Catalans, II), reedició amb un pròleg de Thomas N. BISSON, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXIX).

recentment, Stefano Maria Cingolani ha publicat una nova edició de la versió catalana d'aquesta crònica.²³

Els textos per a cadascun dels comtes i després dels reis són breus en la primera versió; amb el temps es feren més extensos, especialment els últims, de Pere el Gran a Jaume II, que falten en la versió catalana, que acaba en Jaume I. Els textos més antics, tot i que breus, són importants per l'escassetat de fonts. Aurell qualifica aquesta obra de text fundacional de la historiografia catalana medieval, el punt de partida de la memòria col·lectiva catalana; les *Gesta Comitum* van tenir un paper important en la formació de models historiogràfics i en la promoció de la identitat nacional i cultural. Respecte als annals primitius representaren també una secularització, atès que es prescindí de les notícies bíbliques inicials.²⁴

LES QUATRE GRANS CRÒNIQUES

A mitjan segle XIII, la historiografia experimenta un canvi molt important i es passa a les cròniques en català; de l'estil convencional, més aviat sec, de les *Gesta* es passa a una narrativa apassionada i èpica; de l'obra anònima es passa a l'obra de autor; dels monestirs es passa a la cort.²⁵

Jaume I i el Llibre dels feits

L'autor

El rei Jaume I és l'autor de la primera de les anomenades quatre grans cròniques. Essent l'autor un rei, només comentarem la seva vida a través del seu relat, atès que és molt coneguda; per això remetrem a una selecció de la nombrosa bibliografia sobre la seva vida i la seva obra de govern²⁶ i a les col·leccions documen-

23. *Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó*, edició crítica de Stefano Maria CINGOLANI, València, Publicacions de la Universitat de València, 2008 (Monuments d'Història de la Corona d'Aragó, 1). Cf. també: Stefano Maria CINGOLANI, «Historiografia al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 3. Gesta Comitum Barchinonensium IV», *Llengua & Literatura*, núm. 15 (2004), p. 7-30. Sobre la historiografia primitiva catalana fins a les «gestes dels comtes», cf. també *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Fundació Carulla i Ajuntament de Barcelona, 2013, la part medieval de la qual ha estat coordinada per Lola Badia.

24. Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 11, 21-37 i 114-127.

25. Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 127-131.

26. Ferran SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, Teide, 1955; Ferran SOLDEVILA, *Vida de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, Aedos, 1968, reeditat per Base, 2008; Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1968; Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, edició a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1952; Joan F. CABESTANY I FORT, *Jaume I (1208-1276). Esbós d'una biografia*, Ajuntament de Barcelona, 1976; Miquel COLL I

tals bàsiques.²⁷ No podem oblidar, però, que fou un gran conqueridor que amb les terres que prengué als sarraïns duplicà els regnes rebuts en herència. Fou també un impulsor de l'organització i del progrés dels seus regnes en tots els aspectes: en el govern, en l'economia i principalment en el comerç. La bibliografia sobre aquest personatge ha augmentat extraordinàriament a partir dels congressos organitzats amb motiu del vuitè centenari, als quals cal afegir altres publicacions.²⁸

Durant un temps es va dubtar de l'autoria del rei i s'atribuí la Crònica al dominic Pere Marsili, teoria ja superada, o bé es cregué en la intervenció d'altres autors. Segons Nicolau d'Olwer, el pròleg, els últims vint capítols i l'epíleg haurien estat obra de Pere Marsili, l'autor de la versió llatina del *Llibre dels feits*, que després comentarem. Per a la primera part, Nicolau suggeria la intervenció del jurista Bernat Vidal, tesi que no fou acceptada, mentre que Montoliu creia que el col-

ALENTORN, *Geni i figura de Jaume I, a Jaume I el Conqueridor 1276-1976. En el VII Centenari de la seva mort*, Barcelona, Fundació Carulla-Font, 1976, p. 1-12; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Jaume I a través de la història*, València, Edicions 3 i 4, 1984, 2 v., 2a ed. amb un epíleg nou, València, Publicacions de la Universitat de València, 2009; Robert I. BURNS, «The spiritual life of Jaume the Conqueror, king of Arago-Catalonia, 1208-1276. Portrait and self-portrait», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones 1-1*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1980, p. 323-457 (traducció al català: «Vida espiritual de Jaume el Conquistador», a *Jaume I i els valencians del segle XIII*, València, Tres i Quatre, 1981, p. 1-49); Robert I. BURNS, «El rei Jaume I i València: perfil d'un conqueridor», a *Història del País Valencià*, vol. II, *De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 139-167; José Luis VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, Madrid, Espasa Calpe, 2003; Joan CABESTANY, *Jaume I, conqueridor i home de govern (1208-1276)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2004; Antoni FURIÓ, *El rei conqueridor: Jaume I: entre la història i la llegenda*, València, Bromera, 2007; Stefano MARIA CINGOLANI, *Jaume I: Història i mite d'un rei*, Barcelona, Edicions 62, 2007; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Jaume I i el seu regnat*, Lleida, Pagès, 2007. Actes dels congressos celebrats amb motiu del vuitè centenari del naixement del rei: Esteban SARASA SÁNCHEZ (coord.), *La sociedad en Aragón y Cataluña en el reinado de Jaime I (1213-1276)*, Saragossa, CSIC. Institución Fernando el Católico i Diputació Provincial de Saragossa, 2009; Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, i vol. II, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2012. D'aquesta darrera obra, el volum I conté els blocs d'estudis següents: «El poder reial», «La política internacional», «La família reial i la política successòria», «La figura de Jaume I» i «El món cultural i artístic». El volum II conté els blocs següents: «L'economia rural», «L'articulació urbana», «Les institucions eclesiàstiques» i «L'expansió territorial i el comerç reial», amb un total de quaranta-tres estudis. Inclou també els mapes que reflecteixen l'itinerari de Jaume I durant tota la seva vida, a cura d'Esther Redondo.

27. Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1918, reeditat amb pròleg de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXV); Ambrosio HUICI MIRANDA i María de los Desamparados CABANES PECOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón*, 5 v. publicats (1216-1268), València-Saragossa, Anubar, 1976-1988; Robert I. BURNS, *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia. The registered Charters of its Conqueror Jaume I (1257-1276)*, Princeton, Princeton University Press, 1985-2007.

28. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Jaume I a través de la història*; Marta SERRANO COLL, *Jaime I el Conquistador. Imágenes medievales de un reinado*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2008; Antoni FURIÓ, *El rei conqueridor. Jaume I entre la història i la llegenda*, Alzira, Bromera, 2007.

laborador del rei fou Jaume Sarroca, canceller reial, que havia estat degà de València, sagristà de Lleida i bisbe d'Osca²⁹ i que sembla que era fill natural del rei.³⁰

També Jaume Riera ha sostingut aquesta autoria de Sarroca; l'estil molt eclesiàstic del pròleg era un argument per a adjudicar-li'n, almenys, la redacció, tot i que Riera estenia la seva autoria a tot el llibre; tant Asperti com J. M. Pujol han refusat aquesta teoria, encara que el primer afirma que el pròleg és més elaborat que la resta de l'obra i que seria possible la intervenció d'algú més. Pujol ha aportat un estudi detallat de les citacions bíbliques del *Llibre dels feits* i afirma que alguns coneixements bíblics eren normals en un monarca del segle XIII i que, a més, hi ha errors en les fonts, fet que descartaria un eclesiàstic de bona formació com era Sarroca. Segons el P. Burns, l'espiritualitat que reflecteix la Crònica és la d'un cavaller seglar, religiosament ingenu, amb un enfocament militarista, centrat en la vida del campament, les armes i l'honor, que encaixa amb la mentalitat del rei, perceptible en la documentació, i que porta la marca dels templers que l'educaren en els seus monestirs casernes; aquesta espiritualitat no coincideix en absolut amb la d'un clergue, que no podria expressar-se de la manera que ho fa el rei.³¹ Actualment no hi ha dubtes sobre l'autoria del mateix rei.

29. Josep VILLARROYA, *Colección de cartas histórico-críticas en que se convence que el rey D. Jayme I de Aragón no fue el verdadero autor de la Crónica o comentario que corren a su nombre. Escritas a un amigo por...*, València, Oficina Benito, 1800; Ferran SOLDEVILA, «Josep de Villarroya i la Crònica de Jaume I», discurs ressenyat a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1965, inclòs també en el «Prefaci» del *Llibre dels feits del rei en Jaume* o Crònica de Jaume I», a Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 36-45, i reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 75-89; Manuel de MONTOLIU, «La Crònica de Marsili i el manuscrit de Poblet: contribució a l'estudi de la Crònica de Jaume I», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. v (1913-1914), p. 277-310; Manuel de MONTOLIU, «Sobre la redacció de la Crònica de Jaume I», *Estudis Romànics*, vol. II (1917), p. 25-72; Eugène MARTIN-CHABOT, «Pere Marsili et le "Libre dels feyts del rei en Jacme lo Conqueridor"», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, vol. LXXII (1911), p. 92-99; Ferran SOLDEVILA, «La Crònica de Marsili ¿ha influït en la darrera redacció de la Crònica de Jaume I?», *Estudis Romànics*, vol. x (1962), *Estudis de literatura catalana oferts a Jordi Rubió i Balaguer: 1*, p. 137-146, article inclòs també en el «Prefaci» de la seva edició del *Llibre dels feits del rei en Jaume* o Crònica de Jaume I», a Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 54-62, i reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 61-73; Lluís NICOLAU D'OLWER, «La Crònica del Conqueridor i els seus problemes», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XI (1926), p. 79-88. Sobre el *Llibre dels feits*, cf. també *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, vol. I, p. 97-122: s'ocupen de l'estudi de la Crònica de Jaume I Josep M. Pujol i Xavier Renedo.

30. Joan AINAUD DE LASARTE, «Jaume Sarroca i Jaume I», *Estudis Romànics*, vol. x (1962), *Estudis de literatura catalana oferts a Jordi Rubió i Balaguer: 1*, p. 131-136. Més tard, Ainaud s'adonà que en la vestidura eclesiàstica de la imatge jacent de Jaume Sarroca, a la seva tomba de Poblet, figuren, alternades, les armes dels Sarroca i les del rei, les quatre barres, referència evident a la mare i al pare del bisbe d'Osca; recull la notícia Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, p. 139, n. 78. Sobre la possible autoria de Sarroca, que fou rebutjada per Ferran Soldevila, cf. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. I, *Jaume I*, p. 86.

31. Martí de RIQUER, *L'escriptor Jaume I, a Jaume I el Conqueridor 1276-1976. En el VII Centenari de la seva mort*, p. 78-83; Jaume RIERA I SANS, «La personalitat eclesiàstica del redactor del "Llibre dels Feys"», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones 3-5*, Sara-

La redacció de l'obra

La singularitat d'unes «memòries» reials, escrites en primera persona, en plural majestàtic normalment, tot i que també a vegades s'escapa un «jo», és el que ha provocat dubtes sobre l'autoria. Es creia que el rei havia dirigit la redacció de l'obra (com ho feia Alfons el Savi), cosa que hauria permès una major intervenció dels ajudants, però actualment els estudis realitzats per filòlegs han portat a la conclusió que el rei va desgranar els seus records en reunions amb diverses persones, que potser havien participat en els fets al seu costat i que podien comentar-los o aportar detalls. Alguna secretari prenia nota de tot i hi donava forma escrita, que després potser es completava amb la consulta de documents; en tot cas, els rastres d'oralitat són segurs i el monarca es refereix, en una ocasió, a la presència d'una determinada persona quan feia el llibre.³²

Asperti ha assegurat que en el *Llibre dels feits* hi ha una presència total de la primera persona històrica; és, diu, la historia feta pel rei, repensada per ell mateix i transmesa mitjançant el filtre psicològic i lingüístic de la pròpia memòria personal, que transfereix al públic la manera com va viure els fets que va protagonitzar.³³

gossa, Institución Fernando el Católico, 1982, p. 575-589; Stefano ASPERTI, «El rei i la història. Propostes per a una nova lectura del “Llibre dels feyts” de Jaume I», *Randa*, núm. 18 (1985), p. 5-24 (traducció de «Il re e la storia. Proposte per una nuova lettura del Libro dels Feyts di Jaume I», *Romanische Zeitschrift für Literaturgeschichte = Cahiers d'Histoire des Litteratures Romanes*, vol. 7, 1983, p. 275-296); Josep M. PUJOL, «The “Llibre del rei en Jaume”: A matter of style», a Alan DEYERMOND (ed.), *Historical literature in medieval Iberia* (Papers of the Medieval Hispanic Research Seminary, 2), Londres, Queen Mary and Westfield College, Department of Spanic Studies, 1996, p. 35-65; Josep M. PUJOL, «Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei en Jaume», *Estudis Romànics*, vol. XXIII (2001), p. 147-171; Robert I. BURNS, *Vida espiritual de Jaime I el Conquistador*, p. 9-13; Jaume AURELL, «Le “Livre des faits” de Jacques Ier d'Aragon (1208-1276): entre la chronique historique et la fiction autobiographique», a Pierre MONNET i Jean-Claude SCHMITT (ed.), *Autobiographies souveraines*, París, Publications de la Sorbonne, 2012, p. 159-177.

32. El primer a parlar d'aquest mètode de redacció fou Stefano ASPERTI, «Indagini sul “Llibre dels feyts” di Jaume I: Dall'originale all'archetipo», *Romanistisches Jahrbuch*, núm. 33 (1982), p. 269-285. També Josep M. PUJOL, «El programa narratiu del “Llibre del rei en Jaume”», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, Castelló de la Plana i Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 257-286. Josep M. PUJOL, «Composició oral interactiva en el “Llibre dels feits”: el testimoni de la retòrica», a Maria Teresa FERRER i MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. 1, p. 741-759, ha analitzat en profunditat aquest sistema de redacció. Xavier RENEDO comenta les aportacions de Josep M. Pujol a «Josep Maria Pujol, el rei en Jaume i el Llibre dels fets», *Mot so Razo*, núm. 12 (2013), p. 19-32. Jordi BRUGUERA i TALLEDA, «Identitat lingüística del *Llibre dels feits* de Jaume I», a Maria Teresa FERRER i MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. 1, p. 875-896, s'ocupa preferentment dels trets d'oralitat en la sintaxi, grafia, fonètica, morfosintaxi o vocabulari del *Llibre dels feits*, aspectes que havia tractat ja a Jordi BRUGUERA i TALLEDA, «La llengua del “Llibre dels fets”. Una sintaxi marcada per l'oralitat», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, p. 365-392.

33. Stefano ASPERTI, «La qüestió de les prosificacions», p. 132-134 i 136; Stefano ASPERTI, «El rei i la història», p. 12 i 24.

Jaume I fou el primer rei de l'edat mitjana que va decidir relatar les seves memòries personalment i que va declarar que ho feia perquè la gent que visqués després de la seva mort sabés el que ell havia fet, referint-se principalment a les seves conquestes.³⁴ No fou fins un segle més tard que un emperador alemany, Carles IV (1316-1378),³⁵ i també un descendent de Jaume I, Pere el Cerimoniós, seguissin el seu exemple i dictessin les pròpies autobiografies. La Crònica és una veritable joia, com deia Jordi Bruguera. Jaume I volia perviure en la memòria atès que era conscient de la transcendència de les seves conquestes, que havien significat una ampliació molt important dels seus regnes. Ho havia aconseguit no en lluita contra cristians sinó en lluita contra l'islam, l'objectiu que li havia estat inculcat en la seva infantesa, sens dubte, pels templers, que el van educar a Montsó i el van preparar perquè pogués conduir el seu exèrcit i governar els seus estats. Jaume I va procurar quedar bé, com és natural i humà, però d'una manera bastant innocent i simpàtica.

La data o dates de redacció han estat discutides. Nicolau d'Olwer creia que s'havia redactat en dues etapes: fins al capítol 327 a Xàtiva, el 1244, i fins al 546 a Barcelona, el 1274, plantejament acceptat per Coll i Alentorn, que a més creia que el *Llibre dels feits* havia estat remodelat en capítols en el segle XIV. Segons Coll, aquesta reordenació va comportar una dislocació en algun cas. Tant Vicent Garcia Edo com Josep Maria Pujol han intervingut també en aquest debat. Aquest últim, en els seus estudis recents, proposa per al *Llibre dels feits* una data de redacció a finals del regnat de Jaume I, a partir de 1270 probablement.³⁶

34. Martí de RIQUER, «Jaime I el Conquistador, autor del “Libre dels feyts”», a JAUME I, *Libre dels Feys del rei en Jacme*, edició facsimil del manuscrit de Poblet (1343), conservat a la Biblioteca Universitària de Barcelona, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1972, p. 1-26; Martí de RIQUER, *El prosista Jaime el Conquistador*, Madrid, Instituto de España, 1977, p. 9-14 (Commemoración de la Fiesta Nacional del Libro Español); Robert I. BURNS, *The King's autobiography: The Islamic connection*, a Robert I. BURNS, *Muslims, Christians and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia. Societies in symbiosis*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, p. 285-288 (trad. catalana: «L'autobiografia del rei. El contacte islàmic», a Robert I. BURNS, *Moros, cristians i jueus en el regne croat de València*, València, Tres i Quatre, 1987, p. 403-409), suggereix, per la forma autobiogràfica, algun model musulmà; Stefano ASPERTI, «El rei i la història», p. 5-24; Donald J. KAGAY, «The line between memoir and history: James I of Aragon and the “Libre dels Feys”», *Mediterranean Historical Review*, vol. 11-2 (1996), p. 165-176, reed. a Donald J. KAGAY, *War, Government, and Society in the medieval Crown of Aragon*, Ashgate Variorum, 2007; Stefano Maria CINGOLANI, «Memòria, llinatge i poder: Jaume I i la consciència històrica», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. XIX (2008), p. 101-127; Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 157-164.

35. *Vita Caroli Quarti. Die Autobiographie Karls IV*, ed. a cura d'E. Hillenbrand, Stuttgart, Fleischhauer-Spohn Verlag, 1979; Pierre MONNET i Jean-Claude SCHMITT, «Introduction», a Pierre MONNET i Jean-Claude SCHMITT (ed.), *Autobiographies souveraines*, p. 7-32. La *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch insisteix també en la singularitat del caràcter autobiogràfic de l'obra i en l'objectiu de ser memòria i exemple per al futur.

36. Lluís NICOLAU D'OLWER, «La Crònica del Conqueridor»; Josep M. PUJOL, «The “Libre del rey en Jaume”»; Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 141-142; Vicent GARCIA EDO, «Una pro-

L'obra de Jaume I ha estat objecte d'innombrables estudis: ha cridat l'atenció la subordinació dels fets del monarca a la seva fe, de la qual són fruit i testimoni i, per tant, estan vinculats a la Providència. Com diu Albert Hauf, el *Llibre dels feits* és una acció de gràcies per les mercès rebudes de Déu i en algun moment, com en la conquesta de Múrcia, el rei accepta el paper messiànic de salvador de les Espanyes.³⁷ Altres estudiosos s'han interessat per la política, la monarquia i altres aspectes generals;³⁸ s'han analitzat mil i un aspectes de la redacció de l'obra,³⁹ de la llengua⁴⁰

posta d'estructura i de cronologia del contingut del "Llibre dels feits" de Jaume I», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, núm. 3 (1992), p. 17-34.

37. Albert HAUF I VALLS, «Les cròniques catalanes medievals», p. 47-54; Xavier RENEDO, «Elements messiànics en el "Llibre dels feits" del rei Jaume I», a *Literatura profètica a la Corona d'Aragó i a la Mediterrània occidental (segles XIII-XVIII): V Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga (2004)*, en premsa; Damian J. SMITH, «James I and God: Legitimacy, protection and consolation in the "Llibre dels Fets"», *Imago temporis. Medium Aevum*, vol. I (2007), p. 105-119. Sobre diversos aspectes del «Llibre», cf. Albert HAUF I VALLS (ed.), *El 'Llibre dels feits': Aproximació crítica*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2012. Un dels treballs fa referència també a l'espiritualitat del rei: Xavier RENEDO, «Jaume I es confessa (serra de Carrasco, principis de gener del 1266)», p. 255-271. La *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch s'ocupa igualment d'aquests aspectes messiànics de l'obra, com també de la llengua, l'estil i l'estructura interna i l'organització narrativa, la tradició textual i la reverberació medieval: vol I, p. 100, 104-105, 109-112 i 116-119.

38. Raquel HOMET, «Caracteres de lo político en el "Llibre dels fets" de Jaime I el Conquistador», *Res Gesta*, núm. 32 (1993), p. 171-194.; Raquel HOMET, «Dos modelos de monarquía y de política catalanes. las propuestas de Jaume I i de Ramon Muntaner», a *La historia política europea como proceso integrador*, actes de les VI Jornades de Historia de Europa, Buenos Aires, Asociación Argentina de Profesores Universitarios de Historia de Europa, 1995, p. 151-170. Cf. també José María RODRÍGUEZ GARCÍA, «Palabras y acciones en el "Llibre dels fets del rey En Jaume"», *La Corónica*, 25/1 (1996), p. 106-127.

39. Stefano Maria CINGOLANI, «Memòria i estratègies comunicatives al "Llibre del rei Jaume I"», *Revista de Catalunya*, núm. 150 (abril 2000), p. 106-132; Stefano Maria CINGOLANI, «Memòria i estratègies comunicatives al "Llibre del rei Jaume I"», *Revista de Catalunya*, núm. 154 (setembre 2000), p. 111-141; Josep M. PUJOL, «El mite de l'heroi a la casa de Barcelona: Guifred I i Jaume I», a Maria BARGALLÓ i Joana SARAGOSSA (ed.), *Mites i llegendes*, Valls, Cossetània, 2002, p. 113-133; Josep M. PUJOL, «Jaume I, "rex facetus": notes de filologia humorística», *Estudis Romànics*, vol. xxv (2003), p. 215-236; Joan A. ARGENTER, «Cultura verbal i responsabilitat en el discurs en el "Llibre dels Fets": Recursos gramaticals, pragmàtics i discursius a LRJ 388-389», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. XLVIII (*Miscel·lània Joan Veny*, 4), 2004, p. 5-21; Joan A. ARGENTER, «Did Our Ancestors Codeswitch? Inferring from Written Records», a *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*, ed. a cura de James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad i Jeff Mac-Swan, Somerville (Massachusetts), Cascadilla Press, 2005, p. 84-93; Joan A. ARGENTER, «Responsability in discourse: Evidence, report and entitlement to speak in the "Book of deeds of King James"», *Language in Society*, vol. 35 (2006), p. 1-25; Joan A. ARGENTER, «Political oratory, power and authority in a medieval Mediterranean kingdom», *Sociolinguistic Studies*, vol. 2.1 (2008), p. 1-30; Lola BADIA, «Llegir el "Llibre" del rei Jaume», *Serra d'Or*, núm. 385 (1992), p. 53-56; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «La Crònica de Jaume I», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, vol. 12 (1993), p. 409-418.

40. Antoni M. BADIA MARGARIT, «La "substitució lingüística" en la "Crònica" o "libre dels feyts del rey en Jacme"», a *Philologica Hispaniensia in honorem Manuel Alvar*, Madrid, Gredos, 1985, p. 45-53; Antoni M. BADIA MARGARIT, *Coherència i arbitrarietat de la substitució lingüística dins la Crònica de Jaume I*, discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1987-1988, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans,

i de la toponímia,⁴¹ s'han aportat documents per al millor coneixement de la Crònica⁴² i s'han estudiat els manuscrits,⁴³ s'han analitzat alguns passatges de l'obra,⁴⁴

31 p.; Joan A. ARGENTER, «L'alternança de llengües i la commutació de codis en la Crònica de Jaume I», *Estudis Romànics*, vol. XXVI (2004), p. 109-127; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Notes al vocabulari de la Crònica de Jaume I», a *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Basilea, 1976)*, ed. a cura de Germà Colón, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1977, p. 83-115; Jordi BRUGUERA TALLEDA, *El vocabulari del 'Llibre dels fets' del rei en Jaume*, Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, que conté diversos treballs publicats anteriorment sobre estrangerismes, vocabulari militar, marítim i religiós, temps verbals, variants textuais, projecció filològica i lingüística etc.; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «La possible filiació dialectal del "Llibre dels fets" de Jaume I», *Arxiu de Textos Catalans antics*, vol. 21 (2002), p. 607-618; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Vocabulari lematitzat del "Llibre dels fets del rei en Jaume"», *Randa*, núm. 59 (*Homenatge a Jordi Carbonell*, 5), 2007, p. 5-36.; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Menuderies lèxiques del "Llibre dels fets" de Jaume I», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. LVI (*Miscel·lània Joaquim Molas*, 1), 2008, p. 51-60; Germà COLÓN DOMÈNECH, «La "Taula de paraules difícils" de la Crònica del rei Jaume», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXXIII, 2 (1997), p. 197-234; Antoni FERRANDO FRANCÉS, «Aproximació dialectològica al "Llibre dels fets" de Jaume I», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, vol. 20, (2001), p. 511-531.

41. Àngel AGUILÓ, *Repertori dels noms propis geogràfics citats en la Crònica de Jaume I: fet ab referència a l'edició publicada en la Biblioteca Catalana*, Barcelona, 1905, reed. València, Librerías París-València, 1991; Josep MARTÍ MONTOLIU, «Castells, torres i nuclis de població del Regne de València a la Crònica de Jaume I», *Estudis Castellonencs*, vol. 3 (1986), p. 381-407; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Toponímia de la "Crònica" de Jaume I», a *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, ed. a cura d'Albert Manent i Segimon i Joan Veny i Clar, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, vol. I, p. 309-333; Pere Maria ORTS BOSCH, «Notes sobre certs topònims valencians en el "Llibre dels fets" del rei en Jaume», *Saitabi*, núm. 44 (1994), p. 9-21.

42. Andreu BALAGUER i MERINO, «Un document inèdit relatiu a la Chronique catalane du Roi Jacme Ier d'Aragon», *Revue des Langues Romanes*, vol. IV (1878), p. 161-166; Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «Nous documents sobre la Crònica del Rei en Jaume», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. II (1908), p. 9-12, reed. a Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Història i historiografia*, vol. VI, p. 52-57.

43. Cf. el «Prefaci» a les edicions del *Llibre* i Stefano ASPERTI, «La tradizione manoscritta del "Libre dels Feys"», *Romanica Vulgaria*, vol. VII (1984), p. 107-167; Josefina MATEU IBARS, «El manuscrito del "Libre dels Feys" (a. 1343). Algunas observaciones paleográficas», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones 3-5*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1982, p. 527-543, publicat també a *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft. 1. Reihe. Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, vol. 30 (1982), p. 146-192; Jesús ALTURO PERUCHO, «Un altre manuscrit del "Llibre dels fets" del rei en Jaume», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, vol. 17 (1998), p. 490-506; Lúcia MARTÍN PASCUAL, «Àngel Aguiló i la tradició manuscrita del "Llibre dels fets"», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, p. 335-348.

44. Robert I. BURNS, «The medieval Crossbow as a Surgical Instrument: an Illustrated Case History», *Bulletin of New York Academy of Medicine*, vol. XLVIII (1972), p. 983-989, reeditat a Robert I. BURNS, *Moors and Crusaders in Mediterranean Spain*, Londres, Variorum, 1978; Germà COLÓN DOMÈNECH, «La Torra que és forçada a la Crònica de Jaume I», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, núm. 8 (1977), «Lo gentil estil fa pus clara la sentència, monogràfic sobre literatura i cultura a la València medieval», p. 87-96; Germà COLÓN DOMÈNECH, «Uns passatges de la Crònica de Jaume I a la llum dels textos dels "Furs"», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano (1971)*, vol. II, València, Universitat de València, 1980, p. 459-470; Helena KIRCHNER i GRANELL, «El paper polític i social dels vells a les Illes i Regne de València en la Crònica de Jaume I», a *Cinquenes Jornades d'Estudis Històrics Locals:*

les al·lusions al document escrit i les seves diverses classes,⁴⁵ i també s'han estudiat aspectes cronològics de l'obra, així com els silencis del rei sobre determinats assumptes.⁴⁶

Les edicions i traduccions

El *Llibre dels feits* va tenir una difusió impresa primerenca. La part relativa a la conquesta del regne de València fou impresa a València el 1515 i la totalitat de la Crònica també a València el 1557.⁴⁷ En el segle XIX se'n feren algunes edicions,⁴⁸ i d'altres a principis del segle XX.⁴⁹ Les més usades són les de la segona meitat del

Les Illes orientals d'Al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII), ed. a cura de Guillem Rosselló Bordoy, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1987, p. 103-113; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Les batalles de Jaume I», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXXVII (2001), p. 13-36; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «La roca mallorquina de Jaume I», *Randa*, núm. 49 (2002), p. 5-8; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, «El relativisme de la veritat en història. Un exemple: el cas de Jaume I a València», *Revista de Catalunya*, núm. 20 (1988), p. 39-52; Jerry R. CRADDOCK, «La pesquisa en Castilla y Aragón: un caso curioso del "Libre dels Feys" de Jaume I», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 27/1 (1997), p. 369-379, i altres que citem en comentar el text.

45. Cartes de donació, confirmació, desafiament, credencials, pactes, plets, tributs, testaments i també al·lusions a escrivans i notaris: María de los Desamparados CABANES PECOURT, «Testimonios diplomáticos en la crónica de Jaime I», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, vol. 7 (1988-1989), p. 263-274.

46. Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, «Cronologia d'hòmens. Història de reis. La notació cronològica en els primers capítols del "Llibre dels fets"», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, p. 349-362; Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, «El "Llibre" del rei en Jaume, les absències i els oblitats», *Ribalta. Quaderns d'aplicació didàctica i investigació* (Castelló de la Plana), vol. 14 (2008), p. 11-17.

47. *Crònica o comentaris del gloriosíssim i invictíssim rei en Jacme primer, rei d'Aragó, de Mallorca i de València, comte de Barcelona, d'Urgell i de Montpeller, feta i escrita per aquell en sa llengua natural*, València, vídua de Joan Mey Flandro, 1557. Ha estat objecte de dues edicions facsimil: una a València, Ajuntament de València, 1994, i l'altra: «Jaume I, Crònica o Llibre dels feits», a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*. Sobre aquestes edicions: Germà COLÓN DOMÈNECH, «Les edicions cincen-tistes valencianes de la "Crònica" de Jaume I», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, p. 313-334.

48. *Libre dels feys esdevenguts en la vida del molt alt senyor rey en Jacme lo Conqueridor, tret del ms. que l'onrat en Ponç de Copons féu escriure de la mà d'en Celestí Destorrents*, Barcelona, Estampa de C. Verdager, 1872 (Biblioteca Catalana). Aquest mateix títol tingué una nova edició a Barcelona, Aguiló, 1904. El 1873, Marian Aguiló publicà també la Crònica: *Chronica o comentaris del gloriosíssim e invictíssim rei en Jacme primer, rey d'Aragó, de Mallorques e de València, compte de Barcelona e de Montpesler, dictada per aquell en sa llengua natural*, curada per Marian AGUILÓ I FUSTER, Barcelona, Llibreria d'Alvar Verdager, 1873.

49. *Crònica o comentaris del gloriosíssim i invictíssim rei en Jaume primer, rey d'Aragó, de Mallorca i de València, comte de Barcelona, d'Urgell i de Montpeller, feta y escrita per aquell en sa llengua natural*, Barcelona, Tipografia Catalana, 1905, 2 v.; JAUME I, *Crònica*, a cura de Josep M. de CASACUBERTA i E. B., Barcelona, 1926 i 1962 (Col·lecció Popular Barcino, vol. 14, 15, 21, 185-186, 196-197, 199-200). D'una altra edició de la Crònica, de Felix Domènech Roure, que començà el 1932, només en sortí un fascicle.

segle xx: unes són dirigides més aviat als filòlegs, amb totes les variants dels diversos manuscrits (es considera que la millor en aquest sentit és la de Jordi Bruguera a la col·lecció *Els nostres clàssics*),⁵⁰ mentre que d'altres ofereixen més notes històriques i menys aparat crític de variants de manuscrits, com la de Ferran Soldevila, que hem reeditat, actualitzant les notes.⁵¹ Aquesta actualització ha afectat tant el contingut, si alguna aportació de la bibliografia recent obligava a canviar alguna interpretació de Ferran Soldevila, com sobretot l'ampliació de la bibliografia citada; pensem que la major part de l'obra del P. Burns, que tant aportà al coneixement de la colonització del regne de València, és posterior a l'any de publicació de *Les quatre grans cròniques*. Altres edicions recents, també bones, són les de Josep M. Pujol, Antoni Ferrando, el mateix Bruguera, etc.⁵² Hi ha edicions facsímil d'alguns dels manuscrits que ens han transmès la Crònica.⁵³ S'han publicat igualment seleccions temàtiques del seu text.⁵⁴

A més de la versió catalana autobiogràfica, es conserva també una versió llatina una mica més tardana deguda a Pere Marsili, feta a instàncies del rei Jaume II, que, segons el pròleg de l'obra, no aprovava que l'autobiografia de Jaume I fos escrita en romanç i desitjava una versió llatina més elegant.⁵⁵ La Crònica de Marsili

50. JAUME I, *Llibre dels feits del rei en Jaume*, a cura de J. BRUGUERA TALLEDA, 2 v., Barcelona, Barcino, 1991 (Els nostres clàssics, B, 10-11).

51. JAUME I, *Llibre dels fets*, a *Les quatre grans cròniques*, ed. a cura de Ferran SOLDEVILA. Cf. la nostra reedició: Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. I, *Llibre dels feits del rei En Jaume*.

52. JAUME I, *Llibre dels fets*, edició de Josep M. PUJOL, Barcelona, Teide, 1991, reed. 2003; JAUME I, *Llibre dels fets*, introducció, transcripció i actualització d'Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí, índex toponomàstic a cura de José Manuel Carrillo i Jordi Xavier Escartí, Catarroja i Barcelona, Afers, 1995; JAUME I, *Llibre dels fets*, ed. a cura de J. Bruguera i Talleda, Barcelona, Proa, 2008 (A tot vent, 479); JAUME I, *Llibre dels fets*, introducció, versió i notes de Francesc Machirant, Alzira, Bromera, 2008 (Els nostres autors, 54). Cf. també la reedició de la versió de Ferran Soldevila a JAUME I, *Crònica o Llibre dels Fets*, Barcelona, Edicions 62, 1982 (Les millors obres de la literatura catalana, 86).

53. JAUME I, *Libre dels Feys del rei en Jacme*, introducció de Martí de RIQUER (p. 1-26), a l'edició facsímil del manuscrit de Poblet (1343), de la Biblioteca Universitària de Barcelona, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1972; «*Llibre dels feits del rei en Jaume*, estudi i edició a cura d'Antoni Ferrando i Francés i Vicent J. Escartí i Soriano, pròleg de Pere Maria Orts i Bosch, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010, 2 v.: el facsímil del ms. 1734 de la Biblioteca de Catalunya, en estoig i un volum d'estudi (Facsímil, 5).

54. *Conquesta per lo sereníssim rey en Jacme d'Aragó de la ciutat e regne de València*, Barcelona, L'Avenç, 1908; *Extrets del 'Llibre dels feits' de Jaume I el Conqueridor*, introducció de Joan B. Cendrós, Barcelona, J. B. Cendrós, 1976; *La conquesta de Mallorca del 'Llibre dels Feys'*, a cura de Lluís Anton Baulenas, Barcelona, Gea, 1986 (Torsimany, 2); Agnès i Robert VINAS, *La conquête de Majorque: Textes et documents, traductions et synthèses*, Perpinyà, Sociéty Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 2004, que inclou una selecció de fragments del *Llibre dels feits* i de la *Crònica* de Bernat Desclot; *La conquesta de Mallorca: Textos i documents*, ed. d'Agnès i Robert VINAS, traducció del text francès per Montserrat Rebagliato, Palma, Moll, 2007. No inclou versions adaptades per a estudiants.

55. Cf. sobre aquesta qüestió: Josep M. PUJOL, «Composició oral interactiva en el "Llibre dels feits"», p. 741-742. En el projecte de publicació de les cròniques iniciat per l'Institut d'Estudis Catalans

només ha tingut una edició curada per María de los Desamparados Martínez San Pedro, que ha circulat poc.⁵⁶

El *Llibre dels feits* ha estat objecte, així mateix, de nombroses traduccions a diferents llengües: a l'aragonès,⁵⁷ al castellà,⁵⁸ a l'anglès més d'una vegada,⁵⁹ al francès⁶⁰ i, últimament, al japonès pel professor de la Universitat de Kyoto Akio Ozaki⁶¹ i al portuguès.⁶²

El contingut de l'obra

El *Llibre dels feits* inclou algunes notícies dels regnats d'Alfons el Cast i Pere el Catòlic. Entre aquestes, el rei conta que el seu avi Alfons el Trobador, o el Cast,

abans de la guerra, ambdues versions, la del rei i la de Marsili, es publicaven juntes; d'aquest intent es conserven 296 pàgines en plecs impresos, que s'imprimien a mesura que avançava l'obra, fins que va quedar paralitzada. Cf. també Antoni M. BADIA MARGARIT, «Punts de confluència entre la versió llatina i la versió catalana de la "Crònica" de Jaume I», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. XXI (1990) (*Miscel·lània Joan Bastardas*, 4), p. 15-24. Cf. també sobre la difusió de la Crònica del rei: A. RUBIÓ I LLUCH, «La Crònica del rey en Jaume en el XIVè segle», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. I (1907), p. 349-357.

56. Pere MARSILI, *La crònica llatina de Jaime I*, ed. a cura de María de los Desamparados MARTÍNEZ SAN PEDRO, Almeria, 1984. Cf. també d'aquesta autora: «Almeria y la crònica llatina de Jaime I», a *Andalucía entre Oriente y Occidente (1236-1492)*. *Actas del V Coloquio internacional de Historia medieval de Andalucía*, ed. a cura d'Emilio Cabrera, Còrdova, Diputació Provincial de Còrdova, Àrea de Cultura, 1988, p. 95-99.

57. Fou traduïda a l'aragonès per Juan Fernández de Heredia, que la inclougué en la seva obra *Grant coronica dels conqueridores*. La seva versió fou publicada per R. FOULCHÉ-DELBOSC, *Gestas del rey don Jayme de Aragón*, Madrid, Sociedad de Bibliófilos Madrileños, 1909.

58. *Historia del rey de Aragón Don Jaime I el Conquistador*, escrita en llemosí pel mateix monarca, traduïda al castellà i anotada per Marià Flotats i Antoni de BOFARULL, Barcelona, Imprenta i Lib. de la Sra. Viuda e Hijos de Mayol, 1848, i València, Librería de Rosa López, 1848, text complet a Google llibres: *Gestas del rey don Jayme de Aragón*, Madrid, Sociedad de Bibliófilos Madrileños, 1909; *El 'Llibre dels feits': Crònica de Jaime I*, adaptació de la traducció castellana de Flotats-Bofarull, estudi preliminar, regest i transcripció del còdex de Poblet per Vicent GARCIA EDO, València, Vicent Garcia, 1989, 3 v.; *Crònica històrica o 'Llibre dels fets'*, traducció del català, pròleg i notes per Enric Palau, Barcelona, Obras Maestras, 1858, 2 v.; JAIME I el Conquistador, *Libro de los hechos*, traducció y notas de Julia Butiñá, Madrid, Gredos, 2003, reeditat per la Institución Fernando el Católico el 2008.

59. John FORSTER i Pascual de GAYANGOS, *The Cronicle of James I king of Aragon surnamed The Conqueror, written by himself*, Londres, Chapman and Hall, 1883; Damian SMITH i Helena BUFFERY, *A book of Deeds of James I of Aragon. A Translation of the Medieval Catalan 'Llibre dels fets'*, Aldershot, Ashgate, 2003 (*Crusade Texts in Translation*, 10).

60. Agnès i Robert VINAS, *Le Livre des Faits de Jaume I le Conquérant*, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales, 2007. L'obra ha estat retraduïda al català: Agnès i Robert VINAS, *El Llibre dels fets de Jaume I el Conqueridor*, versió en català modern de Josep M. PUJOL, Palma, Moll, 2008.

61. Akio OZAKI i Vicent BAIDAL, *Seifukuou Jaume issei kunkouroku*, Kyouto daigaku gakujutu shuppankai, Universitat de Kyoto), 2009.

62. O REI JAUME I O CONQUISTADOR, *Livro dos feitos*, traduït per Luciano José Vianna i Ricardo da CASTRO, São Paulo, Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciencia Raimundo Lulio, 2010.

s'havia de casar amb una filla de l'emperador de Bizanci, Eudòxia, i que trencà el pacte i es casà amb Sança de Castella. Es tracta d'un error del *Llibre*, com ja vaig observar en l'edició. El matrimoni pactat per a Eudòxia era amb el comte Ramon Berenguer IV de Provença, germà d'Alfons el Cast, que no gosà dur-lo a terme quan el 1179 arribà la núvia en un moment polític delicat, perquè l'emperador germànic Frederic Barba-roja, enemic de l'emperador bizantí, era amb tropes prop de Provença, feu de l'Imperi, i podia atacar el comte. Ja que Montpeller no depenia de l'Imperi i el senyor d'aquesta ciutat no tenia res a témer de l'emperador, es casà amb la princesa desairada, que fou l'àvia materna de Jaume I. D'altra banda, segons el genealogista Szabolcs de Vajay, Eudòxia no era filla de l'emperador Manuel, com diu el *Llibre dels feits*, sinó la seva neboda néta, filla de Joan Comnè Ducas, sebastocràtor de l'Imperi i que tenia dret, com a tal, a usar el títol d'emperador; d'aquí vingué, sens dubte, la confusió, tot i que s'ha de subratllar que el poeta Bertran de Born coincideix amb la narració del monarca.⁶³

La resta del *Llibre dels feits* està dedicada a la vida i conquestes de Jaume I. Un dels episodis que conta el rei i que ha tingut sempre més èxit és el seu propi engendrament, el 1207. Els seus pares, Pere el Catòlic i Maria de Montpeller, estaven separats de fet abans del naixement de Jaume I. Per això, el *Llibre dels feits* ens conta que, a precés d'un baró, la comunicació entre els cònjuges es trencà una sola nit, en què Jaume fou engendrat.

El rei conta diverses anècdotes del seu naixement la nit del primer de febrer de 1208, vigília de la Candelera. El seu nom, Jaume, inèdit en la dinastia barcelonina i també en l'aragonesa, li fou imposat per la seva mare com a resultat d'una promesa: de dotze candeles que havien estat enceses en honor de cada apòstol, la de Jaume fou la que més va durar.⁶⁴ D'altra banda, es produïren coincidències, inter-

63. Bernardo MARAGONE, *Annales Pisani*, «Rerum Italicarum Scriptores», vol. VI, part II, Bolo-nya, 1936, p. 68; Szabolcs de VAJAY, «Eudoquía Comnena, abuela bizantina de Jaime el Conquistador», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones 1-2*, Saragossa, 1980, p. 611-631; Ernest MARCOS HIERRO, *Die byzantinisch-katalanischen Beziehungen im 12. und 13. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Chronik Jacobs I. von Katalonien-Aragon*, Munic, Institut für Byzantinistik, Neugriechische Philologie und Byzantinische Kunstgeschichte der Universität, 1996 (*Miscellanea Byzantina Monacensia*, 37), p. 139-144, tot i que aquest autor dubta de la identificació de Vajay; Martí AURELL, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998, p. 380 i 405-406; Maria Teresa FERRER i MALLOL i Daniel DURAN i DUELT, «Una ambai-xada catalana a Constantinoble el 1176 i el matrimoni de la princesa Eudòxia», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 30/2 (2000), p. 963-977. Sobre la referència de Bertran de Born a la boda frustrada del rei Alfons amb la filla de l'emperador Manuel: Albert HAUF i VALLS, «Història i literatura: Jaume I i els trobadors», a Maria Teresa FERRER i MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. I, p. 897920, concretament, p. 902.

64. François DELPECH, «La naissance de Jacques I d'Aragon: histoire, légende, mythe et rituels», a *Colloque Franco-espagnol: La légende: Anthropologie, histoire, littérature*, Madrid, Casa de Velázquez, 1989, p. 69-101. El pare de Jaume I preferia el nom de Pere i així l'anomenen alguns documents, mentre

pretades com a senyals divins, quan, després del naixement, el nen fou portat a dues esglésies: en una, quan hi entrà la comitiva, s'inicià el càntic del *Te Deum laudamus*, mentre que en l'altra es cantava el *Benedictus Dominus Deus Israel*, sense que s'hagués avisat prèviament.⁶⁵ El monarca narra també molts episodis de la seva difícil infantesa: ostatge primer de l'enemic del seu pare, Simó de Montfort, i orfe de pare i mare, el papa Innocenci III ordenà que fos tornat als seus súbdits.⁶⁶ La seva minoria va estar marcada per les penúries econòmiques⁶⁷ i pels disturbis nobiliaris.⁶⁸ Josep M. Pujol ha assenyalat que el *Llibre dels feits* indica, en els esdeveniments dels primers anys del regnat, l'edat del rei, per justificar a causa de la seva curta edat els nombrosos fracassos. A partir de la submissió dels nobles al rei desapareixen aquestes indicacions.⁶⁹

El rei Jaume I fou un home enamoradís, un «hom de femnes», com ell havia definit el seu pare.⁷⁰ Sobre les seves concubines i amistançades hi ha un treball de Maria Elisa Varela.⁷¹

Una part important del *Llibre dels feits* està dedicada a la narració de la conquesta de Mallorca, que pot comparar-se ara amb el relat que n'ofereix la Crònica àrab d'Ibn Amira al-Mahzumi, que aparegué en una biblioteca particular de Tinduf, i que fou traduïda al català i publicada a Mallorca un any després de la nostra reedició del *Llibre dels feits* i per això no vam poder citar-la.⁷² Aquesta crònica, que es creia perduda, però que es coneixia a través del resum ofert per la Crònica posterior d'al-Maqqari, ens permet, doncs, comparar la versió dels vencedors amb la dels vençuts. La Crònica àrab és molt objectiva i coincideix exactament amb la de

que una de les redaccions primeres de les *Gesta Comitum* l'esmenta amb els dos noms: *Petrus Jacobi*; Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, p. 1-13.

65. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. 1, *Llibre dels feits*, cap. 5, p. 52-53.

66. Cap. 10 del *Llibre dels feits*, p. 61-62 de la reedició de l'Institut d'Estudis Catalans.

67. Thomas N. BISSON, *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)*, Berkeley-Los Angeles, Londres, University of California Press, 1984, vol. 1, p. 122-150, ha mostrat les penúries econòmiques en els últims temps del regnat del seu pare. Cf. també Thomas N. BISSON, «Las finanzas del joven Jaime I (1213-1228)», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Comunicaciones 1-1, Saragossa, 1980, p. 161-208, inclòs, en català, a Thomas N. BISSON, *L'impuls de Catalunya: L'època dels primers comtes reis (1140-1225)*, Vic, Eumo, 1997, p. 159-185.

68. Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*; Luis GONZÁLEZ ANTÓN, «La revuelta de la nobleza aragonesa contra Jaime I en 1224-1227», a *Estudios medievales. Homenaje a J. M. Lacarra*, vol. II, València, 1977, p. 143-163.

69. Josep M. PUJOL, «Composició oral interactiva en el "Llibre dels feits"», p. 754-756.

70. JAUME I, *Llibre dels feits* (reedició), p. 56.

71. Maria Elisa VARELA, *Les relacions amoroses d'Elo Álvarez, Aurembiaix, Blanca de Antillón, Teresa Gil de Vidaure, Berenguera Alfonso, Sibil-la de Saga. Amistançades, concubines o amants de Jaume I?*, a Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. 1, p. 577-598.

72. Ibn Amira AL-MAHZUMI, *Kitab Ta'rih Mayurqa Crònica àrab de la Conquesta de Mallorca*, edició i estudi de Muhammad ben Ma'mar, traducció al català de Nicolau Roser Nebot i Guillem Roselló Bordoy, Palma, Universitat de les Illes Balears, 2008.

Jaume I, tot i que els punts de vista, naturalment, siguin diversos. La Crònica àrab assenyala que els incidents marítims causats pels musulmans mallorquins contra els catalans el 1226 i la negativa de l'últim valí almohade Abu Yahya al-Tinmalli a reparar-los foren la causa de la guerra. *El Llibre dels feits* no es refereix a aquests incidents, mentre que sí que ho fa la Crònica de Bernat Desclot.⁷³ La Crònica àrab explica els preparatius cristians i ens dóna les xifres de les tropes reunides per Jaume I, cosa que no ens donen ni el *Llibre dels feits* ni els documents: 1.500 homes a cavall, 20.000 homes a peu, llancers o arquers i 16.000 mariners i resta de gent de la dotació dels navilis. Són xifres més altes que les admeses fins ara: 700 homes a cavall i 15.000 o 16.000 a peu. El nombre d'unitats de la flota, 150 navilis grans, coincideix exactament en el *Llibre dels feits* i en la Crònica àrab. Aquesta última ens informa d'un fet que ignoràvem: la revolta de soldats andalusins contra el valí immediatament abans del desembarcament de Jaume I; la repressió del valí amb nombroses execucions es va haver de suspendre per l'arribada de la flota catalana. Aquesta revolta debilità sens dubte la posició del valí. La Crònica d'Ibn Amira coincideix amb el *Llibre dels feits* en com es produí el desembarcament de Jaume I, i pel que fa a la primera batalla, en com es desenvolupa el setge de la capital de Mallorca, les màquines de guerra usades per ambdues parts, les caves o túnels excavats per provocar la caiguda de les muralles de la ciutat, l'oferta de rendició del valí, refusada per Jaume I per les pressions dels seus nobles, que volien venjança i botí, i la presa violenta i sagnant de la ciutat el 31 de desembre de 1229, amb el consegüent saqueig. Les xifres de morts que donen ambdues cròniques no difereixen gaire: 20.000 segons el *Llibre dels feits* i 24.000 segons Ibn Amira.⁷⁴

Discrepen només en la sort del valí de Mallorca. Segons el *Llibre dels feits*, el valí fou entregat al rei i aquest el confià als seus homes perquè el guardessin amb la promesa que no moriria. La Crònica no en parla més i, per tant, es creia que li havia permès sortir de l'illa. No obstant això, la Crònica d'Ibn Amira conta que la fama que tenia el valí de posseir grans tresors amagats induí els homes que el custodiaven a turmentar-lo perquè confessés on tenia amagat el diner fins a causar-li la mort. Segons Ibn Amira, el rei va assegurar a la família del difunt que la mort del valí no s'havia produït ni per ordre seva ni amb el seu consentiment, és a dir, que els enemics cregueren el monarca, tot i que la Crònica àrab afegeix amb amargor que la família del valí patí el mateix captiveri que la resta de musulmans. El rei callà sobre el final del valí perquè li degué semblar poc honorable per a ell, que havia promès respectar-li la vida. A part d'aquest episodi, silencià voluntàriament pel

73. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. II, *Crònica de Bernat Desclot* (reedició), p. 69-72.

74. Antoni MAS, «La conquesta de Mallorca i d'Eivissa», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari* vol. II, p. 401-439.

monarca, la coincidència d'ambdues cròniques n'avalua l'objectivitat i desmenteix algunes hipòtesis gratuïtes, sense proves, que pretenen rebaixar el valor històric del *Llibre dels feits* sota suposats propòsits desmitificadors.⁷⁵ Des de Jerónimo Zurita els historiadors han considerat, després de confrontar el seu relat amb la documentació, que el *Llibre dels feits* de Jaume I és un llibre veraç, tot i que pot tenir elements llegendaris o poc informats en les seves notícies més antigues i potser algun error involuntari tenint en compte que escrivia anys després que els esdeveniments haguessin ocorregut.⁷⁶

Resulta estrany que els estudiosos del *Llibre dels feits* no hagin aprofitat la traducció de la Crònica àrab de la conquesta de Mallorca per a establir comparacions, com he fet jo mateixa, ja que se'n poden fer moltes més.

La conquesta del regne de València, la millor terra i la més bella del món, segons el *Llibre dels feits*, és una altra de les parts importants de l'obra. Ocupa del capítol 127 al 377, des del planejament fins la guerra contra al-Azraq, excepte alguna breu incursió en altres temes.⁷⁷ A continuació es narra la conquesta de Múrcia

75. Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*. A la p. 40 diu, sobre l'error en l'assumpte de la princesa Eudòxia, que el rei menteix de forma conscient i planificada; a la p. 61, que el rei explica els fets amb manipulacions i invencions, i a la p. 63, que, quan el rei narra la conquesta de Mallorca, està fent literatura. El famós episodi de l'oreneta que va fer el niu a la tenda del rei, durant la conquesta de València també seria inventat i tret dels salms: p. 68.

76. Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. preparada per Àngel Canellas López, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967-1986, el cita constantment com a font d'informació, a vegades en termes elogiosos (vol. 2, p. 347). Els treballs sobre la conquesta de Mallorca són molt nombrosos: Xavier RENEDO, «Ciutat de Mallorca, 31 de desembre del 1229: sant Silvestre, sant Jordi i Jaume I», *Caplletra*, núm. 43, p. 177-198; Xavier RENEDO, «Llums velles i llums noves sobre la batalla de Portopí (Mallorca, 12 de setembre de 1229)», a *Jaume I. Commemoració del VIII centenari*, vol. II, p. 495-520.

77. Selecció bibliogràfica: Miguel GUAL CAMARENA, *Precedentes de la reconquista valenciana*, València, 1952; Miguel GUAL CAMARENA, «Reconquista de la zona castellanense», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. XXV (1949), p. 417-441; Pedro LÓPEZ ELUM, *La conquista y repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I*, València, 1995; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Jaume I a través de la història*; Josep TORRÓ, *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 1999. Dels treballs del P. Burns en destaco els següents: Robert I. BURNS, *The Crusader Kingdom of Valencia. Reconstruction of a Thirteenth century Frontier*, Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 1967, 2 v., trad. castellana: *El reino de Valencia en el siglo XIII (Iglesia y Sociedad)*, València, Del Cénia al Segura, 1982, 2 v., i trad. catalana: *El regne croat de València, un país de frontera al segle XIII*, València, Tres i Quatre, 1993; Robert I. BURNS, *Islam under the Crusaders. Colonial Survival in the Thirteenth-Century Kingdom of Valencia*, Princeton, Princeton University Press, 1974, trad. catalana: *L'Islam sota els croats*, València, Tres i Quatre, 1990, 2 v. Dels volums del *Diplomatari of the Crusader Kingdom of Valencia*, interessen especialment els vol. II i III: Robert I. BURNS, *Foundations of Crusader Kingdom of Valencia*, Princeton, Princeton University Press, 1991, trad. catalana: *Els fonaments del regne croat de València. Rebel·lió i recuperació. 1257-1263. Diplomataris del regne croat de València*, València, Tres i Quatre, 1995, i *Transition in crusader Valencia: years of triumph, years of war (1264-1274)*, Princeton i Oxford, Princeton University Press, 2001; Robert I. BURNS, «The crusade against Al-Azraq: a thirteenth-century mudejar revolt in interna-

per Jaume I, en ajut al seu gendre Alfons el Savi, que havia perdut aquest regne en la vasta revolta mudèjar de 1264, combinada amb un atac de Granada (capítols 378-456).⁷⁸ Els fets més rellevants narrats a l'última part de la Crònica són la croada a Terra Santa, que el rei abandonà després de la sortida de la flota,⁷⁹ la visita del rei al concili de Lió⁸⁰ i l'alçament dels moros valencians, precedit de revoltes de cristians.⁸¹

També hi ha altres episodis interessants, com l'oferta del rei de Navarra de fer-lo successor seu si l'ajudava contra Castella, projecte que fracassà.⁸²

Cal notar que la Crònica no esmenta el casament de l'infant Pere amb Constança, filla del rei Manfred de Sicília, pertanyent a la família imperial alemanya dels Hohenstaufen, que fou negociat el 1260. Fou un canvi importantíssim en la política internacional de Jaume I, tan obediència fins llavors a la Santa Seu com veu-

tional perspective», *American Historical Review*, vol. 93 (1988), p. 80-106; Robert I. BURNS i Paul E. CHEVEDDEN, *Negotiating Cultures. Bilingual Surrender Treaties in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror* (amb la contribució de Mikel de Epalza, Leiden, Brill, 1999. Cf. també Enric GUINOT, «La conquesta i colonització del regne de València per Jaume I. Balanç i noves perspectives», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. II, p. 521-535.

78. Juan TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, Diputació Provincial de Múrcia, 1967; Josep-David GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997; José Vicente CABEZUELO PLIEGO, «E pot hom bé dir que aquell és dels graciosos regnes del món. Jaime I y el reino de Murcia: conquista y cesión», *Journal of Iberian Studies*, núm. 3 (2013), p. 305-326. En línia: ehumanista.ucsb.edu/IVITRA

79. L'obra més recent sobre la croada és: Ernest MARCOS HIERRO, *La croada catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006, però s'ha de recordar la gran aportació de Francesc CARRERAS I CANDI, «La Creuada de Jaume I a Terra Santa 1269-1270», a *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó dedicat al rei en Jaume I i a la seva època*, Barcelona, 1909 [1910], p. 106-138, reed. a *Miscel·lanea històrica catalana*, vol. II, Barcelona, 1906, p. 273-305. Cf. també Albert HAUF I VALLS, «Història versus literatura: Apunts sobre Rodes, Grècia i l'Orient en textos catalans medievals», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (coord.), *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana*, Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 327-357; Luis GARCÍA GUIJARRO, «Jaime I y los proyectos de cruzada a ultramar: la coyuntura de 1245-1247», a *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI, VII Centenari de la sentència arbitral de Torrellas, 1304-2004: XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó* (València, 9-14 setembre 2004), València, Universitat de València, 2005, vol. II, p. 2165-2176; Damian J. SMITH, «Guerra Santa y Tierra Santa en el pensamiento y la acción del rey Jaime I de Aragón», a *Regards croisés sur la guerre sainte: Guerre, religion et idéologie dans l'espace méditerranéen latin (XIe-XIIIe siècle)*, *Actes du colloque international tenu à la Casa de Velázquez (2005)*, ed. a cura de Daniel Baloup i Philippe Jossierand, París i Tolosa de Llenguadoc, CNRS-Université de Toulouse-Le Mirail, 2006, p. 299-315.

80. JAUME I, *Llibre dels feits*, cap. 523-530, p. 500-509; J. BRUGUERA TALLEDA, «Jaume I al segon concili de Lió», a *Miscel·lània Aramon i Serra*, vol. I, p. 119-126.

81. Robert I. BURNS, *L'Islam sota els croats*; Robert I. BURNS, «Avalots socials a la València del segle XIII», a Robert I. BURNS, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, p. 269-300.

82. JAUME I, *Llibre dels feits*, vol. I, cap 138, p. 229. Sobre aquest tema: Juan CARRASCO, *El reino de Navarra y la Corona de Aragón en tiempos de Jaime I el Conquistador (1208-1276)*, a Maria Teresa FERRER I MALLOL (CUF.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. I, p. 455-469.

rem més endavant en parlar de la Crònica de Bernat Desclot. El *Llibre dels feits* calla sobre aquesta qüestió perquè no és un dels «fets» del rei.⁸³

S'ha assenyalat que l'obra té un desequilibri en el seu contingut, atès que algunes èpoques de la vida del monarca són tractades extensament i minuciosa mentre que en altres moments és més esquemàtica.⁸⁴ Fou una elecció del monarca, que volgué destacar la importància de les conquestes que havia dut a terme.

Valoració de l'obra

Enllaçant amb el que acabem de dir, Asperti comenta que Jaume I no és un historiador que proporcioni una visió de conjunt dels fets ni tampoc és un literat que elabori estilísticament la seva narració, ni tan sols sembla que l'obra fos revisada, atès que hi ha errors sintàctics. El rei ens explica «la seva història», que, naturalment, és subjectiva; per això es perceben en el relat les impressions i els sentiments que li provocaren les escenes viscudes. Afirmar que té una gran bellesa literària i és fascinant com una novel·la d'aventures escrita pel seu autor.⁸⁵

Jordi Rubió posà en relleu el seu to heroic i el seu estil directe i expressiu, així com la seva informació històrica sòlida, cronològicament impecable. Martí de Riquer destacà el sentiment religiós expressat d'una manera insistent, però de cap manera supersticiós ni miracler; la importància de la narració de les campanyes militars, que li dona un to elevadament èpic, i la inclusió de detalls que semblen intrascendents, però que afegeixen una nota afectiva a la relació, com l'episodi de l'oreneta que va fer el niu a la tenda del rei; el seu sentit patriòtic, la vivacitat i l'espontaneïtat de l'estil. Joan Bastardas va dir que la narració de Jaume I és apassionant i apassionada, busca la complicitat de l'oient i el fa partícip de les seves ironies, de la seva ira, del seu dolor. No hi ha cap altre llibre al món, de caràcter històric, diu, que se li pugui comparar per la seva narració impactant. Segons Coll i Alentorn, és un dels textos més importants de la literatura medieval catalana, tant des del punt de vista literari i lingüístic com històric.⁸⁶

83. Cf. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Panorama general de les relacions internacionals de Jaume I: Les relacions amb Itàlia*, a Maria Teresa FERRER I MALLOL (cur.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. I, p. 409.

84. Joaquim MOLAS, *Literatura catalana antiga*, vol. I, *El segle XIII*, Barcelona, Barcino, 1961 (Col·lecció Popular Barcino, CXCIII), p. 46.

85. Stefano ASPERTI, «La qüestió de les prosificacions», p. 132-134 i 136; Stefano ASPERTI, «El rei i la història», p. 12 i 24.

86. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 116; Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 408-429; Joan BASTARDAS I PARERA, «Comentari al § 74 del "Llibre dels Feits del rei en Jaume" i altres coses sobre "el millor llibre del món"», *Llengua & Literatura*, núm.18 (2007), p. 353-370; Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 141-142.

Joaquim Molas assenyala la gran capacitat d'observació i un vigorós poder descriptiu, el seu estil viu i plàstic, la narració àgil i pintoresca, el llenguatge popular i els diàlegs molt expressius, amb l'ús de llengües estrangeres en el moment oportú.⁸⁷

El Llibre del rei en Pere o Crònica de Bernat Desclot

El *Llibre del rei en Pere* és la segona de les quatre grans cròniques, per ordre cronològic de redacció. Té també un gran mèrit literari i sobretot històric; en general, la informació que proporciona ha merescut la confiança dels historiadors, que han pogut comprovar la veracitat del seu relat, excepte en els capítols inicials, en els quals inclou algunes llegendes, com fan altres cròniques.

L'autor

El nom de l'autor de la Crònica, Bernat Desclot, ha estat un enigma durant molt de temps perquè no es trobava ningú, més o menys relacionat amb la cort, amb aquest nom. La identificació de l'autor es deu a Miquel Coll i Alentorn, que, després d'una llarga investigació, arribà a la conclusió que Desclot era el lloc d'on procedia la família de l'autor de la Crònica, però que el cognom que havia adoptat era el d'Escrivà, nom d'ofici. Bernat Escrivà, que fou tresorer del rei Pere el Gran i cambrer d'Alfons el Liberal, fou en els orígens de la seva carrera un escrivà i en les primeres citacions Escrivà és el seu ofici, mentre que més tard es consolida com a cognom. Les dades biogràfiques permeten constatar que la presència a la cort de Bernat Escrivà coincideix amb els moments en què Bernat Desclot està més documentat. Bernat Escrivà sembla que pertanyia a la família dels Escrivà, que després s'uní a la dels Romaní i que fou una família notable a València. Els seus càrrecs li van permetre estar molt ben informat. Des de 1268, almenys, formava part de la família o companyia de l'infant Pere, que li concedí una escrivania a Gandia. El 1282 era de nou a la cort com a oficial de la casa del rei. En fou aviat el tresorer, i quan deixà aquest càrrec i ascendí a cambrer d'Alfons el Liberal fou quan prengué aquest nou cognom, que està documentat el 1287.⁸⁸ Coll i Alentorn assenyala que era una hipòtesi, no una certesa definitiva, però en general ha estat acceptada, amb l'excepció de Jordi Rubió, que no quedà convençut.⁸⁹

87. Joaquim MOLAS, *Literatura catalana antiga*, vol. I: *Segle XIII*, p. 46-51.

88. Bernat DESCLOT, *Crònica*, edició a cura de Miquel COLL I ALENTORN, Barcelona, Barcino, 1949-1951, 5 v., vol. I, p. 123-174.

89. Vegeu la seva ressenya a l'edició de la Crònica: *Estudis Romànics*, vol. V (1955-1956), p. 220-223.

La redacció de l'obra

La Crònica no està datada. Degué iniciar-se a mitjan 1283, després de l'èxit de l'expedició del rei Pere el Gran a Sicília. Una bona part estava escrita a primers de 1284 i sembla que es conclogué a finals de 1286 o potser el 1288, quan pogué dedicar-se més a escriure; estava acabada amb tota seguretat a mitjan 1295.⁹⁰ Els manuscrits que s'han conservat de l'obra són molts, vint-i-dos; per això l'edició és complicada.⁹¹ S'ha de destacar que d'aquesta crònica se'n feren dues redaccions: la versió definitiva i una altra d'anterior, que fou corregida, segons Stefano Maria Cingolani.⁹² Es conserven també uns fragments que, segons Cingolani, pertanyen a un *Llibre de l'infant en Pere*.⁹³

L'autor utilitza els seus records personals i els dels seus informadors i la documentació coetània. Aprofita informes escrits i orals, testimonis directes, documentació oficial, cartes i diplomes.

Edicions i traduccions

La versió original en català no tingué una edició primerenca com la de Jaume I. Fou publicada, traduïda al castellà, per Rafael Cervera el 1616,⁹⁴ tot i que resumint alguns punts, versió que tingué alguna reimpressió parcial posterior. La primera

90. Bernat DESCLOT, *Crònica*, ed. a cura de Miquel COLL I ALENTORN, vol. I. Cf. també: Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Consideraciones generales acerca de la historiografía catalana medieval», p. 124-192; Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 74-83, i també la reedició de la *Crònica de Bernat Desclot*, de la mateixa obra, p. 14-15.

91. Bernat DESCLOT, *Crònica*, reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 28-29.

92. Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII*; Stefano Maria CINGOLANI, «Historiografia al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 1. Crònica del rei Pere», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 25 (2003-2004). *Homeatge a la Prof. Dra. Maria Josepa Arnall i Juan*, p. 201-227; Stefano Maria CINGOLANI, «La storiografia catalana all'epoca di Pietro II e Alfonso II (1276-1291)», *Studi Medievali*, vol. XLVIII (2007), p. 575-618. Cf. també sobre la redacció: Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Algunes interpolacions en els manuscrits de la Crònica d'en Desclot», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VI (1912), p. 1-12 i 129-158, reed. a Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia*, p. 193-255. Cf. també els comentaris de Stefano Maria CINGOLANI a Àlex BROCH (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 123-152.

93. Consultables al web www.cervantesvirtual.com/Portales/Historiografia de la Corona d'Aragó.

94. *Historia de Cataluña compuesta per Bernardo Desclot, cavallero catalán...*, traduzida de su antigua lengua catalana en romance castellano por Raphael Cervera, ciudadano honrado de Barcelona, Barcelona, Cormelles, 1616, reeditada en facsímil a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*. També s'ha publicat, a partir del text que ofereix aquesta traducció, l'episodi de la croada francopapal contra Catalunya: Bernat DESCLOT, *La invasió francesa de l'Empordà el 1285: La Relación histórica de Rafael Cervera, una traducció castellana de la Crònica de...*, a cura de Daniel GENÍS, Castelló d'Empúries, Ajuntament, 2006; Daniel GENÍS, «Historia de Cataluña compuesta por Bernardo Desclot. Notícia d'una traducció castellana de la Crònica de Bernat Desclot de 1616», *Llengua & Literatura*, núm. 17 (2006), p. 227-256.

edició de l'original català fou obra de Jean Alexandre C. Buchon, en un volum que reunia cròniques estrangeres sobre expedicions franceses; la causa de la inclusió de Desclot era la croada francopapal contra Catalunya de 1285. L'obra tingué molt d'èxit i se'n feren nombroses reedicions a França i recentment una a Barcelona.⁹⁵ L'edició de Buchon fou aprofitada també per Coroleu en la seva edició de 1885.⁹⁶ Així mateix, l'edició de Buchon serví de base per a la traducció anglesa de F. L. Critchlow⁹⁷ i també la traducció italiana de Filippo Moisè.⁹⁸ Igualment, Josep Maria Quadrado usà la versió de Buchon en la seva obra sobre la conquesta de Mallorca, amb els capítols corresponents de les cròniques de Marsili i de Desclot.⁹⁹

En el primer terç del segle xx es publicaren, ja sobre algun manuscrit, una edició fragmentària de Ramon d'Alòs-Moner¹⁰⁰ i, amb la llengua modernitzada per a ser compresa per un públic més ampli, diversos capítols de l'obra: el del desafiament de Bordeus i els de la croada francopapal contra Catalunya.¹⁰¹

L'edició bàsica tant per al text de la Crònica com per a la introducció, que ocupa tot el primer volum, és la de Miquel Coll i Alentorn, publicada entre 1949 i 1951.¹⁰² Ferran Soldevila seguí bàsicament el text i els nous coneixements sobre l'obra aportats per Coll i Alentorn i enriqué les notes amb noves informacions sobre personatges i esdeveniments, que en testifiquen la veracitat.¹⁰³ En la reedició de l'Institut d'Estudis Catalans hem posat al dia aquestes notes amb les aportacions

95. Bernat D'ESCLOT, «Chronique de Pierre III et expédition française de 1285 (texte catalan inédit)», a Jean Alexandre C. BUCHON, *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, publiées pour la première fois, élucidées et traduites par..., Paris, Auguste Desrez, 1840, p. 565-736, consultable actualment per internet. Reedicions: París, Mairat, 1841; París, au bureau du Panthéon Littéraire, 1860; Orleans, H. Herluison Libr., 1875. La reedició barcelonina és facsimil de la de 1860, a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*.

96. Bernat DESCLOT, *Crònica del rey en Pere e dels seus antecessors passats*, ed. de Josep COROLEU, Barcelona, La Renaixensa, 1885.

97. F. L. CRITCHLOW, *Chronicle of the reign of king Pedro III of Aragon 1275-1285 by Bernat Desclot*, Princeton, Princeton University Press, 1928-1934.

98. *Cronaca de re don Pietro e dei suoi antecessori scritta da Bernardo D'Esclot*, a Filippo MOISÉ, *Cronache catalane del secolo XIII e XIV*, prima traduzione italiana di... con note, studi e documenti, Florència, 1844. Reeditada amb introducció de Leonardo Sciascia, Palerm, Sellerio, 1984.

99. *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot en su testo lemosín, vertida la primera al castellano*, i adicionada amb nombroses notes i documents per Josep Maria QUADRADO, Palma, E. Trias, 1850.

100. Ramon d'ALÒS-MONER, *Historiografia*.

101. Alfons SERRA BALDÓ, *Bernat Desclot, El desafiament de Burdeus*, Barcelona, Barcino, 1935 (Col·lecció Popular Barcino, 119); Ramon ARAMON I SERRA, *Bernat Desclot. La croada contra Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1935 (Col·lecció Popular Barcino, 122); Ramon ARAMON I SERRA, *Bernat Desclot. L'alliberament de Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1935 (Col·lecció Popular Barcino 123).

102. BERNAT DESCLOT, *Crònica*, edició a cura de Miquel COLL I ALENTORN, Barcelona, Barcino, 1949-1951, 5 v. (Els nostres clàssics, col. A: 62-64, 66, 69-70).

103. Bernat DESCLOT, *Crònica*, a *Les quatre grans cròniques*, revisió del text, pròleg i notes per Ferran Soldevila, Barcelona, Selecta, 1971, p. 403-664 (Biblioteca Perenne, 26).

de la nova bibliografia.¹⁰⁴ L'edició més recent és la de Stefano Maria Cingolani, que s'ha especialitzat particularment en aquesta crònica.¹⁰⁵ Hi ha altres edicions, sense o amb poc aparat crític, que contribueixen a fer la Crònica més assequible al gran públic,¹⁰⁶ i existeixen també llibres dedicats a la publicació de determinats episodis, en castellà, en francès o en català.¹⁰⁷ Un complement útil a aquestes edicions és l'anàlisi dels topònims i la seva localització.¹⁰⁸

Contingut de la Crònica

Comença amb unes breus referències als regnats dels reis d'Aragó Alfons el Batallador i Ramir el Monjo i seguidament del comte Ramon Berenguer IV, per situar en el seu context la unió de Catalunya amb Aragó en els capítols II i III. En el capítol primer, insereix la llegenda del senescal Guillem Ramon de Montcada, exiliat pel comte per raons que el cronista no vol explicar, i que hauria estat qui hauria negociat el matrimoni amb Peronella d'Aragó. La llegenda confon almenys dos personatges de la mateixa família: el gran senescal, servidor dels comtes Ramon Berenguer III, Ramon Berenguer IV i el rei Alfons, i el seu nét del mateix nom, que assassinà l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls, delictes que el cronista no vol mencionar. Ni l'exili d'un Montcada ni la seva intervenció en les negociacions del matrimoni amb Peronella no estan documentats.¹⁰⁹ En el capítol IV dedica unes breus línies a Alfons el Cast, posant en relleu la primera unió d'una

104. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. II, *Crònica de Bernat Desclot* (reedició actualitzada de l'Institut d'Estudis Catalans).

105. Bernat DESCLOT, *Llibre del rei en Pere*, ed. a cura de Stefano Maria Cingolani, Barcelona, Barcino, 2008.

106. Bernat DESCLOT, *Crònica*, ed. a cura d'Anna CORTADELLAS, Barcelona, Teide, 1997 (Tria de clàssics); Bernat DESCLOT, *Crònica*, Barcelona, Edicions 62, 1990 (Les millors obres de la literatura catalana, 76). Reeditada el 1999.

107. Bernat DESCLOT, *Los franceses en Cataluña en 1285*, per Joaquín RODRÍGUEZ ARZÚA, Madrid, Atlas, 1944; *Leyenda del buen conde de Barcelona y la emperatriz de Alemania*: fragment de la Crònica de Bernat Desclot, il·lustrat amb reproduccions de miniatures i facsímils de manuscrits medievals, Barcelona, Seix i Barral, 1953 (felicitaçió de Nadal de l'editorial Seix i Barral); *La conquête de Majorque: Textes et documents*, traductions et synthèses: Agnès et Robert VINAS, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 2004, amb una selecció de fragments del *Llibre dels feits* i de la Crònica de Bernat Desclot; *La conquesta de Mallorca: Textos i documents*, per Agnès i Robert VINAS, traducció del text francès per Montserrat Rebagliato, Palma, Moll, 2007; Bernat DESCLOT, *Crònica: L'imperi català de l'almirall Roger de Llúria*, Badalona, Sàpiens, 2005.

108. Marc Aureli VILA, *La geografia en la Crònica de Desclot*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1993 (Episodis de la història, 296).

109. Miquel COLL I ALENTORN, *Llegendari*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 194-242 (Textos i Estudis de Cultura Catalana); Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XII*, p. 52-59. Sobre els Montcada: John C. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana 1000-1230*, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 123-127.

princesa catalanoaragonesa, Constança, amb un membre de la família Hohenstaufen, Frederic II, després emperador d'Alemanya. Pere el Catòlic gaudeix de més espai, ja que Desclot comenta el matrimoni del monarca amb Maria de Montpeller i l'engendrament de Jaume I, que apareix ja adornat amb llegendes que havien circulat sobre l'engany amb què Pere el Catòlic hauria estat conduït al llit de la seva esposa pensant que era el d'una dama de la qual estava enamorat.¹¹⁰ Desclot comenta també amb detall la batalla de Las Navas de Tolosa o d'Úbeda i la de Muret (cap. v i vi), en què Pere el Catòlic morí. Inclou la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, acusada d'adulteri i salvada pel comte de Barcelona, premiat després per l'emperador amb la donació de la Provença (cap. vii-x), llegenda que serveix per a justificar el domini antic de la Provença i les aspiracions de Jaume I de recuperar-lo. Per a Jordi Rubió, aquests primers capítols no tingueren un bon plantejament, segurament per falta de fonts.¹¹¹

La narració del regnat de Jaume I és sintètica, però extensa, del capítol xi al lxiii; és famós el retrat que Desclot fa del rei.¹¹² Dedica molta atenció a la narració de la conquesta de Mallorca. Precisament dins d'aquests capítols s'insereix el relat de la primera conquesta de Mallorca de 1114 pel comte de Barcelona Ramon Berenguer III; en aquest cas, la font historiogràfica usada no és suficientment bona, atès que, malgrat que la conquesta es féu amb la flota pisana i altres aliats d'Itàlia, Desclot atribueix aquesta col·laboració als genovesos, per després inculpar-los de la pèrdua de l'illa, cosa que obligà Jaume I a tornar a conquerir-la.¹¹³ La conquesta de València i les tensions que originà amb Castella també són comentades.

110. Martí DE RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 387, apunta que la llegenda va poder sorgir, després de la mort de Jaume I, per la necessitat de provar la legitimitat del rei en el curs de les reclamacions sobre Montpeller presentades per França.

111. El rei intentà impedir el casament de l'hereva de Provença, Beatriu, amb Carles d'Anjou: Robert I. BURNS, «The loss of Provence. King Jame's raid to kidnap its heiress (1245). Documenting a "legend"», a *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (12041349): Actes du XIII Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, Montpeller, 1988, vol. 3, p. 195-231; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 117.

112. «Aquest rei En Jacme d'Aragó fo lo pus bell hom del mon; que ell era major que altre hom un palm, e era molt bé format e complit de tots sos membres, que ell havia molt gran cara e vermella, e flamenca, e el nas llong e ben dret e gran boca e ben feita e grans dents, belles e blanques, que semblaven perles, e els ulls vairs, e bells cabells rossos, semblants de fil d'aur, e grans espatlles, e llong cors e delgat, e els braces grossos e ben faits, e belles mans, e llongs dits, e les cuixes grosses e les cames llongues e dretes e grosses per llur mesura e els peus llongs e ben faits e gint causants. E fo molt ardit e prous de ses armes, e forts, e valent, e llarg de donar, e agradable a tota gent e molt misericordiós; e hac tot son cor e tota sa volentat de guerrear ab sarraïns»: Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. II, *Crònica de Bernat Desclot*, cap. XII, p. 68. Cf. també: Anton M. ESPADALER, «El retrat del rei en Jaume a la Crònica de Bernat Desclot», a *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, a cura de Josep Massot i Muntaner, Barcelona, Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. I, 1997, p. 63-69.

113. Cf. la nota 192 a la reedició de Desclot de *Les quatre grans cròniques*. Els genovesos no havien participat en la croada contra Mallorca, però Desclot els culpa de la pèrdua perquè reflecteix l'inici del

Encara durant el regnat de Jaume I, Desclot comença a ocupar-se ja de l'infant Pere, que serà el protagonista de l'obra.¹¹⁴ En el capítol LI, comenta el matrimoni de l'infant Pere amb Constança de Hohenstaufen, filla del rei Manfred de Sicília, que va suposar un canvi de rumb en la política internacional de Jaume I —fins llavors sempre tan submís a la Santa Seu—, ja que significava aliar-se amb la família imperial alemanya, odiada pel papat. En els capítols LII al LXIV, Desclot ens informa d'aquest enfrontament i de la donació de Sicília a Carles d'Anjou per part de la Santa Seu per a despullar els Hohenstaufen d'aquell regne, cosa que aconseguí, i en la guerra morí Manfred, el pare de Constança.¹¹⁵ Aquesta incursió en la història del regne de Sicília era necessària per a introduir més endavant la intervenció de Pere el Gran a l'illa per defensar els drets de la seva esposa Constança. Abans d'entrar en aquest tema, però, en el capítol LXV s'ocupa de la conquesta del regne de Múrcia, en la qual l'infant va tenir un gran paper,¹¹⁶ i en els següents, de la gran revolta dels moros de València el 1276, de l'assassinat de Ferran Sanxis de Castro, fill bastard de Jaume I, ordenat per l'infant Pere, que l'acusava de traïció, i de la mort de Jaume I en el capítol LXXIII.¹¹⁷ S'ha d'assenyalar que la versió definitiva de la Crònica de Desclot no inclou la

deteriorament de les seves relacions amb els catalans en el seu temps. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «I Genovesi visti dai Catalani nel Medioevo. Da amici a nemici», a *Genova, una «porta» del Mediterraneo*, a cura di Luciano Gallinari, CNR. Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, Gènova, Brigati, 2005, p. 137-174, concretament p. 140-141 i 143. Sembla que Desclot degué basar-se en un text que s'ha conservat amb aquesta versió, publicat per Stefano Maria CINGOLANI, «Historiografia al temps de Pere II i Alfons II», p. 7-30.

114. Ferran SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, Teide, 1955; Ferran SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, Aedos, 1963. És fonamental Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, ed. a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1952 (la reedició conté dos capítols que havien quedat inèdits a la primera edició, i índexs). Soldevila no va poder acabar la seva obra, que arriba només fins al 1278. Cf. també Stefano Maria CINGOLANI, *Pere el Gran: vida, actes i paraules*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya i Base, 2010.

115. Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, vol. I, cap. VI i IX-X. Sobre la creació de l'estat angeví: Peter HERDE, *Karl I. von Anjou*, Stuttgart, 1979; Jean DUNBABIN, *Charles I of Anjou. Power, Kingship and State-Making in Thirteenth-Century Europe*, Londres, Longman, 1998; Georges JEHEL, *Charles d'Anjou (1226-1285), comte d'Anjou et de Provence, roi de Sicile et de Jérusalem. Un capétien en Méditerranée*, Amiens, CAHMER. Laboratoire d'Archéologie et d'Histoire de l'Université de Picardie Jules Verne, 2005; Gian Luca BORGHESE, *Carlo I d'Angiò e il Mediterraneo. Politica, diplomazia e commercio internazionale prima dei Vespri*, Roma, École Française de Rome, 2008. Sobre el rei Manfred: Enrico PISPISA, *Il regno di Manfredi. Proposte di interpretazione*, Messina, Sicania, 1991.

116. Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, vol. I, cap. VII; Juan TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, Diputació Provincial de Múrcia, 1967; Josep-David GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997; Carlos de AYALA MARTÍNEZ, «Jaime I y la sublevación mudéjar-granadina de 1264», a *Homenaje al Prof. Juan Torres Fontes*, vol. I, 1987, Múrcia, Universidad de Murcia i Academia Alfonso X el Sabio, p. 93-107.

117. Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cap. XIV-XVI.

narració de la croada de Jaume I a Terra Santa, que, en canvi, era en la primera redacció.¹¹⁸

El relat del regnat de Pere el Gran s'inicia amb la derrota dels moros rebels a València,¹¹⁹ la revolta dels nobles catalans de 1280¹²⁰ i les relacions diplomàtiques amb Castella i França, en els capítols LXXIV al XXVI.¹²¹

Ja a partir del capítol LXXVII comença el relat dels preparatius per a l'expedició contra Alcoll, és a dir, Collo, al regne de Tunis,¹²² i des del LXXXVII, el pas d'aquesta expedició a Sicília després de les Vespres Sicilianes de 1282, quan el rei Pere fou cridat pels sicilians, que s'havien rebel·lat contra l'ocupació francesa, perquè fes efectius els drets al regne de Sicília de la seva muller, Constança, hereva del rei Manfred.¹²³ Els esdeveniments des de l'any 1283 fins a la mort del monarca el 1285 són els relatats amb més minuciositat, exactitud, vivacitat i dramatisme: el desa-

118. L'episodi es publica a l'apèndix 4 de Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII*, p. 792-793; estudiat a les p. 270-276. Sobre la croada: Ernest MARCOS HIERRO, *La Croada catalana: L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006.

119. Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, vol. II, cap. I-III.

120. Francesc CARRERAS I CANDI, «Lo siti de Balaguer del 1280», a Francesc CARRERAS I CANDI, *Miscelanea històrica catalana*, vol. II, Barcelona, 1906, p. 37-56.

121. Ferran SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 137-139 i 141; Ferran SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, p. 107; Carlos de AYALA MARTÍNEZ, «Paces castellano-aragonesas de Campillo-Ágreda (1281)», *En la España Medieval*, vol. V/I (1986), p. 151-168; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra: La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2005, p. 19-25.

122. Charles E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib, aux XIIIe et XIVe siècles*, Paris, PUF, 1966, p. 243-248; J. MIRET I SANS, «Notes sobre la expedició del rey Pere lo Gran a Berbería», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VII (1913-1914), p. 354-360; Anna UNALI, «Considerazioni sulla spedizione africana di Pietro III d'Aragona», a *XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona: La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, vol. IV, p. 421-431.

123. Michele AMARI, *La guerra del Vespro siciliano*, 9a ed., Milà, 1886. Cf. també diverses ponències i comunicacions aplegades a *XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona: La società mediterranea all'epoca del Vespro*: Francesco GIUNTA, «La società mediterranea all'epoca del Vespro», vol. I, p. 23-36; Salvatore TRAMONTANA, «La Sicilia prima del Vespro», vol. I, p. 37-53; Alberto BOSCOLO, «L'eredità sveva di Pietro il Grande, re d'Aragona», vol. I, p. 83-99; Frederic UDINA MARTORELL, «En torno al "Vespro" y la Corona de Aragón», vol. I, p. 111-127; Henri BRESCH, «1282: Classes sociales et révolution nationale», vol. II, p. 241-258; E. RUIZ-DOMÉNEC, «¿Por qué la conquista de Sicilia?: Una lectura receptiva de Desclot», vol. IV, p. 161-186; Enzo SIPIONE, «Settecento anni fa: il Vespro Siciliano», vol. IV, p. 315-329. Cf. també: Edith PÁSZTOR, «La guerra del Vespro e i suoi problemi», *Quaderni Catanesi*, núm. 1 (1979), p. 135-158; Salvatore TRAMONTANA, *Gli anni del Vespro: l'immaginario, la cronaca, la storia*, Bari, 1989; Marta van LANDINGHAM, «The Hohenstaufen Heritage of Constanza of Sicily and the Mediterranean Expansion of the Crown of Aragon», a Dionisius A. AGIUS i Ian Richard NETTON, *Across the Mediterranean Frontiers: Trade, Politics and Religion, 650-1450*, a cura de Dionisius A. Agius i Ian Richard Netton, Brepols, 1997, p. 87-104; Raquel HOMET, «Monarquía y expansión en la historiografía catalana: la Crónica de Bernat Desclot», a Laura BALLETTTO (ed.), *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino*, Gènova, Glauco Brigati, 1997, p. 479-505.

fiament de Bordeus, que havia d'enfrontar Pere el Gran amb Carles d'Anjou i on el rei va haver d'acudir disfressat i amb només quatre acompanyants, per deixar constància de la seva presentació i marxar immediatament, ja que els anglesos havien declinat l'obligació de mantenir la neutralitat del camp de duel i el rei hauria caigut en mans dels seus enemics.¹²⁴ Aquesta part de la Crònica, que correspon a dos anys i mig, ocupa 64 capítols i representa més de la meitat de l'obra, i fins i tot dins d'aquesta part hi ha 39 capítols dedicats a només catorze mesos, els que corresponen a la croada francopapal contra Catalunya i els seus antecedents i conseqüències fins a la mort del rei, atenció explicable perquè aquesta invasió, amb un exèrcit de proporcions mai vistes, podia haver suposat el destronament de la dinastia de la casa de Barcelona, ja que el papa ja havia depositat el rei Pere i havia atorgat els seus regnes a Carles de Valois.¹²⁵ Miquel Coll i Alentorn va destacar el relat de moments dramàtics com les vacil·lacions del poble de Perpinyà davant la pugna entre el rei Jaume II de Mallorca i el rei Pere, a qui se sentien lligats per vincles nacionals, o la desmoralització dels croats davant el coll de Panissars, que semblava infranquejable, el dramatisme de l'evacuació de Peralada, etc.¹²⁶

Valoració de la Crònica

Per a Miquel Coll i Alentorn, que és qui millor ha estudiat la Crònica de Desclot, aquesta obra destaca pels seus mèrits literaris, històrics, lingüístics i de pintura de caràcters, especialment del rei Pere el Gran; és precisa i està ben construïda, domina el diàleg i la seva prosa és d'una gran claredat. Afegeix que construeix la

124. Ferran SOLDEVILA, «Pere II el Gran: el desafiament amb Carles d'Anjou», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. IX (1915-1916), reeditat, sense notes, a Ferran SOLDEVILA, *El desafiament de Pere el Gran amb Carles d'Anjou*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960 (Episodis de la història, 2); Anna Laura TROMBETTI BUDRIESI, «La sfida di Bordeaux: divagazioni sul tema di un duello mancato», a *XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La società mediterranea all'epoca del Vespro*, vol. IV, p. 409-419; Ludwig VONES, «Un mode de résolution des conflits au bas Moyen Age: le duel des princes», a Philippe CONTAMINE i Olivier GUYOTJEANNIN (ed.), *La guerre, la violence et les gens au Moyen Âge, 119e Congrès National des Sociétés historiques et scientifiques. Section d'Histoire médiévale et philologie (Amiens, 1994)*, vol. I, Éditions du CTHS, 1996, p. 321-332.

125. Josep Maria POU I MARTÍ, «Conflictos entre el pontificado y los reyes de Aragón en el siglo XIII», a *Sacerdozio e regno da Gregorio VII a Bonifacio VIII*, Roma, 1954, p. 139-160; Àngel FÀBREGA GRAU, «Actitud de Pedro III el Grande de Aragón ante la propia deposición fulminada per el papa Martín IV», *Miscellanea Historiae Pontificiae*, vol. XVIII (1954), p. 161-180; Josep PELLA Y FORGAS, «La gran invasió francesa en Cataluña del año 1285», *Revista de Ciencias Históricas*, vol. IV (1886), p. 120-147; Joseph R. STRAYER, «The crusade against Aragon», *Speculum*, vol. XXVIII (1953), p. 102-113; Enric MIRAMBELL BELLA, *El setge de Girona en temps de Pere el Gran*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1963 (Episodis de la història, 43). Més informació bibliogràfica a les notes de la reedició de la Crònica de Bernat Desclot per l'Institut d'Estudis Catalans.

126. Bernat DESCLOT, *Crònica*, vol. I, p. 7-8.

seva obra com una simfonia de diversos temps, sotmesos a un crescendo genialment graduat i coronats per un final ple de patètica grandesa. Pel que fa al seu valor històric, destaca la seva objectivitat i serietat i el seu ús de documentació. També Jordi Rubió va lloar la seva objectivitat i precisió. Joaquim Molas coincideix en aquestes apreciacions, i també Ferran Soldevila, que havia pogut comprovar, a través dels seus estudis sobre el regnat de Pere el Gran, la fiabilitat de les informacions proporcionades per Desclot.¹²⁷ Jo mateixa vaig poder verificar que la seva informació és bona, fins i tot la que dóna sobre el bàndol francès durant la croada contra Catalunya.¹²⁸

Tot i admetre la professionalitat de Desclot, la seva recerca de fonts i materials al nivell dels millors historiadors europeus, Cingolani diu que no està exempt d'invençions historicoliteràries. Reconeix que té consciència del seu treball, lucidesa ideològica i interpretativa i capacitat literària i que recorre a tota classe de documentació, però com que recull rumors durant la guerra contra els francesos, assegura que aquí no és gaire de fiar i diu que no l'hem de creure sempre.¹²⁹ Així aconsegueix que la premsa presenti títols com «La Crònica de Desclot no és de fiar».¹³⁰ Però no demostra els errors en què pot haver incorregut Desclot, excepte quan es refereix a èpoques antigues a l'inici del relat, errors comuns en les altres cròniques que incorporen llegendes a la part més antiga. La seva argumentació no és sòlida. En un altre lloc, dibuixa el caràcter del rei com a molt fort i agosarat, impulsiu, calculador i també misteriós. Em semblà que dir que era misteriós només perquè va mantenir en secret la destinació del seu estol dirigit a Alcoll i després a Sicília és una exageració, perquè és el que feia gairebé tothom a l'edat mitjana a fi que l'enemic no es preparés; tampoc no podia fer públic l'itinerari que pensava seguir per anar al desafiament de Bordeus perquè hauria estat perillós per a la seva seguretat. No repetirem la seva argumentació; és millor llegir el seu text i treure'n les pròpies conclusions.

L'obra de Desclot és la crònica de referència per al regnat de Pere el Gran.

127. Bernat DESCLOT, *Crònica*, ed. Miquel Coll i Alentorn, vol. 1, p. 5-7 i 106; *Les quatre grans cròniques*, ed. Ferran Soldevila, p. 82, i reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 26; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. 1, p. 118-119; Joaquim MOLAS, *Literatura catalana antiga*, vol. 1, *Segle XIII*, p. 54-61.

128. Per exemple, està informat de la presència d'alguns nobles en el bàndol francès durant la croada contra Catalunya, concretament del duc Joan de Brabant, a qui la Crònica anomena duc de Braiman i el fa intervenir en una discussió de la família reial francesa, amb la qual estava emparentat a través de la seva germana, segona esposa del rei Felip l'Atreït, tot i que Desclot s'equivoca en el parentiu, ja que no era sogre del rei de França sinó cunyat. La presència d'aquest noble a la croada està documentada per treballs recents. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. II, *Crònica de Bernat Desclot*, reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, nota 1013. Cf. una altra opinió sobre el Desclot historiador: Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 164-168.

129. Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*, p. 89, 99, 102, 103, etc.

130. Lluís BONADA, «La Crònica de Desclot no és de fiar», *El Temps*, 17 d'octubre de 2006, p. 74-76.

La Crònica de Ramon Muntaner

És la més llarga i popular de les quatre grans cròniques catalanes, ja que Ramon Muntaner fou un excel·lent narrador. No és pròpiament una crònica reial perquè no fou escrita per cap rei ni per suggeriment de cap monarca ni tan sols en àmbit cortesà, tot i que Muntaner era persona apreciada almenys a la cort de Mallorca. Sempre s'ha considerat que formava un bloc amb les altres perquè, com aquelles, relatà la història de la dinastia, incloent la narració de l'expedició de la Gran Companyia Catalana a Orient, que no era oficial, però que estigué relacionada amb la branca de la dinastia regnant a Sicília i amb la de la Corona catalanoaragonesa (Berenguer d'Entença fou considerat dins la Companyia com el representant de Jaume II).¹³¹

L'autor

Muntaner havia nascut a Peralada, una vila de la comarca de l'Empordà, propera a Figueres, el 1265. La seva família devia ser prou acomodada per a posseir una casa digna d'allotjar Jaume I el 1274 i pocs mesos després el rei Alfons X el Savi de Castella i la seva esposa la reina Violant, filla de Jaume I, en el seu viatge a la cort papal.¹³²

Essent molt jove, el 1276, acompanyà l'infant Pere, poc després rei, en un viatge a París per fer una visita al rei de França i als seus fills, que eren els seus cosins germans. Segurament, Muntaner formava part del seguici de Roger de Llúria, a qui serví durant un cert temps. Romangué des de llavors bé al costat d'aquest noble, bé a la cort, i ja no tornà a Peralada; casa seva i tota la vila foren destruïdes durant la invasió francesa de 1285, la famosa croada francopapal contra Pere el Gran.

131. Ernest MARCOS HIERRO, *Almogàvers: La història*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2005.

132. Sobre la vida de Ramon Muntaner, cf.: Antoni de BOFARULL, *Ramón Muntaner, guerrero y cronista*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1883; FRANCISCO ALMARCHE Y VÁZQUEZ, «Ramon Muntaner, cronista dels reis de Aragó, ciutadà de València», a *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó dedicat al rei en Jaume I i a la seva època*, Barcelona, 1909 [1910], p. 483-505; Carles RAHOLA, *En Ramon Muntaner: L'home, la Crònica*, Barcelona, Ateneu Empordanès, 1922, reedició a Sant Cugat del Vallès, E. R. Edicions Catalanes, 1984; MARTÍ DE BARCELONA, «Regesta de documents relatius al gran cronista, Ramon Muntaner», *Estudis Franciscans*, núm. XLVIII (1936), p. 218-233, i «Nous documents per a la biografia de Ramon Muntaner», *Spanische Forschungen*, vol. VI (1937), p. 310-326; Rafael TÀSIS I MARCA, *La vida d'en Ramon Muntaner*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1964 (Episodis de la història, 51); Ferran SOLDEVILA, «Prefaci» a la Crònica de Ramon Muntaner, a *Les quatre grans cròniques*, primera numeració de l'edició de 1971, p. 89-101, especialment p. 98-100, i a la reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 17-18; Josep M. SANMARTÍ, *Ramon Muntaner: expedicions i conquestes pel Mediterrani*, Barcelona, Blume, 1980; Miquel COLL I ALENTORN i Joan-F. CABESTANY, *Muntaner*, Barcelona, Nou Art Thor, 1987 (Gent nostra, 54); Joan Pau RUBIES I MIRABET, «Mentalitat i ideologia de Ramon Muntaner», a *Historiographie de la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349). Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, 1988 («Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier», xvii), p. 83-108; Anton Maria ESPADALER, «Ramon Muntaner, exemple, servei i aventura», *Revista de Catalunya*, núm. 133 (octubre 1998), p. 94-107.

És possible que Muntaner participés en la conquesta de Menorca (1286-1287), i el 1298 o 1299 es trobava instal·lat a Sicília, on aviat es convertí en procurador general de Roger de Flor, a qui acompanyà en l'expedició a l'Imperi bizantí el 1303. Muntaner fou canceller i mestre racional de la Gran Companyia Catalana d'Orient fins a 1307. L'abandonà, juntament amb l'infant Ferran de Mallorca, quan aquest fracassà en el seu intent d'acabdillar-la.¹³³

Després d'haver deixat els seus càrrecs a la Companyia, Muntaner va tornar a Sicília i d'aquí a Catalunya, tot i que el 1309 tornà a Sicília, on el rei Frederic li va confiar el càrrec de governador de les illes de Gerba i els Quèrquens, que exercí fins a 1315. Durant aquesta etapa va fer un viatge a València el 1311 per contraure matrimoni amb Valençona, amb qui tornà a Gerba fins que se li encarregà d'acompanyar al regne de Mallorca el fill de l'infant Ferran, que havia quedat orfe i que més endavant seria rei. S'establí després a València, on fou jurat de la ciutat i com a tal assistí a la coronació d'Alfons el Benigne el 1328. Entre 1331 i 1332 es traslladà a Mallorca, on Jaume III el va nomenar camarlenc i batlle d'Eivissa; morí en aquesta illa en l'exercici del seu càrrec el 1336, quan tenia setanta-un anys.¹³⁴

Muntaner va professar una lleialtat sense fissures a tots els membres de la dinastia catalana, tant a la regnant a la Corona d'Aragó com a la de Mallorca o Sicília, als quals desitjava veure sempre units; per això dissimulà les seves divergències, especialment en el moment de la invasió de Catalunya per la croada francopapal. A més, va procurar donar consells de bon govern i d'unió a les branques de la dinastia sorgida d'Aragó i de Catalunya i regnants també a Mallorca i a Sicília. Muntaner fa un gran elogi de la dinastia en dir que els reis d'Aragó eren bons senyors que ajudaven els seus vassalls i que els tractaven més com a companys que com vassalls, mentre que altres reis tractaven molt durament els seus súbdits. Jordi Rubió suposava que Muntaner desitjava fer patents els seus serveis a la dinastia i obtenir una recompensa per a ell i els seus descendents.¹³⁵

Redacció de la Crònica

Segons Muntaner mateix, començà a escriure la Crònica el 1325, quan ja estava retirat a la seva alqueria de Xirivella, al regne de València. Degué acabar-la el 1328, després d'assistir a la coronació d'Alfons el Benigne.¹³⁶

133. Sobre l'infant: Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VII (1913), p. 291-379.

134. Fany TUR, *Cartes [de Jaume III de Mallorca] a Ramon Muntaner (1332-1335)*, transcripció de..., Eivissa, Arxiu Històric, 1992, 19 p.

135. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 123.

136. Sobre la redacció: Lluís NICOLAU D'OLWER, *La Crònica de Ramon Muntaner, filiació dels seus textos*, Barcelona, 1936.

La Crònica adopta una forma autobiogràfica, tot i que la part que ho és realment és la que correspon a l'expedició a Orient i alguns altres passatges. Sovint exposa fets en els quals no intervingué personalment. Tant Romeu com Hauf defineixen aquesta crònica com unes memòries d'un home d'acció i, per tant, la seva obra és inseparable de la seva vida agitada.¹³⁷

L'obra de Muntaner tingué un gran èxit, especialment en el segle xv, en què serví d'inspiració per a la novel·la *Tirant lo Blanc*. Fou objecte de tres continuacions en el segle xiv. Giuseppe Grilli n'ha estudiat la difusió.¹³⁸

Edicions i traduccions

La Crònica de Ramon Muntaner és de les que han tingut més èxit d'edicions i de traduccions. Les primeres edicions foren del segle xvi, una a València i una altra a Barcelona. Segons Soldevila, és de finals del xvi la primera traducció castellana, feta per Miguel Monterde.¹³⁹ En el segle xix, Antoni de Bofarull publicà l'original català i la traducció castellana i també Josep Coroleu dugué a terme una altra edició en català.¹⁴⁰ D'aquest segle són també alguns traduccions. La més primerenca és la francesa de Jean Alexandre C. Buchon; la segona edició fou, segons Soldevila, corregida per Josep Tastu: tingué un èxit notable i nombroses reedicions, cosa comprensible atès que aportava informació sobre la croada francesa contra Catalunya, l'expansió angevina pel Mediterrani i l'expedició de la Gran Companyia Catalana a Orient, on els francs tenien possessions.¹⁴¹ La versió alemanya, amb

137. Stefano Maria CINGOLANI, «Jo, Ramon Muntaner. Consideracions sobre el paper de l'autobiografia en els historiadors en llengua vulgar», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. XI (*Miscel·lània Badia i Margarit*, 3), 1985, p. 95-125; Josep ROMEU, *Literatura catalana antiga*, vol. II, *El segle xiv*, Barcelona, Barcino, 1961 (Col·lecció Popular Barcino, CXCIV), p. 17; Albert HAUF I VALLS, *Les cròniques catalanes medievals*, p. 59. Cf. també els comentaris de Stefano Maria Cingolani a Àlex BROCH (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 152-188.

138. Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 480; Giuseppe GRILLI, «Aspectes de la fortuna de la Crònica de Muntaner», a *Historiographie de la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349)*. *Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, 1988 (*Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier*, xvii), p. 109-117.

139. Ramon MUNTANER, *Chronica o descripció dels fets e hazanyes del inclyt rei don Jaume I, rei d'Aragó, de Mallorca e de València, compte de Barcelona e de Muntpesller e de molts dels seus descendents*, València, Vídua de Joan Mey Flandro, 1558, reeditada a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*; Ramon MUNTANER, *Chronica o descripció dels fets...*, Barcelona, Jaume Cortey, 1562 (edició a partir de la de València).

140. *Crònica catalana de Ramon Muntaner, texto original y traducción castellana, acompañada de numerosas notas*, per Antoni de Bofarull, Barcelona, Impr. de Jaume Jepús, 1860, consultable a través de Google Llibres; *Crònica d'en Ramon Muntaner*, amb un prefaci de Josep Coroleu, Barcelona, La Renaixença, 1886.

141. *Chronique de Ramon Muntaner, traduite pour la première fois du catalan par J. A. Buchon*, Paris, Verdière, 1827, 2 v. (Collection des chroniques nationales françaises, 5-6), consultable a Google

dues edicions, també és antiga.¹⁴² Quasi contemporània és la versió italiana de Filippo Moisè, mentre que la d'Enrico Cardona és fragmentària; Soldevila assenyala, en el prefaci a la seva edició, que hi havia una traducció medieval al sicilià, fragmentària, que s'havia publicat a Bolonya el 1865, però no l'he trobat als catàlegs digitalitzats de les biblioteques.¹⁴³ En tots aquests casos, no hi ha noves traduccions completes posteriors.

En el segle xx, les edicions han estat molt nombroses. Es començà amb l'edició de Barcino i, ja el 1971, aparegué la de Ferran Soldevila, profusament anotada, i en seguiren moltes altres amb menor anotació.¹⁴⁴ A principis de segle aparegué també una traducció anglesa, l'única completa que existeix de moment,¹⁴⁵ i una nova traducció castellana.¹⁴⁶

Les edicions més recents, ja del segle XXI, són una de València, que ofereix el text original i la traducció castellana, la reedició facsímil de la primera edició de València i la reedició de la versió de Soldevila revisada i amb l'anotació històrica posada al dia.¹⁴⁷ Cal afegir-hi ara l'edició de Josep Antoni Aguilar Àvila, bé que no

Llibres; *Chronique du très magnifique seigneur Ramon Muntaner*, a Jean Alexandre C. BUCHON, *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, publiées pour la première fois, élucidées et traduites par..., Paris, Auguste Desrez, 1840, p. 565-736, p. 217-564, consultable a través d'Internet, reeditada a Paris, Mairet, 1841, a Paris, au bureau du Panthéon Littéraire, 1860, i a Orleans, H. HerluiSon Libr., 1875.

142. Ramon MUNTANER, *Chronik: des edlen en Ramon Muntaner aus dem Catalanischen des vierzehnten Jahrhunderts*, übersetzt von Dr. K.Fr.W. LANZ, Leipzig, W. Engelmann, 1842, 2 v., text complet a Google Llibres; Ramon MUNTANER, *Chronik: des edlen en Ramon Muntaner*, herausgegeben von Dr. Karl Lanz, Stuttgart, gedruckt auf Kosten des literarischen Vereins, 1844, consultable a Google Llibres.

143. *Cronaca del magnificentissimo signore Ramon de Muntaner*, a Filippo MOISÉ, *Cronache catalane del secolo XIII e XIV*, prima traduzione italiana di... con note, studi e documenti, Florència, 1844; *Dall'antica letteratura catalana*, studii di Enrico Cardona, seguiti dal testo e della traduzione della vita di Giacomo I tolta della Cronaca catalana di Ramon Muntaner, Nàpols, Tip. di Luigi Gargiulo, 1876.

144. Ramon MUNTANER, *Crònica*, text i notes per E. B., Barcelona, Barcino, 1927 (Col·lecció Popular Barcino, 19), nova edició, Barcelona, Barcino, 1951-1952, 9 v. (Col·lecció Popular Barcino, 141-148); Ramon MUNTANER, *Crònica*, a Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, 1971, p. 665-1000; Ramon MUNTANER, *Crònica*, versió íntegra al català actual per Joan Francesc Vidal Jové, revisió del llenguatge per Bartomeu Bardagí, Barcelona, Selecta, 1973 i 1977; Ramon MUNTANER, *Crònica*, a cura de Marina Gustà, pròleg de Joan Fuster, Barcelona, Edicions 62, 1979 (Les millors obres de la literatura catalana, 19-20); Ramon MUNTANER, *Crònica*, selecció i pròleg de Vicent Escrivà, il·lustracions de M. Boix, Alzira, Bromera, 1986 (Els nostres autors, 3); Ramon MUNTANER, *Crònica*, versió a cura de Coia Cabré, Barcelona, 1992 (Tria de clàssics, 5); Ramon MUNTANER, *Crònica*, a cura de Vicent Josep ESCARTÍ, València, Institució Alfons el Magnànim, 1999, 2 v. (Biblioteca d'autors valencians, 41).

145. Lady GOODENOUGH, *Ramon Muntaner, Chronicle*, Londres, Hakluyt Society, 1920-1921, 2 v. Consultable per internet: Publications, Catalan Series, Cambridge, Ontario, 2000, www.yorku.ca/inper/muntaner-goodenough.pdf

146. Ramon MUNTANER, *Crònica*, introducció de Joan Fuster, traducció, notes i índexs de Joan F. Vidal Jové, Barcelona, Alianza Editorial, 1970 (El libro de bolsillo. Clásicos, 232).

147. Ramon MUNTANER, *Crònica*, anotada i comentada per José Manuel Gironès Guillem i Guillem de Joan-Centelles, traducció dels textos per Maria Jesús Plasencia Diago, text de la Crònica en ca-

és completa: comprèn del pròleg al capítol 146, però presenta una anotació molt rica.¹⁴⁸

Hi ha també edicions fragmentàries que ofereixen una selecció de textos¹⁴⁹ i edicions temàtiques parcials, del «Sermó», a vegades amb estudi inclòs,¹⁵⁰ i sobretot de l'expedició catalana a Orient, de la croada de França contra els catalans i de la conquesta de Sardenya; destaquen les traduccions al castellà, al francès, a l'italià i al búlgar.¹⁵¹

S'han de mencionar també, com fa Soldevila, les paràfrasis, és a dir, el desenvolupament explicatiu del text: la de Francesc de Montcada, en castellà, i la de Gustave Schlumberger, en francès.¹⁵²

talà i castellà; altres textos en català, castellà i italià, València, Generalitat Valenciana. Fundació Jaume II el Just, 2005, 3 v.; Ramon MUNTANER, *Crònica*, Edició facsímil de la primera edició (València, 1558), a Stefania Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*; Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. III, *Crònica de Ramon Muntaner*, reedició de l'Institut d'Estudis Catalans.

148. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Crònica de Ramon Muntaner. Edició i estudi, pròleg-capítol 146*, premi Ramon Aramon i Serra 2011, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 2015, 2 v.

149. Ramon d'ALÒS-MONER, *Historiografia; Pàgines escollides de Ramon Muntaner*, selecció i anotació de Ramon d'ALÒS-MONER, Barcelona, Barcino, 1936 (Col·lecció Popular Barcino, 130).

150. Manuel MILÀ I FONTANALS, *Lo sermó d'en Muntaner*, Montpeller, Estampa Central del Mitjà, 1880; Maurizi PERUGI, *Il 'Sermó' di Ramon Muntaner. La versificazione romanza dalle origini*, Florència, L. S. Olschki, 1975.

151. Ramon MUNTANER, *L'expedició dels catalans a Orient extret de la 'Crònica'*, text, introducció, notes i glossari per Lluís Nicolau d'Olwer, Barcelona, Barcino, 1926 (Els nostres clàssics A, 7), reedicions de 1946 i de 1951; Ramon MUNTANER, *La croada de França contra els catalans*, ed. a cura de Ramon SUMOY, Barcelona, Edicions 62, 1966 (Antologia catalana, 17); Ramon MUNTANER, *El castillo de Santa Bàrbara de Alicante: Crònica, fragmentos*, Alacant, Suc. de Such, Sarra y Cia, 1968; Ramon MUNTANER, *Los almogávares en Bizancio: Crònica medieval*, València, Prometeo 192?; Ramon MUNTANER, *La spedizione dei Catalani in Oriente*, a cura de Cesare Giardini, Milà, Feltrinelli, 1958; Ramon MUNTANER i PIETRO IV D'ARAGONA, *La conquista della Sardegna nelle Cronache catalane*, a cura de Giuseppe Meloni, traducció de Muntaner per Maddalena Corrias i del rei Pere per Giuseppe Meloni, Nuoro, Ilisso, 1999; Ramon MUNTANER, *Les almogavres: l'expédition des catalans en Orient*, establiment del text i traducció del català per Jean-Marie Barberà, postfaci de Charles-Henri Lavielle, Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis, 2002; *The Catalan expedition to the East: from the 'Chronicle' of Ramon Muntaner*, traducció de Robert Hughes, amb una introducció de Jocelyn N. Hillgarth, Barcelona, Barcino i Woodbridge, Tamesis, 2006; Ramon MUNTANER, *Khronika: ekspeditsiata na katalontsite na Iztok*, prevod ot srednovekoven Katalonski Rossitsa Panova, Sofia, Nauka Izkustvo, 1994.

152. Francisco de MONCADA, *Expedición de catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, Barcelona, Lorenzo Déu, 1623, reeditat a Madrid, Imprenta de Sancha, 1805, ambdues edicions presents a Google Llibres; Madrid, A. de Sancha, 1777; Barcelona, Llibreria de J. Oliveres, 1842 i 1875. Altres edicions: Francisco de MONCADA, *Empresas y victorias alcanzadas por el valor de pocos catalanes y aragoneses contra los imperios de turcos y griegos*, Nova York i París, Impr. F. Paillard, 1919, 161 p., separata de *Revue Hispanique*; Francisco de MONCADA, *Expedición de los catalanes y aragoneses al Oriente*, Madrid, Librería, imprenta y biblioteca militares, 1882; Francisco de MONCADA, *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, Madrid, La Lectura, 1924; Francisco de MONCADA, *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, Madrid, Espasa-Calpe 1941 (Clásicos castellanos, 54), i

Contingut de la Crònica

Comença amb l'engendrament de Jaume I, seguint i augmentant la llegenda que hem vist iniciar-se en la Crònica de Desclot; s'ocupa del seu regnat d'una manera resumida, centrant-se en les grans conquestes de Mallorca, València i Múrcia; en aquest relat apareix ja l'infant Pere, que després serà rei, el seu matrimoni amb Constança de Sicília i també la seva lluita contra els moros de València i de Múrcia; apareixen igualment personatges vinguts amb Constança de Sicília, com Roger de Llúria i Conrad Llança, dels quals més endavant podrà contar les grans gestes al mar. Continua el relat amb el regnat de Pere el Gran, narrat més extensament que el de Jaume I: s'ocupa de l'expedició africana a Alcolç i de l'expedició a Sicília i abans ens posa en antecedents de l'infortuni dels Hohenstaufen, desheretats i morts per Carles d'Anjou, a qui el papa havia donat el regne de Sicília i ajuda material perquè el conquerís. Posa en relleu, en contrast, la mala voluntat del papa francès contra la Corona catalanoaragonesa, tot i que mesura molt les paraules quan parla dels pontífexs.¹⁵³

De l'expedició a Sicília, que donava als catalans el control del Mediterrani central, ens ofereix el relat d'algunes grans batalles navals¹⁵⁴ i dona molta informació sobre la participació dels almogàvers. També informa del desafiament de Bordeus, amb el qual Carles d'Anjou pretengué allunyar de Sicília el rei Pere, i de la marxa d'aquest de l'illa, on ja no tornaria, assumptes que hem comentat en l'anàlisi de la Crònica de Desclot. Després d'aquesta marxa, Muntaner s'ocupa tant de les activitats del rei a Catalunya o a Aragó com de la continuació de la guerra a Sicília i a

Buenos Aires, Espasa-Calpe Argentina, 1943 (Colección Austral, 40); Francisco de MONCADA, *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, estudi preliminar i notes de Luis Faraudo de Saint Germain, text revisat per Pere Bohigas Balaguer i gravats al boix per T. N. Miciono, Barcelona, Asociación de Bibliófilos, 1947. Hi ha també una traducció catalana: *Los almogàvers, o siga Expedició de catalans y aragonesos contra Turchs y Grechs*, Barcelona, Biblioteca Clàssica Catalana, 1906; Gustave SCHLUMBERGER, *Expédition des «almugavares» ou routiers catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311*, París, Plon, 1902, reeditat el 1925.

153. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «“Lo rey d'Aragó no ns fa sinó greuges e vilanies!”: Papat i casa d'Aragó a la Crònica de Muntaner (I)», *Estudis Romànics*, vol. XXVIII (2006), p. 199-230, i (II), *Estudis Romànics*, vol. XXIX (2007), p. 109-142.

154. Sobre la tècnica, la tàctica i el lèxic naval d'aquests combats: Federico FOERSTER LAURES, «La tàctica de combat de les flotas catalano-aragoneses del siglo XIII, según la describe Ramón Muntaner (1265-1315)», *Revista de Historia Naval*, núm. 16 (1987), p. 23-36; Federico FOERSTER LAURES, «The warships of the Kings of Aragón and their fighting tactics during the 13th and 14th centuries AD», a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, Ashgate, 2008, cap. 22; William SAYERS, «The lexicon of naval tactics in Ramon Muntaner's Crònica», a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, cap. 24; Susan ROSE, «Reportage, Representation and reiality. The extent to which Chronicle Accounts and Contemporary Illustrations can be relied upon when discussing the Tactics used in Medieval Galley Warfare», a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, cap. 23; Lawrence V. MOTT, «Ships of the 13th-century Catalan Navy», a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, cap. 21. Cf. també la nota següent.

Calàbria, dirigida per l'almirall Roger de Llúria.¹⁵⁵ S'ha observat que comenta la crueltat i la supèrbia de Carles d'Anjou, però que també li reconeix alguns mèrits; la seva opinió de Carles II, que caigué presoner dels catalans, és molt millor, malgrat que no complí la seva paraula quan fou alliberat per Alfons el Liberal i que el seu fill Robert tractà molt malament Muntaner en un viatge a Nàpols el 1308 per visitar l'infant Ferran de Mallorca, que era empresonat allí.¹⁵⁶

A la croada francopapal contra Catalunya li dedica uns quants capítols: l'ocupació del nord de Catalunya,¹⁵⁷ el setge de Girona i l'epidèmia que va delmar les tropes franceses,¹⁵⁸ la lluita de guerrilla per terra i els atacs per mar de Ramon Marquet i Berenguer Mallol, i, finalment, la intervenció salvadora de la flota de Roger de Llúria, fins a la retirada francesa i la seva aclaparadora derrota al pas de Panisars.¹⁵⁹ La narració d'aquest episodi per Muntaner és magnífica.

Per al relat d'aquests dos regnats, atès que Pere el Gran morí poc després, Muntaner s'inspira en la historiografia anterior, especialment en el *Llibre dels feits* i en la Crònica de Desclot, no sempre tot recordat amb precisió, ja que devia haver assistit a lectures d'aquestes obres. Excepcionalment, disposa d'informació de persones de la generació anterior a la seva o d'alguna experiència personal de la seva infantesa, tot i que dels últims temps del regnat de Pere el Gran la seva informació és major.

El seu relat del regnat d'Alfons el Liberal és interessant perquè la resta de cròniques no se n'ocupen; ens informa així de les lluites a Sicília i a Calàbria de finals del segle XIII, de les negociacions per aconseguir la pau amb el papat, França i els Anjou,¹⁶⁰ i també de la guerra contra Sanç IV de Castella, que havia trencat els pac-

155. John H. PRYOR, «The Naval Battles of Roger of Lauria», *Journal of Medieval History*, núm. 9 (1983), p. 179-216; L. V. MOTT, *Sea Power in the Medieval Mediterranean. The Catalan-Aragonese Fleet in the War of the Sicilian Vespers*, Gainesville, University Press of Florida, 2003. Un resum biogràfic sobre Roger de Llúria: Eufemià FORT I COGUL, *Roger de Llúria*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1966 (Episodis de la història, 81). També: Gabriella AIRALDI, «Roger of Lauria's Expedition to the Peloponnese», *Mediterranean Historical Review*, vol. 10 (1995), p. 14-23.

156. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «*Fieri pax per eum*: Carles II d'Anjou a la Crònica de Muntaner», *Estudis Romànics*, vol. XXVIII (2006), p. 90-110; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*. p. 91-92, 110-111 i 120-121.

157. Carles RAHOLA, *L'Empordà a la 'Crònica' d'en Muntaner*, Barcelona, 1925.

158. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «*De plaga muscarum*: els mals de França a les cròniques catalanes medievals», a Míriam CABRÉ i Sadurní Martí (ed.), *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Girona 2002)*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 59-79.

159. Sobre Ramon Marquet: Ferran SOLDEVILA, *L'almirall Ramon Marquet*, Barcelona, Barcino, 1953, p. 22-23; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una família de navegants: els Marquet» a Carme BATTLE I GALLART *et al.*, *El 'Llibre del Consell' de la ciutat de Barcelona: Segle XIV: Les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals, 2007, p. 157-165.

160. Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, «Alfons el Franc», a *Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Teide-Vicens Vives, 1954; Ferran SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, Aedos, 1963. Cf. també Ludwig KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III. von Aragonien*, Berlin i Leipzig,

tes amb el seu pare Pere el Gran i s'havia aliat secretament amb França, per ajudar-la en la croada francopapal contra Catalunya, i amb Carles de Valois per repartir-se entre ambdós la Corona catalanoaragonesa; el rei Alfons donà suport llavors a les aspiracions de l'infant de la Cerda a la corona castellana, que li concedí el regne de Múrcia a canvi del seu ajut.¹⁶¹ Narra, així mateix, la conquesta de Menorca el 1287.¹⁶²

El regnat de Jaume II és la part central de la Crònica.¹⁶³ Muntaner informa de la Pau d'Anagni de 1295, que suposà la renúncia a Sicília i, poc després, la infeudació de Sardenya i Còrsega a Jaume II;¹⁶⁴ de la reconciliació amb Castella i de la nova guerra de 1296-1304;¹⁶⁵ narra la guerra a Sicília, però no menciona l'enfrontament de Jaume II amb el seu germà Frederic de Sicília, que no encaixava en el seu esquema de la unió amigable de totes les branques de la dinastia barcelonina.¹⁶⁶ Però és

1911-1912 (Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte); Francesc CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfós II "lo Liberal" (1285-1291)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. x (1921-1922), p. 61-83; Ferran SOLDEVILA, «A propòsit del tractat de Brignoles, dit també de Tarascó (1291)», a *Studi medievali in onore di Antonino De Stefano*, Palerm, Boccone del Povero, 1956, p. 519-527.

161. Mercedes GAIBROIS DE BALLESTEROS, *Historia del reinado de Sancho IV de Castilla*, Madrid, 1922-1928, vol. I, p. 214-215, 218, 220, 225-227 i 232-234; Ángeles MASIÁ DE ROS, «Las pretensiones de los infantes de La Cerda a la Corona de Castilla en tiempos de Sancho IV y Fernando IV. El apoyo aragonés», *Medievalia*, vol. 10 (*Estudios dedicados al profesor F. Udina y Martorell IV*), 1992, p. 255-279; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 19-25.

162. Cosme PAPPALÀ I MARQUÈS, *La conquista de Menorca en 1287 por Alfonso III de Aragón*, Barcelona, 1901; traducció catalana: Barcelona, Rafael Dalmau, 1964 (Episodis de la història, 54). Cf. també: Elena LOURIE, «La colonización cristiana de Menorca durante el reinado de Alfonso III el Liberal, rey de Aragón», *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 53-54 (1980-1981), p. 135-186, reed. a Elena LOURIE, *Crusade and Colonisation. Muslims, Christians and Jews in Medieval Aragon*, vol. VI, Variorum.

163. Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, Barcelona, CSIC, 1948, 2 v.; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, «Jaume II», a Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, Santiago SOBREQUÉS i Enric BAGUÉ, *Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Teide-Vicens Vives, 1954; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*, Barcelona, Aedos, 2a ed., 1963; José HINOJOSA MONTALVO, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Sant Sebastià, Nerea, 2006. Cf. també *Congreso Internacional Jaime II 700 años después: Actas*, ed. a cura de Juan Antonio Barrio Barrio, José Vicente Cabezuolo Pliego i Juan Francisco Jiménez Alcázar, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, vol. 11 (1996-1997); Juan Manuel del ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2009; Stéphane PÉQUIGNOT, *Au nom du roi. Pratique diplomatique et pouvoir durant le règne de Jacques II d'Aragon (1291-1327)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2009, p. 450-453.

164. Vicente SALAVERT I ROCA, «El Tratado de Anagni y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. V (1952), p. 290-360; Vicente SALAVERT I ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón, 1297-1314*, Madrid, CSIC, 1956.

165. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 27-160, i els antecedents a les p. 16-25.

166. Cf. el capítol 193 de la Crònica, i en la reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, la nota 741.

l'expedició de la Companyia Catalana a Orient la que té el protagonisme.¹⁶⁷ Dedicada a l'expedició 51 capítols, que són els de major interès històric, literari i emotiu de l'obra. És una font única no solament per a conèixer el funcionament d'una companyia militar d'aquestes característiques sinó també perquè no n'hi ha cap altra a Occident que informi d'aquests esdeveniments i perquè les orientals que els comenten no ho fan amb el detall i el coneixement de causa de Muntaner.¹⁶⁸ Tots els

167. Una visió actualitzada a Ernest MARCOS HIERRO, *Almogàvers*. També: Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*. Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria, edició facsímil a cura de Maria Teresa FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001; Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1927 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, I, fasc. 2); Lluís NICOLAU D'OLWER, *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*, Barcelona, 1926 i 1973; Ferran SOLDEVILA, *Els almogàvers*, Barcelona, Barcino, 1952 (Col·lecció Popular Barcino, CXLIX), traducció italiana amb addicions: «Gli almogavari», *Nuova Rivista Storica*, vol. LI (1967), p. 41-78; Francesco GIUNTA, *Aragonesi e Catalani nel Mediterraneo*, vol. II, *La presenza catalana nel Levante dalle origini a Giacomo II*, Palerm, Manfredi, 1959; Roger SABLONIER, *Krieg und Kriegertum in der 'Crònica' des Ramon Muntaner. Eine Studie zum spätmittelalterlichen Kriegswesen aufgrund katalanischer Quellen*, Berna i Frankfurt, H. Lang, 1971 (Geist und Werk der Zeiten. Arbeiten aus dem Hist. Seminar der Universität Zürich, 31); Michel ZIMMERMANN, «Orient et Occident dans la Chronique de Ramon Muntaner: A propos de l'expédition de Roumanie», *Le Moyen Age*, núm. 94 (1988), p. 202-235. Més bibliografia a la nota següent.

168. Constantin MARINESCO, «Notes sur les Catalans dans l'Empire byzantin pendant le règne de Jacques II (1291-1327)», a *Mélanges d'histoire du Moyen Age offerts à M. F. Lot*, París, 1925, p. 501-513; Nicolae IORGA, *Contributions catalanes à l'histoire byzantine*, París, Libr. Gambier, 1927; Nicolae IORGA, *Ramon Muntaner i l'Imperi Bizantí*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1961 (Episodis de la història, 22); Robert I. BURNS, «The Catalan Company and the European Powers, 1305-1311», *Speculum*, vol. XXIX (1954), p. 751-771; Salvatore TRAMONTANA, «Per la storia della "Compagnia Catalana" in Oriente», *Nuova Rivista Storica*, vol. XLVI (1962), p. 58-95; David JACOBY, «Catalans, turcs et vénitiens en Roumanie (1305-1332): Un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello», *Studi Medievali*, vol. XV (1974), p. 217-260; Claude CARRÈRE, «Aux origines des grans compagnies. La Compagnie Catalane de 1302», a *Recrutement, mentalités, sociétés. Colloque international d'histoire militaire*, Montpellier, Université Paul Valéry, 1974, p. 1-7; Ivan DUJCEP, «La spedizione catalana in Oriente all'inizio del secolo XIV ed i bulgari», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 9 (1974-1979), p. 425-437; Ronald G. KEIGHTLEY, «Muntaner and the Catalan Grand Company», *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, vol. 4, 1 (1979), p. 37-58; Giustina OLGATI, «Ramon Muntaner e "L'expedició dels catalans a Orient"», *Saggi e Documenti* (Gènova, Civico Istituto Colombiano), vol. VI, (1985), p. 207-265; Daniel DURAN I DUELT, «La Companyia Catalana i el comerç d'esclaus abans de l'assentament als ducats d'Atenes i Neopàtria», a Maria Teresa FERRER I MALLOL i Josefina MUTGÉ I VIVES (coord.), *De l'esclavitud a la llibertat: Esclaus i lliberts a l'edat mitjana*, actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2000, p. 557-571; Ernest MARCOS HIERRO, «Els catalans a l'Imperi Bizantí», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (coord.), *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana*, Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 23-78; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «Les expedicions a l'Orient i la Crònica de Muntaner», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLIX (2003-2004), p. 13-76; Savvas KYRIAKIDIS, «The employment of large groups of mercenaries in Byzantium in the period ca. 1290-1305 as viewed by the sources», *Byzantion*, vol. LXXIX (2009), p. 208-230. No inclou la bibliografia sobre l'assentament als ducats d'Atenes i Neopàtria. Cf. també

historiadors de l'est d'Europa han tingut i tenen un gran interès per l'obra de Muntaner i també els estudiosos de la història dels turcs i d'altres pobles asiàtics. Una vegada abandonada la Companyia, ens narra la seva tasca de govern a Gerba, que també té la seva gràcia.

Més endavant, Muntaner s'ocupa de l'expedició a Sardenya dirigida per l'infant Alfons el 1323.¹⁶⁹ Inclou el «Sermó», escrit abans de l'inici de redacció de la Crònica, obra en vers en la qual feia una sèrie de recomanacions per a l'expedició i que envià al rei Jaume II i a l'infant Alfons, que l'havia de dirigir.¹⁷⁰ La Crònica conclou amb la coronació d'Alfons el Benigne a Saragossa el 1328, solemnitat a la qual dedica ni més ni menys que sis capítols i de la qual fou testimoni presencial.¹⁷¹

Valoració de la Crònica

L'estil de Muntaner és directe i col·loquial, amb ús abundant de refranys i proverbis, i el seu llenguatge és vivaç i ple de gràcia. Fou un narrador excel·lent i captiva el lector per l'entusiasme i la calidesa en la narració d'episodis heroics, és brillant i té una gran força descriptiva. Usa trucs per mantenir l'atenció com feien els joglars amb el seu auditori, com el seu famós «què us diré?», i amb diàlegs vivaços; també utilitzà recursos de la novel·la de cavalleria per a l'enllaç de temes diversos.

Pel que fa al contingut, Muntaner té tendència a l'exageració i opera també alguna tergiversació per defensar el prestigi de la dinastia o bé silencia el que no convé divulgar; inventa sens dubte algun episodi, i algun altre l'explica no tal com es desenvolupà realment sinó com li semblava lògic que succeís perquè, en tot allò que no va viure directament, la seva informació no és tan completa com la de Desclot, que era a la tresoreria reial. Aquests defectes, que afecten la part de la Crònica de la qual no fou testimoni directe, han estat detectats i documentats en detall pels

treballs de divulgació: Jep PASCOT, *Les almugavares, mercenaires catalans du moyen-âge (1302-1388)*, Brussel·les, Elzévir-Séquoia, 1971 (*Aventuriers de l'histoire*), traducció catalana: *Els almogàvers. L'epopeia medieval dels catalans 1302-1388*, Barcelona, Proa, 1972 entre d'altres.

169. A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1952.

170. Mario PERUGI, *Il 'Sermó' di Ramon Muntaner*, cit.; Alberto BOSCOLO, «Una nota sobre el Sermó de Ramon Muntaner», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. XI (*Miscel·lània Badia i Margarit*, 3), 1985, p. 127-133; Ferran SOLDEVILA, «Sardenya en les cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner», *Archivio Storico Sardo* (1962), p. 207-221, reed. a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 107-121; Giuseppe MELONI, *La conquista della Sardegna nelle cronache catalane: Ramon Muntaner, Pietro IV d'Aragona*, Nuoro, Ilisso, 1999; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «La conquesta de Sardenya i la tradició manuscrita de la Crònica de Muntaner», *Cultura Neolatina*, núm. 3-4 (2003), p. 243-283; August BOVER, «La toponímia sarda en les cròniques de Ramon Muntaner i Pere III», *Randa*, núm. 56 (*Homenatge a Jordi Carbonell*, 2), 2006, p. 11-20.

171. Sobre les coronacions: Bonifacio PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los reyes de Aragón, 1204-1410: Aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, Anubar, 1975.

historiadors en les edicions de la Crònica. Tot el que no s'ha assenyalat com a eroni es pot creure, llevat que algú detecti i documenti un nou error, i no es pot dir, com fa Cingolani, que a Muntaner no se l'ha de creure gairebé mai.¹⁷²

La llengua de la Crònica, el seu estil, el seu valor literari o la seva ideologia han estat objecte de diversos estudis.¹⁷³ En el seu servei als prínceps i reis de la casa de Barcelona, Muntaner col·laborà en l'expansió mediterrània i s'ha dit que s'identificà amb l'ideal d'imperi català.¹⁷⁴ La seva devoció per la dinastia el portà a callar sobre l'enfrontament amb el rei de Mallorca i el suport d'aquest a la croada francopapal i totes les dissidències internes.¹⁷⁵ S'ha posat en relleu també el providencialisme que impregna la Crònica i l'aliança que es dona per suposada de la dinastia amb Déu, providencialisme que és comú en les altres cròniques,¹⁷⁶ les seves idees sobre la monarquia i la política en comparació amb el model de Jaume I i el seu tractament dels subjectes històrics;¹⁷⁷ s'ha comentat el seu menyspreu pels

172. Josep ROMEU I FIGUERAS, *Literatura catalana antiga*, vol. II, *El segle XIV*, p. 16-18; Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 457-480; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 125; Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*, p. 165.

173. Ferran SOLDEVILA, «L'ús del pretèrit perifràstic en la Crònica de Muntaner», *Estudis Romànics*, vol. XII (1963-1968), p. 267-270, reed. a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 139-143; Germà COLÓN, «L'«anedó» de la «Crònica» de Ramon Muntaner», a Germà COLÓN, *La llengua catalana en els seus textos*, vol. I, Barcelona, Curial, 1978, p. 153-165; Germà COLÓN, «Les perspectives d'un hàpax: els «murtats» de Muntaner», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XXIII (Curial, 1979); *Miscel·lània Aramon i Serra*, vol. I, p. 151-159; Josep MIQUEL SOBRIÉ, *L'èpica de la realitat: L'escriptura de Ramon Muntaner i Bernat Desclot*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1978; Alberto VARVARO, «Il testo storiografico come opera letteraria: Ramon Muntaner», a *Symposium in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona, Universitat de Barcelona i Quaderns Crema, 1986, p. 403-415; Lola BADIA, «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes: Ramon Muntaner», a *Tradició i modernitat als segles XIV i XV*, València i Barcelona, Institut de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 19-38 (Biblioteca Sanchis Guarner, 23) [Suposo que és traducció de «Verdad y literatura en las crónicas medievales catalanas: Ramon Muntaner», *Dispositio* (Michigan, 1987), vol. x, 27, p. 29-44]; Joan-Pau RUBIÉS, «Rhetoric and Ideology in the Book of Ramon Muntaner», *Mediterranean Historical Review*, vol. 26 (2011), p. 1-29; Joan FUSTER, «Lectura de Muntaner», a Joan FUSTER, *Obres completes*, vol. v, *Literatura i llegenda*, Barcelona, Edicions 62, 1977, p. 9-44.

174. Lluís NICOLAU D'OLWER, *L'esperit català de la Crònica de Muntaner*, discurs llegit en la IV festa anual de l'IEC, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938; Carles RIBA, «En Ramon Muntaner, home d'imperi», a *Els Marges. Obres completes*, vol. 2, Barcelona, Edicions 62, 1967, p. 321-324; Joan-Pau RUBIÉS, «The Idea of Empire in the Catalan Tradition from Ramon Muntaner to Enric Prat de la Riba», *Journal of Hispanic Research*, vol. 4 (1995-1996), p. 229-262. Hillgarth no creu que el resultat de l'expansió catalana fos un imperi: Jocelyn N. HILLGARTH, *El problema d'un imperi mediterrani català, 1229-1327*, Palma, Moll, 1984.

175. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, p. 126.

176. Miquel Àngel GOMIS I ALEPUZ, «El providencialisme en la Crònica de Ramon Muntaner», a Antoni FERRANDO i Albert HAUF I VALLS (ed.), *Miscel·lània Joan Fuster: Estudis de llengua i literatura*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, p. 67-84; Raquel HOMET, «Actitudes ante el tiempo en la obra de Ramón Muntaner», *Temas Medievales*, vol. 2 (1992), p. 159-183.

177. Raquel HOMET, «Los sujetos históricos en la obra de Ramón Muntaner», *Fundación*, vol. I (1997-1998), p. 21-36; Raquel HOMET, «Dos modelos de monarquía y de política catalanes. Las pro-

grecs¹⁷⁸ i la poca simpatia pels clergues, als quals no dedica lloances com sol fer amb la major part de personatges, amb l'única excepció dels prínceps que foren eclesiàstics.¹⁷⁹ Soldevila estudià l'ús del concepte Espanya a la Crònica: com a entitat geogràfica, la Península, com a part de la Península dominada pels musulmans, etc.¹⁸⁰

La Crònica de Pere el Cerimoniós

L'autor

La Crònica fou escrita o ordenada escriure pel rei Pere el Cerimoniós, nascut el 1319 i mort el 1387. Tractant-se d'un monarca, la seva vida és coneguda i, per tant, remetem a la bibliografia existent¹⁸¹ i a les col·leccions documentals.¹⁸²

puestas de Jaime I y de Ramón Muntaner», a *La historia política europea como proceso integrador. Actas de les VI Jornadas de Historia de Europa*, Buenos Aires, Asociación Argentina de Profesores Universitarios de Historia de Europa, 1995, p. 151-170; José Enrique RUIZ DOMÉNEC, «La parola dell'altro: Muntaner parla dei genovesi», a *La Storia dei Genovesi*, núm. 7 (1987), p. 105-118.

178. M. ZIMMERMANN, *Orient et Occident*, p. 225-226; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Les expedicions a l'Orient*, p. 33-42.

179. Ferran SOLDEVILA, «Ramon Muntaner i els clergues», *Revista de Catalunya* (maig de 1938), p. 83-88, reed. a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 133-143.

180. Ferran SOLDEVILA, «El concepte d'Espanya en la Crònica de Muntaner», *Revista de Catalunya*, núm. 16 (febrer de 1938), p. 171-180, reed. a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 123-131.

181. Rafael TASIS i MARCA, *La vida del rei en Pere III*, Barcelona, Aedos, 1961, obra que, segons Ferran Soldevila, és una paràfrasi ampliada, en català modern, de la Crònica; Rafael TASIS i MARCA, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Teide-Vicens Vives, 1962; Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1962, vol. I, p. 449-486; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política de Cataluña», a *Historia de España*, dirigida per Ramón Menéndez Pidal, Madrid, Espasa Calpe, 1966, p. VII-CCIII, publicat més tard en català: *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1972; Maria Teresa FERRER i MALLOL, «Reintegracionisme i dificultats polítiques: el regnat de Pere el Cerimoniós», a *Història de Catalunya*, Barcelona, Salvat, 1978, vol. III, p. 73-86; Josep M. SALRACH, *Història dels Països Catalans, dels orígens a 1714*, coordinada per Albert Balcells, vol. I, Barcelona, Edhasa, 1980, p. 723-765; Maria Mercè COSTA i PARETAS, «Pere III, el Cerimoniós (1336-1387)», a *Els comtes sobirans de la Casa de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Edicions 62, 2002, p. 140-147. Cf. també el volum commemoratiu del sisè centenari de la mort del Cerimoniós: *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1989; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva Crònica» (trad. de la introducció a la traducció anglesa de la Crònica del Cerimoniós), *Llengua & Literatura*, núm. 5 (1992-93), p. 7-102.

182. *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (CODOIN), Barcelona, 1847-1973, vol. 29-31 i 32-34 (processos contra el rei de Mallorca i contra Bernat de Cabrera); Josep COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV. Col·lecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet i Johan I*, Barcelona, 1889; Daniel GIRONA i LLAGOSTERA, «Itinerari de l'infant Pere (després Pere III) 1319-1336», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XVIII (1933), p. 336-356, i XIX (1934), p. 81-262; Amada LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de Pedro el

De tota manera, creiem que val la pena reproduir tal com el rei explica el seu naixement, que no fou voltat de prodigis com el de Jaume I sinó de dificultats per sobreviure, ja que nasqué setmesó «e nasquem tan feble e tan eixequiós, que no es pensaven les madrines ne aquells qui foren a la nostra naixença, que poguéssim viure. E nasquem en Balaguer a cinc dies de setembre de l'any de l'encarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents dinou. E fo padrí nostre mossèn N'Ot de Montcada e un clergue apellat Jai, capellà de nostra mare, qui després fon rector d'Alcalà de Xivert. E per ço, així com damunt havem dit, cuidaven-se que no fóssem nats a dies. E cuïtaren-nos, en la cambra mateixa on som nats, de batejar». Sembla que el rei nasqué amb tantes ganes de viure que, segons ell, en un any exhaurí la llet de set dides.

El rei considerava que la història era una disciplina de profunda exemplaritat moral i l'última instància en què els nostres actes troben aprovació o censura. Llegí molts llibres d'història i fou el promotor de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* i de la del seu propi regnat, l'objectiu de la qual era justificar la seva política davant les generacions futures.¹⁸³ És escrita d'una manera autobiogràfica, a imitació del seu predecessor Jaume I.¹⁸⁴ És la més breu de les quatre grans cròniques i la que tanca el cicle.

La redacció de la Crònica

Intervingueren en la redacció el lloctinent del mestre racional Bernat Descoll i el cambrer Arnau Torrelles, als quals potser s'han d'afegir el camarlenc Ramon de Vilanova i l'escrivà Ramon Descavall. Segons Gimeno Blay, la Crònica fou el pro-

Ceremonioso», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. v (1952), p. 669-771; Amada LÓPEZ DE MENESES, «Florilegio documental del reinado de Pedro IV de Aragón», *Cuadernos de Historia de España*, vol. XIII (1950), p. 181-190; XIV (1950), p. 183-197; XV (1951), p. 170-189; XVI (1951), p. 160-171; XVII (1952), p. 167-176; XVIII (1952), p. 161-172; XIX (1953), p. 165-172; XX (1953), p. 165-173; XXIII-XXIV (1955), p. 348-354, XXV-XXVI (1957), p. 343-347; XXXV-XXXVI (1962), p. 354-367; Ramon GUBERN I DOMÈNECH, *Epistolari de Pere III*, Barcelona, Barcino, 1955 (Els nostres clàssics, A 78); Luisa D'ARIENZO, *Carte reialii diplomatiche di Pietro IV il Cerimonioso, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua, Cedam, 1970.

183. Josep ROMEU, *Literatura catalana antiga*, vol. II, *El segle XIV*, p. 20-21. També encarregà el *Compendi historial*, traducció de l'*Speculum historiale* de Vincent de Beauvais, refosa i interpolada amb altres materials; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 41-45.

184. Francisco GIMENO BLAY, «Escribir, leer y reinar: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1337-1378)», *Scrittura e Civiltà*, vol. XXII (1998), p. 119-23; Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*, Madrid, Abada, 2006; Suzanne F. CAWSEY, «King Pere IV of Aragon, royal propaganda and the tradition of royal speechwriting», *Journal of Medieval History*, vol. 25 (1999), p. 357-372; Suzanne F. CAWSEY, «Kingship and authorship: history and royalty in the Crown of Aragon», *Historian*, vol. 75 (2002), p. 11-18; Frédéric ALCHALABI, «Un roi chroniqueur: réécriture de l'histoire et quête de l'image politique dans la "Chronique" catalane de Pierre III (1319-1336/1387)», *Imago temporis. Medium Aevum*, vol. II (2008), p. 387-395.

ducte d'un taller d'escriptura que treballà sota la supervisió directa del rei; consta que el monarca volia que la Crònica tractés només dels seus propis fets. Per això, Antoni Rubió i Lluch i recentment Jaume Aurell afirmen que més que una autobiografia és una obra col·lectiva del rei i de la cancelleria.¹⁸⁵ Han arribat fins a nosaltres dues redaccions de la Crònica, descobertes per Amédée Pagès en col·lacionar els manuscrits. La primera, iniciada abans de 1349 i acabada entre 1375 i 1383, fou sotmesa a la revisió del rei. La segona, més àmplia que la primera, s'hauria escrit cap a 1385. L'estudi dels canvis introduïts a la primera versió per aconseguir la segona, indicats per Pagès, revela els motius i les reaccions del rei davant la narració dels fets que havia protagonitzat.¹⁸⁶ La Crònica del Cerimoniós és una font d'informació excel·lent i fiable per a la vida i el regnat de Pere el Cerimoniós i per al regnat del seu pare, atès que, a més del coneixement personal dels fets per part del rei i els seus col·laboradors, es va fer un ús ampli de documentació, tant de cancelleria com processal. El dietari de l'escrivà de ració, equivalent a una agenda, serví per a situar cronològicament els fets i els viatges del rei, si la memòria fallava. Es conserven instruccions del rei per consultar aquestes fonts, que mostren com es componia una crònica medieval, segons assenyala Hillgarth.¹⁸⁷

Tradicionalment, les edicions de la Crònica han inclòs un apèndix que va de 1370 a 1385, però ja Bofarull, en la seva *Història de Catalunya*, s'adonà que aquest apèndix contenia nombrosos anacronismes i que havia de ser posterior a la mort del rei. Amédée Pagès cregué que era obra de Pere Miquel Carbonell, però Miquel Coll i Alentorn comentà en la ressenya a l'edició de Pagès que, segons el resum de

185. JOSEP COROLEU, «El verdadero autor de la Crónica de Pedro el Ceremonioso», *La España Regional*, vol. III (1887), p. 530-536; GABRIEL LLABRÉS, «Bernardo Dezcoll es el autor de la crónica catalana de Pedro IV el Ceremonioso de Aragón», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, vol. VII (1902), p. 331-347, i VIII (1903), p. 90-120 i 194-202; ANTONI RUBIÓ I LLUCH, «Estudis sobre la elaboració de la Crònica de Pere'l Cerimoniós», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. III (1909-10), p. 519-570; ANTONI RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a la història de la cultura catalana medieval* (facsimil de la primera edició: *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1921), edició a cura d'Albert BALCELLS, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LIV); RAMON GUBERN I DOMÈNECH, «Notes sobre la redacció de la Crònica de Pere el Cerimoniós», *Estudis Romànics*, vol. II (1949-1950), p. 135-148; ALBERTO BOSCOLO, *Bernat Descoll, funcionari i cronista del rei Pere «el Cerimoniós»*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1975 (Episodis de la història, 201) (trad. de «Bernardo Dez Coll, funzionario e cronista del re d'Aragona Pietro il Cerimonioso», *Studi Sardi*, vol. XXIII, p. 3-51); FRANCISCO GIMENO BLAY, *Escribir, leer y reinar*, p. 197-205; FRANCISCO GIMENO BLAY, *Escribir, reinar*, p. 145-156; JAUME AURELL, *Authoring the past*, p. 174.

186. AMÉDÉE PAGÈS, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne, dit le Cérémonieux ou del Punyalet*, Toulouse i París, Privat i H. Didier, 1941 (Bibliothèque méridionale, 2a sèrie, XXI). Sobre la cronologia de la redacció: JOCELYN N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 50-60.

187. ANTONI RUBIÓ I LLUCH, «Estudis sobre la elaboració de la Crònica»; RAMON GUBERN I DOMÈNECH, «Notes sobre la redacció de la Crònica de Pere el Cerimoniós»; JOCELYN N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 46 i 60-62; JAUME AURELL, *Authoring the past*, p. 168-175.

la *Crònica universal de 1425*, sembla que l'apèndix ja existia el 1425, com també ho confirma el seu coneixement per part de la *Crònica de Pere Tomic*, igualment anterior a Carbonell; per tant, s'hauria redactat en el període comprès entre la mort del rei (1387) i 1425.¹⁸⁸ Alguns estudiosos han analitzat aspectes generals o concrets de la *Crònica*, sobre el discurs polític del monarca i, com és habitual en les altres cròniques, el tractament dispensat a diversos territoris; en aquest cas, Sardeya o Itàlia en general.¹⁸⁹

Les edicions de la *Crònica*

La *Crònica* tingué una difusió primerenca, a través de Pere Miquel Carbonell, que la va fer imprimir en les seves *Cròniques d'Espanya*, a principis del segle XVI, incloent-hi l'apèndix posterior com si fos del mateix rei i, a més, alguns documents.¹⁹⁰ Segons fa constar Ferran Soldevila al «Prefaci» a la seva edició, Carbonell es va permetre fer retalls i afegits a l'original, com ja havia observat Amédée Pagès, un altre dels editors de la *Crònica*.¹⁹¹ En el segle XIX fou traduïda al castellà i anotada per Antoni de Bofarull, que l'edità confrontada amb l'original català, millorant l'edició de Carbonell, però integrant també l'apèndix com si formés part de la *Crònica*; també inclogué alguns documents, diferents dels editats per Carbonell, i un epíleg que completa la narració del regnat.¹⁹² Poc temps després, Josep Coroleu publicà la seva edició, que segueix la de Carbonell.¹⁹³ Ramon d'Alòs-Moner en féu una edició fragmentària per a les *Crestomaties Barcino*, a partir del ms. C, que és el de l'última redacció, i proporcionà notes històriques i geogràfiques per a l'edició de Pagès.¹⁹⁴

188. Ressenya a *Estudis Romànics*, vol. I (1947-1948), p. 254-257. Cf. també Ferran SOLDEVILA, notes de Pere el Cerimoniós, *Crònica*, p. 1225.

189. Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso», a Nilda GUGLIELMI i Adeline RUCQUOI (ed.), *El discurso político en la Edad Media*, Buenos Aires, Primed i CNR, 1995, p. 97-115; Ferran SOLDEVILA, «Sardegna nella cronaca di Pietro il Cerimonioso», a *Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi*, vol. I, p. 167-178; Giuseppe MELONI, *L'Italia medioevale nella Cronaca di Pietro IV d'Aragona*, Càller, CNR. Centro di Studi sui rapporti italo-iberici, 1980.

190. PERE EL CERIMONIÓS, «*Crònica*», a *Chroniques d'Espanya fins ací no divulgades... compilada per lo honorable y discret Pere Miquel Carbonell*, Barcelona, Carles Amorós, 1547, reed. a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*. L'obra de Carbonell ha estat reeditada, però sense incloure la *Crònica del Cerimoniós*: Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, edició crítica d'Agustí ALCOBERRO, Barcelona, Barcino, 1997 (Els nostres clàssics, Col·lecció B, 14-15).

191. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 124.

192. *Crònica del rey de Aragón D. Pedro IV el Ceremonioso o del Punyaleit*, escrita en lemosín por el mismo monarca, traducida al castellano y anotada por A. de Bofarull, Barcelona, Alberto Frexas, 1850.

193. Josep COROLEU, *Crònica del rei d'Aragó En Pere IV lo Cerimoniós, o del Punyaleit, escrita pel mateix monarca*, Barcelona, La Renaixença, 1885.

194. Ramon d'ALÒS-MONER, *Historiografia*.

L'edició més reputada és la d'Amédée Pagès, que havia de ser publicada per l'Institut d'Estudis Catalans, però a causa de la guerra de 1936-1939 aparegué finalment a França, el 1941, durant la guerra mundial.¹⁹⁵ Bastants anys després, Ferran Soldevila en féu una nova edició servint-se de la millor edició anterior, que era la de Pagès, a la qual afegí les seves pròpies notes i un pròleg.¹⁹⁶ Posteriorment, Edicions 62 publicà de nou la versió de Soldevila amb notes i glossari de Ramon Pinyol,¹⁹⁷ mentre que Anna Cortadellas ha publicat la seva versió el 1993 a l'editorial Teide i de nou a Edicions 62 amb un pròleg de Jocelyn N. Hillgarth.¹⁹⁸ Últimament, l'editorial Base ha publicat de nou la primera edició de Carbonell.¹⁹⁹ La Crònica de Pere el Cerimoniós ha tingut, per tant, un menor nombre d'edicions que les anteriors i només traducció al castellà (la de Bofarull) i una de recent a l'anglès de Mary Hillgarth, amb notes i pròleg del seu fill,²⁰⁰ així com una edició fragmentària en italià de la narració de la conquesta de Sardenya.²⁰¹

Contingut de la Crònica

La Crònica té un pròleg redactat com un discurs a les corts, que s'inicia amb un versicle d'un salm, glossat de manera providencialista, atès que el rei agraeix l'ajuda divina per haver superat les terribles amenaces que suposaren per a ell i la seva dinastia els atacs de Pere el Cruel de Castella, especialment, i dels reis de Navarra, Portugal, Anglaterra i Granada, i també les revoltes dels seus súbdits, amb referència a les Unions, capitanejades pels seus propis germans. Segueixen sis llargs capítols o llibres. El primer està dedicat al regnat del seu pare, Alfons el Benigne (1327-1336), que, essent el secundogènit, arribà a convertir-se en primogènit per la renúncia de l'infant Jaume, fet que va possibilitar que Pere arribés a ser

195. Amédée PAGÈS, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne*.

196. PERE III, «Crònica de Pere el Cerimoniós», a Ferran SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans cròniques*, p. 1001-1225. Cf. la seva reedició actualitzada: Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. IV, *Pere el Cerimoniós: Crònica*.

197. PERE EL CERIMONIÓS, *Crònica*, a cura de Ferran Soldevila, notes i glossari de Ramon Pinyol i Torrents, Barcelona, Edicions 62, 1984 (Història de la literatura catalana, 28).

198. PERE III, *Crònica*, versió a cura d'Anna Cortadellas, Barcelona, Teide, 1993 (Tria de clàssics, 10); PERE III EL CERIMONIÓS, *Crònica*, a cura d'Anna Cortadellas, pròleg de Jocelyn N. Hillgarth, Barcelona, Edicions 62, 1995 (Les millors obres de la literatura catalana, 113).

199. PERE III EL CERIMONIÓS, *Crònica*, edició facsímil de la primera edició (Barcelona, 1547), a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*.

200. *Pere III of Catalonia (Pedro IV of Aragon): Chronicle*, trad. de Mary Hillgarth, introducció i notes de Jocelyn N. Hillgarth, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1980 (Mediaeval Sources in Translation, 23, 24).

201. Ramon MUNTANER i PIETRO IV D'ARAGONA, *La conquista della Sardegna nelle Cronache catalane*.

rei;²⁰² comenta el matrimoni del seu pare amb Teresa d'Entença i el naixement dels seus fills, dels quals ell fou el segon; ningú no pensava que visqués, ja que nasqué setmesó i dèbil. L'expedició a Sardenya, capitanejada pel seu pare, ocupa bona part del capítol, com també la narració dels perills que amenaçaren l'autor en la seva infantesa per la malvolença de la seva madrastra, Elionor de Castella. L'obstinació de la reina a obtenir grans dominis per als seus fills, els infants Ferran i Joan, motivà l'oposició de les ciutats i viles reials afectades. Segons la Crònica, la reina havia afirmat davant del rei que el seu germà, el rei Pere de Castella, hauria degollat els qui protestaren, i el Cerimoniós respongué que els seus súbdits no estaven subjugats com els de Castella, sinó que ell els considerava bons vassalls i companys, afirmació semblant a una altra de Muntaner.²⁰³

El capítol segon analitza els primers anys del regnat del Cerimoniós, entre 1336 i 1340, anys en els quals l'infant Pere, oncle del rei, tingué una gran responsabilitat en el govern;²⁰⁴ entre els esdeveniments que el rei relata s'ha de destacar la seva pròpia coronació, les corts celebrades en cada estat, la guerra contra Pere de Xèrica, que havia ajudat la reina a sortir cap a Castella, i la tensió amb aquest regne fins que es trobà una solució per a les possessions i rendes de la reina i dels seus fills.²⁰⁵ El perill comú representat per l'amenaça dels benimerins dugué a una aliança entre ambdós estats, en virtut de la qual la flota catalana col·laborà en la de-

202. Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1957, 51 p. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XVIII); Joaquim MIRET I SANS «Un document històric del infant en Jaume, primogènit del rei en Jaume II», a *Calendari Català*, 1905; Eufemià FORT I COGUL, *La farsa de Gandesa*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1969 (Episodis de la història, 130).

203. PERE III, *Crònica*, p. 1019-1020. Ja hem indicat la bibliografia sobre el rei Alfons en tractar la Crònica de Muntaner. Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 8-11.

204. Josep Maria POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, 1930, p. 308-396, reedició amb estudi d'Albert HAUF I VALLS, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1996; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón: Su vida familiar*, p. 158-169; Daniel GENÍS I MAS, «Les profecies de l'infant Pere d'Aragó (1305-1381): el comtat d'Empúries en l'inici del joaquimisme a Catalunya», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 35 (2002), p. 119-140; Alexandra BEAUCHAMP, «De l'action à l'écriture: le *De regimine principum* de l'enfant Pierre d'Aragon (V. 1357-1358)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 35/1 (2005), p. 233-270. Sobre el seu patrimoni: Santiago SOBREQUÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens-Vives, 1961, p. 94-95, 142-144 i 149-151; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola (segle XIV)*, CSIC. Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1988, p. 33-34.

205. Sylvia ROMEU ALFARO, «El pleito entre doña Leonor y Pedro II en las Cortes de 1336», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano* (València, 1971), vol. II, València, Universitat de València, 1980, p. 599-604; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels dos Pères», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXIII, 4 (1987), p. 445-508, text complet a <http://hdl.handle.net/10261/24619> (traducció castellana a: Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 329-357); Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les aljames*, p. 35-38; Maria Mercè COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 150-164.

fensa de l'Estret.²⁰⁶ El monarca comenta la resistència del rei de Mallorca a prestar-li homenatge, anunci del conflicte entre ambdós reis que es desenvolupa en el capítol següent, i el viatge a Avinyó del Cerimoniós per prestar homenatge per Sardenya al papa. En l'àmbit familiar, el monarca destaca la seva boda amb Maria de Navarra, el naixement de quatre fills, dels quals sobrevisqueren només dues nenes, les infantes Constança i Joana, i menciona els matrimonis d'aquestes.²⁰⁷

El tercer capítol, que és el més extens, tracta de la guerra amb el rei de Mallorca, a qui el Cerimoniós privà del seu regne per reintegrar-lo a la Confederació catalanoaragonesa, d'on havia sortit per la partició efectuada per Jaume I; el pretext de la guerra fou que el rei de Mallorca es negava a reconèixer-se vassall seu.²⁰⁸ An-

206. Ángel CANELLAS LÓPEZ, «Aragón y la empresa del Estrecho en el siglo XIV. Nuevos documentos del Archivo Municipal de Zaragoza», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. II (1946), p. 7-73; María Dolores LÓPEZ PÉREZ, «De nuevo sobre la "guerra del Estrecho": la contribución financiera del reino de Valencia en la última fase del conflicto (1332-1344)», a *Congreso Internacional Jaime II 700 años después: Actas*, p. 405-416; Francesc SEVILLANO COLOM, «Crisi hispano-musulmana: un decenni crucial en la reconquesta (1330-1340)», *Estudis d'Història Medieval*, vol. III (1970), *Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, núm. 6, p. 53-74; Álvaro SANTAMARÍA ARÁNDEZ, «La reconquista de las vías marítimas», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 41-133; María Rosa MUÑOZ POMER, «Las Cortes de 1339, paso previo en la alianza peninsular contra los Benimerines», a *Homenaje al Dr. Peset Alexandre*, vol. III, València, Universitat de València, 1982, p. 67-80; Ángeles MASÍ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, CSIC, 1994, vol. II, p. 352-357 (tractat de Gibraltar de 1349); Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 327-328.

207. José Ramón CASTRO, «El matrimonio de Pedro IV de Aragón y María de Navarra», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. III (1947-1948), p. 55-156; Maria Mercè COSTA I PARETAS, «Joana d'Aragó (1344-1384)», *Estudis d'Història Medieval*, vol. VI (1973), *Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, núm. 6, p. 137-209 (també s'ocupa de la infanta Constança); Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 11, assenyala l'interès del rei pel benestar de les seves filles.

208. Gabriel ENSEÑAT PUJOL, *La reintegració de la corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, Palma, Moll, 1997, 2 v. Cf. també: Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. I, p. 458-465; Ernest BELENGUER CEBRIÀ (dir.), *Història de les Illes Balears*, vol. 2, *L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*, dir. per Miquel Deyà, Barcelona, Edicions 62, 2004; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca: Jaume I. Jaume II. Sanç. Jaume III. Jaume (IV). (Isabel)*, Barcelona, Aedos, 1960. A més: Albert LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque (Les Baléares, Roussillon, Montpellier, etc.)*, 2 v., Paris, Ernest Leroux, 1892; Elisabeth OLIVERES DE PICÓ, *El rei sense reialme (Jaume IV de Mallorca)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1965 (Episodis de la història, 70); Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, «Contribució econòmica del municipi de Barcelona a l'empresa de recuperació del regne de Mallorca per Pere el Cerimoniós (1343-1349)», a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón (València, 1969)*, vol. I, *La Corona d'Aragó en el segle XIV*, III, València, 1973, p. 291-302; Giuseppe MELONI, «Giovanni II marchese di Monferrato e le Baleari», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 841-851; Gabriel LLOMPART, «Rei de Mallorches, mal regnats... Una enquesta secreta feta pel governador Arnau d'Erill en 1344», *Randa*, núm. 29 (1991), p. 51-62; Gabriel ALOMAR I ESTEVE, «Sobre l'estatge final i la sepultura d'Isabel, darrera reina titular de les Mallorques», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. II (1993), p. 65-74; Pere FULLANA PUIGSERVER (coord.), *Els reis de Mallorca*, 2 v., Palma, 1996; Miquel BARCELÓ, «La mitificació del regne de Mallorca (1276-1349) en la historiografia mallorquina», a *Royaume de Majorque. De l'histoire au mythe / Reialme de Mallorca. De la història al mite*, Perpinyà, 1998, p. 119-128; *El regne de Mallorca a l'època de*

tonio Ortega ha assenyalat que la carta del Cerimoniós informant el rei de França de la guerra amb Jaume de Mallorca sembla un precedent del relat de la Crònica.²⁰⁹

El quart capítol exposa la lluita contra la Unió aragonesa i contra la valenciana, que s'havien alçat contra el rei i que el monarca sotmeté i castigà. El conflicte sorgí perquè el rei volgué nomenar hereva la infanta Constança en detriment dels drets del seu germà Jaume, a qui li corresponia la primogenitura mentre ell no tingués fills mascles, segons el costum català. El monarca exposa, amb una fredor absoluta, els terribles càstigs a què sotmeté els unionistes de València.²¹⁰ En l'àmbit familiar, el rei recorda el seu segon matrimoni amb Elionor de Portugal, que morí un any més tard a causa de la pesta negra. Poc després, el 1349, el monarca es casava en terceres núpcies amb Elionor de Sicília, que aviat, el 1350, li donava el primer fill mascle que sobrevivia, anomenat Joan per haver nascut el dia de Sant Joan; la Crònica no menciona el naixement de l'infant Martí, el 1356.²¹¹

la dinastia privativa, XVI Jornades d'estudis històrics locals, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1998; Jaume SASTRE MOLL, «L'aportació de Mallorca a la campanya del Rosselló contra Jaume III de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. LXV (2009), p. 57-68.

209. Antonio ORTEGA VILLOSLADA, *El reino de Mallorca y el mundo atlántico (1230-1349)*, UNED, Netbiblio, 2008, p. 103.

210. A més de Zurita i les històries generals, cf. Manuel Dualde, «Tres episodios zaragozanos de la lucha entre Pedro del Punyalet y la Unión aragonesa, relatados por el monarca a su tío Pedro, conde de Ribagorza», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. II (1946), p. 295-357; Jaime CARUANA, «Dos relaciones inéditas sobre los sucesos de la unión», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. III (1947-48), p. 484-497; Ramon GUBERN I DOMÈNECH, «Un document de 1348 sobre la Unió», *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. I (1952), p. 45-46; Rafael TASIS I MARCA, *Les unions de nobles i el rei del Punyalet*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960 (Episodis de la història, 1); Mateu RODRIGO LIZONDO, «La Unió valenciana y sus protagonistas», *Ligarzas*, núm. 7 (1975), p. 133-166; Mateu RODRIGO LIZONDO, *La Unió de Valencia (1347-1348). Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*, València, Universitat de València, 1987, 2 v. (tesi doctoral); Mateu RODRIGO LIZONDO, «El problema frumentari a València i la crisi de la Unió (1340-1348)», a *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, Generalitat Valenciana, 1988, p. 89-101; Josep MIRALLES SALES, «La guerra de la Unió en Albocàcer (1347-1348)», *Boletín de divulgación cultural* (Centro de Estudios del Maestrazgo), núm. 16 (1986), p. 85-88; Esteban SARASA SÁNCHEZ, «El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso con la aristocracia aragonesa: la guerra con la Unió y sus consecuencias», a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, p. 35-45; Vicent TEROL REIG, «La guerra de la Unió a la vall d'Albaida (1347-1348)», *Almaig*, núm. 10 (1994), p. 58-66; Maria Mercè COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica*, p. 179-191; Mark D. MEYERSON, «Victims and players: the attack of the Union of Valencia on the Jews of Morvedre», a *Religion, text and society in Medieval Spain and Northern Europe*, 2002, p. 70-102.

211. Maria Mercè COSTA I PARETAS, «Leonor de Portugal, reina de Aragón (1347-1348)», a *Actas do Congresso Histórico de Portugal Medieval, Bracara Augusta*, vol. XVIII-XIX (1965), p. 93-101; Johannes VINCKE, «El compromiso entre los reyes de Aragón y Portugal acerca del testamento de la reina Leonor de Aragón († 1348)», a *Martínez Ferrando, archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 499-504; Ulla DEIBEL, «La Reyna Elionor de Sicília», a *Sobiranes de Catalunya, Memòries de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1928. Sobre l'infant Joan: Josep M. ROCA, *Johan I d'Aragó, Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XI (1929). Sobre l'infant Martí: Maria Teresa FERRER I

El cinquè capítol tracta de la guerra amb Gènova, en la qual entrà aliat amb Venècia.²¹² Ens explica alguns antecedents, però no que hi havia hagut guerra amb Gènova del 1331 al 1336;²¹³ comenta el setge de Sàsser per part dels Doria amb ajuda genovesa, que el governador Riambau de Corbera pogué trencar amb la col·laboració dels Arborea, però no conta la precedent derrota catalana d'Aidu de Turdu, que devia resultar massa dolorosa.²¹⁴ De la guerra contra Gènova narra la victòria pírrica obtinguda per la flota conjunta catalanoveneciana al Bòsfor, el 1352, en la qual els genovesos també es consideraren vencedors;²¹⁵ la victòria aconseguida per Bernat de Cabrera davant l'Alguer, a Sardenya, sobre la flota genovesa el 1353,²¹⁶ i l'expedició de Pere el Cerimoniós a Sardenya el 1354, concretament a l'Alguer, que s'havia rebel·lat novament.²¹⁷ Després d'un setge desastrós per les

MALLOL, «Martí I l'Humà (1396-1410). El darrer rei de la dinastia barcelonina», a *Martí I l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, Sisè centenari de la mort del rei Martí l'Humà, 1410-2010, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, p. 11-48, i en general tot el llibre.

212. Anthony LUTTRELL, «John Cantacuzenus and the Catalans at Constantinople 1352-1354», a *Martí Ferrando, archivero*, p. 265-277; Mirella BLASON-BERTON, «Un'ambasciata di Pietro IV d'Aragona in Italia (1346) e i prodromi della alleanza veneto-aragonesa del 1351», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 5 (1968), p. 238-263. Especialment: Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, 3 v., Pàdua, 1971-1982, vol. I, p. 55-81; Giuseppe MELONI, «Sull'alleanza veneto-aragonesa all'epoca di Pietro il Cerimonioso», a *Medioevo. Età moderna. Saggi in onore del Prof. Alberto Boscolo*, Càller, Fossataro, 1972, p. 101-117; José Vicente CABEZUELO PLIEGO, «Diplomacia y guerra en el Mediterráneo medieval. La liga véneto-aragonesa contra Génova de 1351», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 36/1 (2006), p. 253-294.

213. Josefina MUTGÉ I VIVES, «El Consell de Barcelona en la guerra catalano-genovesa durante el reinado de Alfonso el Benigno», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. II (1965), p. 229-256.

214. A més de les històries de Sardenya que indico més endavant, és útil el resum de Francesco Cesare CASULA, *La Sardenya catalano-aragonesa: Perfil històric*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1985 (Episodis de la història, 258), p. 34-35 i 38-39; Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Después de Aidu de Turdu (1347): las repercusiones de los sucesos de Cerdeña en el patrimonio real», a *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, 1, *Il regnum Sardiniae et Corsicae nell'espansione mediterranea della Corona d'Aragona*, XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona, vol. II, tom 2, Sàsser i l'Alguer, C. Delfino, 1990, p. 789-809.

215. Camillo MANFRONI, «Il piano della campagna navale veneto-aragonesa del 1351 contro Genova», *Rivista Marittima*, núm. 35 (1902), p. 323-332; Michel BALARD, «A propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople (1351-1352)», *Travaux et mémoires*, vol. 4 (París, 1970), p. 431-469; Maria Mercè COSTA I PARETAS, «Sulla battaglia del Bosforo (1352)», *Studi Veneziani*, vol. XIV (1972), p. 197-210. Cf. també Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona*, vol. I, p. 83-110.

216. Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona*, vol. I, p. 151-179. Ignasi J. BAIGES JARDÍ, «Llibre de comptes de Tomàs Prats, patró d'un uixer a la batalla de Porto Conte (agost de 1353)», a *La Corona d'Aragona in Italia*, 1, XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona, vol. II, tom I, Sàsser, 1995, p. 49-68.

217. Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona*, vol. I, p. 181-214. Cf. també: Andrés GIMÉNEZ SOLER, «El viaje de Pedro IV a Cerdeña», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. IV (1909-1910), p. 88-93; Giuseppe MELONI, «Presenza di Saragozza nella spedizione di Pietro il Cerimo-

epidèmies, el rei aconseguí la rendició de la ciutat per mitjà d'un pacte amb el jutge Marià d'Arborea i amb Matteo Doria; la ciutat fou evacuada i repoblada per catalans.²¹⁸ Resultà difícil aconseguir la submissió dels Arborea, que s'havien sumat a la rebel·lió dels senyors genovesos del nord de l'illa aprofitant la guerra contra Gènova.²¹⁹ El rei convocà corts a Càller, les primeres celebrades a l'illa, amb l'esperança que servissin per a crear lligams entre el monarca i les forces nobiliàries, eclesiàstiques i ciutadanes de l'illa.²²⁰ Aconseguí també establir una pau precària per poder tornar als seus regnes peninsulars perquè ja hi havia símptomes que Castella els atacaria.²²¹ El monarca relata molt breument aquesta expedició, que no obtingué els resultats esperats, i no s'ocupa en absolut de contar el final de la guerra amb Gènova, segurament perquè tampoc no li agradà la sentència arbitral pro-

nioso in Sardegna (1354-1355)», *Medioevo. Saggi e Rassegne*, vol. 2 (1976), p. 65-76; Angelo CASTELLACCIO, «Note e documenti sul viaggio di Pietro IV in Sardegna (1354-1355)», a *Aspetti di storia italo-catalana*, Càller, CNR. Istituto sui rapporti italo-iberici, 1983, p. 101-183; Lluís CIFUENTES i Lluís GARCIA BALLESTER, «Medicina i professionals sanitaris en l'expedició militar a Sardenya de 1354-1355», a *La Corona d'Aragona in Italia*. XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona, vol. II, tom I, Sàsser, 1995, p. 305-328; Curt WITTLIN, «El rei Pirro de Roma en el "Dotzè del cristià" de Francesc Eiximenis. Crítica encoberta de la política sarda del rei Pere de Catalunya», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 25/2 (1995), p. 647-657; Mario ORSI LÁZARO, «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del Juez de Arborea y la "armada e viatge" de Pedro el Ceremonioso a Cerdeña (1353-1354)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 38/2 (2008), p. 921-968; Mario LAFUENTE GÓMEZ, *Guerra en Ultramar: La intervenció aragonesa en el domini de Cerdeña (1354-1355)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2011 (Colección Estudios. Historia). La reina acompanyà el rei i a Sardenya nasqué el seu segon fill, que morí: Maria Mercè COSTA I PARETAS, «L'infant que hauria pogut ser rei», a *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, XV Congreso de historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993, *Actas*, vol. I, tom 3, Saragossa, Gobierno de Aragón. Departamento de Educación y Cultura, 1996, p. 335-343.

218. Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Il ripopolamento catalano di Alghero», a *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo)*, a cura d'Antonio Mattone i Pietro Sanna, Sàsser, Gallizzi, 1994, p. 75-103.

219. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo», a *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: Proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale, Atti del I.º Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997)*, a cura de Giampaolo Mele, Oristano, ISTAR, 2000, p. 535-620, <http://hdl.handle.net/10261/23418>. Cf. també les històries de Sardenya: Bruno ANATRA, «La Sardegna nella guerra mediterranea dei cento anni», a John DAY, Bruno ANATRA i Lucetta SCARAFFIA, *La Sardegna medioevale e moderna*, a Giuseppe GALASSO (dir.), *Storia d'Italia*, vol. X, Torí, Utet, 1984, p. 305-326; Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La Sardegna aragonesa*, a *Storia dei Sardi e della Sardegna*, vol. II, *Il Medioevo*, Milà, Jaca Book, 1987; Francesco CESARE CASULA, *La Sardegna aragonesa*, 2 v., Sàsser, Chiarella, 1990. El rei sentí un gran pesar per la defecció del jutge d'Arborea: Olivetta SCHENA, «Un'orazione di Pietro il Cerimonioso contro il giudice Mariano d'Arborea», a *Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra Medioevo ed Età Moderna*, vol. I, *La Sardegna*, Roma, Bulzoni, 1993, p. 319-336.

220. *Il Parlamento di Pietro IV d'Aragona, 1355*, a cura de Giuseppe Meloni, Càller, Consiglio Regionale della Sardegna, 1993 (*Acta Curiarum Regni Sardinie*, 2).

221. Luisa D'ARIENZO, «La pace di Alghero stipulata tra l'Aragona e l'Arborea nel 1354», a *Medioevo Età Moderna. Saggi in onore del prof. Alberto Boscolo*, Càller, Fossataro, 1972, p. 119-147.

nunciada pel marquès de Monferrato, que exigia la devolució de l'Alguer als genovesos, extrem que el rei no acceptà, tot i que sí la resta.²²²

El capítol sisè està dedicat a l'enfrontament amb Castella des de l'any 1356 fins a 1366, abans de la conclusió de la guerra, però quan ja havia fet un gir favorable als interessos de Pere el Cerimoniós; també proporciona algunes notícies familiars, com el naixement de la infanta Elionor, que, afegeix, després fou reina de Castella, i el de l'infant Alfons, que morí nen.²²³

La guerra fou desencadenada per Pere el Cruel, que és presentat de la manera més desfavorable possible, fent èmfasi en la seva crueltat i els seus crims,²²⁴ tot i que la major part de les cròniques europees coetànies, sense haver patit els seus atacs, el presenten de la mateixa manera.²²⁵ El monarca insisteix també en la covardia del Cruel, que defugia les batalles campals, ja que mentre que el Cerimoniós confiava en l'ajuda de Déu per la justícia de la seva causa, el Cruel desconfiava de la lleialtat de la seva gent. Per part del Cerimoniós, aquesta obstinació per presentar batalla campal era bastant imprudent, perquè generalment el seu exèrcit era de menys efectius que el del rei castellà. Igualment, posa en relleu la deslleialtat de Pere el Cruel, que no observava els tractats i els trencava quan li convenia sense previ avís, sorprenent així l'enemic. Pere el Cerimoniós rebé l'ajuda militar d'Enric de Trastàmara, germà bastard del Cruel, que es trobava refugiat a França, on enrolà tropes per posar-se al seu servei, i també la del seu propi germanastre, l'infant Ferran, amb qui es reconcilià el 1357, però a qui manà matar el 1363.²²⁶ Pere el Cerimoniós féu executar també, després d'un judici previsible, el seu conseller Bernat de Cabrera, acusat de traïció durant la guerra.²²⁷ La Santa Seu tractà, al llarg de la guerra,

222. Suzanne DUVERGÉ, «Le rôle de la Papauté dans la guerre de l'Aragon contre Gênes (1351-1356)», *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome*, vol. L (1933), p. 221-249; Suzanne DUVERGÉ, «La solution du conflit entre l'Aragon et Gênes (1357-1378)», *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome*, vol. LI (1934), p. 240-257; Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona*, vol. II, p. 190-211, i III, p. 32-38.

223. Ferran SOLDEVILA, *Crònica*, nota 1 del cap. 18, p. 1214. Sobre la infanta: José Enrique RUIZ-DOMÉNEC, «Leonor de Aragón, una catalana en Castilla: consideraciones sobre la repetición de la historia», a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVI (1997-1998), p. 93-111.

224. Sobre Pere el Cruel: Vicente DÍAZ MARTÍN, *Pedro I el Cruel (1350-1369)*, Gijón, Trea, 2007 (Colección Corona de España, Serie Reyes de Castilla y León). Segons l'estudi de les seves restes, havia patit una lesió cerebral que explicaria en part la seva irritabilitat i agressivitat: Gonzalo Moya, *Don Pedro el Cruel: Biología, política y tradición literaria en la figura de Pedro I de Castilla*, Madrid, Júcar, 1975.

225. Una selecció de comentaris de Froissart, Bertrand du Guesclin i Villani a Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, p. 228.

226. Ofereixen molta documentació sobre la guerra: Ángeles MASIÁ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres», a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, p. 245-357 (traducció castellana a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 359-500). Sobre l'infant Ferran, p. 371-373 i 409-412.

227. *Proces contra Bernardo de Cabrera*, CODOIN ACA, xxxiii, Barcelona, 1867; Juan Blas SITES, *La muerte de Don Bernardo de Cabrera (1364)*, Madrid, 1911.

d'exercir la mediació entre ambdues parts per aconseguir la pau a través dels seus llegats el cardenal Guillaume de la Jugée, el cardenal Gui de Boulogne i l'abat de Fécamp, mencionats en la Crònica.²²⁸

La Crònica és bastant desigual en el tractament dels episodis de la guerra: mentre que alguns són relatats amb detall i dramatisme, com l'atac de la flota castellana a Barcelona o el socors del Cerimoniós a Oriola, assetjada pel Cruel, en altres ocasions el monarca es limita a seguir el seu itinerari acudint als diferents fronts que la gran mobilitat de Pere el Cruel li anava creant, com si li interessés destacar el seu esforç personal per defensar els seus regnes.

Fou una guerra dramàtica perquè gran part d'Aragó i del regne de València foren ocupats per Pere el Cruel, territoris que batejà amb el nom de Castella la Nova, segons la Crònica;²²⁹ però el rei no detalla les campanyes d'ocupació del seu territori per Pere el Cruel, excepte alguns casos, com el de Tarassona, rendida massa precipitadament per Miguel de Gurrea²³⁰ i que el Cerimoniós recuperà comprant l'alcaid de Pere el Cruel, Gonzalo González de Lucio.²³¹ No obstant això, més endavant comenta que el territori ocupat per Pere el Cruel era més gran que tot el regne d'Aragó o que tot el de València.²³²

El regne de València també veié una bona part del seu territori ocupat, especialment Morvedre (Sagunt), on Pere el Cruel es tancava quan no volia guerrear; des d'aquesta posició dificultava les comunicacions del Cerimoniós amb la capital i podia llançar raids cap a Tortosa. La Crònica conta els setges de València, socorreguda pel Cerimoniós, i també d'Oriola, la pèrdua de la qual no va poder evitar.²³³

228. José ZUNZUNEGUI, «La legación del cardenal Guillermo de la Jugie a Castilla y Aragón (1355-1358)», *Anthologica Annuaria*, vol. 12 (1964), p. 129-156.

229. «E el dit rei havia posat nom e títol a tota la terra que ens havia tolt, així en regne d'Aragó com en regne de València, Castella la Nova, mas per la gràcia de nostre Senyor Déus, lo dit títol durà poc, per tal com ab títol injust posseïa tot ço que ens havia tolt»: PERE III, *Crònica*, cap. VI-60, p. 1152.

230. Sobre la guerra a la frontera d'Aragó amb Castella: Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «La conquista de Tarazona en la guerra de los dos Pedros (año 1357)», *Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia*, núm. 10-11 (1960), p. 69-98; Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «La contraofensiva aragonesa en la guerra de los dos Pedros. Actitud militar y diplomática de Pedro IV el Ceremonioso (años 1358-1362)», *Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia*, núm. 14-15 (1963), p. 7-30; Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana en la guerra de los dos Pedros», *Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia*, núm. 12-13 (1962), p. 7-39.

231. Segons Jerónimo ZURITA, *Anales*, 4, p. 388-390, la quantitat promesa a González de Lucio era de 40.000 florins i, a més, la mà de Violant d'Urrea, amb el seu dot, però en realitat el suborn fou de 80.000 florins, dels quals la cort de Catalunya celebrada a Cervera el 1359 en lliurà 60.000: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya (1359-1412)», a *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1984, p. 221-269, <http://hdl.handle.net/10261/25214>

232. PERE III, *Crònica*, cap. 6, paràgraf 54, p. 1149.

233. María Rosa MUÑOZ POMER, «Preliminares de la guerra de los dos Pedros en el reino de Valencia (1356)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, vol. 1 (1982), p. 117-134; Maria

Catalunya tampoc no escapà de la guerra, ja que la flota de Pere el Cruel es presentà davant Barcelona, cosa que mai abans no havia ocorregut, però fou refusada.²³⁴ La flota castellana atacà també les Balears i va assetjar el castell d'Eivissa, però es retirà quan va saber que la flota del Cerimoniós havia arribat a Mallorca i s'apressava per anar a combatre'l a Eivissa, tot i que tornà a estar present al Mediterrani en altres moments de la guerra, com el 1365.²³⁵ D'altra banda, la col·laboració de Catalunya fou fonamental per al finançament de la guerra i el manteniment de la flota.

La narració del rei posa en relleu la importància de la celebració de corts en els diferents regnes per obtenir finançament per a la guerra.²³⁶ Les ajudes atorgades

Teresa FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres» i «La frontera meridional valenciana», ambdues reeditades a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*; José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *La guerra de los dos Pedros en las tierras alicantinas*, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1991.

234. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya elegits a la Cort de Cervera de 1359. Notes biogràfiques», a *La Generalitat de Catalunya a través dels segles: Commemoració dels 650 anys de la Generalitat*, sessió pública de la Secció Històrico-Arqueològica, Cervera, 28 de maig de 2009, a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 11-67, concretament p. 21-22; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions internacionals de la Corona catalanoaragonesa a la segona meitat del segle XIV*, a Francesc Eiximenis (c. 1330-1409): *El context i l'obra d'un gran pensador català medieval*, coord. per Antoni Riera i Melis, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015.

235. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Un episodio de la guerra de los dos Pedros: la defensa costera de Cataluña en el verano de 1365», a *Poder y sociedad en la Baja Edad Media Hispánica: Estudios en homenaje al profesor Luis Vicente Díaz Martín*, Universidad de Valladolid, 2002, vol. II, p. 273-288.

236. José Luis MARTÍN, «Nacionalización de la sal y aranceles extraordinarios en Cataluña (1365-1367)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 3 (1966), p. 515-524; José Luis MARTÍN, «Les Corts catalanes del 1358», *Estudis d'Història Medieval*, vol. IV (1971), p. 71-86; José Luis MARTÍN, «Las Cortes catalanas en la guerra castellano-aragonesa (1356-1365)», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. II, València, 1973, p. 79-90; José Luis MARTÍN, «La actividad de las Cortes catalanas en el siglo XV», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrès d'Història institucional* (1988), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 146-151; Montserrat FIBLA, «Les Corts de Tortosa i Barcelona. 1365. Recapte del donatiu», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, vol. 19 (1978), p. 97-130; *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya: Els capítols del donatiu (1288-1384)*, introducció i edició a cura de Manuel Sánchez Martínez i Pere Ortí Gost, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1997 (Textos jurídics catalans. Lleis i costums, II/4); Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General o Generalitat en el marc de la guerra amb Castella (1359-1369)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 34/2 (2004), p. 875-938, <http://hdl.handle.net/10261/23532>; Sylvia ROMEU ALFARO, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. XLIII (1973), p. 385-427; Sylvia ROMEU ALFARO, «Cortes de Valencia de 1360», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. XLIV (1974), p. 675-711; Sylvia ROMEU ALFARO, «Cortes de Monzón de 1362», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. XLVII (1977), p. 741-798; Sylvia ROMEU ALFARO, «Cortes en lo "setge de Morvedre" de 1365», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano* (Valencia, 1971), vol. II, València, Universitat de València, 1980, p. 619-624; María Rosa MUÑOZ POMER, «La oferta de las Cortes de Valencia de 1358», *Saitabi*, vol. XXXVI (1986), p. 155-166.

foren tan quantioses que provocaren el naixement de la Diputació del General (o Generalitat), que s'ocupà de recaptar i administrar aquests donatius i pagar les tropes.²³⁷

La Crònica encara narra el gir favorable de la guerra a partir de 1365, amb la recuperació de Morvedre, Sogorb i altres places valencianes, malgrat la nota negativa de la pèrdua d'Oriola. Aquest gir favorable es confirmà amb l'entrada de les Companyies Blanques de Bertrand du Guesclin, que França i la Santa Seu ajudaren a contractar, amb una aportació de 100.000 florins d'or cada part, igual que el Cerimoniós, amb la finalitat alliberar-se'n, ja que estaven causant greus problemes d'ordre públic a França. Les Companyies Blanques entraren al Rosselló el desembre de 1365. Els seus caps, Du Guesclin, Arnaud d'Audrehem, Hugh de Calvey, el comte de la Marche (Joan de Borbó) i el Cavaller Verd (Louis de Chalon), s'entrevistaren amb el rei Pere el Cerimoniós a Barcelona el gener de 1366 i seguidament s'encaminaren cap a Aragó i Castella, juntament amb les tropes del Trastàmara i les catalanoaragoneses del comte de Dénia.²³⁸ La seva entrada provocà la retirada de Pere el Cruel de les seves posicions a Aragó i a València per defensar Castella i així Pere el Cerimoniós va poder recuperar-les.

237. La bibliografia sobre la Generalitat de Catalunya és molta i només menciono alguns llibres: *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, vol. 1, 1359-1518, dirigit per Josep Maria SOLÉ I SABATÉ, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Enciclopèdia Catalana, 2003; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, 2009, 103 p. (Col·lecció Història i pensament, 7); *La Generalitat de Catalunya: Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*, dirigit per Maria Teresa Ferrer i Mallol i coordinat per Josep M. Roig Rossich, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans, 2011. Sobre la Generalitat valenciana: Maria Rosa MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1987. Els estudis sobre la Diputació General d'Aragó s'ocupen d'una època molt més tardana.

238. PERE III, *Crònica*, cap. 6-57 a 59, p. 1150-1151. Sobre Bertrand du Guesclin, cf. Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «Duguesclin en Espagne. Pierre IV et Bertrand Duguesclin», *Les Cahiers de l'Iroise*, 1970, p. 57-66; Yves JACOB, *Bertrand du Guesclin, connétable de France*, París, Tallandier, 1999; Richard VERNIER, *The Flower of Chivalry: Bertrand du Guesclin and the Hundred Years War*, Woodbridge, Boydell, 2003; Michael JONES (ed.), *Letters, orders and musters of Bertrand du Guesclin (1357-1380)*, Woodbridge, The Boydell Press, 2004; Kenneth FOWLER, «L'emploi des mercenaires par les pouvoirs ibériques et l'intervention militaire anglaise en Espagne (vers 1361 - vers 1379)», a *Realidades e imágenes del poder. España a fines de la Edad Media*, Valladolid, 1988, p. 23-55; Kenneth FOWLER, «Deux entrepreneurs militaires au xive siècle: Bertrand du Guesclin et Sir Hugh Calverley», a *Le combattant au Moyen Âge. Actes du XVII Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'Enseignement supérieur public* (Montpellier, 1989), Saint Herblain, SHMES et Cid éditions, 1991, p. 243-256; Kenneth FOWLER, «The wages of War: The Mercenaries of the Great Companies», a *XVIII Semana de Estudios Medievales*, Estella, 1992, p. 217-244; Kenneth FOWLER, «The wages of War: The Mercenaries of the Great Companies», *Medieval mercenaries*, vol. 1, *The great companies*, Blackwell, 2001; Kenneth FOWLER, «Great Companies, Condottieri and Stipendiary Soldiers. Foreign Mercenaries in the Service of the State: France, Italy and Spain in the Fourteenth Century», a *XXXI Semana de Estudios Medievales: Guerra y Diplomacia en la Europa Occidental 1280-1480* (Estella, 2004), Pamplona, Gobierno de Navarra, 2005, p. 141-161.

A Castella s'inicià una guerra civil, que obligà Pere el Cruel a retirar-se a Portugal, i finalment a Bordeus i Baiona. Aquí aconseguí l'aliança de l'hereu d'Anglaterra, el Príncep Negre (1366), que portà el seu exèrcit a Castella per reinstaurar Pere el Cruel, el 1367. El 8 d'abril, l'exèrcit anglès vencé les Companyies Blanques i Enric de Trastàmara a Nájera.²³⁹ Aquest últim aconseguí fugir i refugiar-se a França. Segons conta la Crònica, també va poder fugir l'arquebisbe de Saragossa amb la infanta Elionor, a qui havia acompanyat a Castella per al seu matrimoni amb el fill del comte de Trastàmara, i s'endugué també el mateix Joan, la seva germana i la seva mare.

Després de la derrota de Nájera, Pere el Cerimoniós temé l'atac del Príncep Negre i cercà suports internacionals, però el Príncep, que ja començava a conèixer Pere el Cruel, li oferí la seva mediació per aconseguir la pau entre Castella i la Corona catalanoaragonesa.²⁴⁰ La Crònica ens ofereix breument el desenllaç de la guerra civil castellana. El comte de Trastàmara entrà novament a Castella amb tropes i anà arraconant Pere el Cruel cap al sud i finalment el vencé a Montiel, on l'assassinà el 1369. Una vegada conquerit el tron de Castella, Enric de Trastàmara no complí els pactes signats amb Pere el Cerimoniós, en virtut dels quals havia d'entregar-li el regne de Múrcia, Moya, Requena, Molina i altres places.²⁴¹ Després d'uns quants anys de pressions i amenaces de guerra, les dificultats econòmiques i la fatiga dels seus regnes obligaren el Cerimoniós a firmar la pau amb Enric de Trastàmara el 1375, renunciant a les reclamacions territorials a canvi d'una indemnització pecuniària. La pau fou rubricada amb la boda de la seva filla Elionor amb Joan, fill del Trastàmara,²⁴² després de la mort d'Elionor de Sicília el 1375, que es negava a lliurar la seva filla al Trastàmara. La Crònica conclou recordant la brutalitat de Pere el Cruel i les mutilacions o morts que infligia a aquells dels seus súbdits que no es rendien d'immediat.²⁴³

239. Peter Edward RUSSELL, *The English intervention in Spain and Portugal*, Oxford, Clarendon Press, 1955; Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «Los ingleses en España (siglo XIV)», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. IV (1951), p. 215-319; Martí de RIQUER, «El arte de la guerra en Eiximenis y el conde de Denia», a Martí de RIQUER, *Caballeros medievales y sus armas*, Madrid, Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1999, p. 29-33; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La organización militar en Cataluña en la Edad Media», *Revista de Historia Militar*, vol. XLV (2001), número extraordinari: *Los recursos militares en la Edad Media Hispánica*, p. 119-222, concretament p. 202-203, <http://hdl.handle.net/10261/24290>.

240. Joaquín MIRET I SANS, «Négociations de Pierre IV d'Aragon avec la Cour de France (1366-1367)», *Revue Hispanique*, vol. XIII (1905), p. 76-135.

241. Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «Molina en la Corona de Aragón (1369-1375)», *Teruel*, núm. 6 (1951), p. 75-128; Manuel LARRIBA BACIERO, *El señorío de Molina de Aragón en la Corona catalano-aragonesa (1369-1375)*, Diputació Provincial de Guadalajara, 1994.

242. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La frontera meridional», p. 348 i 351-355. Sobre la boda de la infanta: Rafael OLIVAR BERTRAND, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Navarra y Portugal: Relación cortesana de los enlaces matrimoniales... en el siglo XIV*, Barcelona, A. Martín, 1949.

243. Josep COROLEU, «Cartas en les cuales don Pedro de Castilla y don Pedro el Ceremonioso recíprocamente se retratan», *La España Regional*, vol. III (1887), p. 713-722, concretament p. 720-721

L'apèndix tracta de diferents esdeveniments familiars: les bodes de l'infant Joan amb Joana de França, que morí en el viatge quan es dirigia a Catalunya amb Mata d'Armanyac i amb Violant de Bar; les de la infanta Joana amb el comte d'Empúries, de la infanta Elionor amb l'infant Joan de Castella i del mateix rei amb Sibilla de Fortià;²⁴⁴ comenta la invasió de Catalunya per l'infant Jaume de Mallorca, amb un exèrcit, el 1374²⁴⁵ i una amenaça d'invasió de mercenaris francesos, que foren desbaratats per l'infant Joan a Durban;²⁴⁶ la mort de les filles del rei, les infantes Joana, comtessa d'Empúries, i Constança, reina de Sicília, i uns quants anys després del seu espòs Frederic, i l'intent dels barons sicilians de casar l'hereva, Maria, amb Giangaleazzo Visconti, avortat pel rei amb la destrucció a Porto Pisano de la flota que havia de portar-la a Sicília (1379). Informa de la cessió dels seus drets successoris a Sicília a l'infant Martí, que ja tenia els de la seva mare. Narra també com la reina Maria fou segrestada per un noble sicilià d'origen català, Guillellem Ramon de Montcada, que l'entregà a les tropes catalanes enviades pel rei el 1380, que la custodiaren, primer a Sicília i després a Sardenya, fins que fou portada a Barcelona el 1384. Aquí el rei la prometé al seu nét Martí, fill de l'infant Martí (1386), més jove que ella, perquè Sicília continués lligada a la dinastia de Barcelona. Però l'expedició a Sicília, i també a Sardenya, planejada des de 1381, no es va poder dur a terme fins molt més tard, a causa de la penúria de la hisenda reial, empobrida per tantes guerres.²⁴⁷ La qüestió de Sicília és la que centra la major aten-

(fins i tot els missatgers eren maltractats per Pere el Cruel; segons el Cerimoniós: «ninguno no osa ir a vós, que bueno sea, ni fiar de vos, porque todos los remetedes espunyados e snarigados»); *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XL, Barcelona, 1876, doc. 43 (creació de la confraria de mutilats); Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La frontera meridional», p. 315-319, i sobre gent executada a Oriola després de la rendició, p. 447-450; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions internacionals de la Corona catalanoaragonesa*.

244. Salvador SANPERE I MIQUEL, «Dames d'Aragó», *Lectura popular*, vol. VII, s. a., p. 355-384; Alberto BOSCOLO, *La reina Sibilla de Fortià*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1971 (traducció de *Sibilla di Fortia regina d'Aragona*, Pàdua, Cedam, 1970).

245. *Crònica del racional de la ciutat de Barcelona (1334-1417)*, editada amb la col·laboració de Pere Pujol i Tubau, *Recull de documents i Estudis*, vol. I, fasc. II, Barcelona, Ajuntament de Barcelona. Arxiu Municipal d'Història, 1921, p. 149; Ernest MOLINÉ I BRASÉS, «Noticiari català dels segles XIV i XV, de Joan Toralles», *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, vol. I (1915/1917), p. 211-220, concretament p. 214-215; Josep Ramon JULIÀ VIÑAMATA, «Defensa y avituallamiento de los castillos del Rosellón y la Cerdania en la segunda mitad del siglo XIV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 9 (1988), p. 281-309, concretament p. 289-291; Carles PUIGFERRAT I OLIVA, «Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic 1374-1376», *Ausa*, núm. XIX, p. 144 (2000), p. 73-106.

246. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La organizació militar en Catalunya*, p. 161.

247. Alberto BOSCOLO, «L'affermazione aragonese in Sicilia dopo la morte di Federico il Semplice (1377-1396)», a *Homenaje a Jaume Vicens Vives*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, p. 365-375; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La política siciliana de Pere el Cerimoniós», a *Els catalans a Sicília*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1992, p. 35-40, <http://hdl.handle.net/10261/25216>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La guerra d'Arborea», p. 571-590; Maria Teresa

ció de l'apèndix, tot i que fa referència també a l'inici del Cisma²⁴⁸ i a la guerra del rei contra el comte d'Empúries, que havia maltractat un parent de la reina.²⁴⁹ Conté alguns errors cronològics. També afirma que l'infant de Mallorca, després d'enlair Catalunya, morí enverinat quan sortia per la Vall d'Aran; en realitat, entrà a Castella i morí a Sòria, probablement de mort natural.²⁵⁰

Valoració de la Crònica

Per a Martí de Riquer, la Crònica del Cerimoniós té menys vivacitat i pintoresquisme que les tres anteriors i assenyala que la seva prosa és a vegades seca, quan segueix el *Dietari* del mestre racional, però acurada i correcta. Segueix un estricte ordre cronològic per desig exprés del rei, molt preocupat també per l'exactitud de la informació. Abunden els parlaments posats en boca dels diferents personatges, a vegades en castellà si es tracta d'Enric de Trastàmara o de Pere el Cruel. Els retrats d'aquests personatges són excel·lents, a l'altura d'altres grans cròniques, i conté nombrosos detalls personals de la vida diària del monarca, que testimonien la seva

FERRER I MALLOL, «Martí I l'Humà (1396-1410), el darrer rei de la dinastia barcelonina», a *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410): L'Interregne i el Compromís de Casp*, ed. a cura de M. Teresa FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015; Pinuccia F. SIMBULA, «Navigare nel Medioevo. Aspetti finanziari delle squadre navali: il caso della spedizione per la liberazione di Maria di Sicilia», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 24 (1994), p. 491-507; Maria Rita LO FORTE SCIRPO, «Cronaca di un rapimento e di un riscatto», a *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, I, XIV *Congresso della Corona d'Aragona*, vol. III, Sàsser, Carlo Delfino, 1996, p. 545-555; Maria Rita LO FORTE SCIRPO, *C'era una volta una regina... Due donne per un regno: Maria d'Aragona e Bianca di Navarra*, Nàpols, Liguori, 2003.

248. Andrés IVARS, «La "indiferencia" de Pedro IV de Aragón en el Gran Cisma de Occidente (1378-1382)», *Archivo Iberoamericano*, vol. XIX (1928), p. 21-97 i 161-186; José SANABRE, «El Cisma de Occidente y los reyes de Aragón» *Reseña Eclesiástica*, vol. XIX (1927), p. 143-150, 193-199 i 577-591; Rafael TASIS I MARCA, «La indiferencia de Pere III en el Gran Cisma d'Occident», a *VII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó* (Barcelona, 1962), vol. III, *Comunicacions a les ponències VIII a X*, Barcelona, 1964, p. 107-111; *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià* (Barcelona-Peníscola, 1979), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986 i 1988, 2 v.; *VI Centenari del Cisma d'Occident: El Cisma a les terres valencianes*, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LVI, 2 (1980). És essencial també el repertori bibliogràfic comentat: Joan F. CABESTANY, Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josep M. MARQUÈS, Josep PERARNAU, Jaume RIERA, Josep TRENCHS, J. VIVES, *El Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1979, i Josep BAUCCELLS I REIG, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985.

249. Jerónimo ZURITA, *Anales*, vol. 4, p. 693-696; Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, p. 146-147; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Notes sobre el monestir de Sant Pere de Rodes (1362-1410)», a *Miscel·lània Fort i Cogul: Història Monàstica Catalana. Història del Camp de Tarragona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 137-175, concretament p. 144-147.

250. Albert LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, vol. II, p. 184-186 i 196-202.

intervenció en la redacció. A Miquel Coll i Alentorn no li agradava gaire aquesta crònica: considerava que no tenia la mateixa alta qualitat que les anteriors i tampoc no li mereixia la mateixa confiança des del punt de vista històric, perquè li semblava tendenciosa. La reacció de Cingolani a aquesta crítica és afirmar que la Crònica del Cerimoniós conté episodis d'un indubtable valor literari; hi observa capacitat de narrar i de recrear atmosferes tenses, plenes de color i de moviment; per a realçar-ne la importància, assegura que és molt millor que la confusió oral de Jaume I, les síntesis radicals, les invencions i els buits en la informació de Desclot i l'arravatament expositiu popular, caòtic i imprecís de Muntaner. En la meua opinió, la Crònica del Cerimoniós té els mèrits suficients per no necessitar que es rebaixin les altres tres amb acudits o *boutades* mancats de ponderació. Per a Jordi Rubió, no té el to heroic de la de Jaume I i en alguns passatges degenera en dietari, de manera que hi falta l'alè del rei i les seves impressions personals, però és minuciosa, precisa i ben documentada, amb tocs realistes. Segons Hauf, la Crònica és una manipulació refinada i subtil d'un rei d'inclinació absolutista que posa la història al servei de la raó d'estat i del prestigi de la monarquia; assenyala que el monarca volia que fos, com la de Jaume I, una acció de gràcies a Déu, que l'havia alliberat de terribles perills, i que és providencialista, com altres cròniques. Per a Aurell, és un tractat polític escrit per un rei baixmedieval amb la mentalitat d'un príncep renaixentista, és realista i no inclou elements de ficció, mentre que Stéphane Péquignot assenyala que la part autobiogràfica del narrador és molt reduïda, però mostra la seva soledat en l'exercici del poder.²⁵¹

Pel que fa a la manipulació dels fets, hi ha omissions i pot ser que hi hagi algunes distorsions dels fets, però no tantes com les enumerades pel professor Hillgarth perquè algunes són fets documentats.²⁵² A més, el rei admet clarament els fets més greus: que ordenà matar al seu germanastre l'infant Ferran si es resistia a ser pres, i tampoc oculata la crueltat de la seva venjança contra els unionistes, que l'havien humiliat i havien gosat enfrontar-se en batalla a la bandera reial.

251. Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 152-153; Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 480-501; Josep ROMEU, *Literatura catalana antiga*, vol. II, *El segle XIV*, p. 19-27; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 126-129; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 68-72; Albert HAUF I VALLS, *Les cròniques catalanes medievals*, p. 63-64; Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*, p. 225-270; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, p. 207-231; Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 9, 14, 91-108, 150-153 i 199-208; Stéphane PÉQUIGNOT, «Un chemin de roi: Pierre IV d'Aragon dans son "Livre"», a Pierre MONNET i Jean-Claude SCHMITT (ed.), *Les autobiographies souveraines*, París, Publications de la Sorbonne, 2012, p. 179-199.

252. Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 63-68. No és cap distorsió l'arbitrarietat de Cabrera en l'administració de justícia perquè està documentada precisament en el cas de Ramon Marquet, citat per la Crònica: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una família de navegants: els Marquet», p. 201-204.

Sobre la Crònica de Pere el Cerimoniós, vegeu els comentaris de Cingolani, que compara la narració d'algun episodi d'aquesta crònica amb la de Pere López de Ayala i opina que, literàriament, és millor la del Cerimoniós.²⁵³

La Crònica general de Pere el Cerimoniós

La *Crònica general*, coneguda com la Crònica de Sant Joan de la Penya, fou encarregada per Pere el Cerimoniós. En la primera part, presenta una història general, basada en *De rebus Hispaniae* de Ximénez de Rada, i una història navarroaragonesa. Segueix a continuació l'última versió dels *Gesta Comitum Barcinonensium* posada al dia. Tingué versions en llatí, en aragonès i en català.²⁵⁴ D'aquesta manera, la Corona disposava d'una història oficial dels estats fundadors, Catalunya i Aragó, en el context d'una història universal, com a pròleg necessari a la crònica del monarca i dels seus antecessors.

Amb Pere el Cerimoniós acaba la producció de cròniques, estimulades per la dinastia o no, però que reflectien la seva història i els grans fets de cada regnat, amb bona informació i amb una forma literària excel·lent. Més endavant, en el segle xv, Alfons el Magnànim animarà de nou la producció històrica, però serà ja dins de la tradició humanística italiana i per persones no autòctones de la Corona catalanoaragonesa. Les quatre grans cròniques, a més del seu mèrit històric i literari, han tingut la virtut de transmetre'ns la nostra història medieval d'una manera suggestiva i apassionant.

253. Àlex BROCH (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. 1, p.188-217. Sobre la comparació de les dues cròniques, cf. p. 215.

254. Versió aragonesa i llatina encarades: *Historia de la Corona de Aragón, conocida generalmente con el nombre de Crónica de San Juan de la Peña*, edició crítica de Tomás Ximénez Embún, Saragossa, Diputació Provincial de Saragossa, 1876 (Biblioteca de escritores aragoneses), consultable a la Biblioteca Virtual Cervantes. Edició crítica del text llatí: *Crónica de San Juan de la Peña*, versió llatina i índexs preparats per Antonio Ubieto Arteta, València, Anubar, 1961 (Textos medievales, 4). Versió catalana: Amadeu SOBERANAS (ed.), *Crònica general de Pere el Cerimoniós, dita comunament de Sant Joan de la Penya*, Barcelona, Alpha, 1961. Nova edició i estudi de la versió aragonesa: *Crónica de San Juan de la Peña (versión aragonesa)*, edició crítica de Carmen Orcástegui Gros, *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, vol. 51-52 (1985), p. 419-569, versió digital a Dialnet i a la Institución Fernando el Católico. Cf. també l'estudi d'Eduardo GONZÁLEZ HURTEBISE, «La Crónica general escrita por Pedro IV de Aragón», *Revista de Bibliografía Catalana*, vol. IV (1904), p. 188-214; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «La versió llatina de la Crònica general de Catalunya i Aragó», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XXI (1936), *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, I, p. 343-355, reed. a Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia*, p. 317-332; Albert HAUF I VALLS, «Les cròniques catalanes medievals», p. 65-66; Juan F. UTRILLA, «Historia y ficción en las crónicas aragonesas», p. 103-108.

Índex de les quatre grans cròniques

Índex onomàstic i toponímic

a cura d'ANDREU GABRIEL I TOMÀS

- ABAD NAVARRO, Elías **IV**: 77
ABADAL I VINYALS, Ramon d' **II**: 40 **IV**: 90
ABADIA, Bonanat d' **II**: 386
ABAGA, rei dels tàrtars **I**: 455, 455
ABARCA, Sibil·la d' **I**: 110
ABBATE (ABAT), Palmiero (Palmer, Palmieri) **II**: 355 **III**: 242, 242
ABBEVILLE, Jean d', cardenal de Santa Sabina **II**: 69, 81, 81, 82
ABDALÀ BLOCH **I**: 523, 523
ABDALÀ ABENIYAD, valí de Lleida **II**: 38
ABDALLA PURCONI **IV**: 247
ABDALDAL·LAH BEN DEBEB **III**: 418, 425
ABELFACÈN ALÍ ABEN COMIXA (COMEIXA) **IV**: 247, 247
ABELLA, Beatriu d' **IV**: 190
ABELLA, Berenguer d' **IV**: 272, 273, 274, 276, 286, 379, 379
ABELLA (AVELLÀ), Bertran d' **IV**: 234, 234
ABELLA, Ferrer d', bisbe de Barcelona **III**: 495 **IV**: 87, 90, 90
ABELLA, Ferrer d', escuder de Jaume II **IV**: 103, 103, 109
ABELLA (ABEIA), Ramon d', de Pallars **II**: 158, 158
ABELLA, Ramon d' **IV**: 180, 180, 182
ABEN ALJATIB **II**: 38
ABENBASSOL (ABENBAÇOL, ABENBAZOL, ABETIBASSOL) **I**: 397, 397
ABENCEDREL (AVENCEDRELL), alcaid de Bairén **I**: 354, 354, 355, 356, 358
ABENFERRI **I**: 361, 363, 363, 365, 365 (vegeu també SETXÍ)
ABENGANIA (vegeu YAHIA ABENGÀNIA)
ABENHAVIST **I**: 448
ABENHUD (vegeu MUHÀMMAD BEN YÚSUF BEN HUD)
ABEN-JOMAIL ZEIAN (ZAÈN, ZAHÈN, CAÈN, JAIENT), rei sarraí de València **I**: 90, 227, 249, 252, 252, 253, 253, 254, 260, 262, 269, 281, 285, 290, 291, 293, 296, 297, 306, 313, 314, 317, 324, 326, 331, 333, 334, 334, 335, 336, 337, 342, 354 **II**: 111, 111, 112, 114, 114, 116, 117
ABEN JUCEF, soldà del Marroc (vegeu ABU IÚSUF IÀCUB)
ABEN (AVEN) LLOP **I**: 302
ABETIBASSOL (vegeu ABENBASSOL)
ABOABDIL MAHOMED (MUHÀMMAD, MAFOMET), alcaid de Menorca **I**: 212, 212, 213, 215, 215
ABOHEHIE, xec (vegeu ABU YAHIA HIQUEM)
ABOLAÇAN ALÍ, germà de l'alcaid de Menorca **I**: 212, 212, 213, 215, 215
ABOLCÀSIM (ABU-L-QASIM AHMAD B. YAMIN, ABOLCASINY), escrivà major de Xàtiva **I**: 381, 381, 382, 383

- ABRAFIM I:** 520
ABRAFIM SOGAVINO IV: 247
ABRAHAM IV: 32, 211, 211
Abruzzi (Bruc, Bruç, Brus) II: 131 **III:** 38, 38, 73, 73, 125, 154, 187
ABSALON IV: 31, 32
ABU ABDAL·LÀ (ABD AL·LAH) ALMOSTANSER (AL-MOSTANCIR, MOSTANSAR), rei de Tunis II: 125, 129, 166 **III:** 69, 70, 71
ABU ABDAL·LA MUHÀMMAD EN NASIR (Miramamoni), soldà del Marroc (vegeu IÚSUF IÀCUB ALMANSUR)
ABU ABD AL·LAH MUHAMMAD IBN SAD IBN MARDANIS, rei de València i de Múrcia I: 342, 342
ABU ABDULLAH (ABD AL·LAH) IBN ABÍ HAFS I: 90
ABU BECR IBN MUSA (BONBÒQUER, BOQUERÓ, EN BÀRQUET, IBN WAZIR) (potser es tracta d'un dels germans BEN MUZNI) II: 166, 167, 167, 168, 172 **III:** 70, 71, 91, 91, 92, 96, 99, 100, 100, 103, 211, 285, 416, 418
ABUCEIT, Seit (vegeu ABU ZEID ABDERRAHMAN)
ABU FARIS (BOFERIS) II: 166, 166, 172, 172
ABU HAFS III: 211
ABU IACUB IÚSUF II AL-MOSTANSIR, soldà del Marroc II: 55, 55, 57
ABU INAN (BOANNEN) IV: 363
ABU IÚSUF IÀCUB (BEN JUCEF) (Miramamolí), soldà del Marroc II: 139, 139, 141, 143 **III:** 52, 69
ABU IÚSUF IÀCUB ALMANSUR (Miramamolí), soldà del Marroc I: 173, 173 **II:** 18, 47, 47, 48, 49, 50, 51, 51, 52
ABU-L-HASSAN (ALBUHACÈN BULHACÈN), soldà del Marroc IV: 113, 113, 114, 121, 121, 154, 154, 192, 192, 245, 247
ABULAFIA, David III: 72
ABU-L-HAMLAT (ABULPHAMALET, ABN-MALEC, IBN MALEC, ABUAMALET, ABULHAMALET, ABULFAMALET), arrais, nebot de ZAÈN I: 332, 332, 333, 334, 336, 337, 339
ABU MALIK, fill d'Abu-l-Hassan IV: 121
ABU MUHÀMMAD ABDALÀ (ABD AL·LAH), arrais de Màlaga II: 139, 139
ABU OMAR ACAM BEN ÇAID, moixerif de Menorca II: 171, 171 **III:** 99, 100, 285, 285, 287, 288, 289, 290
ABU OTSMAN ÇAID BEN ACAM II: 171
ABU TACHEFIN, rei de Tlemcèn III: 494, 494
ABU YAHIA HIQUEM, rei sarraí (governador) de Mallorca I: 156, 157, 157, 168, 169, 169, 170, 171, 172, 173, 173, 174, 175, 178, 180, 180, 181, 182, 182, 184, 395 **II:** 70, 70, 71, 82, 88, 91, 91, 93, 95, 95, 96, 100, 101, 101, 108 **III:** 33, 33
ABU YAHIA HIQUEM, fill d' I: 182, 182
ABU ZACARIA, rei de Tunis I: 20, 33, 201, 202, 205, 206, 327, 327, 331 **II:** 129
ABU ZEID (ZEIT) ABDERRAHMAN (SEIT ABUSEIT, LACEIT), rei sarraí de València I: 57, 88, 90, 90, 92, 220, 223, 227, 227, 228, 252, 334, 335, 335, 387, 387 **II:** 101 **III:** 34
ACAB, rei d'Israel IV: 211
AÇAGRA, Àlvar Pérez d' I: 65, 108, 108
AÇAGRA, Elfa Àlvares d' III: 51
AÇAGRA (AZAGRA), Garcia Ortiz d' I: 24, 495, 495, 518, 521, 521, 522, 522 **II:** 143, 143, 144, 144 **III:** 63, 64, 64
AÇAGRA, Gil Garcés I: 470, 470, 471 **II:** 137, 137
AÇAGRA (AZAGRA), Pere (Pero) Fernàndez (Ferràndez) d', senyor d'Albarrasi I: 19, 42, 65, 65, 66, 67, 67, 69, 69, 70, 71, 72, 73, 73, 74, 77, 78, 84, 84, 85, 88, 96, 223, 223, 224, 224, 225, 225, 227, 228, 233, 242, 242, 245, 245, 268, 268, 284, 303, 327, 327, 334, 338, 341, 347, 347, 386
AÇAGRA (AZAGRA, SAGRA), Pere Rois d' IV: 264, 264
AÇAGRA, Teresa Àlvarez d' II: 227
AÇAGRA (AZAGRA), Teresa Pérez d' I: 82
AÇAGRA (AZAGRA, SAGRA), llinatge I: 65, 382, 522
ACEIT ABUCEIT (vegeu ABU ZEID ABDERRAHMAN)

- ACENI, Gaudino d' **IV**: 325
 ACERRA, comte d' **II**: 254
 Acetinus (vegeu Chieti)
 Aci Castello **III**: 148
 Acireale (Jaix, Jais) **III**: 148, 148, 327, 327
 Acquafredda (Aiguafrida) **IV**: 52, 52
 ACRE, Joan d' (vegeu Joan de BRIENNE)
 Acre, Sant Joan d' **I**: 468, 475, 497, 505, 506
II: 136, 136, 145 **III**: 323, 324, 324, 430, 430
 ACS (Ax, Ax-les-Thermes) **IV**: 244, 244
 ACTOCIL (vegeu ATROCILLO)
 Açuda (palau de la Suda), de Lleida **I**: 63, 63, 515, 515 **II**: 40 **IV**: 101, 101
 Açuda (Suda), de Saragossa **I**: 85, 86, 86
 Açuda, de Tortosa **I**: 262, 262
 Açuer (Asuero) **I**: 414, 414
 Adana, de Turquia **I**: 472
 ADARRÓ, Jaume **IV**: 234
 ADELAIDA, muller de Guillem d'Horta **I**: 59
 Ademús (Damiüç, Daimús, Damiós) **I**: 470, 470, 471 **IV**: 79, 365
 Adernó **III**: 315, 315, 317, 327
 Adramitti (Endremite) **III**: 352, 352
 ADRET, Salomó d' **I**: 437
 Adri **III**: 439
 ADRI, Agnès d' **III**: 439, 443
 ADRIÀ I, papa **II**: 283
 ADRIÀ, Mateu **IV**: 236, 236, 278, 278, 335
 Adrianòpolis (Andrinípol, Andrinòpol, Andrinople) **III**: 352, 353, 360, 368, 374, 384
 Adriàtic, mar **III**: 38, 460 **IV**: 321
 ADROER I TISIS, Anna Maria **I**: 63, 80, 130, 153, 262
 ADROER, Eloi **II**: 173
 ADROVER, Pere **IV**: 230, 231
 Àfrica **II**: 47, 70, 125, 149, 167, 189, 236 **III**: 258, 414
 AGAR **IV**: 211
 Agde (Acde, Agda), de l'Aude **I**: 477, 477, 491 **III**: 266, 266, 267
 Agen, regió d' **II**: 287, 288
 ÀGER, Pere Berenguer d' **II**: 77
 ÀGER, Ramon Berenguer d' **I**: 121, 122, 122, 123, 124, 331, 333, 333, 338 **II**: 77, 77, 78, 81
 Àger, vescomtat d' **I**: 111 **III**: 488 **IV**: 12, 13, 34, 35, 37, 38, 38
 Aginès (vegeu Agen)
 AGIUS, Dionísius A. **II**: 182 **III**: 39
 AGNÈS DE NAVARRA **IV**: 346
 AGNÈS, muller de Guillem VIII de Montpeller **I**: 51, 51, 52
 AGNÈS, muller de Pere de Vilamur **IV**: 180
 AGNÈS, muller de Ramir II **II**: 39, 39
 AGOST (AOST), fra Miquel **IV**: 217, 217, 227, 227
 Agost **III**: 43 **IV**: 371
 Agosta (Augusta) **II**: 236 **III**: 148, 188, 188, 189, 190, 190, 192, 193, 194, 211, 325, 325, 396, 473 **IV**: 408, 408, 409, 409, 410
 AGOUT, Brianda d' **IV**: 91, 403
 Agramunt **I**: 114, 124, 124, 124, 125, 125, 126, 127, 129, 514 **II**: 158
 Àgreda **I**: 35, 76, 76, 481 **II**: 69, 163, 164, 228 **III**: 31, 87 **IV**: 76, 370
 Agrigento **III**: 393
 AGRILLY (GRILI, GILI), Joan d', senescal de Bordeus **I**: 501, 501 **II**: 222, 222, 223, 224, 225 **III**: 152, 152, 155, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 278, 278, 281
 Aguas, d'Osca **I**: 93
 AGÜES, Miquel d' **I**: 93, 93
 AGUILAR ÀVILA, Josep Antoni **III**: 23, 210, 263, 275, 282, 338, 406, 428 **IV**: 328
 AGUILAR, Leonor de **IV**: 314
 Aguilar **IV**: 286
 Aguilar, palau **I**: 171, 196
 Aguilar de la Frontera **IV**: 53
 AGUILÓ, Estanislau de K. **III**: 483
 AGUILÓ, Guillem d' **I**: 254, 281, 281, 282, 293, 293, 294, 295, 296, 296, 300, 307, 322, 322, 346, 346, 353, 359 **II**: 111, 111, 112, 113
 AGUILÓ, Guillem d', de Tarragona **II**: 49
 AGUILÓ I FUSTER, Marià **I**: 45, 150, 414, 438, 453, 504
 Aguiló **I**: 77 **II**: 180

- “Agulla”, lleny del rei francès **II**: 341
 AGUSTÍ, Sant **III**: 103
 AGUSTÍ, Guillem **IV**: 209
 Agustins, orde **I**: 176 **IV**: 175, 178, 178, 180
 AGUT, Nicolau **IV**: 224, 225
 AHMAD IBN HUD, fill d'Ibn Hud Baha'ad-Dawla **I**: 432, 432
 AHÉ, D', llinatge **I**: 147, 147
 AHÉ, Fortuny d', justícia d'Aragó **I**: 147 **II**: 229
 AHONÉS (AUNÉS), Bertran **I**: 362, 362
 AHONÉS, Ferran d' **I**: 328, 328
 AHONÉS, Ferran d', almirall **III**: 333, 335, 335, 338, 338, 341, 344, 346, 351, 355
 AHONÉS, Pelegrí d' **I**: 42, 43, 73, 73, 74
 AHONÉS, Pere (Pero) d' **I**: 19, 42, 64, 64, 66, 72, 73, 73, 74, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 88, 89, 91, 91, 92, 93, 93, 94, 94, 95, 95, 96, 96, 98, 105, 107 **II**: 49, 101
 AHONÉS, Sanç d', bisbe de Saragossa **I**: 91, 91, 96, 98, 107, 242
 Aidin, gabella d' (vegeu Tin, gabella de)
 Aidu de Turdu, batalla d' **IV**: 60, 185, 199
 Aigo Dolça, s' **IV**: 160
 Aiguablava **III**: 234
 Aiguafreda, cap d' **III**: 234, 234, 238, 245
 Aiguafrida (vegeu Acquafredda)
 Aigües, torre de les **II**: 243, 243
 Aigües (Agües) de Busot **I**: 380, 380
 Aigües Mortes **I**: 477, 477 **II**: 367, 369 **III**: 213, 231, 267
 AINAUD DE LASARTE, Joan **I**: 23, 25 **II**: 291, 382
 Aiora (Ayora) **I**: 379 **II**: 163 **III**: 35, 94 **IV**: 380, 381
 AIRALDI, Gabriella **III**: 275
 Aïsa, Blasco d' **IV**: 155, 155, 179, 234, 238
 Aitana, serra d' **I**: 390
 Aitona **I**: 110 **II**: 244 **IV**: 96, 311
 AITONA-SERÓS, família **IV**: 72
 AIVAR (AIBAR), García Eixemenis **III**: 320
 AIVAR, Pere d' **II**: 350
 AIVAR, Ruisánchez (Roís Sánchez) **IV**: 60, 61, 69, 70
 AIVAR, Xemèn (Ximèn) d', comanador de Montalbán, comanador del Fadrell **II**: 350
 Aixelló, vall d' (vegeu Xaló, vall de)
 Aja **IV**: 177, 177
 Ajuntament de Barcelona **II**: 35
 Alacant **I**: 339, 343, 344, 354, 379, 380, 389, 396, 397, 401, 401, 426, 427, 428, 428, 429, 431, 431, 432, 452, 452, 453, 453, 454, 454, 489, 511, 520 **II**: 99, 136, 137, 138, 139, 142, 142, 341 **III**: 14, 41, 41, 43, 47, 48, 49, 264, 265, 311, 311, 312, 313, 314, 405, 499 **IV**: 77, 77, 87, 110, 203, 240, 346, 347, 347, 356, 360, 371, 374, 380, 390
 AL-AÇRAC (vegeu AL-AZRAC)
 ALADRAC (vegeu AL-AZRAC)
 ALAGÓ, Artal d' **I**: 391, 391, 415, 419, 495, 495
 ALAGÓ, Artal d', fill de Blasc **I**: 57, 294, 294, 300, 300, 301, 328, 343, 343, 344, 344, 356, 356
 ALAGÓ, Artal d', pare de Blasc d'Alagó **IV**: 91, 266
 ALAGÓ, Artal d' **IV**: 401, 401, 402, 406, 408, 408, 409, 409, 410
 ALAGÓ, Artal d', gendre de Pere el Gran **II**: 208
 ALAGÓ, Artal d', germà de Blasc **I**: 39, 84, 87, 87, 90, 93, 94, 98, 98, 268
 ALAGÓ, Blasc d' **I**: 22, 39, 57, 57, 65, 65, 84, 87, 90, 91, 91, 93, 94, 95, 95, 98, 98, 218, 218, 219, 219, 220, 220, 222, 223, 224, 224, 225, 225, 226, 227, 227, 228, 228, 229, 229, 231, 231, 236, 236, 244, 244, 251, 252, 253, 260, 261, 268, 272, 303, 305, 305, 334, 343, 348, 399 **II**: 81 **III**: 35
 ALAGÓ, Blasc d' **III**: 316, 317, 319, 326, 327, 328, 330, 471, 472, 474
 ALAGÓ, Blasc d' **IV**: 90, 91, 98, 100, 144, 144, 153, 153, 157, 161, 173, 178, 180, 183, 208, 261, 266, 266, 279, 338, 338
 ALAGÓ, Blasc d', majordom d'Aragó **I**: 424, 424, 447, 490 **II**: 168, 177, 208, 208, 226, 227
 ALAGÓ, Constança d' **I**: 399

- ALAGÓ, Gil d' (MAHOMET) **I**: 168, 168, 169, 184, 184
 ALAGÓ, Gil Sánchez d' **I**: 168
 ALAGÓ, Miquel Pérez d' **I**: 414, 414
 ALAGÓ (ALAGÓN), Teresa d' **IV**: 261
 Alagó **I**: 84, 84, 85, 86, 88, 93, 98, 152, 414, 414, 415 **IV**: 85, 111
 ALAGÓN, Violant **I**: 493
 Alaia, de Turquia **I**: 472, 472
 ALÀINEP (ALEINEP), misser **III**: 90, 90, 132
 ALAMIR MUHÀMMAD ABENAZAR **III**: 271, 271
 Alana (vegeu Calana)
 ALANYÀ, Lluís **IV**: 99
 ALANYÀ I ROIG, Josep **I**: 244
 Alaquàs **IV**: 69, 286
 Alarc **I**: 380, 380
 Alarcos **II**: 52, 52
 ALARIC (ALARICH), Guillem d' **I**: 468
 ALARIC (ALARICH), Guillem d', sacristà de València **I**: 468
 ALARIC (ALERIG), Jaume d' **I**: 467, 467, 468, 471
 Alaró (Oloró, Aleró), de Mallorca **I**: 187, 187, 206, 206, 465 **IV**: 137, 137, 166, 166
 ALART, Julià Bernat **II**: 124, 298, 303, 331 **IV**: 241
 ALASCUN, Blasc d' **II**: 208
 Alavès, camp **IV**: 351, 359
 ALAYNEP (vegeu LENTINI, A. de)
 AL-AZRAC (AL-AÇRAC, ALAZARC, ALAZRAT, ALADRAC, ALAÇRAC, LANÇRAT) **I**: 40, 385, 385, 389, 389, 390, 390, 392, 395, 397, 397, 398, 399, 400, 402, 520, 521, 521 **II**: 118, 118 **III**: 35
 Albacete **I**: 376, 379
 ALBACOR (vegeu ALBOCOR)
 Albaida **I**: 385, 520 **II**: 227 **III**: 35, 51 **IV**: 69, 187, 197
 Albaida, riu **I**: 385, 486
 Albaida, vall i muntanya d' **I**: 385, 395, 400, 486, 486, 520, 521, 521, 522 **II**: 116, 116, 118, 143
 ALBALAT, Andreu, bisbe de València **I**: 366, 366, 376, 485, 485, 491, 491, 495, 495, 496, 496, 497, 502, 502
 ALBALAT, Pere d', arquebisbe de Lleida i de Tarragona **I**: 281, 338, 338, 360, 360
 Albalat de Cinca **I**: 105, 465 **IV**: 209
 Albalat de la Ribera **I**: 270, 270 **IV**: 145
 Albalat dels Sorells **IV**: 293, 338
 Albarrana, torre de Bairén **I**: 355, 355
 ALBARRASÍ, Joan Núnyez (Nunis) d', (vegeu LARA, Joan Núnyez de)
 ALBARRASÍ, Pero Ferràndez d' (vegeu AÇAGRA, Pere Fernàndez)
 Albarrasí **I**: 19, 42, 43, 58, 65, 72, 72, 73, 73, 74, 223, 223, 224, 379, 487 **II**: 12, 13, 23, 24, 164, 227, 242, 242, 243, 244, 244, 245, 245, 246, 247, 247, 248, 258, 260 **III**: 94 **IV**: 77, 77, 78, 87, 343, 365
 Albatea **IV**: 144
 Albelda (Albesa) **I**: 115, 115, 116, 116
 Albenga (Albenguena) **I**: 245, 245
 Albentosa **I**: 405
 Albera, l' (potser és Panissars) **II**: 286
 ALBERIC, abat de Trois Fontaines **II**: 18
 Alberic **IV**: 187
 ALBERO, Eiximén d' **III**: 354, 358
 ALBERO (ALVERO), Llop d' **I**: 69, 69, 70, 71
 ALBERO (ALVERO), Sansa (Sanxa) López d' **I**: 69
 Albero (Alvero), d'Osca **I**: 70, 70 **IV**: 264
 ALBERT I, emperador d'Alemanya **IV**: 36
 ALBERT, Guillem **IV**: 163, 163, 214, 214, 224, 227, 227
 ALBERT, Ricard **IV**: 46, 364
 ALBESA, N', corsari alacantí **II**: 24, 70, 341, 341, 342
 Albesa (Albelda) **I**: 115, 115, 116, 116
 ALBIÀ, Bernat d', cardenal de Rodés **IV**: 115, 116, 116, 175, 175, 176, 178, 178, 182, 182, 184, 184, 185, 189, 189, 190, 190
 Albiol **I**: 396
 Albocàsser **I**: 222
 ALBOCOR (ALBACOR), rei sarraí **II**: 21, 117, 117, 118, 118

- Albons **I**: 510
 Alбораig **IV**: 37
 ALBORNOZ, Àlvar García de **IV**: 338, 343, 346
 ALBORNOZ, família **IV**: 91, 381
 ALBORNOZ, Ferran Gómez de **IV**: 266, 331, 343, 360, 360
 ALBORNOZ, Gil Alvarez de **IV**: 331, 360, 382
 ALBORNOZ, Teresa de **IV**: 338
 Albufera, de València **I**: 363 **IV**: 255
 ALBUHACÈN (vegeu ABU-L-HASSAN)
 Alcadre (Alcodre, el Codre, el Coder) **II**: 142, 142
 Alcaid, puig d' **I**: 293
 Alcaine **I**: 57
 ALCALÀ, Guillem d' **I**: 17, 53, 53 **II**: 44 **III**: 26
 ALCALÀ, Guillem d', fill **I**: 53
 ALCALÀ, Pere d' **I**: 53
 ALCALÀ, Pere d', castellà d'Amposta i mestre de l'Hospital **I**: 359, 359, 361, 362, 363, 366, 500 **II**: 98
 Alcalà **I**: 20, 97, 98, 104, 104, 105, 493 **IV**: 338
 Alcalá de Henares **I**: 467, 467
 Alcalà de la Jovada **I**: 397, 397, 401, 401 **III**: 35
 Alcalá del Obispo **I**: 104 (vegeu també: Alcalà)
 Alcalá de los Gazules **IV**: 121
 Alcalá de Veruela o de Moncayo **IV**: 350, 350
 Alcalà de Xivert (Eixivert, Xivert, Xisvert) **I**: 84, 193, 193, 206, 206, 222, 222, 251, 267, 267, 291 **IV**: 38 **IV**: 72, 277
 Alcatén, castell **I**: 261 **IV**: 265
 Alcatén, tinença d' **I**: 153, 222, 222, 268, 268
 Alcamo (Alcomu, àrab Alkamuk) **III**: 320
 Alcamp (vegeu Xest)
 ALCANÀ, Pere d' **I**: 500, 500, 502
 Alcanada (vegeu Alcanar)
 Alcanadre, riu **I**: 97, 98, 99, 103 **II**: 57
 Alcanar (Alcanada) **I**: 312, 396, 396
 Alcantarilla (la Cantarella, Liarencella) **I**: 438, 438, 440
 Alcanyís (Alquanyıç) **I**: 89, 217, 217, 218, 218, 219, 223, 241, 242, 252, 285, 348, 396, 396, 464, 474, 475, 475 **IV**: 316, 331
 Alcanyís, Comanador d' **I**: 474, 475, 475 (vegeu també PONS, Roderic Pérez; TARRASSONA I ARENÓS, Eixemèn Pérez de)
 Alcaraz (Alcarràs) **I**: 439, 439, 441, 441 **II**: 52
 Alcaraz, serra d' **I**: 439
 Alcàsser (Alcòsser, Alcòcer) **I**: 269, 269 **IV**: 315
 Alcoi, rei d' **IV**: 121
 Alcoi **I**: 395, 396, 401, 520, 520 **II**: 116, 118 **III**: 35, 37, 63, 375 **IV**: 206, 382
 Alcoi, riu (vegeu Serpis)
 Alcolea de Cinca (Alcoleja) **I**: 245, 457, 457
 Alcoleja **IV**: 13, 37
 Alcoll (el Col·lo) **I**: 439 **II**: 10, 11, 14, 23, 27, 167, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 180, 180, 181, 182, 185, 187, 188, 189, 189, 191, 214, 219, 219 **III**: 91, 91, 92, 100, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 110, 111, 148, 149, 150, 151, 151, 230
 Alcora, l' **I**: 222
 Alcorà, l' **I**: 214, 214, 238
 Alcorisa **I**: 69
 Alcossaiba **IV**: 366
 Alcòsser (vegeu Alcàsser)
 Alcosser de les Planes **IV**: 157
 Alcovera **I**: 98
 Alcubeta, l' **IV**: 265
 Alcubierre **I**: 362
 Alcubles, les **I**: 293, 293 **IV**: 102, 102
 Alcúdia **I**: 194 **II**: 105
 ALDEGUER, Juan **IV**: 280
 ALDONÇA, mare de Pere Cornel **I**: 66
 Alèdua **IV**: 315
 ALEF (ALEFS) **III**: 411, 416, 417, 418, 419
 Alella **II**: 81
 ALEMAC, Guillem **IV**: 391
 ALEMANY, Francesca **IV**: 98
 ALEMANY, Guerau **IV**: 98

- Alemanya (l'Imperi) **I**: 514, 514 **II**: 17, 48, 58, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 128, 140, 232, 261 **III**: 68, 72, 73, 77, 191, 206, 308, 308, 322, 429, 462, 490
- Alemanya, emperadriu d', de la llegenda del comte de Barcelona (probablement, Matilde o Pràxedes) **II**: 17, 18, 19, 36, 58, 58, 59, 60, 62, 62, 64, 65, 66, 66, 79, 165
- Alemanya, rei d', de la llegenda del comte de Barcelona (probablement, Enric IV o Enric V) **II**: 58, 58, 59, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66
- Alemanys, orde dels (Teutònic?) **III**: 89, 89
- ALENÇON (ALENÇÓ), Pere, comte d' **II**: 209 **III**: 116, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 124, 125, 137, 138, 139, 140
- Alençon **III**: 302
- ALENYÀ, Huguet d' **IV**: 245
- ALERAMICI DE SALUZZO, els **III**: 468
- Aleró (vegeu Oloró)
- ALESON, Francisco de **IV**: 348
- ALESSANDRO, Vincenzo d' **II**: 217 **III**: 308 **IV**: 408
- ALET, Corberan d' **III**: 333, 335, 335, 342, 343, 344, 344, 346
- Alet (Aleit), bisbe d' (vegeu MARSILLAC, G.)
- ALEXANDRE EL GRAN **II**: 34, 34 **III**: 95, 101, 126, 126, 164, 164, 260, 352, 352
- Alexandria **II**: 70 **III**: 211, 211, 275 **IV**: 35, 61, 76
- “Alexandria”, N', nau **IV**: 322, 322
- ALEYNOP (vegeu LENTINI A. de)
- Alfàbia, serra d' **I**: 188
- Alfabiba, illa **III**: 52
- Alfagar **IV**: 315
- Alfajarí **IV**: 74, 83, 91
- Alfama (vegeu Alhama)
- Alfambra **I**: 224, 224 **IV**: 365
- Alfambra, riu **I**: 224
- Alfamení **I**: 415 **IV**: 94
- Alfàndec de Marinyén o de Valldigna **I**: 320, 320, 357, 357 **II**: 116, 116 **III**: 35, 104, 104
- Alfandeguella **IV**: 286
- Alfarb **IV**: 374
- ALFARO, Pere Garcés d' **I**: 71, 71
- Alfaro (Siti del Faro) **II**: 121 **IV**: 358, 358
- ALFATIHBILLAH (vegeu FATIL·LA, En)
- ALFONS I el Cast **I**: 16, 18, 49, 49, 50, 55, 63, 65, 75, 75, 89, 91, 106, 219, 224, 234, 267, 267, 314, 337, 354, 354, 375, 403, 429 **II**: 16, 17, 33, 33, 34, 34, 35, 41, 41, 42, 42, 44, 46, 57, 79, 112 **III**: 208 **IV**: 44
- ALFONS II el Franc o el Liberal **I**: 187, 515 **II**: 11, 12, 144, 157, 158, 161, 164, 170, 171, 217, 217, 220, 227, 228, 228, 231, 244, 246, 266, 267, 294, 296, 296, 297, 320, 321, 323, 331, 347, 365, 381, 381, 387 **III**: 13, 25, 32, 39, 151, 158, 158, 165, 165, 166, 168, 170, 172, 205, 214, 215, 220, 221, 222, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 240, 244, 245, 252, 253, 254, 254, 255, 255, 257, 258, 258, 259, 259, 260, 261, 262, 264, 264, 265, 267, 267, 268, 268, 269, 269, 270, 270, 271, 271, 272, 272, 273, 273, 274, 274, 277, 278, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 285, 287, 287, 288, 289, 289, 290, 291, 292, 292, 293, 293, 294, 295, 296, 308, 309, 422 **IV**: 19, 70, 84, 91, 120, 124, 124, 125, 125, 146, 166
- ALFONS III el Benigne **I**: 12 **II**: 250 **III**: 18, 25, 25, 55, 56, 268, 324, 356, 445, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 462, 463, 463, 464, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 477, 479, 480, 482, 483, 483, 484, 485, 487, 488, 488, 491, 492, 493, 493, 496, 497, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507 **IV**: 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 34, 34, 35, 35, 37, 37, 38, 38, 39, 39, 42, 42, 43, 45, 45, 46, 47, 47, 48, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 56, 57, 57, 58, 58, 59, 59, 60, 61, 61, 62, 62, 63, 63, 64, 64, 65, 65, 66, 66, 67, 67, 68, 69, 70, 70, 71, 71, 72, 72, 73, 73, 74, 75, 76, 76, 77, 77, 78, 78, 79, 80, 80, 81, 81, 82, 83, 83, 84, 85, 85, 86, 86, 87, 87, 88, 89, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 103, 104, 107, 107, 109, 110, 126, 127,

- 127, 128, 128, 129, 144, 155, 155, 185, 197, 203, 209, 234, 236, 246, 252, 261, 264, 281, 310, 329, 329, 351, 359, 372
- ALFONS IV el Magnànim **II**: 169, 173, 250, 252, 254 **III**: 277 **IV**: 412
- ALFONS, comte de Dènia **IV**: 26, 337, 337, 352, 365, 365, 366, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 381, 381, 382, 383, 384, 395, 395
- ALFONS, fill d'Alfons, comte de Dènia **IV**: 337
- ALFONS II, comte de Provença **I**: 12, 60, 67, 106 **II**: 34, 34, 57
- ALFONS DE POITIERS **II**: 43, 43, 135
- ALFONS I el Bataller **II**: 35, 35, 36, 36, 37, 38, 38
- ALFONS VI, rei de Castella **IV**: 385
- ALFONS VII l'Emperador, rei de Castella **I**: 16, 49, 230, 230, 234, 403 **II**: 33, 33, 40, 53, 69 **IV**: 385
- ALFONS VIII, rei de Castella **I**: 74, 75, 75, 221, 221, 231, 231, 234, 234, 354, 354, 375, 377, 429 **II**: 18, 47, 47, 48, 49, 50, 50, 51, 52, 53, 53, 54, 54, 69 **III**: 31, 31
- ALFONS X el Savi, rei de Castella **I**: 35, 148, 188, 221, 309, 310, 353, 354, 354, 373, 373, 374, 375, 375, 376, 377, 377, 378, 379, 379, 380, 380, 393, 395, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 403, 404, 404, 405, 405, 406, 406, 407, 409, 410, 411, 417, 420, 420, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 427, 428, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 436, 437, 439, 440, 441, 441, 443, 444, 445, 448, 450, 451, 451, 453, 454, 456, 459, 462, 462, 464, 467, 468, 468, 469, 469, 470, 470, 471, 480, 481, 481, 482, 482, 483, 484, 485, 485, 488, 489, 499, 500, 508, 509, 509, 512, 512, 513, 513, 514, 514, 516, 516, 518 **II**: 17, 22, 23, 52, 54, 54, 55, 55, 86, 110, 119, 119, 120, 121, 121, 125, 132, 136, 136, 137, 137, 139, 139, 140, 140, 141, 141, 142, 143, 146, 162, 163, 163, 164, 164, 165, 169, 220, 220, 226, 229 **III**: 17, 38, 38, 40, 41, 41, 42, 42, 48, 49, 49, 56, 57, 58, 58, 59, 59, 60, 61, 61, 62, 73, 85, 86, 86, 87, 87, 93, 94, 94, 137, 157, 164, 272, 273, 314, 405, 421 **IV**: 246, 330 (Vegeu també: *Partidas*, *Crònica general*)
- ALFONS XI, rei de Castella **III**: 494, 494 **IV**: 16, 18, 19, 24, 76, 80, 81, 82, 85, 86, 86, 97, 98, 104, 107, 108, 108, 111, 114, 114, 116, 121, 121, 135, 136, 146, 152, 152, 154, 192, 192, 194, 194, 199, 246, 246, 247, 254, 254, 261, 262, 276, 277, 279, 285, 289, 289, 290, 328, 328, 329, 331, 332, 343, 343
- ALFONS IX, rei de Lleó **I**: 32, 74, 75, 199, 199, 354, 481 **II**: 54, 54
- ALFONS II, rei de Portugal, germà de Pere de Portugal **I**: 75, 204
- ALFONS IV, rei de Portugal **IV**: 116, 121, 254, 254, 270, 271
- ALFONS D'ARAGÓ, fill d'Alfons el Benigne **IV**: 38, 38, 72, 97
- ALFONS D'ARAGÓ, fill de Jaume I **I**: 231, 231, 232, 232, 233, 233, 234, 303, 388, 491 **II**: 40, 69, 109, 110 **III**: 31, 31
- ALFONS D'ARAGÓ, fill de Pere III el Cerimoniós i d'Elionor de Sicília **IV**: 363, 363
- ALFONS D'ARAGÓ, fill de Pere III el Cerimoniós i Sibil·la de Fortià **IV**: 405
- ALFONS DE CASTELLA, fill de Joan I (vegeu Enric III el Doliente, rei de Castella)
- ALFONS DE CASTELLA, germà de Sant Ferran **I**: 437
- ALFONS DE LA CERDA **II**: 23, 55, 125, 141, 141, 163, 164, 217, 381 **III**: 86, 86, 94, 255, 255, 269, 269, 270, 270, 272, 272, 273, 273, 274, 274, 290, 296, 297, 298, 298, 311 **IV**: 246, 247, 330
- ALFONS FREDERIC (ANFÓS, ALFONSO), fill natural de Frederic III **III**: 400, 401, 401, 404
- ALFONS DE MOLINA I MESA, fill d'Alfons IX de Lleó **I**: 437, 481, 481, 482
- ALFONS, fill de Pere d'Aragó **IV**: 317
- Alforges, riu **I**: 268
- Algar **III**: 489
- Algar, riu **I**: 380, 396

- Algarrobo, font de l' **IV**: 386
 Alger (Aliers, Aljaer) **II**: 47, 47 **III**: 269
 ALGERA (ANGUERA), Berenguer Arnau d' **III**: 300
 Algèria **II**: 47
 Algeros (Algerres) **I**: 281, 353
 Algesires (Algesira d'Alfadre, Altzehira d'Alhadre, Giralcadre) **II**: 139, 139 **III**: 405, 405, 406, 408 **IV**: 53, 98, 103, 121, 146, 192, 192, 194, 194, 289
 Algezira (vegeu Alzira)
 Alguer, l' **IV**: 23, 24, 98, 157, 165, 291, 292, 295, 299, 304, 305, 305, 306, 307, 308, 308, 309, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 320, 320, 321, 321, 323, 323, 324, 324, 325, 325, 327, 327
 Alhama (Alfama), de Múrcia **I**: 438, 438, 439, 440 **III**: 43, 59, 314 **IV**: 359
 AL-LIHYANI, de Tunis **IV**: 66
 ALÍ, de la Palomera **I**: 145, 145 **II**: 88, 96
 ALÍ ABINEIXEM **I**: 212
 ALÍ ALBACA (ALÍ ALBATECH) **I**: 313, 314, 331, 332
 ALÍ IBN IÚSUF, califa almoràvid **I**: 173
 Aliaga **I**: 242, 242
 Aliers (vegeu Alger)
 Alinara (Alinaira), l' **IV**: 305, 305
 ALIÓ, Guillem d' **IV**: 216, 216, 304
 Aljaer (vegeu Alger)
 Aljaferia, palau de Saragossa **III**: 497, 497, 498, 499, 500, 503, 504 **IV**: 70, 70, 90, 91, 94, 97, 142, 260, 261, 263, 265, 266, 268, 280, 281, 345
 ALLIROT, Anne-Hélène **IV**: 247
 ALMAÇARIC **I**: 397
 ALMAGRO BASCH, Martín **I**: 65 **II**: 243, 245, 247
 AL-MAJZUMI, cronista àrab **II**: 88
 Almallutx (Almeruig) **I**: 27, 142, 165, 187, 192, 193, 194
 Almansa **I**: 379, 379 **III**: 42
 ALMARCHE VÁZQUEZ, Francisco **III**: 21
 Almassora (Almaçora, Alcamora) **I**: 270, 270, 271, 272, 302 **III**: 34 **IV**: 366, 367
 Almatà (Almata, Almatar), Santa Maria d' (Nostra Dona d') **I**: 118, 118 **II**: 159, 159 **IV**: 38, 38
 Almazán **I**: 467 **III**: 273, 274 **IV**: 360, 370, 396, 397, 397
 Almazorre **I**: 66
 ALMELA VIVES, Francesc **IV**: 136, 353
 Almenar **I**: 418, 418, 420, 467, 514 **IV**: 111
 ALMENARA, Berenguer d', mestre de l'Hospital i castellà d'Amposta **I**: 498, 498, 505
 ALMENARA, Pere d' **III**: 495
 Almenara **I**: 269, 269, 270, 270, 298, 298, 301, 315, 315, 316, 317, 318, 318, 320, 320, 321, 468 **II**: 159, 159 **III**: 36 **IV**: 157, 365, 366, 371
 Almenara, serra d' **I**: 125, 125, 269, 298
 Almeria **I**: 452 **III**: 95, 405, 405, 406, 408, 408, 413, 413, 423 **IV**: 51, 68, 84, 197, 356
 Almeruig (vegeu Almallutx)
 Almiçra (vegeu Almirra)
 Almirall, illa de l' (Ras Rmel) **III**: 412, 412
 Almirall, pont de Palerm **III**: 89, 472
 Almirall, porta de Bonaire **IV**: 64
 Almiro (vegeu Halmyros)
 Almirra (Almiçra, Almizra, Almisra) **I**: 376, 376, 377, 377, 380 **II**: 86
 Almirra, tractat d' **I**: 188, 375, 376, 379, 380, 383, 429
 ALMOFOIS (ALMOFORIX) (probablement és Abu-l-Husayn b. Mufawwiz) **I**: 371, 371, 372, 383, 383
 Almoina, confraria de l' **IV**: 136, 136
 Almoina, l', porta de la muralla de Palma **IV**: 170
 Almonacid **I**: 493 **IV**: 40, 338
 Almonecir **I**: 341
 ALMORÀVID (Almoràvit), Garcia **I**: 235, 235, 239, 240, 240
 ALMORÀVID, Mussa **I**: 387, 387
 ALMOSTANSER (vegeu ABU ABDAL-LÀ ALMOSTANSER)
 Almudaina, porta de la muralla de Palma **I**: 176, 181, 181, 182, 185, 186, 210 **IV**: 170, 170

- Almudaina dels jueus o de Gomera, de Palma **I**: 176, 176 **II**: 108, 108
- Almudèvar **I**: 97, 97, 422, 422, 459 **IV**: 370, 371, 379
- Almúnia de donya Godina **I**: 98 **IV**: 350, 351
- Almunia **IV**: 67
- Almunient (Almuniente) **I**: 65, 80, 417, 417
- Almussafes **IV**: 82, 286
- Alocau (vegeu Olocau)
- ALOMAR I ESTEVE, Gabriel **IV**: 129
- ALÓS, B. d' **I**: 125
- ALÒS-MONER, Ramon d' **I**: 7, 45, 179, 292 **II**: 28, 30 **III**: 20, 459, 467 **IV**: 8, 34, 39, 52, 54, 59, 63, 65, 66, 304
- Alòs, castell de **IV**: 77
- Alpera **I**: 436
- Alpont **I**: 471 **IV**: 79
- ALQUER, Gisbert (Gilabert) **III**: 353, 353
- ALQUER, Ramon **III**: 353
- Alquèzar (Alquècer) **III**: 353, 516, 516
- Alt Millars, l' **I**: 153
- Alt Penedès **IV**: 197, 319
- Altamira **IV**: 94
- ALTARRIBA, Fra Bernat d' **I**: 213
- Altea **I**: 380, 380 **II**: 267 **III**: 35 **IV**: 121
- ALTÉS I AGUILÓ, Francesc Xavier **IV**: 195
- Alterri, riu (vegeu Terri, riu)
- Altoloc (Alto Luogo, Agios Theóilogos, Aya-Sàluk) (vegeu Èfeso)
- AL-SHAJASI (vegeu SETXÍ)
- ALTISENT, Agustí **I**: 56, 487, 489 **II**: 81, 351, 382, 383 **IV**: 153, 399
- Altopascio **IV**: 90
- Altura **I**: 360 **III**: 36
- AL-UATHIQ, califa (MIRABOAPS, BOAPS) **III**: 69, 70, 71, 91
- ÀLVAR DE CABRERA, comte d'Urgell **I**: 399, 466, 466
- ÁLVAREZ D'ÀÇAGRA, Elfa **III**: 51, 51
- ÁLVAREZ DE HARO, Maria **IV**: 41
- Alvari **I**: 80, 80
- Alventosa **I**: 282, 282
- Alvero (vegeu Albero)
- ALVIRA CABRER, Martín **I**: 56, 57, 59, 60, 61 **II**: 56, 83, 88
- Alzira (Algezira, Algesira) **I**: 25, 269, 272, 272, 367, 368, 368, 369, 369, 382, 493, 494, 494, 495, 495, 497, 497, 498, 500, 500, 520, 520, 523, 523, 524, 524, 526, 527, 527, 528 **II**: 21, 117, 117, 118, 143, 152, 153, 220 **III**: 35, 65, 151, 314, 405 **IV**: 78, 78, 79, 80, 288, 381, 382, 382, 387
- AMADEU, comte de Savoia **I**: 455, 487 **II**: 122
- Amalfi (Amalfa) **III**: 262, 262, 280
- AMALRIC, vescomte de Narbona, nebot de Jaume II **II**: 267, 267, 269, 270, 278, 279, 279, 293
- AMALRIC III (EIMERIC VIII), vescomte de Narbona **IV**: 154, 154, 245, 245, 248
- Amantea (Almantea, Amandolea), l' **II**: 248, 248 **III**: 131, 183, 184, 184, 200, 276, 325
- AMARELL, Miquel **IV**: 205, 206, 214, 214, 258
- AMARI, Michele **I**: 11 **II**: 23, 26, 28, 102, 124, 127, 128, 129, 145, 167, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 182, 185, 188, 191, 192, 194, 195, 198, 199, 207, 209, 212, 213, 215, 217, 222, 235, 238, 239, 241, 248, 251, 254, 256, 261 **III**: 91, 95, 98, 111
- AMAT, Antoni **IV**: 317
- Ambel **I**: 210
- AMELL (AMIEL), Pere, arquebisbe de Narbona **I**: 39, 325, 325, 326, 329, 338, 338, 339
- Amer **IV**: 204
- Amer, abat d' (vegeu també GUIU)
- AMER BEN BUSAIT **III**: 416
- Amfisa (Sola) **III**: 398, 429, 429
- Amfisa (vegeu STROMONCOURT, R.)
- AMICHI, Bella d' **II**: 236 **III**: 14, 50, 50, 133, 133, 186, 277
- AMICO, Guglielmo **II**: 198
- Amiens **IV**: 107
- AMIGÓ, Guillem **IV**: 206

- AMORÓS, d'Argelers **IV**: 204
 AMORÓS, Berenguer, frare menor **IV**: 227, 227
 AMPLEPUI, Garin d' **II**: 287, 287
 Ampolla **III**: 59
 Amposta **I**: 334, 359, 472 **II**: 168 **III**: 36, 36 **IV**: 54, 54, 55, 74, 135, 190, 191, 271, 282, 368
 Anagni **II**: 217 **III**: 302, 303, 310, 322 **IV**: 37, 67, 112, 125
Anales primeros toledanos **I**: 75
 Anatòlia (Natolí, Natulí, Natalín) **III**: 68, 76, 336, 337, 340, 340, 342, 343, 346, 348, 351, 373, 374, 399
 ANATRA, Bruno **IV**: 44, 318
 Ançà **I**: 69
 Ancorer, barri de Barcelona **IV**: 354
 Andador, Torre de l', d'Albarrasí, Andalusia **I**: 72, 72 **II**: 244, 244
 Andalusia (Andalus) **I**: 90, 371, 371, 402, 402, 403, 449, 449, 483, 483 **II**: 137, 141, 143 **IV**: 330, 369
 Andorra **I**: 56 **IV**: 241, 242, 346, 396
 Andratx (Andrajol) **I**: 145, 164, 165 **IV**: 147, 147, 148, 148
 ANDRÉS Y ALONSO, Rafael **IV**: 34
 ANDREA MORESCO (ANDRIOL MORISC) **III**: 370, 370
 ANDREU, fra, abat d'Oliva **I**: 232
 ANDREU II, rei d'Hongria **I**: 91, 221, 221 **II**: 34, 110 **III**: 31, 31
 ANDRÒNIC, cunyat de Roger de Flor **III**: 341, 341, 347, 347, 350, 351
 ANDRÒNIC, suposat fill natural d'un emperador bizantí, que potses correspon a Alexis, fill natural de Manuel Comnenos **III**: 429, 430
 ANDRÒNIC II, PALEÒLEG, emperador **III**: 129, 332, 332, 333, 333, 334, 336, 336, 337, 338, 339, 341, 344, 347, 348, 349, 349, 350, 353, 355, 356, 357, 363, 365, 367, 369, 369, 370, 373, 375, 396, 396, 399
 ANDRÒNIC III, emperador **IV**: 298
 Andros (Andria) **III**: 210, 210
 ANFÓS (vegeu ALFONS)
 Àngel, l' (vegeu JOAN II, sebastocràtor de Tessàlia)
 Àngel, torre de l'Almudaina de Palma **IV**: 161, 161
 ANGLANO, Bonifaci (Bonifai), comte de Montealbano **II**: 123, 123, 124
 Anglaterra **I**: 56 **II**: 53, 56, 232, 346 **III**: 68, 95, 129, 282 **IV**: 25, 118, 289, 298, 343
 ANGLESOLA, Beatriu d' **IV**: 97, 199
 ANGLESOLA, Berenguer d' **I**: 448, 490
 ANGLESOLA (ANGLEOLA), Berenguer d' **III**: 495, 496 **IV**: 144, 153, 231, 233, 234
 ANGLESOLA, Berenguer d', fill del Ramon que apareix a la *Crònica de Pere el Cerimoniós* **IV**: 153
 ANGLESOLA, Berenguer, fill de Galvany **IV**: 144, 234
 ANGLESOLA, Berenguer Arnau d' **I**: 408, 408, 453, 453
 ANGLESOLA, Berenguer Arnau, fill de Berenguer Arnau **I** **IV**: 69, 69
 ANGLESOLA, Bernat d' **I**: 399 **II**: 351
 ANGLESOLA, Constança d' **IV**: 153
 ANGLESOLA, Elionor d' **IV**: 153
 ANGLESOLA, Elisenda d' **II**: 351 **IV**: 68
 ANGLESOLA, Elvira d' **IV**: 153
 ANGLESOLA, Galvany d' **IV**: 144, 144, 153, 157, 173, 180, 180, 183, 234, 279
 ANGLESOLA (ANGLEROLA), Guillem (Guillemó) d' **I**: 399, 399, 401, 453 **II**: 81
 ANGLESOLA, Guillem d', fill de Guillemó) **I**: 399, 453
 ANGLESOLA (ANGLEROLA), Guillem d' **II**: 319 **III**: 221, 224, 224, 289, 315
 ANGLESOLA (ANGLEOLA), Guillem **III**: 407
 ANGLESOLA (ANGLEOLA), Guillem **III**: 461, 461, 495, 496 **IV**: 51, 51, 69, 69
 ANGLESOLA, Hug d' **IV**: 234
 ANGLESOLA, llinatge **II**: 351
 ANGLESOLA, Margelina d' **II**: 180
 ANGLESOLA (ANGLEROLA), Ramon d' **II**: 158, 160, 161, 244, 244, 329, 330
 ANGLESOLA, Ramon **III**: 291 **IV**: 69, 144, 153, 153, 157, 173, 176, 200, 200, 202, 205, 246

- ANGLÉSOLA (ANGLEROLA), Ramon d', bisbe de Vic **I**: 399, 490
 ANGLÉSOLA, Ramon Bernat **II**: 319
 ANGLÉSOLA, Sibília de **IV**: 51, 153
 Anglesola **II**: 244 **IV**: 51, 153
 Ània (Anea) **III**: 344, 344, 345, 346, 347
 ANJOU, els **III**: 276, 278, 393, 396
 ANJOU, llinatge **I**: 12, 189, 217 (vegeu també CARLES I, CARLES II, ROBERT I)
 ANJOU, Lluís d' **IV**: 129
 Anjou **II**: 248 **III**: 74, 89, 302, 302
 Anna (Ana) **I**: 363, 363
Annales genuenses **II**: 172, 173, 201, 218, 238 **IV**: 299
 ANNASIRI **II**: 79
 ANNIBALDI, Riccardò, cardenal (Ricard Gaità) **I**: 508, 508
 Anoia **I**: 511 **IV**: 51, 187
 Ansó **II**: 81
 ANTILLÓ, Blanca d' **I**: 493 **II**: 122, 144, 144, 147
 ANTILLÓ (ANTILLÓN), Constança d' **IV**: 34, 50
 ANTILLÓ (ANTILLÓN), Sanç (Sans) d' **I**: 268, 465 **II**: 144, 168, 177, 207 **IV**: 37
 ANTILLÓ (BERGUA), Valle (Vales, Valles) d' **I**: 42, 65, 66, 66, 73, 73, 81
 ANTILLÓ, Catalana d' **I**: 66
 ANTILLÓ, llinatge **I**: 66
 Antilló **II**: 147, 147, 148, 148 **III**: 488 **IV**: 13, 37
 ANTIST, Pere d' **IV**: 103, 103, 104
 Añón **IV**: 365
 AOIZ, Garcia Garcés d' **I**: 233
 AONÉS, Pere (vegeu AHONÉS)
 APCHER (APXER), senyor de (vegeu CASTELLNOU, G.)
Apocalipsi, l' **III**: 386, 387
 APOLOIS, Venxiguerra d' (vegeu PALIZZI, Vicinguerra de)
 Apostrema **II**: 52
 Apros (Apro) **III**: 360, 361, 361, 364
 AQUIL·LES **I**: 30
 ARAGALL, Guillem de **IV**: 199
 ARAGALL, Pere d' **III**: 495, 496
 ARAGÓ, Bartomeu d' **IV**: 401
 ARAGÓ CABAÑAS, Antoni Maria **IV**: 60, 104, 146, 155, 157, 164, 236, 296, 302
 Aragó **I**: 16, 19, 20, 31, 33, 41, 47, 51, 57, 57, 62, 63, 63, 64, 64, 66, 66, 67, 68, 68, 69, 69, 70, 72, 76, 76, 79, 79, 81, 82, 83, 83, 89, 89, 90, 90, 91, 92, 94, 94, 96, 96, 97, 97, 98, 100, 102, 107, 117, 118, 130, 131, 139, 147, 147, 153, 184, 186, 187, 188, 196, 199, 201, 201, 203, 216, 216, 218, 231, 233, 233, 236, 241, 250, 251, 253, 262, 263, 266, 266, 272, 272, 276, 283, 284, 286, 288, 294, 295, 299, 299, 303, 307, 312, 313, 323, 325, 340, 347, 353, 359, 359, 360, 362, 364, 367, 367, 369, 369, 375, 388, 388, 399, 402, 402, 406, 407, 409, 409, 411, 412, 414, 415, 416, 416, 417, 418, 419, 421, 429, 444, 450, 456, 463, 464, 467, 467, 469, 470, 472, 480, 484, 487, 488, 489, 490, 494, 495, 500, 507, 512, 513, 515, 515, 516, 518, 519, 528 **II**: 11, 16, 17, 18, 19, 23, 33, 34, 35, 36, 36, 37, 39, 39, 40, 40, 41, 41, 43, 43, 46, 50, 57, 67, 68, 70, 71, 79, 80, 80, 81, 81, 82, 83, 86, 89, 111, 120, 142, 144, 145, 146, 147, 153, 153, 156, 157, 157, 163, 166, 166, 168, 184, 217, 220, 221, 228, 229, 229, 231, 234, 239, 250, 258, 258, 259, 260, 261, 262, 287, 294, 307, 350, 350, 352, 366, 375, 377 **III**: 10, 11, 12, 15, 23, 23, 24, 24, 28, 30, 31, 32, 32, 34, 37, 39, 40, 43, 44, 45, 45, 49, 50, 52, 55, 61, 61, 62, 67, 69, 71, 78, 78, 79, 80, 80, 85, 93, 95, 97, 110, 118, 132, 134, 151, 155, 164, 165, 167, 167, 168, 171, 178, 194, 195, 195, 196, 203, 215, 226, 228, 248, 257, 258, 264, 265, 267, 270, 271, 272, 273, 277, 284, 294, 295, 296, 298, 299, 302, 303, 304, 305, 311, 315, 322, 330, 349, 369, 375, 377, 379, 390, 390, 404, 405, 428, 429, 433, 433, 444, 445, 447, 456, 467, 468, 469, 475, 476, 483, 486, 486, 488, 491, 492, 493, 495, 497, 497, 498, 499, 503, 504 **IV**: 14, 16, 17, 19, 20, 21, 25, 29, 29, 31, 32, 32, 33,

- 33, 34, 35, 39, 42, 45, 46, 50, 51, 67, 70, 70, 71, 73, 74, 75, 75, 77, 77, 79, 81, 82, 82, 83, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 96, 97, 98, 102, 106, 107, 108, 108, 111, 111, 112, 121, 122, 122, 125, 131, 142, 150, 156, 156, 161, 162, 163, 169, 176, 177, 177, 178, 178, 180, 181, 184, 193, 197, 197, 209, 214, 237, 240, 244, 250, 255, 256, 257, 259, 261, 262, 265, 266, 267, 267, 269, 276, 278, 279, 281, 281, 282, 283, 284, 284, 289, 303, 304, 311, 313, 315, 316, 322, 331, 336, 336, 338, 338, 340, 341, 343, 343, 344, 344, 345, 348, 349, 350, 351, 352, 358, 360, 361, 361, 362, 363, 364, 364, 365, 369, 369, 371, 372, 373, 373, 380, 381, 385, 388, 389, 389, 392, 392, 393, 393, 394, 394, 395, 396, 396, 397, 401, 402, 403, 405, 410
- “Aragó”, crit d’ **I**: 94, 94, 266, 266 **II**: 239, 307, 349, 352, 366, 377 **III**: 107, 201, 266, 317, 347, 359, 457, 501, 501 **IV**: 194, 221, 243
- Aragó, Justícia d’ (vegeu CASTRE, G. F.; PINA, MARTÍ PÉREZ; PÉREZ, Pere)
- ARAMBIAIS (vegeu AUREMBIAIX)
- ARAMON I SERRA, Ramon **II**: 28, 30
- Aramunt **IV**: 314
- Aran, vall d’ (vegeu Vall d’Aran)
- Arándiga **IV**: 365
- ARAP **IV**: 211, 211
- ARAU, Guillem d’ (DARAU, DARAN) **I**: 101
- Araviana **IV**: 272, 330, 358
- ARAZURI, Garcia Garcés d’ **II**: 207 **III**: 272
- Arba de Riel, riu **I**: 299, 488
- ARBE, Miquel Martínez d’ **IV**: 171, 171
- ARBE, Sanç Aznares d’ **IV**: 171
- Arbe, riu **I**: 83, 147
- Arbeca-Castell dans les Borges **IV**: 194, 199, 230
- Arboç, l’ **I**: 83, 83 **II**: 380 **III**: 59 **IV**: 257, 257
- ARBOREA, llinatge **IV**: 96
- ARBOREA, Bonaventura d’ **IV**: 104, 325
- ARBOREA, Joan d’ **IV**: 18, 96, 144, 144, 147, 153, 153, 157, 173, 176, 291, 291, 294
- ARBOREA, Maria d’ **IV**: 199
- ARBorea **III**: 477 **IV**: 44, 44, 45, 254
- ARBorea, arquebisbe d’ (vegeu GATTANO, Guido)
- ARBorea, jutge d’ (vegeu HUG III; MARIÀ; PERE)
- ARBÚCIES, Pere d’ **IV**: 160
- Arbúcies **IV**: 169
- Arc de l’Almudaina, porta àrab de Palma **I**: 181
- ARCO, Ricardo del **I**: 341 **II**: 382 **IV**: 89
- ARCOS, Joan Ferrandez d’ **IV**: 341
- ARDICOURT, Eustache d’ **II**: 207
- ARELLANO, Joan Ramírez d’ **IV**: 284, 284
- Arenes, Les **IV**: 232
- ARENÓS, Blasc d’, fill d’Eixemèn Pérez Tarassona i d’Arenós **I**: 252
- ARENÓS, Blasc Eiximenis d’ **I**: 485
- ARENÓS, Eixemèn Peris d’ **III**: 495
- ARENÓS, Eixemèn Peris d’ (vegeu TARASSONA i d’ARENÓS, Eiximèn Peris de)
- ARENÓS, Ferran Eiximenis d’ **III**: 333, 335, 335, 363, 364, 364, 366, 374, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 384
- ARENÓS, Gonçal (Gonçalvo, Goçalvo), Díez d’ **IV**: 97, 97, 101, 144, 145, 157, 162, 162, 176, 176
- ARENÓS I TARASSONA, Garcia Pérez d’ **I**: 406
- ARENÓS I TARASSONA, Gonçal (Gonsalvo, Garcia) Pérez d’, notari reial **I**: 404, 405, 405, 406
- ARENÓS, Gonçal (Gonsalvo, Gonçalvez) Ximenes **III**: 485 **IV**: 151, 151, 153, 153, 157, 176, 176
- ARENÓS, Ximén Pérez d’, pare de Gonçal Ximenes **IV**: 151
- ARENÓS (NUS), Pere Garcés d’ **II**: 207 (vegeu també LUNA, Pere Garcés de)
- ARENÓS I TARASSONA, Rodrigo Pérez **I**: 405
- ARENÓS, Saporta d’ **III**: 495
- ARENÓS, Teresa d’, filla d’Eixemèn Pérez Tarassona i d’Arenós **I**: 252
- ARENÓS, Violant d’ **IV**: 97
- Arenós **I**: 387
- Ares, Canada d’ **I**: 264, 264

- Ares del Maestrat (Aras) **I**: 91, 222, 222, 223, 224, 225, 229
- Argelers (Argilers) **I**: 153 **II**: 311 **III**: 217 **IV**: 98, 125, 126, 200, 201, 201, 204, 205, 206, 207, 207, 208, 208, 209, 209, 210, 210, 211, 214, 216, 220
- ARGENTER, Joan A. **II**: 72
- ÀRIA, comte d', fill del (vegeu SABRAN, Isnard de)
- Ariça (vegeu Ariza)
- Arieja (Ariège), departament **IV**: 167, 244
- ARIENZO, Luisa d' **II**: 256, 384 **III**: 208 **IV**: 47, 98, 103, 146, 151, 152, 163, 165, 202, 203, 204, 214, 216, 217, 225, 234, 235, 236, 246, 249, 254, 293, 304, 309, 310, 312, 313, 315, 322, 323, 326, 331, 348, 382
- Aristot, castell d' **IV**: 242
- Ariza (Farissa, Fariça, Hariza, Ariça) **I**: 91, 95, 96, 97, 467 **III**: 178, 178 **IV**: 179, 359, 359, 360
- Arles **II**: 58, 150
- ARLUVÍ **II**: 265
- Arma, cap de l' (Capo delle Armi, Larmita) **III**: 143, 143
- ARMANGUÉ I HERRERO, Joan **III**: 450
- ARMANYAC, comte d' (vegeu també GERARD, Joan) **III**: 218
- ARMANYAC, Mata d' **IV**: 379
- Armanyac **IV**: 379
- Armènia (Armínia) **III**: 346, 346, 375
- "Arnaldàs" **II**: 102, 102
- ARNALL I JUAN, Maria Josepa **II**: 387
- ARNAU ALMARIC (EIMERIC), arquebisbe de Narbona **II**: 18, 52
- ARNAU MIRÓ **III**: 368
- ARNAU, de Montpeller **II**: 102
- ARNAU ROGER I, comte de Pallars **I**: 124, 515, 515, 518, 518 **II**: 150, 158, 158, 159, 160, 161, 168, 177, 185, 185, 186, 187, 188, 207, 265, 269, 275, 276, 278, 278, 299, 315, 316, 319, 320, 321, 323, 324 **III**: 97, 98, 98, 104, 106, 107, 220, 221, 222, 224
- ARNAU ROGER II, comte de Pallars **III**: 494, 496 **IV**: 69, 90, 91, 199, 230
- ARPAIÓ, Hug d' **IV**: 178, 179, 179, 184
- Arraona **IV**: 314
- ARRASES (vegeu RAECES)
- Arrià **IV**: 21, 258, 259, 259
- ARRIBAS PALAU, Antonio **III**: 445, 458, 459, 460, 461, 464, 466, 467, 468, 478, 479, 481, 484, 485 **IV**: 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 82, 103, 144, 148, 185, 198, 209
- ARROYO ILERA, Fernando **I**: 227
- Aruex, vall d' **I**: 99
- Arta (Arca), l' (vegeu Epir, l')
- Artà **I**: 165, 165
- Artà, serra d' **I**: 193
- Artana **I**: 193, 193 **IV**: 388
- Artaqui (Artaki, Atarqui) **III**: 338, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 352, 355, 363
- ARTÈS, Robert (vegeu ROBERT D'ARTOIS)
- ARTESA, Eixemèn Martínez d' (vegeu ARTIEDA, Eixemèn Martínez d')
- Artesa **IV**: 69
- ARTIEDA (ARTEDA, ARTESA), Eixemèn Martínez d' **II**: 204, 204, 205, 206, 207, 208, 230, 230 **III**: 195, 195
- Artieda **I**: 493
- ARTÚS, rei **I**: 53, 176, 290 **III**: 116, 116, 277
- Arxipèlag, mar **III**: 343, 344, 357
- Ascó **I**: 210
- Àscoli Piceno (vegeu també Escales)
- Así (DASÍ, DASÍN), Guillem d' **I**: 244, 244
- Àsia **IV**: 277
- Àsia Menor **III**: 341, 343, 346
- Asinara, golf de l' **III**: 460, 477
- Asp **III**: 41, 43, 48, 313, 314, 405 **IV**: 77, 371
- Aspa **II**: 57
- ASPELLO, Orlando (vegeu ASPOIL, Rotlan d')
- ASPES, Bernat d' **I**: 119
- ASPOIL (ASPELLO), Rotlan (Rotllan, Orlando) d' **II**: 207, 207
- Aspres de Peralada **III**: 220
- Aspres, del Rosselló **IV**: 222
- Asso **IV**: 311
- Assuévar **IV**: 151

- Assumpta, catedral de Palerm **III**: 174, 174
- ASTI (AST), Enric d' **IV**: 106, 106, 107, 107, 108
- ASTRUC, A. **I**: 462
- ASTRUC (vegeu BONSENYOR)
- Astura **II**: 133, 134
- Asuero (vegeu AÇUER)
- Atarés, castell de **I**: 69
- ATBRAN, batlle de Montpeller **I**: 347, 347, 348, 348, 349, 349, 350, 351, 352
- Ateca (Teca, Theca) **IV**: 14, 42, 42
- Atenes, ducat d' **III**: 367, 387, 394, 396, 398, 399, 401, 401, 402, 403, 410, 429, 430, 431 **IV**: 29, 298, 409, 409
- Atenes, duc d' (vegeu GUI DE LA ROCHE)
- Athemi **I**: 265
- Atlàntic **IV**: 298
- Atlas **II**: 47
- ATORELLA (PALASÍN) **I**: 64, 64, 73, 96, 105, 107, 203, 223, 223, 224, 225, 225, 227, 228 **II**: 81
- Atorella **I**: 264, 264
- ATROSILLO, Gil **I**: 69, 70, 70, 99, 99, 376
- ATROSSILLO (ACTOCIL), Llop Ferrenc d' **II**: 207
- ATROSILLO, María Ximénez de **IV**: 266
- ATROSILLO (ATROCILL), Pelegrí d' **I**: 69, 69, 70, 99, 99, 157, 157, 355, 355, 356, 357, 358
- ATROSILLO, Pere d' **I**: 376
- ATROSILLO, Ximèn d' **I**: 371
- Atrosillo, castell d' **I**: 69
- Atzavara, riu **I**: 268
- Aude **I**: 477 (vegeu també Agde)
- AUDREHEM, Arnaud d' **IV**: 391, 391
- AUGER, Pere **I**: 67, 67
- Àulax **III**: 343
- AULEGUER, Sant (vegeu Oleguer, Sant)
- AUNÉS (vegeu AHONÉS)
- AURELL I CARDONA, Martí **I**: 49, 51, 52 **II**: 39, 43, 176
- AUREMBIAIX, comtessa d'Urgell **I**: 20, 32, 56, 107, 108, 108, 109, 109, 110, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 125, 127, 129, 204, 250, 340 **III**: 28
- ÀURIA (vegeu ÒRIA)
- Ausona (vegeu Vic)
- Austarrixa (vegeu Àustria)
- Àustria (Austarrixa, Ostalric), duc d' (vegeu també FREDERIC el Bell)
- Àustria **II**: 128 **III**: 490 **IV**: 36
- AUTINYAC, Guillem d', bisbe de Magalona **III**: 27, 27, 84
- Auvernia (Alvernya) **III**: 46
- AVAILLES (AVELLA, DAVALLA), Arnau (Agustí) **III**: 187, 187, 188, 189, 190, 191
- AVALXÍ **II**: 331
- AVELLA (vegeu AVAILLES)
- Avers, castell d' **III**: 396
- AVEZOU, Robert **IV**: 35
- Avinyó **IV**: 18, 51, 61, 62, 83, 106, 107, 115, 117, 118, 119, 120, 163, 248, 249, 272, 295, 302, 311, 339, 348, 390, 404, 411
- Avinyó, carrer de Barcelona **III**: 207
- AVINÓN, Juan d' **IV**: 280
- Avola **III**: 473
- Ax (vegeu Acs)
- Aya-Sàluk (vegeu Efes)
- AYALA, Pere López d' **IV**: 315, 329, 331, 345, 346, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 359, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 371, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 385, 387, 389, 390, 391, 393, 395, 397
- AYALA MARTÍNEZ, Carlos de **I**: 406, 424 **II**: 120, 137, 163, 381 **III**: 47, 62, 214 **IV**: 385
- AYEBRE, Garcia Pérez d' **III**: 375
- AYERBE, Pere d', fill de Jaume I **II**: 168, 316, 338, 350, 350, 355
- AYERBE, Sanxo López d', bisbe de Tarassona, arquebisbe de Tarragona **IV**: 89, 89, 233, 234, 262, 262
- Azagra (vegeu Açagra)
- AZCÁRATE AGUILAR-AMAT, Pilar **IV**: 348, 392
- AZLOR, Juan de **IV**: 67
- AZNAR, Domingo **IV**: 235
- AZOBÉIR **II**: 38

- Azov, mar d' (de la Tana) **III**: 285, 285
- AZZEDIN KEIKAUS II, soldà d'Iconium **III**: 374
- Bab-el-Kofol, porta de la muralla de Palma (vegeu Santa Margarida)
- BABIEL (vegeu BAHIEL)
- Babilònia **I**: 506 **II**: 135 **III**: 69 (vegeu també Egipte)
- BACCIANO, Fra **III**: 484
- BACKMAN, Clifford R. **III**: 308
- Badalona **II**: 81 **IV**: 233, 237, 327
- Badarrès (vegeu Besiers)
- BADEN, Frederic de **II**: 128, 128, 131, 132, 133, 133, 134
- BADIA, Lola **III**: 24 **IV**: 9
- BADIA I HOMS, Joan **II**: 331, 345, 367
- Baeza (Baesa) **III**: 42
- Bagà **IV**: 199, 231, 231
- Bages, comarca actual **I**: 511
- Bagnara, la, monestir **II**: 213, 214
- BAGUÉ, Enric **I**: 7 **II**: 47 **IV**: 125
- BAHIEL (BAHIEL, BAHYA ALCONSTANTINI, HABREL, BABIEL), rabí **I**: 167, 167, 169, 169, 211, 211, 365, 366
- Baia (vegeu Baja)
- Baialbaar (Baialbahar) (vegeu Banyalbufar)
- BAIGES I JARDÍ, Ignasi **II**: 387 **IV**: 255, 306, 410
- BAILLEUL (BALLIOL), Enguerrand de, Escot, almirall francès **II**: 367, 367, 368
- Baiona **I**: 197 **II**: 224, 226, 226
- Bairén **I**: 274, 354, 354, 358, 362, 369, 371, 498 **III**: 35, 489
- Bairén, riu i vall **I**: 274, 274, 354
- Baix Llobregat, el **IV**: 145
- Baixoma **III**: 473
- Baixos Pirineus, departament **III**: 281
- Baja (Baia) **II**: 252, 253, 253
- Bajoles (Basoles) **IV**: 186, 186, 187
- BALAGUER, Víctor **II**: 28
- Balaguer **I**: 37, 108, 109, 114, 115, 116, 117, 117, 118, 118, 119, 119, 120, 120, 121, 122, 123, 123, 124, 124, 125, 154, 164 **II**: 10, 14, 22, 156, 157, 158, 158, 159, 159, 160, 160, 161, 161 **III**: 59, 59, 489 **IV**: 13, 38, 38, 72, 72, 111, 253
- BALAMAÇAN, Sanxo Gómez de **I**: 414
- BALAN, emperador legendari de Constantinoble **II**: 283
- BALARD, Michel **III**: 125, 298 **IV**: 297, 298, 299, 300
- BALARI, Alart de (vegeu VALERY, Alart)
- BALASCH, Esther **IV**: 43
- Balcans **III**: 209
- BALCELLS, Albert **I**: 8 **IV**: 7
- BALDOVÍ (BALDOÍ), Ponç **I**: 465, 465
- BALDOVÍN, Guillem **I**: 232, 232
- BALDUÍ (BALDAVÍ) II de COURTENAY, emperador de Constantinoble **III**: 83, 83
- Balears, illes **I**: 12, 137, 138, 219, 524 **II**: 69, 72, 80 **III**: 309, 310 **IV**: 146, 154, 156, 162
- BALLESTER, Arnau **IV**: 47, 47, 150, 150
- BALLESTER, Bernat **IV**: 47, 47, 150
- BALLESTER, José Pérez **III**: 79
- BALLESTEROS BERETTA, Antonio **I**: 403, 513, 514 **II**: 54, 55, 136, 140, 163 **III**: 62
- BALLIOL (vegeu BAILLEUL)
- BALMA, Perrí de la **IV**: 220, 220
- Balma de Provença (vegeu Santa Balma)
- BALOUP, Daniel **IV**: 136
- BALTASAR, rei mag **III**: 172
- BALUZE, Esteve **IV**: 344
- Bandissa (vegeu Vonitza)
- Bangiargia **IV**: 171
- BANUD el Arrais (Benut el Arrais), de Crevillent (vegeu IBN HUD)
- Banyalbufar (Baialbahar) **I**: 187, 187, 192, 192
- BANYERES, Blanca de **IV**: 60
- Banyoles **II**: 315, 316, 338, 352, 372 **III**: 443
- Banyuls **II**: 279, 279, 306, 306, 309, 311, 312 **III**: 215, 219, 219 **IV**: 198
- Baños (Banos) **II**: 52, 52
- BAR, Robert, duc de **IV**: 405
- Bar **IV**: 314
- Baratuli **IV**: 171

- Barbacazar, porta de València **I**: 339
 Barbàgia **IV**: 202
 Barbalec (vegeu Beb-al-Beled)
 Barbaria (Barberia) **I**: 171, 172, 186 **II**: 12, 48, 136, 158, 170, 172, 180, 181, 191, 219 **III**: 18, 71, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 110, 148, 149, 182, 210, 211, 230, 230, 232, 269, 274, 275, 285, 288, 289, 326, 422, 425, 482 **IV**: 194
BARBASTRE, Joan de **I**: 528
 Barbastre **I**: 66, 69, 77, 81, 83, 84, 96, 97, 98, 99, 107, 120, 409, 418, 418, 419, 466, 516 **II**: 147 **IV**: 101, 264, 369, 392
 Barbegal (vegeu Berbegal)
 Barbelec (vegeu Beb-al-Beled)
BARBERÀ, Dalmau de **I**: 152, 152
BARBERÀ, Jaspert de **I**: 80, 80, 152, 152, 153, 155, 160, 160, 161 **II**: 84, 84
BARBERÀ, Pere Arnau de **II**: 84, 84
BARBERÀ, Ramon de **IV**: 216, 216, 217
BARBERÀ, família **IV**: 216
 Barberà **IV**: 191, 337
 Bàrboles **I**: 360
BARCA, Espàreg de la, arquebisbe de Tarragona **I**: 21, 32, 36, 63, 63, 66, 100, 106, 130, 131, 131, 132, 135, 136, 137, 200, 200, 203, 203, 217, 347 **II**: 72, 72, 74
BARCA, Guerau de la **I**: 347, 347, 348, 351
BARCA, llinatge **I**: 32, 63, 63
 Barca **III**: 275
BARCELÓ TORRES, Maria del Carme **I**: 57, 90, 173, 211
 Barcelona (Barchinona, Barcinona) **I**: 16, 21, 34, 47, 49, 59, 75, 77, 80, 81, 82, 83, 83, 88, 89, 95, 97, 106, 120, 123, 126, 128, 129, 130, 132, 137, 137, 138, 138, 139, 151, 154, 164, 164, 179, 200, 201, 201, 202, 208, 208, 217, 229, 262, 263, 267, 268, 270, 289, 303, 315, 325, 331, 359, 388, 406, 407, 407, 408, 409, 411, 419, 454, 456, 459, 471, 472, 472, 473, 473, 475, 477, 479, 480, 500, 511, 511, 512, 513, 513, 514, 514, 515, 516, 516, 517, 518, 528 **II**: 13, 15, 16, 17, 24, 27, 40, 42, 58, 60, 66, 69, 70, 70, 71, 71, 78, 79, 81, 81, 82, 84, 85, 86, 107, 108, 110, 115, 115, 122, 140, 140, 141, 147, 149, 151, 151, 152, 152, 157, 157, 168, 178, 192, 219, 249, 263, 263, 264, 264, 265, 265, 279, 294, 294, 296, 296, 314, 315, 316, 326, 329, 330, 330, 331, 332, 338, 338, 340, 340, 341, 341, 342, 343, 344, 344, 346, 346, 347, 347, 348, 355, 355, 360, 362, 363, 363, 364, 365, 365, 367, 368, 368, 369, 371, 380, 380, 384, 386 **III**: 16, 18, 28, 30, 32, 59, 60, 60, 63, 67, 67, 69, 70, 71, 73, 78, 78, 79, 82, 92, 94, 96, 147, 167, 168, 168, 169, 171, 174, 178, 181, 193, 195, 196, 196, 197, 199, 205, 207, 207, 208, 212, 215, 230, 232, 235, 237, 239, 240, 244, 245, 246, 252, 253, 255, 257, 259, 260, 260, 264, 265, 267, 268, 269, 273, 274, 277, 277, 278, 283, 285, 289, 289, 290, 291, 292, 293, 293, 295, 295, 299, 301, 303, 306, 309, 309, 325, 345, 352, 370, 375, 375, 383, 401, 401, 422, 439, 441, 441, 458, 466, 466, 469, 469, 481, 484, 484, 491, 491, 493, 493, 494, 496, 503, 504 **IV**: 15, 18, 19, 20, 25, 36, 42, 43, 45, 45, 47, 47, 55, 66, 67, 67, 68, 70, 73, 74, 75, 78, 82, 82, 86, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 99, 100, 100, 106, 111, 114, 114, 115, 116, 116, 117, 120, 121, 121, 124, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 130, 131, 133, 134, 134, 135, 136, 136, 137, 139, 140, 142, 142, 144, 145, 146, 146, 150, 150, 156, 156, 158, 160, 160, 161, 162, 165, 169, 171, 172, 173, 173, 174, 175, 175, 176, 176, 177, 180, 183, 189, 189, 191, 192, 192, 193, 193, 194, 194, 195, 202, 204, 204, 209, 211, 214, 219, 220, 226, 231, 232, 232, 233, 233, 234, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 244, 245, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 270, 270, 285, 290, 295, 295, 300, 302, 303, 303, 307, 309, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 319, 320, 321, 322, 322, 326, 327, 327, 330, 336, 336, 337, 340, 343, 348, 349, 349, 350, 350, 352, 352, 353,

- 353, 354, 354, 355, 355, 356, 356, 357, 358, 358, 359, 359, 361, 361, 362, 363, 364, 369, 373, 378, 380, 380, 388, 389, 389, 390, 391, 391, 392, 392, 394, 395, 397, 398, 401, 403, 407, 409, 410, 410, 411
- Barcelona, Ajuntament (vegeu Ajuntament de Barcelona)
- Barcelona, ardiaca (vegeu VILAR, Ponç de)
- Barcelona, bisbe de (vegeu ABELLA F. d'; CENTELLES; GURB; OLIVER; PALOU)
- Barcelona, catedral de **I**: 126, 136 **IV**: 106
- Barcelona, comtat de **II**: 78, 163, 347 **III**: 28, 67, 67 **IV**: 73, 91, 122, 151, 156, 169, 169 (vegeu també Barcelona)
- Barcelona, sacristà (vegeu CENTELLES)
- Bardallur **I**: 105 **IV**: 365
- Bardaruiç **II**: 81
- BARDELL (BARDOLL), Guillem **I**: 120, 120
- Bari **III**: 193
- Baridà **IV**: 204, 228, 242
- BARNILS, Pere **I**: 39
- BARÓ, P. **IV**: 353
- BÀRQUET (vegeu ABU BECR IBN MUSA)
- Barrachina **IV**: 109
- Barraga, gual **I**: 361
- Barrala **IV**: 315
- BARRAQUÉ, Jean-Pierre **IV**: 235, 236
- BARRAQUER, Gaietà **IV**: 15, 18, 19, 20, 25, 36, 42, 43, 45, 45, 47, 47, 55, 66, 67, 67, 68
- BARRAU-DIHIGO, Louis **I**: 7, 55, 426
- BARRIO BARRIO, Juan Antonio **II**: 141, 245 **III**: 86, 313 **IV**: 179, 218
- BARROSO, Pedro Gómez de, cardenal de Santa Pràxedes **IV**: 118, 118
- Barsi **III**: 473
- BARTHÉLEMY, Jean de **II**: 176
- BARTOMEU, frare predicador **IV**: 234
- Bartussa (vegeu Pertusa)
- Barxell **IV**: 121
- Bas **IV**: 44
- Bas, casa vescomtal **IV**: 44, 303, 303, 315
- Bàscara **I**: 517 **II**: 326, 379, 380 **III**: 18, 60, 441
- Baso (Guaso) **I**: 64
- BASSO, Enrico **IV**: 52
- BASSA, Ferrer **III**: 497
- BASSEGODA PINEDA, Enric **II**: 345
- BASTÀ, Joan Pérez de (vegeu BAZTAN, Joan Pérez de)
- Bastida de l'Infern, la **IV**: 151
- Basturs **IV**: 180
- BATLLE, Arnau **II**: 271
- BATLLE, Berenguer, bisbe d'Elna **II**: 271
- BATLLE, Pere, advocat **III**: 393
- BATLLE, Pere, posada de Perpinyà **III**: 443
- BATLLE, Ramon **II**: 271, 271
- BATLLE I GALLART, Carme **I**: 138, 164 **II**: 70, 167, 170, 263, 265, 355 **III**: 97, 375 **IV**: 98, 296
- BATLLORI, Miquel **I**: 66, 153
- BAUCELLS I REIG, Josep **I**: 515 **III**: 490, 491 **IV**: 36, 405
- BAUDON DE MONY, Charles **II**: 161
- BAUMEL, Jean **I**: 346, 455, 478 **III**: 27
- BAUS, Guillem VII (Guillem Cornut), vescomte de Marsella **II**: 235, 235, 239 **III**: 141, 141, 142, 143, 145, 146, 154
- BAUS, llinatge **III**: 433, 433
- “Bavioca (Baveca)”, cavall del Cid **I**: 300, 300
- BAYDAL SALA, Vicent **IV**: 79, 80, 85, 101, 102, 106, 251, 276, 292
- BAYLÉN (vegeu BAHIHÉL)
- Bayo, senyor del (vegeu URREA)
- Bayo **I**: 153 **IV**: 51, 144, 153
- BAZTAN (BASTÀ), Joan Pérez de **I**: 239, 239
- BAZTAN, Gonzalo Ibáñez **I**: 66
- BEARN, Constança de **III**: 31
- BEARN, Robert de, bisbe de Lavaur **IV**: 117, 117
- BEARN, vescomtat de (vegeu MONTCADA)
- Bearn **I**: 60, 106, 115, 131, 135, 135 **III**: 31, 281 **IV**: 314, 346
- BEATRIU D'ANJOU, filla de Carles I d'Anjou, muller de Felip I de Courtenay **III**: 83
- BEATRIU D'ARAGÓ, filla natural de Pere el Gran **II**: 199 **IV**: 90
- BEATRIU DE CASTELLA, filla d'Alfons X **I**: 481

- BEATRIU DE CASTELLA, muller d'Alfons IV de Portugal **IV**: 254
- BEATRIU I DE PROVENÇA, muller de Carles I d'Anjou **II**: 58, 125, 135, 135 **III**: 16, 73, 73, 74, 75, 76, 76, 83, 83, 207
- BEATRIU DE SAVOIA **I**: 436, 455 **II**: 122 **III**: 73, 204 **IV**: 49
- BEATRIU DE SICÍLIA, germana de Constança de Sicília **II**: 256, 256, 257, 257 **III**: 202, 202, 204, 459 **IV**: 66
- BEATRIU DE SUÀBIA **II**: 54, 130, 134
- BEAUCHAMP, Alexandra **III**: 489 **IV**: 36, 316, 318
- BEAUJEU, Guillem de, mestre del Temple **I**: 497, 497, 501, 501, 504, 504, 505, 506, 507
- BEAUJEU, mariscal de **IV**: 391
- BEAUMARCHAIS, Eustaqui (Eustatxe, Estatxe, Eustache) de, governador de Navarra i senescal de Tolosa **II**: 229, 267, 287, 287, 291, 292, 371, 371 **III**: 195, 195, 196, 213, 218
- Beauvais **IV**: 116
- Beb-al-Beled (Barbelec, Berbelet, Porta dels Camps), porta de la muralla de Palma **I**: 176, 176, 180, 181
- BECEDA, Ramon **I**: 347, 347, 351
- BECERRA HORMIGO, Manuel **IV**: 363
- Bederrès (vegeu Besiers)
- BEDÓS, Bernat de **II**: 294
- Beit **III**: 426
- Beixi, riu Sec de (vegeu Sec de Betxí)
- BEJARANO RUBIO, Amparo **II**: 163
- BELENGUER, Ernest **I**: 181, 218 **II**: 67, 111 **IV**: 43
- BELET, Bernat Miquel **IV**: 206
- BELLA, Na (vegeu AMICHI, Bella d')
- "Bella dona", hostal **IV**: 177, 177
- Bellaguarda **II**: 295, 295 **IV**: 183
- Bellcaire, de Rosselló **II**: 140, 141, 142 **IV**: 18, 118, 118, 244
- BELLCASTELL, Francesc de **IV**: 163, 163
- BELLCASTELL, Pauquet de **IV**: 163, 163, 301
- BELLERA, Arnau Guillem de **IV**: 314
- BELLERA (BESORA), Guillem de **II**: 207, 207
- BELLERA, Guillem de **IV**: 180, 180, 182, 198, 198, 203, 205, 209, 209, 224, 230, 244, 245, 283, 283
- Bellera, baronia de **IV**: 180
- BELL-LLOC, Bernat de, pare de Ramon **II**: 86
- BELL-LLOC, Guillem de, germà de Ramon **II**: 86
- BELL-LLOC, Pere de **III**: 466 **IV**: 65
- BELL-LLOC, Ramon de **I**: 376 **II**: 85, 85, 86
- Bell-Lloc **III**: 36
- Bell-Lloc, castell de **II**: 86
- Bellmunt **II**: 101
- BELLOT, Pedro **IV**: 383
- BELLPUIG, Bertran de **II**: 168, 177, 207
- BELLPUIG (Bellopodio), Galceran de **IV**: 151, 151, 157, 180, 182, 183, 199, 199, 203, 203, 205, 214, 222, 222, 224, 264, 293, 293
- Bellpuig **II**: 244 **IV**: 64, 314
- BELLVEÍ, Guillem de **IV**: 236, 236
- Bellvei **IV**: 268
- BELLVER, Guillem de **III**: 368
- Bellveer (Belveder) **III**: 438, 438
- Bellver **I**: 165 **IV**: 339
- Bellver, castell de **IV**: 160, 162, 164, 164, 165, 165, 167, 204, 282
- BELLVÍS, Bernat de **II**: 226
- BELLVÍS, Bertran de **II**: 158
- BELLVÍS, Teresa de **III**: 485 **IV**: 148
- BELMONT, Astruc (Astruch) **I**: 346
- Belsui **I**: 493
- BELTRAN MARTÍNEZ, Antonio **IV**: 71
- BEMARGAN (vegeu SELIM BEMARGAN; MURGIM BEN SABIR)
- BEN ABET (BEN AABET, BEN AHABET) **I**: 163, 163, 175 **II**: 96, 96, 105, 105
- BEN-BÀRQUET (vegeu ABU BECR IBN MUSA)
- BEN JUCEF (vegeu ABU IÚSUF IÀCUB)
- BEN SIMOMEM **III**: 409, 410, 412, 415, 416
- BENÀCIA (vegeu JACOB BEN ÀCIA)
- Benaguasil (Benaguatzir) **III**: 34
- Benavarri **I**: 466
- BENAVENT, Bernat de **I**: 64, 64

- BENAVENT (BENIVENT), Gombau de **IV**: 67, 67
- BENAVENT, Gombau de, veguer de Barcelona **II**: 157
- Benaventana **II**: 195
- BENAVIDES, Antonio **III**: 405
- BENAVIDES, Juan Alonso de **IV**: 346, 390
- Bendinat, serra de Portopí **I**: 156, 156, 157 **IV**: 159
- BENEDETTI, Marina **III**: 370
- Benedriz (Benedrís) **I**: 465 **IV**: 97
- BENET V, papa **IV**: 93
- BENET XI, papa **III**: 370
- BENET XII, papa **IV**: 18, 83, 93, 93, 94, 106, 106, 107, 107, 116, 116, 117, 117, 118, 118, 119, 120, 120, 134, 134, 136, 209, 234, 255, 390, 390
- BENET XIII, antipapa (vegeu LUNA, Pedro Martínez de)
- BENEVENTO, Pere de **I**: 62
- Benevento **II**: 127, 128, 256 **III**: 16, 77, 77, 81
- Beniamor **IV**: 144
- Benibolla **IV**: 148
- Benicadell (Penacadell, Penya Cadell), serra **I**: 385, 395, 395, 396, 396, 397, 486
- Benicadell-Mariola, comarca **I**: 296, 390, 400
- Benicalaf **I**: 243
- Benicarló **I**: 267
- Benicàssim **IV**: 135, 135
- Benidorm **IV**: 371
- Benifallet **I**: 120
- Benifaró **I**: 243
- Benifassà **I**: 56, 528
- Benigànim, port de Cocentaina **I**: 396
- Benigotmar **II**: 84
- BENI HAFS de Tunis, llinatge **II**: 166
- Beniatzar (Bunyola) **IV**: 151
- Benimàmet **IV**: 293
- Benimassot (Benimaçor) **I**: 398, 398
- Beniopa **I**: 522, 522 **III**: 313
- Benissa **IV**: 113
- BENITO I MONCLÚS, Pere **I**: 59 **II**: 56
- BENOIT, Fernand **II**: 57
- BENOIST-MECHIN, Jacques **III**: 72
- BENSCH, Stephen **I**: 164, 473 **II**: 356, **III**: 276
- Benut-el-Arrais (vegeu BANUD el Arrais)
- BENVIURE, Pere de **IV**: 153
- Beòcia **III**: 397
- Berbegal (Barbegal) **I**: 68, 69, 99
- Berbelec, Berbeled (vegeu Beb-al-Beled)
- BERÇÓ, Bernat **IV**: 236, 236
- Berdejo **IV**: 264, 359
- Bèrdia **III**: 35
- BERENGUER RAMON II, comte de Barcelona **I**: 219, 337
- BERENGUERA, filla de Ramon Berenguer III, muller d'Alfons VII de Castella **I**: 230 **II**: 33, 33, 54, 54
- BERENGUERA ALFONSO (ALONSO) **I**: 437, 437, 441, 441, 476
- BERENGUERA DE CASTELLA, reina de Lleó **I**: 74, 74, 75, 377 **II**: 69
- BERENGUERA FERNÁNDEZ (FERRANDIS) **I**: 448 **II**: 338
- BERGA, Fortuny de (vegeu VERGUA, Fortuny)
- BERGA, Pere de **I**: 408, 408, 490, 512, 513, 513, 517, 518, 518
- BERGA, Pere de **IV**: 339
- Berga **I**: 408, 518, 518 **IV**: 169, 229, 230, 231, 231, 242
- Bèrgam **IV**: 315
- Bergants (Calderes), riu **I**: 225, 225, 264
- BERGETA, filla de Fortún Bergua **I**: 91
- Bergua **I**: 65
- BERGUA, Fortún **I**: 65, 91
- BERGUA, Pedro Fernández **I**: 65
- BERGUA, Vallès (vegeu ANTILLÓ, Valle d')
- Berguedà **II**: 150
- BERGUNYÓ, En **I**: 51, 51
- Bernardins, bandositat de Saragossa **IV**: 266
- BERNAT, abat de Sant Feliu de Guíxols **I**: 137, 137, 138, 172
- BERNAT, comte de Barcelona **I**: 58
- BERNAT (BERTRAN), comte de Comenge **I**: 17, 51 **II**: 44
- BERNAT VI, comte de Comenge **III**: 222

- BERNAT DE CABRERA, comte d'Osona (vegeu CABRERA, Bernat III de)
- BERNAT DE SEPTIMÀNIA, comte de Tolosa i de Barcelona i marquès de Gòtia **II**: 19, 58
- BERNAT ANDREU **II**: 265
- BERNAT CALVÓ, Sant **I**: 313
- BERNAT PONÇ **II**: 219, 219
- BERNUZZI, Giovanni **IV**: 402
- BERTOLUCCI PIZZORUSSO **I**: 509 **II**: 125, 129
- BERTRAN, Prim **III**: 263 **IV**: 316, 320
- BERTRELLANS, Pere de **IV**: 146, 146
- BESALÚ, Berenguer de **II**: 340
- BESALÚ, Ramon Vidal de **I**: 59
- BESALÚ (BOSULDÓ), Bernat Vidal de **I**: 304, 304, 306 **II**: 121, 121
- Besalú (Besoldó, Besuldó, Besuldú) **II**: 315, 331, 331, 340, 340, 350, 352, 352, 357, 362, 372 **III**: 229, 240, 244 **IV**: 142, 164, 169, 180, 183, 318
- Beseit, ports de **I**: 396
- Besiers (Besers, Bederrès) **I**: 55, 55, 455 **II**: 43, 43, 44, 57, 57, 287, 288 **III**: 60, 213, 213, 265, 265, 266, 267, 267 **IV**: 400, 400
- Besoldó (vegeu Besalú)
- BESORA, Arnau Guillem de **IV**: 183
- BESORA, Guillem (vegeu BELLERA, Guillem)
- BESORA, Marquesa de **IV**: 220
- Bespén **IV**: 67
- BESTRACA, senyor de (vegeu CRUÏLLES, Gilabert de)
- BESTRACÀ, Sibil·la de **IV**: 202
- Bétera **I**: 321, 321 **IV**: 97, 135, 255, 277, 314, 315
- Betlem (Betlem) **II**: 303
- Betxí **IV**: 255
- BEUTER, Pere Antoni **I**: 346 **II**: 27, 58, 62
- Biar **I**: 196, 376, 379, 379, 380, 384, 385, 385, 386, 386, 387, 426, 427, 454, 486, 500, 523 **II**: 144 **III**: 311 **IV**: 69, 198
- BIATRIU, Joan **IV**: 206
- Bíblia (Escriptura) **I**: 48, 410 **II**: 25 **III**: 228, 345 **IV**: 211, 317, 317
- Bíblia-Deuteronomi **IV**: 289
- Bíblia-Epístoles **I**: 47 **IV**: 289
- Bíblia-Evangelis **I**: 48, 60, 135, 137, 175, 234, 314, 462, 502 **II**: 134, 134, 246 **III**: 125, 125, 127, 139, 156, 174, 177, 207, 392, 399, 451, 502, 503
- Bíblia-Ezequiel **III**: 207
- Bíblia-Gènesi **IV**: 30, 32, 285
- Bíblia-Proverbis **I**: 48
- Bíblia-Psalsms **IV**: 32, 33, 289, 289
- Bíblia-Reis **IV**: 30, 32
- Bíblia-Samuel **IV**: 30, 31, 175, 175
- Bicorb **I**: 465 **IV**: 97
- Bidasoa, riu **II**: 226
- Bilbao **IV**: 351
- Bilches (vegeu Vilches)
- Bilona (vegeu Villena)
- Bin-Alcadim, torre de Valencia **I**: 315, 317
- Binèfar **IV**: 370, 393
- Binicau **IV**: 286
- BINIMELIS, Joan **I**: 163
- Biota, senyor de (vegeu URREA, J. P)
- Biota **I**: 153 **IV**: 51, 144, 153
- Bisbal, la **I**: 197, 517, 517
- Bisbe, torre del, d'Elna **IV**: 200, 200, 220
- Biscaia **II**: 169 **IV**: 331
- Biscaia, senyor de (vegeu DIEGO LÓPEZ DE HARO **I**; LOP DÍAZ DE HARO; DIEGO LÓPEZ DE HARO **II**)
- BISCARRE, Garcia **IV**: 60, 61
- Biskra **III**: 71
- BISSON, Thomas N. **I**: 54, 58, 60, 63, 65, 91, 120
- BITA **IV**: 411
- Biure **I**: 281
- Bizanci (vegeu Constantinoble)
- BLANCA (muller de Berenguer de Boixadors) **IV**: 61
- BLANCA, filla del príncep de Tarent **IV**: 36
- BLANCA D'ANJOU, muller de Jaume **II** **III**: 59, 207, 278, 278, 303, 304, 305, 305, 331, 394, 404, 413, 413, 433, 457, 458, 469, 487, 490, 491 **IV**: 19, 35, 35, 37, 37, 67, 70, 84, 126, 126, 260
- BLANCA D'ARAGÓ, filla de Jaume **II** **III**: 490, 490 **IV**: 36, 36

- BLANCA D'ARTOIS, muller d'Enric de Navarra **II**: 122, 122
- BLANCA DE BORBÓ, muller de Pere el Cruel de Castella **IV**: 329, 329, 344
- BLANCA DE CASTELLA, muller de Lluís VIII de França **I**: 75, 75 **II**: 125
- BLANCA DE FRANÇA, filla de Lluís IX **I**: 35, 480, 481, 481 **II**: 141, 141 **III**: 85, 86, 86, 270, 273 **IV**: 246
- BLANCA DE NAVARRA, comtessa de Xampanya **I**: 230, 230
- BLANCA DE SICÍLIA, comtessa d'Empúries **IV**: 372, 400, 400
- Blancafort **II**: 351
- BLANCAS, Jerónimo de **I**: 290
- BLANCH, Josep **III**: 441
- BLANES, Ramon de **IV**: 363
- BLANES, Vidal de **IV**: 363
- BLANES, Vidal de, bisbe de València **IV**: 318, 318, 378, 378
- Blanes **II**: 331, 332, 332 **IV**: 141, 315
- Blaquernes (Blanquerna), palau de Constantinoble **III**: 336, 336
- Blaquia (Tessàlia) **III**: 68, 387, 396, 397, 400, 402, 430
- BLAU, el (vegeu AL-AZRAC)
- BLÁZQUEZ (BLASQUES), Gil **IV**: 332, 340, 341, 342
- Blecua **IV**: 98
- BLUME, Richard (Ritxard) von (vegeu FLOR, Ricard de)
- BOADES, Bernat (pseudo-Boades) **II**: 66
- BOAPS (vegeu AL-UATHIQ, califa)
- Boatella, la, porta de València **I**: 325, 325, 326, 330, 330, 367, 367
- Boca d'Aver (vegeu Dardanel) s
- Boca de Far (entrada de l'estret de Messina) **III**: 119, 119, 121, 142, 142, 143, 328
- Boca de Giro **IV**: 300
- Bocairent **I**: 520 **IV**: 69, 198
- BOCANEGRA, Antoni **III**: 373
- BOCANEGRA, Gil **III**: 373 **IV**: 354, 354
- BOCCANEGRA, Simó **IV**: 354
- BOCANEGRA, llinatge **III**: 373
- BOFARULL I DE BROCÀ, Antoni de **I**: 44, 143, 145, 162, 234, 302, 363, 438 **II**: 28, 68, 335 **III**: 19, 20, 22, 30, 98, 144, 169, 171, 199, 206, 210, 223, 238, 274, 282, 305, 320, 324, 326, 328, 329, 340, 344, 345, 353, 354, 359, 382, 396, 400, 409, 410, 416, 421, 424, 426, 430, 434, 435, 437, 467, 468, 477, 486, 497, 498, 501, 503, 506 **IV**: 77, 92, 112, 115, 125, 130, 248, 331, 411
- BOFARULL I MASCARÓ, Pròsper de **I**: 49, 55, 59, 63, 73, 76, 79, 107, 108, 110, 128, 134, 146, 204, 221, 232, 238, 364, 448, 477, 525, 527 **II**: 33, 34, 39, 41, 42, 77, 80, 100, 110, 120, 122, 123, 199, 208 **III**: 31, 36, 51, 258, 281, 292, 293, 305, 309, 330, 488, 490 **IV**: 33, 68, 70, 238, 240, 251, 253, 270, 282, 330, 349, 362, 363, 379, 399, 400, 403, 405, 406
- BOFARULL I GALLOFRÉ, Benjamí **II**: 345, 367
- BOFARULL I SANS, Francesc de **I**: 90, 380
- BOFARULL I SARTORIO, Manuel de **I**: 488 **IV**: 134
- BOFFA, Serge **II**: 281
- Bogarra (Bugarra) **I**: 376, 376, 379, 380
- BOHÈMIA, rei de, personatge llegendari **II**: 59, 60, 61
- Bohèmia **II**: 59, 59, 60
- BOHIGAS, Pere **I**: 7 **IV**: 175
- Boí (BOY), G. **I**: 40, 86
- BOÏL, Felip de **III**: 485, 485 **IV**: 61, 147, 147, 166, 166, 167, 167, 203, 209, 214, 224, 232, 234, 237, 238, 240, 240, 242, 244, 276
- Boïl, Felip de, fill de Felip **IV**: 148
- Boïl, Joan de **IV**: 147, 148, 209
- Boïl, Pere (Pero) **IV**: 66, 69, 209
- Boïl, Pere de, fill de Felip **IV**: 148
- Boïl, Pere, cavaller sens par **IV**: 315, 315, 323, 323, 324
- Boïl, Ramon de **IV**: 209, 209, 315
- Boïl **IV**: 209, 315
- BOIXADORS, Berenguer de, pare de Bernat **III**: 462 **IV**: 61

- BOIXADORS, Berenguer de, fill de Bernat **IV**: 314
- BOIXADORS, Bernat (Berenguer) de **III**: 462, 462, 468, 468, 485, 485, 494 **IV**: 60, 61, 61, 65, 66, 90, 147, 314
- BOIXADORS, Joan de **I**: 507
- BOIXADORS, Ramon de **IV**: 313, 314
- BOIXÓ, Bernat de **IV**: 235, 235
- BOLÀS, Pelegrí de **I**: 91, 91, 95, 96, 101, 101, 105, 224, 520
- Bolea **I**: 64, 96, 96, 103
- Bolet, castell del **IV**: 216
- Bolonya **I**: 111, 114, 114 **III**: 77 **IV**: 156, 319
- Bolonya, Guiu de, cardenal (vegeu BOULOGNE, Gui de)
- Bon, cap **II**: 189
- Bona **III**: 102, 103, 150
- BONADONA, Arnau **IV**: 206
- Bonaire (Bonaria), de Calàbria **III**: 423, 423
- Bonaire, de Sardenya **III** (castell de): 459, 459, 464, 465, 467, 468, 476, 477, 477, 479, 480, 481, 482, 482, 484, 485, 485, 486, 487 **IV**: 47, 54, 54, 64, 66, 66, 69, 312
- Bonalbaar (vegeu Banyalbufar)
- BONANAT, escrivà **I**: 462, 462 (vegeu també PUIG, Bonanat de)
- BONASTRE, Bernat de **IV**: 350
- “Bonaventura”, nau **II**: 343 **III**: 169, 171
- Bonayre (vegeu Busnaire)
- BONBÀRQUET (vegeu ABU BECR IBN MUSA)
- BONBÒQUER (vegeu ABU BECR IBN MUSA)
- BONET DONATO, Maria **I**: 189 **III**: 36
- BONIFACI VIII, papa **III**: 262, 263, 263, 301, 301, 302, 303, 303, 307, 309, 310, 310, 315, 317, 321, 329, 332, 336, 445 **IV**: 37, 40, 46, 84, 125
- BONIFACI, Pere **I**: 346, 347, 347, 348, 349, 351, 352
- BONIFACI, senyor d’Engina **III**: 401, 401
- Bonifaci **III**: 468, 477, 478
- Bonifany, Pere **II**: 341
- BONSENYOR (Bon senyor), Astruc **I**: 432, 432, 443, 443, 444, 445
- BONVÍ (Boví), Bartomeu **II**: 235, 235, 239
- BOORS (BORUS) **III**: 101, 242
- BOQUERÓ (vegeu ABU BECR IBN MUSA)
- BORAU, Jaume (Jacme) **IV**: 206
- BORBÓ, Jaume de **IV**: 391
- BORBÓ, Joan I de, comte de la Marche (Marca)
- BORDALLO, Alfonso, comanador de Montalbà **I**: 512
- Bordel, Bordell (vegeu Bordeus)
- Bordelès (regió de Bordeus) **III**: 155, 157 **IV**: 316
- Bordeus (Bordeu, Bordel, Bordell) **II**: 14, 23, 24, 25, 27, 28, 205, 208, 208, 209, 214, 218, 220, 220, 221, 221, 222, 222, 223, 224, 225, 226, 226, 228, 235, 280 **III**: 129, 130, 131, 138, 139, 140, 140, 141, 151, 151, 152, 152, 153, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 158, 159, 160, 160, 166, 179, 278 **IV**: 343, 393
- BORDILS, Bernat de **IV**: 235, 235
- Bordils **IV**: 203
- BORGHESE, Gian Luca **III**: 76
- Borgo (Burg) **III**: 327
- BORGONYA, Lluís de **III**: 430, 431, 431, 439, 444, 444
- Borgonya **II**: 287, 288
- Borgonya, duc de **III**: 429, 429, 430
- Borja **I**: 89 **IV**: 267, 344, 358, 364, 365, 392, 392
- BORN, Bertran de **III**: 324
- Born (Barcelona) **IV**: 173
- BORRÀS GUALIS, Gonzalo Máximo **III**: 497 **IV**: 71
- Borrass, castell de **I**: 56
- Borriana **I**: 21, 24, 29, 33, 34, 40, 52, 81, 84, 97, 103, 105, 110, 164, 188, 198, 220, 220, 221, 222, 222, 241, 241, 244, 244, 245, 246, 249, 251, 251, 252, 253, 253, 254, 255, 259, 260, 260, 261, 261, 262, 263, 263, 267, 268, 268, 269, 269, 270, 270, 272, 272, 275, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 285, 287, 288, 288, 289, 289, 290, 296, 296, 297, 297, 299, 300, 301, 301, 303, 305, 309, 309, 313, 315, 315, 316, 317, 317, 318, 320, 332, 390, 390,

- 392, 471, 490, 491, 491 **II**: 21, 117, 117,
317 **III**: 36, 59 **IV**: 14, 18, 39, 78, 79, 108,
109, 109, 110, 110, 111, 111, 180, 276,
283, 283, 366, 366, 367, 372, 373, 378,
387
- Borriol **I**: 268, 268 **III**: 36 **IV**: 315
- BORRÓ, Pere **IV**: 163, 164
- Borró **I**: 354, 354
- Bosa **IV**: 96
- BOSCH, A. des, notari de Jaume **I**: 458
- BOSCOLO, Alberto **II**: 182 **III**: 73, 78, 450 **IV**:
151, 402, 405, 410
- Bòsfor **III**: 337, 337, 366 **IV**: 24, 148, 203,
295, 296, 298, 299, 300
- BOTET I SISÓ, Joaquim **I**: 454
- BOTONAC, llinatge **II**: 10, 14
- BOTONAC I DE CASTELLNOU, Jaspert de, sacristà de Girona i bisbe de València **II**:
10, 11, 12, 13, 14, 15, 214, 232, 232, 382,
382, 383, 384
- BOTONAC, Pere Arnau de **II**: 10, 14, 168,
177, 207, 214, 214, 215
- Bou, Xavier **I**: 202
- BOULOGNE, Gui de **IV**: 359, 359, 360, 360,
366
- Boulou, le (vegeu Voló, el)
- BOUREAU, Alain **III**: 72
- BOUSSON, Jacques de **II**: 207, 251, 251, 254,
254
- BOVER, August **III**: 450
- BOVER, Joaquim Maria **IV**: 218
- BOVET, Nicolau **I**: 140, 140
- Boy, G. (vegeu Boí, G)
- Boza, riu **III**: 477
- Brankhiàlion **III**: 359
- Brabant, ducs de (vegeu ENRIC; JOAN)
- BRACHFELD, F. Oliver **I**: 221 **II**: 34, 110
- Bradebieu **I**: 362
- Braiman, ducat de (vegeu Ray-mont)
- Brandis (vegeu Bríndisi)
- BRATSCH-PRINCE, Dawn **IV**: 406
- Breda, monestir de **IV**: 53
- BRESC, Henri **III**: 191, 230 **IV**: 45, 59, 68,
154, 203, 247, 252, 401
- Bretanya **IV**: 247
- Brétigny **IV**: 361
- Brignolles **III**: 306
- Brihuega (Brioga) **I**: 467, 467
- Bríndisi (Brandis) **II**: 240, 240, 248 **III**: 116,
116, 188, 189, 190, 192, 193, 193, 209,
209, 275, 276, 276, 323, 323, 394, 402,
429, 432
- Brioga (vegeu Brihuega)
- BRISEIDA, personatge de la *Iliada* **I**: 30
- BROCH, Àlex **IV**: 8, 198
- BRONDO, família **IV**: 165
- BROOK, Lindsay Leonard **I**: 140 **III**: 73, 468
IV: 44, 49, 57, 96
- BROTO APARICIO, Santiago **IV**: 68
- Bruc, el **IV**: 204
- Brucola, port de la **IV**: 410
- BRUGUERA, Jordi **I**: 8, 10 **II**: 7, 8 **III**: 7 **IV**: 7, 8
- BRUNET, En, còmit **IV**: 297
- BRUNIQUER, Esteve Gilibert **II**: 27
- BRUNSWICK, Ot de (vegeu Ot de
Brunswick)
- BRUYÈRE (BRUIERA), Hélie (Elus) de la **IV**:
248, 248
- Buch (Buig), cabdal de (vegeu GRAILLY,
Joan)
- Buchari **II**: 195
- BUCHON, Jean Alexandre C. **II**: 28, 30, 76,
83, 84, 90, 91, 104, 135, 233, 282 **III**: 19,
210, 324, 402, 407, 429, 431, 438, 477
- BUÇOT, Pere **IV**: 234
- Buesa **I**: 64
- BUESO, Rodrigo **I**: 241
- Bufile (Bofilla) **I**: 321, 321
- Bugia **II**: 70, 70, 166, 166, 167, 172 **III**: 52,
71, 91, 99, 100, 150, 150
- BUISAN, Gil Pérez de **IV**: 236
- Bula **IV**: 219
- Bulgària **III**: 333, 368 (vegeu també Latzau-
ra)
- Bulles **III**: 42
- Bunyol **I**: 57, 322, 485, 485 **III**: 35 **IV**: 37,
37, 365
- Bunyola **I**: 164, 187
- BUQUIS, Azzone di **IV**: 312
- Burbàguena **I**: 88, 89, 90, 90, 93, 95

- Burg (vegeu Borgo)
 Burg d'Ebre **I**: 303
 Burgo de Osma **I**: 303
 Burgos **I**: 303, 480, 481, 481, 482, 482, 483, 484, 499, 499 **III**: 31 **IV**: 114, 179, 328, 329, 329, 343, 393, 393, 394, 396, 402
 Burgos, bisbe de (vegeu FONTECHA)
 BURGUÈS, Arnau **IV**: 160, 161
 BURGUET, Arnau **IV**: 161
 BURNS, Robert I. **I**: 90, 129, 138, 161, 162, 163, 167, 179, 182, 211, 218, 220, 252, 257, 260, 281, 313, 319, 339, 363, 366, 369, 373, 384, 387, 388, 389, 393, 403, 405, 406, 416, 424, 434, 460, 465, 468, 478, 485, 492, 519, 521 **II**: 58, 67, 115, 117, 118, 119, 163, 232 **III**: 35, 47, 73, 79, 332
 BURRIEL, P. Andrés Marcos **I**: 471
 Busnaire (Busnayre, Bonayre) **III**: 477, 477
 BUSQUETS, Àngels **I**: 138 **IV**: 173
 Butsènit **I**: 453 **IV**: 69
- CABANELLES, Guillem de, bisbe de Girona
I: 137, 137, 158, 158, 172, 172 **II**: 73, 73
 Cabanes, de l'Empordà **III**: 304
 Cabanes de l'Arc **III**: 36, 59 **IV**: 256
 Cabanes de Terol, les **I**: 359, 360
 CABANES PECOURT, María Desamparados
I: 73, 161, 245, 339 **II**: 115
 Cabanyes, castell de **I**: 510
 Cabdet (Capdet, Capdets, Caudete) **I**: 376, 376, 379
 CABAÑERO SUBIZA, Bernabé **III**: 497
 CABESTANY, Guillem de **I**: 80
 CABESTANY, Joan-Ferran **II**: 42, 67 **IV**: 43, 353, 405
 Cabestany **IV**: 187
 CABEZUELO PLIEGO, Jose Vicente **I**: 57, 252, 299, 448, 484, 491, 493, 521 **II**: 141, 186, 205, 214, 227, 245, 267 **III**: 51, 63, 86, 313, 423, 461 **IV**: 51, 60, 68, 76, 91, 103, 104, 187, 218, 295, 324, 329, 371
 CABOET, Arnalda de **I**: 56
 Cabotet **I**: 56
 Caboterra (vegeu Capoterra)
- Cabra **II**: 317
 CABRÉ, Dolores **I**: 63 **II**: 382 **III**: 198
 CABRÉ I PAIRET, M. Montserrat **I**: 202
 CABRENÇ, Ermessenda de **II**: 331
 CABRENÇ (CABRENY), Guillem Galceran de
IV: 199, 199, 203
 CABRENYS, Beatriu de **IV**: 44
 CABRENYS, senyoriu, baronia de **IV**: 199
 CABRERA, Àlvar de, comte d'Urgell (vegeu ÀLVAR DE CABRERA)
 CABRERA, Àlvar de, vescomte d'Àger **I**: 466
 CABRERA, Artal de **IV**: 203, 214 (vegeu també FOCES, Artal de)
 CABRERA, Bernat I, vescomte de Montsoriu, senyor de Montclús **III**: 495 **IV**: 53
 CABRERA, Bernat II (Bernadó, Bernadí), vescomte de **IV**: 23, 24, 25, 53, 53, 91, 103, 103, 111, 135, 136, 151, 163, 196, 199, 217, 234, 258, 265, 266, 268, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 280, 281, 283, 283, 289, 289, 290, 291, 291, 292, 293, 295, 302, 303, 303, 304, 304, 305, 306, 306, 307, 308, 308, 309, 309, 310, 311, 311, 312, 312, 313, 314, 314, 317, 319, 323, 323, 324, 327, 333, 337, 346, 346, 347, 348, 348, 349, 350, 355, 356, 356, 358, 358, 359, 361, 361, 362, 363, 366, 367, 370, 370, 371, 371, 378, 379, 379, 380, 380
 CABRERA, Bernat III (Bernadó), comte d'Osona **IV**: 53, 69, 183, 196, 199, 314, 314, 315, 317, 337, 337, 338, 350, 358, 361, 362, 363, 363
 CABRERA, Elionor de **IV**: 144, 153
 CABRERA, Emilio **IV**: 53
 CABRERA, Ermengol de (vegeu ERMENGOL IX D'URGELL)
 CABRERA, Guerau de **I**: 408, 466
 CABRERA, Guerau VI de **I**: 81
 CABRERA, Guerau de, comte d'Urgell **I**: 20, 56, 78, 81, 97, 108, 109, 110, 111, 111, 112, 112, 113, 114, 115, 120, 122, 123, 164, 250 **III**: 28
 CABRERA, Guerau de, trobador **I**: 112
 CABRERA, Guerau de, vescomte d'Àger **I**: 111
 CABRERA, Guerau **IV**: 277

- CABRERA, Isabel de **III**: 439
- CABRERA, llinatge **I**: 97, 109, 118, 123, 125, 127 **IV**: 339
- CABRERA, Marquesa de, comtessa d'Empúries **III**: 495, 495
- CABRERA, Ponç de **I**: 20, 111, 112, 114, 115, 115, 116, 117, 117, 122, 123, 466
- CABRERA, Ponç de, marit de Marquesa d'Urgell **I**: 111
- CABRERA, Ponç (Poncet) de, vescomte de, fill de Bernat II **IV**: 53, 196, 196, 258, 314
- CABRERA, Ponç (Poncet), vescomte de Cabrera (illa) **III**: 151, 232, 245, 245
- Cabrera, vescomtat de **I**: 111 **II**: 267 **IV**: 53, 151, 153, 183, 315
- Cabriel (Cabriol, Cabrivol), riu **I**: 379, 379, 380
- ÇAÇÀ (CASSÀ), Arnau de **III**: 443, 444, 444, 468
- Caçà **IV**: 98
- CACHO BLECUA, Juan Manuel **IV**: 378
- Cadaqués **II**: 369, 370 **III**: 231, 231, 233, 237, 237
- CADEDDU, Maria Eugenia **IV**: 48, 55, 56, 61, 66
- Cadells **III**: 299, 306
- Cadena, coll **I**: 434
- Cadis (Càleç, Cèleç) **IV**: 332, 332
- Cadret **IV**: 82, 264
- CAGGESE, Romolo **III**: 154, 423, 424, 428, 472
- ÇA-GUÀRDIA, Guillem (vegeu SA-GUÀRDIA, Guillem)
- CAHÈN (vegeu ABEN-JOMAIL ZEIAN)
- CAIÇA, Nicolau de **IV**: 110
- Çaidia (vegeu Saidia)
- CAILLE, Jacqueline **I**: 51, 352, 352
- CAINARIUS (CARROÇ) **I**: 213
- Cala Nans, Punta de **III**: 237
- Calàbria **II**: 10, 14, 195, 196, 201, 209, 210, 212, 212, 213, 234, 241, 248, 251, 362 **III**: 18, 38, 50, 73, 114, 115, 118, 120, 125, 130, 131, 131, 132, 135, 136, 142, 142, 143, 155, 184, 187, 188, 190, 191, 191, 192, 200, 200, 208, 209, 210, 212, 229, 230, 261, 262, 263, 263, 264, 278, 279, 279, 290, 294, 301, 307, 308, 309, 316, 319, 327, 329, 331, 335, 393, 394, 395, 396, 399, 409, 410, 411, 423, 424, 427, 428, 470, 471, 473, 475 **IV**: 68, 120
- Calabuig (Calabug, ant. Calapodium) **I**: 517, 517
- Calafell **IV**: 319
- Calahorra **II**: 121 **IV**: 114, 396
- Calahorra, bisbe de (vegeu FONTECHA)
- Calahorra (Calahorre), torre **I**: 431, 431, 432, 442
- CALAMANDRANA, Bonifaci de **III**: 278, 281, 302
- Calamotxa (Calamocha) **I**: 90, 91, 91 **IV**: 13, 39, 39
- Calana (Alana) **III**: 131, 132, 325, 423, 470
- Calanda **I**: 57
- CALASSANÇ, Bertran de **I**: 115, 115
- CALASSANÇ, Ramon de **I**: 115, 115
- Calassanç **I**: 125, 127 **IV**: 153
- Calatabel·lot (vegeu Caltabellotta)
- Calatafimi **II**: 176 **III**: 319, 319, 320
- CALATAGIRÓ G. (vegeu CALTAGIRONE, G.)
- Calataiud (Calataiò, Calataiú) **I**: 42, 73, 73, 90, 95, 96, 97, 139, 219, 223, 245, 252, 282, 367, 388, 388, 415, 415, 417, 423, 462, 467, 467, 484, 484, 495 **II**: 83, 121, 220 **III**: 165, 165, 166, 272, 274, 274, 297, 297, 298, 299, 300, 490 **IV**: 14, 42, 80, 101, 193, 193, 214, 255, 262, 280, 280, 315, 338, 340, 342, 351, 359, 360, 362, 363, 363, 364, 364, 365, 381, 394, 399
- Calatamaure (Castellamare?) **III**: 320, 320
- Calatrava **II**: 52, 52, 53
- Calatrava, comanador de **I**: 322
- Calatrava, mestre de **I**: 241, 241 **III**: 495 (vegeu també IBÁÑEZ, Pere; MUNYIZ, Pero; ADILLA, G. L. de)
- Calatrava, orde de **I**: 241, 241, 242, 307, 321, 356, 358, 376, 475, 476 **II**: 294, 352 **IV**: 331, 332, 360
- CALBET, Jaume **IV**: 77
- Calçada, pont de la, d'Alzira **I**: 367, 368
- Calce **IV**: 229

- Calcídica, península **III**: 384
 Calderes, riu (vegeu Bergants, riu)
 CALDERÓ **II**: 386
 CALDERÓ, Isabel **IV**: 235
 CALDERÓN, Inés **IV**: 321
 CALDERÓN ORTEGA, José Manuel **IV**: 355
 CALDES, Bernat de **III**: 293
 CALDES, Dolça de **III**: 293
 CALDES, Guillem (Joan) Peris de **III**: 354, 354, 358
 Caldes (Caules) de Malavella **II**: 355, 372 **IV**: 98, 180, 196, 311
 Caldes de Montbui **IV**: 169, 409, 409
 Calella de Palafrugell **II**: 367 **III**: 245
 CALISSE, Carlo **I**: 173 **II**: 79
 Call, barri de Barcelona **III**: 207
 Càller (Castell de Càller) **III**: 454, 455, 455, 457, 458, 459, 460, 460, 461, 463, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 468, 475, 476, 477, 477, 478, 480, 481, 481, 482, 484, 484, 485, 485, 486 **IV**: 15, 16, 24, 48, 48, 50, 52, 52, 53, 53, 54, 55, 56, 56, 57, 57, 58, 58, 59, 59, 60, 61, 61, 62, 62, 63, 63, 64, 64, 65, 65, 66, 68, 75, 146, 171, 203, 216, 230, 296, 304, 308, 309, 312, 312, 313, 315, 324, 324, 325, 326, 326, 327, 327, 409, 409, 410, 410
 Càller, estany del castell de **II**: 219 **III**: 463 **IV**: 59, 61, 63, 63
 Càller, golf de **II**: 219, 219 **IV**: 53, 54, 57, 58, 61, 63, 67
 CALLOÇ, En **IV**: 249
 Callosa **III**: 41, 43, 314, 314, 405 **IV**: 61, 77
 CALMETTE, Joseph **II**: 19, 58
 Calonge **IV**: 202
 Calp, prop d'Ifac **IV**: 113, 121, 356
 Calp, castell de **I**: 100
 Caltabellotta (Calatabel·lot, Caltabellota) **III**: 17, 308, 329, 330, 330, 331, 336, 396, 473 **IV**: 49, 98
 CALTAGIRONE (CALATAGERÓ), Gualtero de **II**: 207, 207, 248
 CALTAGIRONE (CALATAGIRÓ), Joan de **III**: 173, 173
 CALTAGIRONE (CALATAGIRÓ), Pere de **III**: 173, 173
 CALVALEY (Calverey, Calviley), Hugues de **IV**: 391, 391, 392, 392
 CALVET, Ramon **III**: 289
 Calvià **I**: 165
 Camarasa, castell de **IV**: 78
 CAMARENA MAHIQUES, José **IV**: 282
 Camarena de la Sierra **I**: 57, 99, 487, 487
 Camarón **I**: 57, 64, 87
 Cambrils **I**: 26, 139, 140 **III**: 59 **IV**: 169
 Camelàs **II**: 13
 CAMEMA, R. (vegeu CANELLA, R.)
 CAMOGLI, Bonifacio de **IV**: 290
 Camp de Llíria **I**: 387
 Camp de Montagut (vegeu Monteagudo del Castillo)
 Campanella, punta **II**: 235, 241, 252 **III**: 203
 CAMPANELLI, Rainer **III**: 484
 CAMPANER I FUERTES, Àlvar **I**: 171
 CAMPANES (CAMPANYES), Bernat de, comandador dels templers de la Ribera i Miravet **I**: 146, 176, 210 **II**: 74
 Campanet **I**: 165
 Campanya, comtessa de (vegeu BLANCA de Navarra)
 Campdàsens (vegeu Candasnos)
 Camperinya (vegeu Caperina)
 Campfranc (Canfranc) **I**: 245 **III**: 281
 Campidano (Campitan) **IV**: 63, 63
 Campillo **II**: 22, 23, 163, 227, 381 **III**: 87, 94, 214
 Camporrells **IV**: 153
 Campos **I**: 165
 Camprodon (Camp-redon, Camp-rodon) **II**: 296, 331, 331 **IV**: 142, 169, 369
 Camps, porta dels, de Palma (vegeu Beb-al-Beled)
 CAN, gran, rei dels tàrtars (vegeu ABAGA)
 CAÑADA JUSTE, Alberto **I**: 238
 Canàries (Illes Afortunades, Benaventurades, Perdudes) **IV**: 246, 246, 251, 251, 252
 Canarossa **I**: 164, 165, 165

- Candasnos (Campdàsens) **IV**: 269, 269
 Candia **III**: 275
 CANELLA (SAMENLA, CAMEMA) (SAVELLÀ),
 Ramon, comanador d'Aliaga **I**: 241,
 242, 242, 324, 324
 CANELLAS LÓPEZ, Àngel **III**: 264 **IV**: 51
 CANET, Arnau de **IV**: 220, 220, 234
 CANET, Esclarmunda de **IV**: 163
 CANET, Ferrer de **IV**: 94, 220, 234, 234, 264
 CANET, Ferrer de (fill de Ferrer) **IV**: 234
 CANET, Gilibert de **IV**: 156
 CANET, Guillem de **IV**: 127, 220, 234
 CANET, Guillem de, fill de Ramon **I**: 199,
 408, 448 **II**: 150, 151, 180 **IV**: 185
 CANET, Joan de **I**: 199
 CANET, Pere de **IV**: 220, 234
 CANET, Ramon de **I**: 199, 199, 434 **II**: 84,
 84
 CANET, Ramon, vescomte de **IV**: 164, 164,
 185, 185
 CANET, Ramon, vescomte de, fill **IV**: 185,
 185, 186, 186, 190, 198, 198
 CANET, Ramon de, frare predicador **IV**:
 243
 Canet, del Rosselló **I**: 80, 199 **IV**: 135, 184,
 184, 185, 186, 186, 187, 189, 189, 190,
 190, 194, 194, 196, 200, 201, 220, 221,
 222
 Canet, del Maresme **IV**: 234
 Canet, vescomtat de **IV**: 314
 Canet d'Adri **III**: 439
 Canet d'En Berenguer **IV**: 378
 Canfranc (vegeu Campfranc)
 Canigó **II**: 372
 Canigon (Canillo?) **IV**: 241
 Canillo **IV**: 241
 Cannedas **IV**: 50
 Cañete **IV**: 370, 397
 Caño, serra del **I**: 433
 Canossa **II**: 132, 132
 Cantal, departament del **IV**: 237
 Cantarella, la (vegeu Alcantarilla)
 CANTASSAR, comte de (vegeu CATANZARO)
 CANTEULA, R. (vegeu CANELLA, R.)
 Cantó, serra del **IV**: 386
 CANYELLA, R. (vegeu CANELLA, R.)
 CANYELLES, Berard de **IV**: 283
 CANYELLES (CANELLES), Bertran de **II**: 205,
 206
 CANYELLES, Vidal de, bisbe d'Osca **I**: 100,
 292, 292, 341, 341
 Canyelles **IV**: 286
 Canyelles, platja de **IV**: 15, 50, 50, 54, 54,
 55, 55
 Cap (Calp) **III**: 35
 Cap de l'Horta, d'Alacant **II**: 142
 Capadòcia **I**: 179
 CAPALBO, Sancho **IV**: 280
 CAPCIR, Ramon de **IV**: 159, 160
 Capcir **III**: 469 **IV**: 228, 259
 Capdepera (vegeu Pera, cap de la)
 Capdet, Capdets (vegeu Cabdet)
 CAPEILLE, Jean **I**: 80 **IV**: 113, 163, 203, 206,
 222, 236, 239, 254, 290, 302
 Capellada, riu **II**: 373
 Caperina (Camperinya, Caperrina), puig
 de Messina **III**: 91, 113, 113
 Capis (vegeu Gabes)
 CAPMANY, Antoni de **I**: 138, 197, 473 **II**: 70
III: 60 **IV**: 295, 296, 353
 Capodistria **IV**: 296
 Capoterra (Cabo Terra) **II**: 219, 219 **III**:
 459, 460, 460, 478 **IV**: 58
 CAPPELLI, Adriano **IV**: 59
 Capri **II**: 235, 241, 241, 252, 252 **III**: 203,
 203, 209
 Càpua, principat de **II**: 199
 CAPULA, Giovanni **III**: 485
 Capupàsser (vegeu Passero, cap)
 CAPUTO, Neapolion **III**: 315, 315
 Caputxins, temple d'Esglésies (vegeu Santa
 Maria de Vallverd)
 CARAMANY, Ponç de **III**: 495
 CARANDE, Ramón **I**: 49
 Caravaca (Cavaraca) **III**: 42
 CARAVANTES, Ferran Ruiz de **IV**: 284,
 284
 CARBÓ, Bernat **IV**: 206
 CARBÓ, Galceran **IV**: 173, 173
 CARBÓ (CARBONS), els **III**: 299, 299

- CARBONELL, Pere Miquel **II**: 62, 66 **IV**: 37, 86, 87, 92, 93, 400, 411, 412
- Carbonera (Carbonaire, Carbonara), cap **IV**: 57, 57
- Carcassès **II**: 43, 57, 57, 268, 287, 288, 372 **III**: 213
- CARCASSONA, Pere de **IV**: 249
- Carcassona **I**: 41, 55, 55, 61, 61, 491 **II**: 43, 56, 57, 163, 261, 270, 280, 280, 288, 372, 372 **III**: 302 **IV**: 244
- Carcassona, senescal de **II**: 372
- CÁRCEL ORTÍ, María Milagros **II**: 277
- Càrcer (Càrcel) **I**: 369
- CARCELLA, Joan de (vegeu CORCELLES, Guillem de)
- Cardedeu **II**: 86 **IV**: 196, 196
- CARDÓ, Jaume **IV**: 236, 236
- CARDONA, Beatriu de **IV**: 196, 338
- CARDONA, Bernat Amat de, pare de Ramon de Cardona **IV**: 68
- CARDONA, Brunissenda de **II**: 268, 351
- CARDONA, Elionor de **IV**: 339
- CARDONA, Enric **III**: 20
- CARDONA, Guillem de, pare de Ramon Folc III i de Guillem **I**: 31, 61, 61, 62, 97, 112, 245, 343, 399
- CARDONA, Guillem de, germà de Ramon Folc, mestre del Temple **I**: 97, 97, 99, 104, 105, 112, 112, 113, 114, 114, 120, 122, 124, 125, 244, 245, 254, 376, 448 **II**: 49
- CARDONA, Guillem Ramon de **IV**: 55
- CARDONA, Hug I de **IV**: 90, 97, 199
- CARDONA, Hug Folc II (Huguet), vescomte de **IV**: 196, 198, 199, 200, 202, 205, 210, 218, 231, 258, 313, 314, 314, 323, 323, 339, 339, 360, 367, 368, 372, 377, 385
- CARDONA, llinatge **I**: 110, 123, 439 **II**: 329, 329, 333, 334
- CARDONA, Maria de **IV**: 97
- CARDONA, Ramon de **I**: 343
- CARDONA, Ramon de, possiblement fill d'Hug I de Cardona **III**: 471 **IV**: 90, 90, 198, 199, 199, 338
- CARDONA, Ramon de, fill de Ramon Amat **IV**: 69
- CARDONA, Ramon de, fill de Ramon Folc V **III**: 495, 496
- CARDONA, Ramon Amat de **IV**: 61, 68, 68, 75
- CARDONA, Ramon Folc III, vescomte de **I**: 31, 61, 61, 66, 81, 87, 97, 97, 98, 99, 102, 104, 105, 112, 112, 118, 118, 125, 125, 126, 127, 245, 245, 343, 343, 344, 344 **II**: 49, 81
- CARDONA, Ramon Folc IV, vescomte de **I**: 97, 399, 399, 401, 407, 409, 424, 466, 466, 490, 510, 511, 511, 513, 513, 515, 517, 517, 518, 518 **II**: 16, 85, 86, 146, 146, 147, 147
- CARDONA, Ramon Folc V, el Prohom vincclador, vescomte de **II**: 157, 158, 158, 159, 161, 161, 244, 244, 265, 268, 269, 279, 319, 327, 328, 329, 330, 333, 333, 334, 335, 336, 337, 337, 349, 356, 358, 359, 360, 361, 361, 363, 370, 370, 371, 371 **III**: 171, 220, 221, 222, 224, 224, 229, 243, 310 **IV**: 41, 41, 90, 90
- CARDONA, Ramon Folc VI **III**: 494, 496, 501, 501, 503
- CARDONA, Sibil·la de **IV**: 60, 199
- Cardona **I**: 501 **IV**: 231, 241, 368
- Cardona, vescomtat i comtat de **IV**: 116, 199
- Ça real (vegeu Sarral)
- CARIA, Rafael **IV**: 324
- CARINI, Isidoro **II**: 190, 192, 200, 210, 213, 218, 226, 236, 240, 346
- Carinyena (Carenyena) **I**: 487 **IV**: 279, 280, 280, 344, 350, 358, 360
- Carladès (Carlat), comtat del **IV**: 130, 163, 237, 237
- CARLEMANY **II**: 20, 68, 283, 283 **III**: 225, 225
- CARLES, duc de Calàbria **III**: 472, 472, 474, 475
- CARLES IV DE LUXEMBURG, emperador d'Alemanya **IV**: 301, 301
- CARLES V, emperador romanogermànic i rei d'Espanya **II**: 287
- CARLES V EL SAVI, rei de França **IV**: 118, 274, 311, 390, 391, 396, 396, 405, 405

- CARLES MARTELL, rei d'Hongria **III**: 283, 283, 301, 301
- CARLES ROBERT, rei d'Hongria **III**: 301, 301
- CARLES I D'ANJOU, rei de Nàpols **I**: 388, 460, 473, 508, 509, 509 **II**: 16, 17, 22, 23, 58, 124, 124, 125, 125, 126, 126, 127, 128, 128, 129, 129, 130, 130, 131, 131, 132, 132, 133, 134, 135, 135, 136, 136, 145, 145, 146, 166, 173, 174, 174, 176, 176, 177, 177, 180, 181, 181, 182, 183, 184, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 194, 195, 195, 196, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 205, 206, 207, 207, 208, 208, 209, 209, 210, 212, 213, 215, 218, 222, 222, 223, 224, 225, 226, 230, 232, 234, 235, 235, 236, 238, 240, 240, 241, 248, 249, 256, 256, 257, 258, 261, 284 **III**: 16, 73, 73, 74, 75, 76, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 83, 88, 89, 90, 90, 91, 91, 101, 109, 112, 113, 114, 114, 115, 116, 116, 118, 119, 120, 121, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 141, 142, 146, 152, 153, 154, 154, 155, 155, 157, 161, 164, 164, 166, 167, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 188, 188, 190, 191, 192, 196, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 211, 212, 212, 213, 239, 248, 248, 271, 278, 302, 323, 325, 431, 431, 432 **IV**: 123, 124, 124, 126
- CARLES II d'Anjou, rei de Nàpols **II**: 132, 191, 207, 209, 210, 213, 248, 249, 251, 254, 254, 255, 256, 256, 257, 258, 258, 366, 384, 384, 386, 386 **III**: 83, 83, 84, 88, 130, 154, 188, 190, 191, 200, 201, 201, 202, 204, 204, 205, 206, 206, 207, 207, 208, 211, 212, 248, 248, 276, 278, 278, 279, 280, 281, 282, 282, 283, 283, 284, 290, 291, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 310, 315, 317, 318, 318, 321, 321, 325, 329, 330, 331, 331, 332, 388, 394, 394, 423, 427, 431, 442, 487 **IV**: 35
- CARLES EL COIX (vegeu CARLES II D'ANJOU)
- CARLES EL MALVAT, rei de Navarra **IV**: 32, 32, 348, 348, 360, 366, 369, 370, 370, 371, 371, 379, 395
- CARLES (CARLOT) DE VALOIS, fill de Felip III **II**: 260, 281, 281, 282, 285, 285, 288, 300, 309, 333, 366 **III**: 164, 164, 167, 180, 180, 181, 181, 194, 213, 216, 248, 248, 249, 250, 251, 252, 269, 270, 302, 302, 303, 321, 322, 322, 375, 388, 388, 389, 390, 394, 394
- Carlet **IV**: 267
- Carmançó, Carmanson (vegeu Quermandó)
- Carme, plaça de Nàpols **II**: 134
- CARO, Georg **III**: 357, 369, 456
- CAROALD, rei langobard **II**: 19
- Carraixet, barranc de **I**: 276, 321
- CARRASCO, Leticia **IV**: 382
- Carrascoy, serra de **I**: 434, 434
- CARRERAS, Enric **II**: 367
- CARRERAS CANDI, Francesc **I**: 59, 323, 454, 468, 475, 476 **II**: 145, 156, 217, 351 **III**: 59, 209, 264, 267, 268, 273, 277, 289 **IV**: 60, 195
- CARRERAS I VIGORÓS, Enric **II**: 345
- CARRERES ZACARÉS, Salvador **IV**: 112, 187, 226, 286, 287, 288, 289, 309, 389
- CARRÈRE, Claude **III**: 275, 340
- Carrícola **IV**: 69
- CARRILLO, Pedro **IV**: 368
- CARRILLO, Sança (Sanxa) **IV**: 16, 17, 76, 76, 81, 85, 85
- CARRÒS, cavaller alemany **I**: 140, 140, 166 **IV**: 152
- CARRÒS, Alamanda **IV**: 314
- CARRÒS (CARROÇ), Berenguer, fill de Francesc **III**: 424, 424, 425, 426, 468, 469, 485, 486 **IV**: 69
- CARRÒS (CARROÇ), Berenguer II, fill de Berenguer **IV**: 69, 69, 202
- CARRÒS (CARROÇ), Francesc **III**: 424, 455, 455, 457, 458, 458, 460, 461, 463, 464, 465, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 485 **IV**: 45, 49, 53, 55, 59, 62, 66, 69, 69, 113, 113, 152, 152, 159, 202, 314

- CARRÒS, Francesc , germà de Nicolau **IV**: 202
- CARRÒS, Estefania **IV**: 158, 202
- CARRÒS, Jaume **IV**: 202
- CARRÒS, Joan **IV**: 202
- CARRÒS, Joana **IV**: 314
- CARRÒS (CARROÇ), Nicolau, fill de Francesc **IV**: 202, 202, 212, 213
- CARRÒS (CARROÇ), Pere Ximèn, Senyor de Rebollet **I**: 346, 376, 376, 383, 383, 400, 448, 485, 498 **II**: 107, 107
- CARRÒS, Teresa **IV**: 314
- Carròs, Torre d'en **IV**: 159, 159, 160, 160
- Carseliat (vegeu Garseliato)
- Carta de franquesa de Mallorca* **II**: 109
- CARTA RASPI, Raimondo **IV**: 52
- Cartagena (Cartagènia) **I**: 34, 379, 434, 434, 499 **III**: 14, 41, 41, 42, 48, 314, 314 **IV**: 77, 118, 152, 351, 377
- Cartagena, bisbe (vegeu BARROSO; GARCIA; MARTÍNEZ)
- CARTÀS, el **II**: 18, 79
- CARTELLÀ, Guillem Galceran de, comte de Catanzaro **II**: 167 **III**: 229, 230, 230, 261, 316, 317, 319, 326, 327, 328, 330, 474
- Cartoixa, orde de la **II**: 364
- Cartulari dels Guillems* **I**: 49
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, Jaime **II**: 42 **IV**: 251, 274, 279, 331
- CARVAJAL, germans **IV**: 329
- Casa de la ciutat, o Consolat, de Montpeller **II**: 44 **III**: 22
- Casa del Pont (Casa del Puente), de Saragossa **IV**: 193, 193
- CASACUBERTA, Josep Maria de **I**: 7, 9, 45 **III**: 7, 20 **III**: 144, 159, 171, 173, 206, 223, 231, 289, 362, 409, 434, 468, 477, 505
- Casal de Santa Lucia **II**: 198
- CASALA (vegeu SASALA)
- CASALÓ, Gregori, bisbe del Marroc **IV**: 371, 371
- CASAÑ, Joaquim **IV**: 343, 393
- CASCALES, Francisco **I**: 434
- CASAUS BALLESTER, María José **IV**: 262
- CASCALLA ROIS (vegeu CASTELLÀ RUIZ)
- Caseràndria (vegeu Cassàndria)
- CASERTA, Ricard de **II**: 127 **III**: 77, 77
- Casp, Compromís de **IV**: 337
- CASSÀ (vegeu CAÇÀ)
- Cassà de Pelràs **IV**: 203
- Cassàndria (Caseràndria) **III**: 384, 384, 396
- Casserres, prior de **I**: 202
- CASTALLA, García Pérez de **I**: 387, 387
- Castalla (Castayla, Cascailla) **I**: 296, 296, 379, 379, 380, 386, 387, 387 **III**: 35 **IV**: 79, 255, 371, 382
- CASTANET (CASCANET), Bernat de **I**: 507
- CASTAÑEDA, Vicente **I**: 379
- Castejón de Monegros (vegeu Castelló dels Monegros)
- Castejón del Puente (vegeu Castelló del Pont de Montsó)
- Casteldoria **IV**: 324
- Castell, punta del **II**: 364, 367 **III**: 245
- Castell (Castello), serra **I**: 104
- Castell d'Àsens (Castelldàsens) **I**: 121 **II**: 319
- Castell de Castells **I**: 401, 401
- Castell Ceboller (vegeu Castelló del Pont)
- Castell Dòria **III**: 460
- Castell de Fels (vegeu Castelldefels)
- Castell Genovès, de Sardenya (Castelsardo) **IV**: 304, 305
- Castell d'Haro (vegeu Haro)
- Castell Lombard (Castello Lombardo), de Castrogiovanni **III**: 318
- Castell Narbonès, de Tolosa **III**: 195
- Castell Nou, de Barcelona **III**: 207, 207
- Castell Nou, de Nàpols **II**: 253
- Castell de l'Ou (del Uovo), de Nàpols **III**: 202, 202
- Castell Rosselló **II**: 331
- Castell Sard **III**: 460
- Castell Ursino, de Catània **III**: 423, 435, 437, 437
- Castell Vell, de Barcelona **III**: 207
- CASTELLÀ RUIZ (SASTELLA, CASCALLA ROIS) **II**: 84, 84

- Castella **I**: 35, 38, 49, 49, 50, 51, 73, 76, 79, 108, 199, 200, 200, 219, 229, 234, 235, 237, 310, 312, 360, 375, 376, 376, 379, 380, 399, 403, 406, 428, 451, 467, 467, 469, 470, 471, 472, 481, 481, 482, 482, 484, 489, 528 **II**: 14, 17, 22, 23, 41, 48, 49, 54, 55, 55, 84, 84, 120, 121, 125, 137, 139, 140, 141, 142, 163, 163, 164, 164, 165, 169, 169, 217, 220, 227, 228, 242, 245, 282, 346, 350 **III**: 31, 41, 42, 42, 57, 61, 62, 68, 79, 79, 85, 86, 86, 87, 88, 93, 94, 94, 155, 156 163, 164, 164, 178, 195, 214, 269, 270, 270, 271, 271, 272, 272, 273, 273, 274, 277, 296, 297, 298, 298, 301, 311, 311, 373, 393, 404, 405, 408, 494 **IV**: 14, 16, 17, 25, 26, 41, 42, 51, 53, 69, 73, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 102, 104, 105, 106, 111, 113, 114, 116, 125, 125, 131, 135, 148, 153, 183, 198, 203, 235, 236, 239, 247, 251, 254, 255, 260, 264, 266, 267, 272, 274, 276, 278, 284, 289, 289, 304, 308, 311, 313, 314, 315, 319, 322, 323, 327, 328, 329, 330, 330, 331, 336, 337, 338, 339, 340, 340, 343, 343, 344, 347, 348, 348, 349, 349, 350, 351, 351, 352, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 360, 361, 361, 363, 366, 367, 369, 370, 373, 374, 378, 380, 382, 384, 385, 386, 387, 392, 392, 393, 393, 394, 394, 395, 395, 396, 396, 397, 398, 399, 399, 402, 403
- Castella la Nova **IV**: 394, 394
- Castella la Vella **II**: 169
- Castellabate (Castellabat) **III**: 200, 200, 209, 209, 280
- CASTELLACCIO, Angelo **IV**: 317
- Castellamar (vegeu Castellamare di Stabia)
- Castellamare del Golfo (Castellamar, Castellamat) **III**: 424, 424, 428
- Castellamare di Stabia (Castellamar) **II**: 253, 253 **III**: 262 **IV**: 47
- CASTELLAR, Jaume **III**: 410, 411
- Castellar, el, prop de Saragossa **I**: 98, 98
- Castellarnau Sobirà **IV**: 186, 186
- CASTELLAZOL, Pelegrí de **II**: 80, 98
- CASTELLBISBAL, Berenguer de **I**: 161, 161, 182
- CASTELLBISBAL, Berenguera, muller de Bernat Castellbisbal **I**: 59
- CASTELLBISBAL, Bernat de **I**: 59, 59
- Castellbisbal **I**: 59
- CASTELLBÒ, Arnau, vescomte de **I**: 56, 56
- CASTELLBÒ, Ermessenda de **I**: 56
- CASTELLBÒ, Mateu **IV**: 314
- CASTELLBÒ, Ramon II de **I**: 56
- CASTELLBÒ, Roger Bernat II, vescomte de **IV**: 314, 314
- CASTELLBÒ, Roger Bernat (fill) **IV**: 314
- Castellbò **II**: 282 **IV**: 314
- Castelciuró **IV**: 322
- Casteldefels (Castell de Fels) **II**: 79 **IV**: 322
- Castelle, le (les Castelles) **III**: 142, 142, 276
- CASTELLET, Bertran de **III**: 495 **IV**: 44, 44, 51, 51
- CASTELLET, Blai de **IV**: 308
- CASTELLET, Gispert (Jaspert) de **IV**: 308, 308, 310
- CASTELLET, Saurina de **I**: 153
- Castellet **I**: 162 **IV**: 44, 308
- Castellfabib **IV**: 79, 365, 381, 381
- Castellfollit de la Roca **IV**: 179
- Castellitx **I**: 165
- Castell-lléó **IV**: 67
- CASTELLNOU, Arnau de, mestre del Temple **I**: 475, 475, 521, 521, 522
- CASTELLNOU, Dalmau de **II**: 331 **III**: 224, 229
- CASTELLNOU, Dalmau de **III**: 423, 423, 424, 426, 427, 494, 496
- CASTELLNOU, Dalmau III de **IV**: 68, 68, 154, 154
- CASTELLNOU, Dalmau de, pare de Dalmau III **IV**: 68
- CASTELLNOU, Dalmau de, fill de Dalmau III **IV**: 68
- CASTELLNOU, Estrella (Estel·la) de **II**: 330, 331
- CASTELLNOU, Francesca de **IV**: 69, 117
- CASTELLNOU, Garí de, senyor d'Apxer (Apcher, Apchier) **IV**: 117, 117

- CASTELNNOU, Gilabert, vescomte de **III**: 224, 229
- CASTELNNOU, Gisbert de **III**: 277
- CASTELNNOU, Guillem, vescomte de **I**: 490 **II**: 150, 150, 151, 179, 180, 204, 205, 206, 207, 208 **III**: 102, 102, 103, 104, 108, 137
- CASTELNNOU, Jaspert (Jasbert, Jausbert) de **I**: 434, 448
- CASTELNNOU, Jaspert V **IV**: 68
- CASTELNNOU, llinatge del Rosselló **II**: 13
- CASTELNNOU, Pere de, bisbe de Girona **I**: 513 **II**: 10, 14
- CASTELNNOU, Pere, fill de Dalmau III **IV**: 68
- Castellnou **II**: 13, 86, 330, 351 **III**: 35, 102, 102 **IV**: 219, 228, 230, 314
- CASTELLÓ, Dalmau de **II**: 86
- CASTELLÓ, Guillem de **II**: 341
- CASTELLÓ SANTPERE (SENTPERE), hostal d'En **IV**: 257
- Castelló, província actual **I**: 222, 242, 268, 269, 270, 290, 298, 360, 396 **II**: 69 **III**: 286 **IV**: 102, 104
- Castelló de Borriana (Castelló de la Plana) **I**: 268, 270 **II**: 14 **III**: 36, 59 **IV**: 18, 78, 79, 80, 106, 108, 108, 109, 109, 110, 110, 111, 111, 136, 136, 283, 308, 330, 343, 343, 367, 368
- Castelló de Cebollar (vegeu Castelló del Pont de Montsó)
- Castelló d'Empúries **I**: 512, 517, 517 **II**: 16, 105, 105, 146, 147, 311, 312, 313, 314, 316, 318, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 324, 325, 326, 326, 327, 331, 332, 349, 350, 370, 371, 372, 373, 378, 379, 379 **III**: 215, 219, 219, 224, 226, 227, 227, 228, 247, 248, 304, 353, 353
- Castelló dels Monegros (Castejón de Monegros) **I**: 456
- Castelló del Pont de Montsó (Castell Ceboller, Picamoixó) **I**: 77, 77, 78, 456, 456, 456
- Castelló de la Ribera (Castelló) **I**: 366, 366, 371, 371
- Castello Villanuova (Vilanova) **III**: 193, 193 **IV**: 312
- Castelló de Xàtiva **I**: 373, 383
- Castelló (vegeu Castiglione)
- CASTELLOLÍ (CASTELLAULÍ), Guillem de **I**: 511, 511, 515
- CASTELLOLÍ, Maimó de **I**: 490 **III**: 291
- CASTELLOLÍ (CASTELLAULÍ), Ramon de **II**: 329, 329 **IV**: 203, 204
- Castellolí **I**: 511
- Castellote (Castellot) **I**: 396, 396
- CASTELL-ROSSELLÓ, Beatriu de **IV**: 68
- CASTELL-ROSSELLÓ, Guillem, fill de Ramon **I**: 80
- CASTELL-ROSSELLÓ, Guillem, pare de Ramon **I**: 80
- CASTELL-ROSSELLÓ, llinatge **I**: 80
- CASTELL-ROSSELLÓ, Ramon de **I**: 80
- CASTELL-ROSSELLÓ, Resenda **I**: 80
- CASTELL-ROSSELLÓ, Robert **I**: 80
- CASTELL-ROSSELLÓ, Saurimonda de **I**: 80
- Castell-rosselló **I**: 80, 501 **IV**: 186, 186
- Castellserà **I**: 120, 120
- CASTELLEVELL, Arnau de **I**: 183
- Castellvell (Castellví) **I**: 60, 135
- CASTELLVÍ, Gonçal (Gonçalvo) de **IV**: 267, 267, 274, 274, 275
- CASTELLVÍ, Guillema de **I**: 60, 135
- Castellví de la Marca **IV**: 314
- Castiglione (Castelló) **III**: 318, 327, 327
- Castiliscar **I**: 417
- CASTILLO, Jaume **IV**: 337
- CASTILLO CÁCERES, Fernando **IV**: 395
- Castillo, serra (vegeu Castell)
- Castillon, vescomte de (vegeu GRAILLY, Joan)
- Castragut (possiblement Castrocuco) **III**: 184, 184
- CASTRE, Aldonça de **IV**: 49
- Castre (vegeu Castro)
- Castrejoan (vegeu Castrogiovanni)
- CASTRO, Elo Fernández de **I**: 112
- CASTRO (CASTRE), Felip de **III**: 495 **IV**: 98, 98, 144, 144, 147, 153, 153, 157, 173, 173, 178, 180, 183, 185, 185, 186, 186, 198, 199, 202, 205, 207, 208, 216, 216,

- 223, 223, 226, 313, 313, 323, 323, 338, 338
- CASTRO (CASTRE), Felip de, pare **IV**: 98
- CASTRO (CASTRE), Ferran Sanxis de, fill natural de Jaume I **I**: 404, 404, 405, 412, 417, 418, 419, 421, 421, 422, 456, 457, 463, 465, 490, 492, 492, 493, 493, 494, 495, 497, 512, 515, 516, 517, 517 **II**: 16, 17, 22, 80, 122, 122, 123, 144, 144, 145, 145, 146, 146, 147, 147, 148, 148, 149, 149 **IV**: 49, 98
- CASTRO (CASTRE), García Fernández (Garcí Fernández) de, justícia d'Aragó **IV**: 145, 255, 256, 263, 263
- CASTRO, José Ramón de **IV**: 86, 111
- CASTRO, Pere Fernández de **I**: 108, 112
- Castro (Castre) **I**: 318, 319, 320
- Castrocucco **III**: 184
- Castrogiovanni (Castrejoan, Castrojoan, Enna) **III**: 318, 318, 326, 329, 435
- Castrojeriz **IV**: 329
- Castronuovo di Sicilia (Castronou) **III**: 18, 393, 393
- Castrourdiales **IV**: 373
- CASULA, Francesco Cesare **I**: 140 **III**: 73, 468 **IV**: 44, 47, 52, 60, 75, 82, 104, 145, 198, 199, 312, 318
- Catadau **IV**: 255
- CATAFAU, Aymat **II**: 271
- CATALÀ, Pere **I**: 80, 153
- CATALÁN, Diego **II**: 52
- CATALINA GARCÍA, Juan **IV**: 335, 343, 353, 360, 395, 397
- Catalunya **I**: 11, 13, 19, 32, 36, 49, 59, 62, 63, 63, 66, 69, 76, 76, 79, 81, 82, 88, 97, 106, 117, 120, 127, 130, 130, 131, 133, 133, 140, 144, 149, 153, 153, 159, 165, 169, 184, 186, 187, 188, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 207, 207, 208, 209, 212, 216, 216, 236, 240, 250, 251, 253, 254, 260, 266, 272, 272, 276, 282, 286, 299, 303, 304, 307, 312, 313, 321, 323, 325, 359, 359, 360, 362, 367, 369, 375, 384, 388, 394, 396, 399, 402, 406, 407, 408, 409, 411, 413, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 422, 426, 429, 438, 444, 450, 454, 454, 457, 460, 466, 473, 480, 480, 484, 484, 490, 491, 495, 497, 498, 500, 501, 509, 510, 513, 513, 514, 515, 517, 518, 519 **II**: 11, 13, 17, 18, 21, 22, 24, 28, 34, 36, 40, 46, 46, 50, 57, 57, 58, 63, 65, 67, 68, 71, 71, 77, 80, 81, 83, 85, 85, 87, 89, 109, 109, 111, 112, 121, 124, 138, 142, 144, 145, 146, 146, 147, 147, 149, 149, 152, 153, 156, 156, 157, 157, 162, 166, 168, 169, 180, 184, 189, 192, 207, 217, 218, 228, 229, 232, 236, 236, 240, 242, 243, 250, 258, 261, 262, 262, 266, 267, 271, 274, 279, 280, 281, 282, 282, 284, 286, 286, 287, 292, 293, 293, 294, 294, 295, 296, 296, 297, 298, 302, 304, 304, 309, 309, 310, 311, 311, 313, 314, 315, 317, 319, 323, 326, 327, 328, 328, 332, 333, 337, 338, 339, 340, 341, 346, 346, 347, 348, 350, 350, 363, 365, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 375, 376, 378, 378, 386 **III**: 12, 14, 15, 16, 18, 30, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 44, 45, 45, 50, 51, 52, 55, 57, 57, 60, 63, 65, 65, 67, 67, 68, 69, 71, 78, 79, 84, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 108, 128, 133, 133, 134, 135, 141, 144, 145, 147, 147, 149, 152, 155, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 174, 175, 178, 179, 180, 183, 185, 187, 194, 195, 196, 196, 203, 205, 209, 210, 213, 215, 215, 217, 218, 220, 228, 233, 252, 253, 253, 257, 258, 263, 264, 267, 270, 271, 273, 274, 277, 279, 289, 293, 294, 295, 298, 299, 300, 304, 305, 306, 307, 307, 309, 310, 311, 326, 326, 330, 349, 352, 353, 353, 354, 358, 370, 375, 390, 390, 400, 401, 405, 409, 413, 413, 414, 421, 423, 440, 444, 445, 445, 455, 461, 464, 469, 480, 484, 486, 486, 492, 493, 495, 497, 504, 506 **IV**: 15, 16, 18, 19, 21, 23, 24, 37, 39, 40, 41, 41, 45, 46, 51, 60, 61, 66, 66, 67, 68, 69, 75, 77, 80, 85, 90, 90, 92, 93, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 106, 110, 111, 120, 124, 126, 130, 131, 133, 134, 134, 135, 137, 143, 150, 153,

- 154, 156, 163, 164, 164, 165, 169, 169, 173, 175, 177, 178, 179, 187, 187, 190, 191, 193, 197, 198, 218, 219, 221, 228, 230, 244, 255, 256, 258, 267, 269, 269, 271, 274, 282, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 296, 297, 299, 300, 302, 303, 303, 304, 307, 312, 313, 318, 324, 326, 333, 333, 337, 339, 340, 340, 343, 343, 349, 350, 353, 355, 361, 364, 372, 373, 381, 387, 388, 389, 389, 392, 396, 398, 401, 408, 409, 410, 411
- Catània **III**: 18, 148, 148, 315, 315, 316, 317, 318, 318, 324, 325, 327, 327, 329, 331, 423, 423, 434, 435, 436, 437, 437, 439, 440, 441, 473, 473 **IV**: 297, 408, 408, 410
- CATANZARO, comte de (vegeu CARTELLÀ, Guillem Galceran)
- Catanzaro **III**: 230, 230
- Catarroja **I**: 360
- CATERINA, muller de Pere Sacosta **IV**: 333
- CATEURA BENNÀSSER, Pau **I**: 81, 145, 147, 191, 204 **II**: 82, 88, 266 **IV**: 293, 303, 316, 348
- Catona (Catuna, Gatuna), la **II**: 176, 176, 209, 209, 210, 213 **III**: 115, 115, 116, 121, 122, 123, 131, 133, 187, 327, 328, 470
- Catral (Cretal) **III**: 43, 43
- CATTANEO (CATTANO), Guido, arquebisbe d'Arborea **III**: 494, 494, 495, 505 **IV**: 51
- Caudete (vegeu Cabdet)
- CAUÉS, Ramon de **IV**: 220
- CAULET, Joan (vegeu CHOLET, Jean)
- CAUSAC, Guiu de (abat d'Amer) **IV**: 196, 196
- Cavall, turó del **I**: 428
- Caval·la (Cavalla, Cristòpolis, Cristòfol) **III**: 374, 374, 380, 381, 383, 384
- CAVALLER AMB LA COTA MAL TALLADA **III**: 242, 243
- CAVALLER VERD (vegeu CHALON, Lluís)
- CAVALLERIA, Jahuda de la **I**: 432
- Cavaraca (vegeu Caravaca)
- CAWSEY, Suzanne F. **IV**: 317
- CAYNOT, Arnau **I**: 523
- Cazola, tractat de **I**: 354, 375, 429
- Cebolla **I**: 222 (vegeu també Puig de Santa Maria)
- Ceboller, castell, a l'Urgell **I**: 222
- Cefalònia (Xifal·lònia) **III**: 210, 210, 275, 275
- Cefalú (Xifal·ló, anteriorment Cephaloedium) **III**: 183, 183, 188, 188, 192, 321, 321, 331, 331
- Cefis **I**: 324
- Cefis, riu **III**: 397
- Celfa, plana de **IV**: 39
- Cella **I**: 487 **II**: 242
- Cellent (vegeu Sallent)
- CELLES (CEILLES), Arnau de les **I**: 196, 419, 420
- Celles, les **I**: 39, 98, 98, 99, 100, 107, 493
- Celòquia, torre d'Argelers **IV**: 209, 209
- Celòquia, força major de la Roca **IV**: 218
- CENRE (CENDRE), Pere **I**: 477, 477
- Cent Anys, guerra dels **IV**: 118, 130, 298, 311
- CENTELLAS SALAMERO, Ricardo **II**: 38, 39
- CENTELLES, Bernardí (Gilbert) de **III**: 465, 466, 466 **IV**: 64, 64, 68
- CENTELLES, Bernat de **I**: 408 **II**: 85, 86
- CENTELLES, Bernat de, pare de Bernardí i de Gilbert **IV**: 64
- CENTELLES, Eimeric de **IV**: 64, 105, 105, 136
- CENTELLES, família **IV**: 105, 135, 136
- CENTELLES, Galceran de, fill de Gilbert **IV**: 136
- CENTELLES, Gilbert de, germà de Bernardí **IV**: 64, 68, 68
- CENTELLES, Gilbert (Guilbert) de, senyor de Nules **IV**: 135, 135, 157, 171, 171, 180, 199, 199, 202, 220, 222, 257, 277, 277, 303, 311, 311, 313, 313, 337, 337, 355, 374
- CENTELLES I SAURÍ, Gilbert de **II**: 86
- CENTELLES, Pere de, fill de Gilbert **IV**: 136, 373, 373, 389
- CENTELLES, Pere de, sacristà de Barcelona **I**: 126 **II**: 73, 73, 74

- CENTELLES, Ramon de **IV**: 105, 135
 Centelles **IV**: 64
 Centelles, castell de **II**: 86
 Cephaloedium (vegeu Cefalú)
 CEPOY (CHEPOY, CIPOYS), Tibald de **III**:
 388, 388, 389, 389, 390, 391, 394, 394,
 395, 395
 Ceprano (Xiprà, Xipre), pont de **II**: 126,
 126, 131, 131
 CERDA, infants de la (vegeu ALFONS; FER-
 RAN)
 CERDÀ, Pere **IV**: 241
 Cerdanya **I**: 76, 135, 524, 528 **III**: 36, 36, 50,
 63, 69, 199, 213, 251, 253, 470 **IV**: 19,
 20, 21, 29, 112, 122, 123, 128, 132, 134,
 134, 140, 144, 163, 164, 169, 173, 174,
 174, 175, 177, 177, 180, 181, 182, 192,
 194, 203, 206, 222, 222, 223, 241, 241,
 242, 242, 243, 244, 244, 245, 250, 251,
 258, 314, 339, 340
 Ceret **II**: 150, 151 **IV**: 117, 120, 227, 228,
 230, 230, 232, 237
 CERVELLÓ, Alemany, germà de Guerau **II**:
 351, 351
 CERVELLÓ, Alemany de **IV**: 68
 CERVELLÓ, Berenguer Arnau de **IV**: 314
 CERVELLÓ, Guerau de **I**: 76, 77, 127, 127,
 162, 171, 171, 172, 186, 186 **II**: 76, 85,
 99, 99, 351, 351, 380
 CERVELLÓ, Guerau de **IV**: 199, 199, 201,
 202, 221
 CERVELLÓ, Guerau Alemany de, pare de
 Guillem **I**: 77
 CERVELLÓ, Guillem (II) de, fill de Ramon **I**:
 77, 351
 CERVELLÓ, Guillem de **I**: 76, 76, 77, 77, 78,
 81, 127, 134, 171, 171, 186, 186 **II**: 84,
 85, 85, 99
 CERVELLÓ, Guillem de, fill de Guillem (III)
III: 495, 496 **IV**: 60, 60, 61, 68, 69, 69,
 90, 90, 199
 CERVELLÓ, Guillem (III) **IV**: 60
 CERVELLÓ, Hug de **I**: 408
 CERVELLÓ, Hug de **IV**: 339
 CERVELLÓ, llinatge **I**: 77, 127, 128 **II**: 83
 CERVELLÓ, Ramon, fill de Ramon Alemany
I: 77, 171
 CERVELLÓ, Ramon (Ramon Alemany) **III**:
 307
 CERVELLÓ, Ramon Alemany de, germà de
 Guillem **I**: 76, 77, 115, 119, 125, 127,
 127, 134, 156, 171, 171, 174, 174, 186 **II**:
 85, 85
 CERVELLÓ, Ramon Alemany de **IV**: 199
 CERVALLÓ, Ramon Alemany de **IV**: 339, 339
 CERVELLÓ, Ramon Alemany de **IV**: 68, 68
 CERVELLÓ, Ramon Berenguer de, fill d'Ale-
 many de Cervelló **IV**: 68, 68
 Cervelló **I**: 77, 81, 81, 408, 500 **IV**: 193, 193,
 194, 199, 237, 409
 Cerver, cap de **IV**: 386
 CERVERA, Bernat de **I**: 209
 CERVERA, Bernat de, abat de Poblet **II**: 383,
 383
 CERVERA, Guillem de, senyor de Juneda **I**:
 32, 39, 42, 56, 56, 66, 68, 68, 73, 75, 108,
 108, 109, 109, 114, 114, 118, 120, 121,
 121, 125, 125, 130, 203, 203, 244, 244,
 245, 261, 262, 262, 263 **II**: 22
 CERVERA (CERVERÍ), Guillem de, trobador
I: 36, 108, 109, 112
 CERVERA, Guillem Ramon de **II**: 49
 CERVERA, Jaume de **I**: 120, 495
 CERVERA, Pere Arnau de **I**: 73
 CERVERA, Ponç de **I**: 420
 CERVERA, Rafael **II**: 10, 27, 30
 CERVERA, Ramon de, senyor de Juneda,
 Casteldàsens, Puiggròs i Torregrossa
II: 319, 351, 351
 Cervera **I**: 465, 466, 466, 467, 467, 514 **II**:
 314 **IV**: 163, 164, 169, 187, 203, 357,
 357, 369
 Cervera del Maestrat (del Maestre) **I**: 222,
 222, 265, 265, 267, 267, 359 **II**: 11 **III**: 36
 CERVERÍ DE GIRONA (vegeu CERVERA, Gui-
 llem de)
 CERVERÓ, Lluís **I**: 66, 153
 Cervi **III**: 275
 CERVIA, Francesc de **IV**: 203, 203, 219
 CERVIA, Guerau de **IV**: 203

- Cesaró (Tseró) **III**: 327, 327
 CETINA, García López de **IV**: 236, 236, 274, 274, 275
 Cetina **I**: 472
 Cetraro (Xitraro, Citrar) **II**: 248, 248 **III**: 184, 184, 200
 Cetrill (Citerea?) **III**: 275, 275
 Ceuta (Cepta, Septa) **II**: 47, 48, 70, 70 **III**: 52, 71, 211, 211
 Ceutí **IV**: 235
 CEVA, Aluigia di **IV**: 49
 CHABÀS, Roc **I**: 368
 CHALON, Lluís de, lo Cavaller Verd **IV**: 391, 391
 Chalons (Xalons), bisbe de (vegeu FELIP)
 CHAMBERLIN, Cynthia L. **I**: 437
 CHÂTILLON-SAINT-POL, Joana de **IV**: 391
 Checanto **IV**: 386, 386, 387
 CHEPOY, Tibald de (vegeu CEPOY)
 Cheshire **IV**: 391
 Cheste (vegeu Xest)
 Chicamo, serra de **IV**: 386
 CHEVEDDEN, Paul E. **I**: 70, 71, 73, 159, 160, 167, 220, 363, 373, 384, 389, 393, 457 **II**: 102, 117, 119 **III**: 35, 93, 276 **IV**: 353
 CHIARAMONTE, Jean de, el vell **III**: 472, 472
 CHIARAMONTE (CLARAMUNT), Manfredo de, comte de Mohac **III**: 413, 413
 CHIARAMONTE, Manfré de, vicari de Sicília **IV**: 401, 401, 408, 408, 409, 410
 Chieti (Theate, Acetinus), bisbe de (vegeu PARAVISINI, B.)
 Chinosa **IV**: 335
 Chios (vegeu Quios)
 Chlomotzi **III**: 435
 Chodes **I**: 82 **IV**: 365
 CHOLET (CAULET, XAUDET), Jean (Joan), cardenal de Santa Cecília **II**: 16, 280, 280, 281, 282, 283, 285, 289, 290, 292, 297, 298, 299, 300, 302, 310, 311, 313, 326, 332, 333, 335, 364, 384 **III**: 139, 139, 140, 164, 164, 180, 181, 213, 217, 228, 238, 239, 248, 249, 250, 251, 252
Chronica di Bologna **II**: 354
Chronicon Barcinonense (vegeu *Cronicons barcinonenses*)
Chronicon Placentinum **II**: 354
Chronicon Siculum **II**: 173, 175, 180
 CID, el **I**: 30, 258, 300, 395, 396
 CIFUENTES, Lluís **IV**: 322
 Cigerri (vegeu Sigerro)
 Ciges, En, barri de Barcelona **IV**: 353
 Cigüela **IV**: 352
 CIL, Garcia Arnal de **II**: 208
 Cilícia, Porta de (vegeu Porta de Ferre)
 Cilla (vegeu Silla)
 CIMA, Pere **IV**: 264, 349
 CIMADEONA, Guillem de **II**: 240
 Cinca, riu **I**: 68, 68, 69, 77, 130, 420, 457, 463 **II**: 36, 148
 Cinco Villas **I**: 147
 CINGOLANI, Stefano Maria **II**: 34, 35, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 56, 58, 67, 68, 71, 91, 109, 111, 124, 137, 140, 143, 149, 153, 154, 156, 162, 163, 168, 182, 189, 190, 194, 196, 200, 208, 209, 229, 231, 232, 239, 241, 249, 256, 260, 263, 266, 267, 269, 270, 283, 284, 286, 288, 292, 294, 296, 303, 312, 317, 322, 329, 332, 333, 338, 340, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 354, 357, 361, 365, 366, 367, 368, 370, 373, 375, 379, 380, 381, 387 **III**: 24, 213, 217
 Cirenaica **III**: 275
 Cister (Cistell), orde del **I**: 527, 527 **II**: 291, 383, 384
 Citerea, illa **III**: 275
 Ciudad Real (Villarreal, Villa Real) **II**: 141 **III**: 86
 Ciurana (vegeu Siurana)
 CIUTADELLA, Pere de **IV**: 235, 236, 242, 244
 Ciutadella (antiga Iama) **I**: 212, 212, 213, 214 **III**: 288, 289, 289
 Ciutadilla **IV**: 190
 Cixerri (vegeu Sigerro)
 Clairà **IV**: 189, 189, 190, 190, 223, 227
 Clamptia (vegeu Amantea)
 CLAQUÍ, Bertran de (vegeu DUGUESCLIN, B.)

- CLARAMUNT (CLARMONT), Guillem de **I**: 115, 119, 127, 128, 128, 134, 172, 172, 186 **II**: 85, 85
 Claramunt, castell de **I**: 128 **IV**: 348
 Clarença (Killene) **III**: 275, 275, 393, 393, 402, 429, 438, 439, 440, 444, 469 **IV**: 128, 128
 CLARENO, Àngel **III**: 483
 CLARIANA, Bartomeu de **II**: 302, 303
 CLARIANA, Pere de **I**: 334, 334
 CLARMUNT, Manfré de (vegeu CHIARAMONTE, Manfredo)
 CLARMUNT, senyor de **II**: 355
 CLASQUERÍ, Pere de **IV**: 61
 CLEMENÇA (CLIMENÇA), muller de Lluís X **III**: 301, 301
 CLERMONT, Robert de **IV**: 329, 329
 Clermont-Ferrand (Montferran) **II**: 123, 124, 124
 CLIMENÇA (vegeu CLEMENÇA)
 CLIMENT IV, papa **I**: 424, 437, 515 **II**: 129, 139, 174, 188 **III**: 13, 16, 43, 43, 76
 CLIMENT V, papa **III**: 375, 375
 CLIMENT VI, papa **IV**: 82, 84, 103, 151, 155, 158, 158, 167, 167, 175, 175, 176, 187, 211, 211, 215, 234, 246, 246, 247, 248, 248, 249, 252, 262, 262, 296, 301, 344
 CLIMENT VII, papa **IV**: 272, 404, 405
 CLIMENT, Mateu **IV**: 254
 Clot, es **II**: 13
 Clots, els **II**: 13
 Clots, les **II**: 13
 Clotes, les **II**: 13
 CLUSA, Pere de **I**: 73 **II**: 49
 Clusa del Rosselló, la **II**: 290, 290, 372 **III**: 249, 251 **IV**: 191, 200
 Coaner **IV**: 179
 Coblliure (vegeu Cotlliure)
 Cobogròs **III**: 473
 Cocentaina **I**: 296, 296, 396, 396, 400, 400, 401, 401, 520, 520 **III**: 35 **IV**: 102
 Coda di Volpe (Coa de la Volp) **III**: 118, 118 **IV**: 97
 Coder (vegeu Codre)
 CODERA ZAIDÍN, Francisco **II**: 38
 CODINACS, Berenguer de **IV**: 276, 293, 293, 319, 319
 CODOLET, Pere Ramon de **IV**: 113, 113, 114, 131, 131, 132, 132, 213, 214, 214, 215, 216, 216, 222, 222, 223, 239, 239, 240, 240, 271
 Codolet **IV**: 258, 259
 Codos **IV**: 83, 83
 Codre (vegeu Coder)
 Cofrents **I**: 379
 Cogullades **II**: 331
 Cohors **III**: 46, 84
 Coix **IV**: 144
 COLL, Jaume **I**: 513
 COLL I ALENTORN, Miquel **I**: 8, 13, 45, 79, 126, 145, 169, 523 **II**: 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 35, 36, 38, 40, 47, 48, 52, 58, 60, 73, 83, 94, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 117, 120, 126, 128, 129, 131, 133, 139, 142, 144, 155, 156, 161, 164, 168, 169, 170, 172, 174, 180, 182, 192, 194, 195, 204, 213, 214, 220, 224, 226, 228, 232, 233, 240, 243, 244, 246, 247, 251, 255, 258, 260, 266, 267, 274, 279, 281, 283, 287, 291, 299, 303, 311, 312, 313, 317, 326, 330, 331, 332, 333, 336, 338, 341, 344, 345, 346, 348, 350, 351, 358, 361, 362, 364, 366, 367, 371, 378, 380, 382, 384, 386, 388 **III**: 7, 20, 111, 242 **IV**: 411, 412
 Collbató **IV**: 195
 COLLELL, Antoni **IV**: 356, 356
 Col-lo, el (vegeu Alcoll)
 Collsabadell **IV**: 291
 COLOM, Ferrer **IV**: 94, 94, 95
 Colomates, les **II**: 312
 COLÓN, Germà **III**: 344, 345
 Colònia (Colunya) **II**: 61
 COLONNE, Guido delle **IV**: 249
 Colonne, le (les Colones) **III**: 189, 189, 192
 COMENGE, Cecília de **IV**: 38, 129, 194, 348
 COMENGE, Elionor de **IV**: 244, 346
 COMENGE, família **IV**: 90

- COMENGE, Joan Ramon de, cardenal de Sant Vital **IV**: 118, 118
 COMENGE, Roger de **I**: 515
 COMENGE, Roger de **III**: 222
 Comenge (Comenges) **IV**: 348
 COMÍN (COMÍ), En **III**: 445, 445, 450, 506
 COMNÈ DUCAS, Joan, pare real d'Eudòxia **I**: 49 **II**: 44 **III**: 26
 COMNENOS, llinatge **III**: 26
 COMPANY, Bernat **IV**: 230
 Companyia Catalana, Gran **III**: 17, 332-404
 Companyies Blanques **IV**: 25, 33, 302, 311
 Comte de Barcelona, llegenda del **II**: 58, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 165, 165
 Comte, Port del (vegeu Porto Conte)
 Comtes de Barcelona, carrer de Barcelona **I**: 130
 Conat **IV**: 339
 Conca (Cuenca) **I**: 373, 373, 374, 406, 470, 471
 Conca, bisbe de (vegeu IBARRA IBÁÑEZ, Gonzalo)
 Conca de Barberà **II**: 83, 180 **IV**: 51, 203
 Conchillos **IV**: 82
 Concili Lugdunense **II**: 139, 139 **III**: 56, 57, 58, 61, 61, 62
 CONÇUD (CONCUD), Bord de **IV**: 273
 CONÇUD (CONÇUT, CONCUD), Llop de **IV**: 17, 82, 82, 83
 CONDE, José Antonio **III**: 86, 406
 CONDÉ, Pierre de **II**: 280, 283, 286, 288, 292, 302, 311, 313, 314, 318, 321, 370, 373, 378 **III**: 220
 CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael **IV**: 44, 45, 51, 56, 57, 58, 61, 164, 293, 318, 324
 CONESA, Jaume (Jacme) **IV**: 248, 249, 349
 Conesa **II**: 317
 Conflent (Confleent) **I**: 76, 135 **III**: 36, 36 **III**: 50, 63, 69, 199, 213, 251, 253, 470 **IV**: 163, 177, 222, 228, 242, 244, 249, 256, 257, 258, 259
 Confrides **III**: 35
 Conills, illa dels (vegeu Rei, illa del)
 Conomina, torre de la, de Cotlliure **IV**: 212
 CONRAD IV, emperador d'Alemanya **II**: 128, 133, 134, 134, 284 **III**: 43, 73, 77, 206
 CONRADÍ (CORRAL, CORRALÍ, CORALÍ), rei de Nàpols i Sicília **II**: 128, 128, 130, 130, 131, 131, 132, 133, 133, 134, 134, 135, 135, 256 **III**: 16, 73, 73, 77, 77, 78, 78, 88, 125, 127, 175, 202, 204, 206, 206, 207, 323
 Consell de Cent de Barcelona **IV**: 145, 295, 319
 Consell de Vint-i-cinc de Barcelona **IV**: 145
Conspiració de Joan de Pròcida (vegeu *Historia conspirationis*)
 CONSTANÇA, muller de Ramon de Melany **IV**: 183
 CONSTANÇA, muller de Berenguer de Relat **IV**: 322
 CONSTANÇA D'ARAGÓ, filla de Jaume I **I**: 221, 426 **II**: 110, 110, 124, 124 **III**: 31, 31, 49, 404, 405 **IV**: 36
 CONSTANÇA D'ARAGÓ, filla de Jaume II el Just **III**: 40, 40, 423, 490, 490 **IV**: 36, 36
 CONSTANÇA D'ARAGÓ, filla de Pere I el Catòlic **I**: 67, 106, 110
 CONSTANÇA D'ARAGÓ, muller de Frederic II d'Alemanya **II**: 34, 42, 42
 CONSTANÇA D'ARAGÓ, filla de Pere III **IV**: 21, 112, 112, 157, 245, 245, 252, 269, 290, 358, 359, 400, 400, 401
 CONSTANÇA D'ARAGÓ, muller de Jaume III de Mallorca **III**: 483, 483, 488 **IV**: 20, 38, 38, 116, 129, 129, 136, 136, 137, 138, 139, 139, 140, 140, 141, 141, 155, 232, 232, 247, 248
 CONSTANÇA DE SICÍLIA, muller de Pere el Gran **I**: 82, 515 **II**: 17, 122, 122, 154, 154, 215, 217, 217, 234, 235, 236, 248, 249, 250, 256, 257, 346, 387 **III**: 12, 13, 14, 38, 39, 39, 50, 51, 51, 63, 73, 73, 80, 81, 81, 99, 105, 106, 112, 133, 133, 134, 134, 137, 147, 147, 153, 167, 167, 169, 170, 171, 172, 172, 173, 174, 174, 175, 176, 177, 178, 183, 185, 186, 187, 192, 192, 193, 194, 196, 196, 200, 202, 202, 203,

- 204, 205, 232, 244, 245, 257, 258, 258, 259, 260, 261, 262, 269, 276, 277, 279, 293, 294, 295, 301, 305, 306, 309, 309, 433, 459 **IV**: 49
- CONSTANÇA MANUEL, filla de Joan Manuel **III**: 494
- CONSTANÇA II DE HOHENSTAUFEN, emperadriu de Nicea **III**: 276
- CONSTANTÍ, fill de Joan Assan **III**: 341, 341
- Constantina (Costantina) **II**: 166, 166, 167, 168, 172, 172, 173, 179 **III**: 91, 91, 92, 99, 150, 285
- Constantinoble (Bizanci) **I**: 16, 49 **II**: 283, 283 **III**: 11, 24, 24, 68, 76, 83, 83, 331, 332, 332, 333, 335, 336, 336, 337, 337, 338, 340, 341, 343, 344, 347, 347, 348, 349, 349, 350, 351, 354, 355, 356, 356, 357, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 366, 369, 370, 373, 374, 384, 388, 388, 399, 429, 429 **IV**: 24, 295, 295, 296, 296, 297, 297, 298, 298, 299, 299, 300, 300
- Constitució de Pau i Treva* **I**: 63, 68, 89, 129
- Consuetudo Hispaniae* **IV**: 217
- CONTAMINE, Philippe **II**: 208, 286, 288
- CONTARINI, Giovanni **IV**: 320
- Copais, llac **III**: 397
- COPONS, família **IV**: 187
- COPONS, Ponç de **I**: 528, 528
- COPONS, Ramon de **IV**: 187, 187, 203, 214, 224, 301
- Copons **IV**: 187
- COPPOLA, Niccolo **II**: 182
- CORALÍ (vegeu CONRADÍ)
- CORBARAN, fill de Blasco Maça **I**: 65
- Corbell (Corbeil), tractat de **IV**: 237
- CORBERA, Arnau de **IV**: 222, 222
- CORBERA, Bernardí de **IV**: 145
- CORBERA, Bernat de **IV**: 222
- CORBERA, Esteve **II**: 27
- CORBERA, Gilibert de **IV**: 145, 145, 146, 166, 166, 171, 171
- CORBERA, Margarida de **IV**: 222
- CORBERA, Pelegrí **IV**: 291
- CORBERA, Riambau de **IV**: 135, 291, 291, 294, 294, 304, 305, 305, 309, 311, 312
- CORBERA, Romeu de **IV**: 291
- Corbera **II**: 317 (vegeu també Sant Ponç de Corbera)
- Corbera, castell de **IV**: 145, 291
- Corbera, del Rosselló **IV**: 222
- Corbera d'Alzira **I**: 357, 357, 495 **III**: 35 **IV**: 18, 69, 79, 111, 111, 288, 376
- Corbera, avenc d'En **I**: 163
- Corberes, les **II**: 266, 287
- Corbins **I**: 515, 515
- CORCELLES, Guillem de **I**: 504, 504, 506
- CÓRDOBA, Martín López de **IV**: 387
- Còrdova **II**: 38, 48, 49, 54, 55, 169 **III**: 42 **IV**: 53
- CORELLA, Fortunyo (Fortuño) Enyéguez (Iñíguez) de **IV**: 266, 267
- CORELLA, Joan Roís de **IV**: 274, 286, 286
- Corfú (Curfó) **III**: 18, 193, 193, 209, 210, 275, 275, 393
- CORIN, Joan (vegeu QUIRINI, J.)
- CORIO, Bernardino **IV**: 406
- Corn de Bizanci **III**: 337
- CORNELL (CORNEL), armes dels **I**: 300
- CORNELL (CORNEL), Eixemèn **I**: 39, 42, 66, 66, 72, 72, 73, 73, 75 **II**: 49, 50
- CORNELL, Eixemèn (Ximèn), senyor d'Alfajari **III**: 495 **IV**: 74, 75, 83, 83, 90, 91, 94, 94, 97, 100
- CORNELL, Isabel **IV**: 338
- CORNELL, Joana **IV**: 97
- CORNELL, Lluís (Lois) **IV**: 338, 388
- CORNELL, Maria (filla de Tomàs Cornell) **IV**: 94
- CORNELL (CORNEL), Pere (Pero) **I**: 37, 39, 42, 65, 65, 66, 72, 73, 81, 95, 96, 96, 99, 104, 105, 106, 107, 115, 115, 118, 125, 130, 152, 152, 153, 169, 187, 187, 188, 188, 189, 245, 261, 261, 268, 268, 269, 270, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 278, 294, 294, 296, 297, 299, 299, 300, 300, 301, 302, 302, 303, 303, 330, 330, 338, 356, 356, 359, 386, 391, 453, 488, 515 **II**: 80, 81, 86

- CORNELL, Pere, senyor d'Alfajarí **III**: 495, 496 **IV**: 90, 91, 97, 100, 240, 240, 261, 264, 278, 279, 338
- CORNELL, Pere, pare d'Eixemèn Cornell **IV**: 75, 77
- CORNELL, Ramon **III**: 495, 500, 501 **IV**: 67, 68, 71, 76, 76, 85, 90, 91
- CORNELL, Tomàs **IV**: 91, 94, 94, 261, 266, 279, 338
- CORNELLÀ, Guillem de **IV**: 203, 204
- Cornellà **IV**: 47
- Cornolsech, castell de **I**: 435
- CORNOY, Jacques de **III**: 395
- CORNUDELLA, Bertran de, bisbe de Tarasona **IV**: 94, 94, 95, 100
- CORNUT, Guillem (vegeu BAUS, Guillem VII de)
- CORNWALL, Ricard de **II**: 140
- Coró **IV**: 300
- COROLEU I INGLADA, Josep **I**: 308 **II**: 30, 76, 83, 84, 90, 104, 129, 130, 167, 168, 169, 174, 175, 180, 185, 204, 207, 211, 215, 220, 227, 237, 253, 254, 257, 260, 274, 282, 310, 368 **III**: 20 **IV**: 366, 378, 399
- COROMINES, Joan **IV**: 209, 257, 259, 400, 403
- Coroni (Corró, Corone, Corró, Curra) **III**: 275, 275, 392, 392 **IV**: 24, 297, 297
- Corona, tossal de la **I**: 417
- CORREA, Pelagi Pérez, mestre d'Uclés **I**: 376, 376, 377, 379
- Corretgers, carrer de Barcelona **IV**: 173
- Corró (vegeu Coron)
- Corrumba, port de **IV**: 300
- CORSAVÍ (CORTSAVÍ), Arnau de **II**: 150, 150 **III**: 224, 229
- CORSAVÍ, Ermessenda de **I**: 153
- Corsaví o Cortsaví **IV**: 228, 339
- Corsega **I**: 528 **III**: 73, 303, 303, 310, 445, 456, 468, 468, 469, 482, 492, 493, 503 **IV**: 18, 29, 37, 53, 61, 73, 73, 93, 94, 106, 117, 130, 162, 234, 295, 301, 301, 308, 348
- Cort, plaça de Palma **IV**: 170
- CORTADA, vicealmirall **II**: 200, 202 **III**: 96, 117, 120
- CORTADA, Ramon de **II**: 208
- Cortavinyó **III**: 277
- Cortes d'Arenós **I**: 252
- Cortitxelles **IV**: 286
- CORTSAVÍ, Arnau de (vegeu CORSAVÍ)
- Cosenza de Calàbria **II**: 149 **III**: 132
- COSTA, En, d'Emporda **IV**: 242
- COSTA, Pere **II**: 232, 232
- COSTA I PARETAS, Maria Mercè **I**: 140, 436, 439 **II**: 180, 244, 338 **III**: 51, 73, 191, 455, 459, 462, 468, 482, 494 **IV**: 45, 49, 51, 54, 60, 61, 68, 69, 83, 87, 97, 102, 103, 104, 106, 109, 112, 117, 144, 146, 158, 171, 198, 202, 203, 220, 270, 291, 296, 299, 300, 309, 322, 324, 338, 339, 378, 400
- COSTAS, Jenaro **IV**: 382
- Costur **I**: 222
- Cotlliure (Coblliure) **I**: 353, 353 **II**: 124, 290, 290, 304, 305, 305, 306, 306, 313, 332, 341, 345 **III**: 92, 217, 264, 277, 394 **IV**: 113, 127, 164, 171, 173, 174, 194, 194, 201, 201, 202, 207, 207, 209, 210, 210, 211, 212, 212, 214, 214, 215, 216, 216, 217, 217, 218, 218, 247, 248, 320, 355, 362
- Cotrone (Cotró, Cetró) **II**: 362, 362 **III**: 192, 192, 276
- COULET, Jules **III**: 81
- COULON, Damien **IV**: 322
- COURTENAY, Caterina de **III**: 388
- COURTENAY, Felip de **III**: 83
- Courtrai **III**: 397
- Coves de Vinromà, les **I**: 222, 222, 229, 268, 268 **III**: 36, 59
- CRABOT, Cécile **IV**: 59, 171, 218, 309, 310, 315
- CRADDOCK, Jerry R. **I**: 459
- CREIXELL, Dalmau de **I**: 56, 56, 59, 59, 62 **II**: 49
- Creixell, castell de **I**: 56
- CRESSIER, Patrice **II**: 47
- Crestina **III**: 473
- Creta (Cret), illa de **II**: 145, 145 **III**: 275, 275 **IV**: 297
- Cretal (vegeu Catral)

- Creus, cap de **III**: 231, 233, 336
 Crevillent (Crivillent, Crivillén) **I**: 432, 432,
 433 **III**: 41, 43, 313, 313, 314, 405, 489 **IV**:
 18, 78, 110, 110, 111, 347, 347, 383, 398
 Crevillent, arrais de (vegeu MUHÀMMAD
 ABENHUDELL, AHMAD IBN HUD)
 Cristòfol (Cristopolis) (vegeu Caval·la)
 CRISTÒVOL Jordi (CRISTÒPOL) **III**: 365, 365
 CRITCHLOW, Frank Linley **II**: 10, 28
 Criveleny (vegeu Crevillent)
 Croce dei Vespri, Piazza della, plaça de Pa-
 lerm **II**: 176, 181
*Crònica de Alfonso X o Primera Crònica Ge-
 neral* **II**: 52, 54 **III**: 86
Crònica de Alfonso XI **IV**: 76, 86
Crònica de Fernando IV **IV**: 329
Crònica de Morea **III**: 397, 431
*Crònica del racional de la ciutat de Barcelo-
 na* **IV**: 304, 305, 306, 307, 309, 317, 319,
 321, 323, 327, 352, 355, 392, 394,
 395, 397, 398, 400, 402, 403, 406, 411
*Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barce-
 lona (Crònica de Sant Joan de la Penya)*
I: 7, 61, 292 **II**: 27 **IV**: 125
Crònica romana o Thalamus parvus **I**: 352
Crònica de Saint Bertin **II**: 354
Crònica de Saint Denis **II**: 311, 312
Crònica de Sancho IV **III**: 272, 273
Crònica de Sant Joan de la Penya (vegeu
*Crònica dels reis d'Aragó e comtes de
 Barcelona*)
Crònica universal **IV**: 412
Cronicó Conimbricense **II**: 18
Cronicons barcinonenses **II**: 27
 CROSAS, Francisco **IV**: 249
 CRUÏLLES, Berenguer de, bisbe de Girona
IV: 315
 CRUÏLLES I DE PERATALLADA, Berenguer de
IV: 202
 CRUÏLLES I DE PERATALLADA, Bernat de **IV**:
 277
 CRUÏLLES, Bernat de **IV**: 103, 315, 315
 CRUÏLLES, Castellana de **IV**: 315
 CRUÏLLES, Dalmau de (Galceran) **IV**: 277, 277
 CRUÏLLES, Geraldona de **IV**: 315
 CRUÏLLES, Gilabert de **I**: 146, 146 **II**: 78
 CRUÏLLES, Gilabert **IV**: 54
 CRUÏLLES, Gilabert de, pare de Bernat de
 Peratallada **II**: 214, 221, 221, 222, 223,
 224, 226, 227 **III**: 152, 152, 153, 154,
 155, 157, 158, 160, 161, 162, 166
 CRUÏLLES, Gilabert, senyor de Bestracà **III**:
 495, 497 **IV**: 202, 202, 361, 406, 406
 CRUÏLLES, Humbert (Ombert) de **IV**: 277,
 277
 CRUÏLLES, Joan de **IV**: 277
 CRUÏLLES, Jofre Gilabert, almirall **IV**: 103,
 103, 121, 315
 CRUÏLLES, Sança de **IV**: 202
 Cruïlles **IV**: 103, 202
 CRUSAFONT I SABATER, Miquel **IV**: 134
 CUADRADA, Coral **I**: 510 **II**: 85 **IV**: 47, 225,
 277, 373
 Cubells, castell de **IV**: 78
 Cuéllar **IV**: 399
 Cuenca (vegeu Conca)
 Culla (Cúller) **I**: 222, 222, 229, 399
 Cullera **I**: 267, 272, 272, 275, 332, 336, 337,
 337, 338, 339, 356, 356, 357, 358, 358,
 359 **II**: 21, 117, 117, 219, 219 **III**: 35, 79,
 79, 151, 151 **IV**: 79, 377, 377
 Cúmia **II**: 167
 Curfó (vegeu Corfú)
 Cutanda (Cotanda) **I**: 94, 94
 Dagues (vegeu Aigües de Busot)
 DAHE, d' (vegeu AHÉ, d')
 Daia, la **IV**: 76, 145, 338
 Daimús (Daimuç) (vegeu Ademús)
 DALMAU, Pere **IV**: 180, 180, 203
 DALMAU, Rafael **I**: 56 **II**: 208
 Damala **III**: 429
 DAMETO, Joan **II**: 109
 Damieta (Dimiata) **III**: 125
 DANDOLO, Andrea **IV**: 291, 299, 301
 DANTE ALIGHIERI **II**: 188, 215 **III**: 474
 DANÚS, Micaela **I**: 140
 DAPÍFER, Guillem Ramon (vegeu MONT-
 CADA, Guillem Ramon de, senescal)

- DARAU (DARAN), Guillem (vegeu ARAU, Guillem d')
- Dardanel (Boca d'Aver) **III**: 337, 337, 348, 348, 352, 363, 381, 383, 399
- DARDE, Manfré **IV**: 325
- Darluc, cap **I**: 211
- Darnius (Darnils) **II**: 372, 374
- Daroca **I**: 42, 73, 76, 80, 83, 91, 91, 95, 95, 96, 245, 247, 252, 282, 284, 286, 292, 292, 367, 388, 423, 424, 465, 466, 472, 487, 489, 490 **II**: 247 **IV**: 39, 81, 101, 106, 108, 108, 109, 109, 193, 193, 255, 262, 280, 280, 336, 360, 363, 365, 394, 403
- DASÍ (DASÍN), Guillem d' (vegeu ASÍ, Guillem d')
- DAUMET, George **IV**: 329, 344
- Daurada, illa (vegeu Mallorca)
- DAVID **I**: 524 **IV**: 11, 31, 32
- DAVIS, Georgene Webber **III**: 302
- DAY, John **IV**: 44, 318
- DÉAUX, Bertrand (vegeu DEUX, B.)
- DEBEBS, els **III**: 211
- Decimo (avui Decimomannu) **IV**: 15, 58, 58, 59, 59, 312
- Decret de Gracià* **II**: 382
- DEDEU, Alba **IV**: 73
- DEIBEL, Ulla **IV**: 289, 322, 398
- DEL GIUDICE, Giuseppe **I**: 508 **II**: 125, 132
- DELAMONT, Ernest **IV**: 201
- DELLE DONNE, Fulvio **II**: 208
- DELPECH, François **I**: 53
- Demetrias **III**: 397
- Dénia **I**: 137, 337, 338, 389, 397, 486, 486, 491, 498, 498 **II**: 21, 117, 117 **III**: 35, 36 **IV**: 113, 113, 131
- Dénia, comte de (vegeu ALFONS, comte de Dénia)
- DENIFLE, Henri **IV**: 175
- DÉPREZ, Eugène **IV**: 184, 211, 246, 248, 395
- DESBOSC, Pere **IV**: 224, 225, 271, 271
- DESCALÇ, Guillem **IV**: 160
- DESCARCELLA (DE CARCELLA), Joan (vegeu CORCELLES, Guillem de)
- DESCATLLAR, Arnau **IV**: 227, 227, 238
- DESCATLLAR, Ponç **III**: 426 **IV**: 227
- DESCLOT, cognom **II**: 11
- DESCLOT, Bernat **I**: 7, 8, 11, 12, 13, 16, 40, 51, 52, 54, 56, 57, 59, 72, 75, 79, 80, 94, 126, 127, 128, 131, 134, 135, 137, 138, 145, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 173, 175, 176, 178, 179, 182, 192, 196, 199, 213, 221, 222, 230, 258, 290, 291, 292, 304, 325, 326, 337, 338, 339, 361, 368, 371, 373, 383, 384, 388, 413, 463, 470, 473, 485, 501, 512, 517, 521, 522, 523, 526, 527, 531 **II**: 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 90, 91, 94, 95, 99, 103, 106, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 118, 120, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 141, 143, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 162, 163, 164, 166, 167, 170, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 183, 184, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 194, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 209, 212, 214, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 233, 235, 236, 237, 239, 240, 242, 247, 249, 250, 251, 253, 256, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 303, 309, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 322, 326, 328, 329, 330, 331, 338, 340, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 354, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 367, 368, 370, 371, 372, 374, 375, 377, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 388 **III**: 7, 23, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 43, 64, 76, 77, 78, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 134, 136, 140, 141, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 160, 162, 163, 164, 169, 170,

- 185, 187, 194, 195, 196, 199, 201, 202, 204, 207, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 224, 225, 226, 227, 230, 232, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 249, 250, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 278, 279, 285, 291, 308, 375, 424, 431 **IV**: 7, 11, 29, 38, 58, 76, 99, 124, 125, 149, 246, 353
- DESCLOT, Ferrer **II**: 11, 14
- DESCOLL, Bernat **II**: 9, 22 **IV**: 27, 411, 412
- DESCOLL, Bonanat **IV**: 295, 295, 297, 299, 300, 311, 312, 312
- DESCORRAL, Francesc **IV**: 310, 310
- DEFAR, Huguet **II**: 93, 93
- DEFAR, Jaume (Jacme), jurista **IV**: 156, 156, 179, 179, 230, 244, 290, 293, 318, 319, 333
- DEFAR, Riambau **III**: 392, 393, 393
- DESIDERI, rei de Llombardia **II**: 283, 283
- DELLAUR, Roger **III**: 398, 398, 400
- DELLOR (DESLOR), Artal (Artau) **II**: 10
- DELLOR, Bernat **I**: 126, 126
- DELLOR (DESLOR), Simó **II**: 207
- DELLOR, Ferrer, fill de Desllor, Bernat **I**: 126
- DELLOR, Guillem **IV**: 217, 304
- DELLOR, família **IV**: 322
- DESMONELLS, Berenguer de **IV**: 379
- DESMONELLS, Jaume **IV**: 379, 379
- DESMONT, Pere **III**: 439, 439
- DESPALAU, Jaume **III**: 383, 383
- DESPENS (D'ESPENS), Pere **IV**: 235, 235, 238
- DESPENS, Pere, fill **IV**: 235
- Despeñaperros **II**: 49
- Despioca (vegeu Espioca, torre)
- DESPONT, Ramon **IV**: 213, 214, 215
- DESPLÀ, Pere **IV**: 151
- DESPUIG, Bartomeu **IV**: 236, 236
- DESPUIG, Berenguer **III**: 416, 437
- DESPUIG, Francesc **IV**: 155, 156
- DESPUIG, Guillem **IV**: 242, 243, 244
- DESPUIG, llinatge **IV**: 156
- DESPUJOL, R. **IV**: 353
- Desquita (vegeu Mesquita, M. Peris de)
- DESSOLER (DES-SOLER), Ponç **IV**: 286, 286
- DESTANYBÓS (D'ESTANYBÓS), Pere Guillem **IV**: 254, 254
- DESTERRIÀ (DESTÈRRIA), riu (vegeu Terri, riu)
- DESTORRENT, Bernat Guillem **IV**: 45, 54
- DESTORRENTS, Arnau **IV**: 348
- DESTORRENTS, Bernat **IV**: 236, 236
- DESTORRENTS, Celestí **I**: 528
- DESVALL, Bertran **IV**: 103, 103
- DESVALLS, Pere **IV**: 146
- DESVILAR, Arnau **II**: 83, 83
- DESVILAR (DES VILAR), Pere **II**: 202, 202 **III**: 169 **IV**: 47
- DÉU, Pere de, bisbe de Santa Giusta **IV**: 94, 94, 95
- DEUX (DÉAUX), Bertrand de **IV**: 211, 211, 212, 215
- DEVIC, Claude **II**: 41, 270
- DEYÀ, Miquel **IV**: 43
- Deza **IV**: 25, 344, 352, 359, 360, 361, 364, 381
- DEZLLOR (vegeu DESLLOR)
- DIAGO, Francesc **I**: 291, 362 **II**: 27
- DIAGO HERNANDO, Máximo **III**: 490 **IV**: 284
- DÍAZ (DÍEZ), fill de Roderic **IV**: 282, 282
- DÍAZ (DÍEZ), Roderic (Rodrigo) **IV**: 103, 104, 155, 155, 179, 203, 214, 224, 234, 238, 263, 263, 265, 282, 282, 290, 293, 324
- DÍAZ (DÍEZ), Rodrigo, menor de dies **IV**: 323, 324
- DÍAZ (DÍEZ) DE AUX, Ferran (Ferrando), majordom **I**: 224, 224, 225, 225, 268, 293, 293, 313, 314, 314
- DÍAZ BORRÁS, Andrés **IV**: 136, 235
- DÍAZ GONZÁLEZ, Francisco Javier **IV**: 355
- DÍAZ MANTECA, Eugeni **IV**: 277
- DÍAZ MARTÍN, Vicente **IV**: 328, 351, 385, 389, 393, 397
- DIEGO LÓPEZ DE HARO I, senyor de Biscaia **I**: 229, 229, 376, 376, 377, 379, 482 **II**: 158, 247
- DIEGO LÓPEZ DE HARO II, senyor de Biscaia **III**: 299, 299

- DIEULAFOY, Marcel **I**: 57, 59, 60
 Díez, Blanca **IV**: 315
 Díez, Caterina **IV**: 315
 Díez, Teresa **IV**: 255
 DIONÍS, rei de Portugal **III**: 39, 179, 405 **IV**: 90, 347, 347
 DIONÍS, Margarida **I**: 493
 DIONÍS, Sant **II**: 286 **III**: 81, 213
 Diputació, edifici de Palma (actual seu del Consell Insular de Mallorca) **IV**: 170
 Diputació del General **IV**: 281, 315, 337
 DOAQUES, gabella de les **III**: 410
 Dodecanès (vegeu Naxos)
 DODO, comte d'Eus **I**: 481, 481
 DOLÇA, filla d'Alfons I **II**: 34
 DOLÇA, filla de Ramon Berenguer IV, reina de Portugal **I**: 204
 DOLÇA DE FOIX, filla de Roger II **I**: 108
 DOLÇA DE LLEÓ, filla d'Alfons IX **I**: 199
 DOLÇA DE PROVENÇA, muller de Ramon Berenguer III **II**: 33, 58
 DOMÈNEC DE GUZMAN (DOMINGO DE GUZMÁN), St. **I**: 161
 Domènec, torre d'En **IV**: 366
 DOMINGO LÓPEZ **I**: 443, 443, 461, 461 (vegeu també POMAR, Domingo López de)
 DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, Santiago **I**: 424 **III**: 263
 DOMÍNGUEZ, César **II**: 140
 Domokos **III**: 397
 Domusnovas **IV**: 56
Don Joan i don Ramon, cançó popular **III**: 371
 Donasà **IV**: 346
 Donibane Loitzun (Sant Joan de Luz) **II**: 226
 Donigala **IV**: 203
 DONORATICO (vegeu Ranieri della Gherardesca)
 DONORATICO GHERARDO, cardenal **II**: 254
 DONORATICO, Manfré **III**: 459 **IV**: 57, 57, 64, 65
 DONORATICO, Guido de (Raineri, Neri) **IV**: 57, 57
 DÒRIA, llinatge **III**: 474 **IV**: 60, 165, 291, 294, 294, 301, 301, 304, 308
 DORIA, Aitone **IV**: 247
 DORIA, Brancaleone **IV**: 291, 304, 315
 DÒRIA, Bernobò **III**: 467
 DORIA, Corrado **III**: 471
 DÒRIA, Gaspar **III**: 475, 478, 479
 DORIA, Paganino **IV**: 298, 321
 Dragonera, illa de la **I**: 144, 144, 145 **IV**: 143, 143, 355
 DRAN, Guillem **IV**: 165
 DUALDE, Manuel **IV**: 250, 262, 279, 281
 DU CANGE, Charles **IV**: 233
 Ducat, el **III**: 275
 DUCELLIER, Alain **III**: 298
 Dues Sicílies, les **IV**: 412
 DUFOURCQ, Charles Emmanuel **II**: 70, 124, 166, 167, 168, 172, 236 **III**: 51, 54, 71, 76, 91, 211, 212, 275, 298 **IV**: 66
 DU GUESCLIN, Bertran (Bertran de CLAQUÍ) **IV**: 25, 33, 302, 311, 328, 391, 391, 392, 392, 394, 395, 396, 396, 397, 397, 398, 402
 DUJCEF, Ivan **III**: 347
 DULIOLA, Arnau **I**: 487, 487
 DUNBABIN, Jean **II**: 124 **III**: 76
 Duquena (Duana), de Messina **III**: 120, 186, 186, 205, 293
 DURAN GUDIOL, Antoni **I**: 341
 DURAN I DUELT, Daniel **I**: 49, 51 **III**: 371
 DURAND, Ursino **I**: 527 **III**: 43
 Durban **IV**: 407
 Durença, la, riu **IV**: 118, 118
 DURFORT, Berenguer **I**: 164, 164, 176
 DURFORT, Bernat **I**: 164
 DURFORT, Guillem, castellà de Santuïri **IV**: 166, 157
 DURFORT, Guillem, reboster **II**: 355 **III**: 291
 DURFORT, llinatge **II**: 356
 DURFORT, Ramonet **II**: 158
 DURFORT, Romeu **II**: 355
 DURFORT, Romicó **II**: 355, 355
 DUVERGÉ, Suzanne **IV**: 301

- EBERENZ, Rolf **I**: 327
 EBN-AL-ATIR **II**: 38
 Ebre, riu **I**: 98, 98, 262, 264, 310, 311, 311, 312, 313, 313, 332 **II**: 258, 259 **III**: 79, 273 **IV**: 87, 87, 261, 269, 358
 Écija **I**: 481 **II**: 141, 259, 259
 EDUARD I (ENDUARD), rei d'Anglaterra **I**: 501 **II**: 208, 208, 209, 222, 222, 223, 224, 226, 229 **III**: 73, 95, 95, 101, 126, 126, 129, 137, 140, 152, 152, 153, 154, 157, 158, 160, 161, 162, 278, 281, 281, 282, 283, 290, 292, 300, 302, 302
 EDUARD III, rei d'Anglaterra **IV**: 25, 32, 32, 130, 132, 132, 203, 330, 361, 393, 395, 395
 EDUARD D'ANGLATERRA, el Príncep Negre **I**: 481 **IV**: 32, 395, 395
 Èfeso (Altoloc, Alto luogo) **III**: 345, 345, 346, 386
 Egea de los Caballeros (Eixea) **I**: 83, 147, 299, 299 **II**: 247 **IV**: 84, 84, 363
 Egina **III**: 401
 EGINHARD **II**: 68
 Egipte (vegeu també Babilònia) **I**: 97, 135, 363 **II**: 357, 357 **III**: 125 **IV**: 204
 EIMERIC, Domingo **IV**: 235, 235
 EIMERIC, Nicolau **IV**: 302
 EIMERIC, rei d'Hongria **II**: 42
 EIMERIC IV, vescomte de Narbona **I**: 188 **II**: 267 **III**: 60
 EIMERIC III de Narbona, senyor de Talairan **IV**: 154
 EIMERIC VI de Narbona, vescomte de **IV**: 154
 EIMERIC, abat de Tres Fonts **II**: 53
 Eivissa (Ivissa) **I**: 81, 82, 128, 128, 134, 204, 217, 217, 218, 527 **II**: 21, 69, 70, 70, 79, 80, 219, 341 **III**: 18, 34, 34, 50, 63, 151, 264, 264, 309, 310 **IV**: 25, 166, 167, 170, 171, 355, 355, 356, 356
 EIXEA, Pere Jordà (Jordan de Exeya) **I**: 105, 107, 414, 414, 463, 464
 Eixea (vegeu Ejea de los Caballeros; Gea d'Albarrasí)
 EIXIMÈN (XIMÈN) PÉREZ (vegeu XIMÈN PÉREZ)
 EIXIMÈN, bisbe de Sogorb **I**: 338
 Eixerea (vegeu Xerea)
 Eixèrica (vegeu Xèrica)
 EIXIMENIS, Francesc **I**: 246 **IV**: 322, 328
 Eixivert (vegeu Alcalà de Xivert)
 El-la (vegeu Elda)
 Elba, illa d' **IV**: 56, 57
 EL-CARTÀS (vegeu CARTÀS)
 Elda (El-la, Eila) **I**: 427, 427, 428 **III**: 41, 43, 43, 48, 313, 313, 405 **IV**: 77, 77, 78, 347, 347, 371, 392
 ELENA, muller de Manfred de Sicília **II**: 256
 ELENA (ARENA) de Troia **III**: 352, 352
 ELFA (filla d'Atorella) **I**: 64
 ELIES **I**: 137
 ELIARDS, muller de Guillem de Palafolls **II**: 86
 ELIONOR, muller de Sanç d'Antilló i germana d'Ermengol d'Urgell **IV**: 37
 ELIONOR, filla d'Enric II de Castella i reina de Navarra **IV**: 370
 ELIONOR D'ANJOU **III**: 331, 331, 336, 428, 491
 ELIONOR D'AQUITÀNIA **III**: 129
 ELIONOR D'ARAGÓ, filla d'Alfons I el Cast **II**: 34, 42, 43, 43, 141
 ELIONOR D'ARAGÓ, filla de Jaume I **II**: 110
 ELIONOR D'ARAGÓ, muller de Joan I de Castella **IV**: 25, 327, 330, 330, 339, 349, 349, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 398, 399, 399, 403, 404
 ELIONOR DE CARÍNTIA, muller de Pere II de Sicília **IV**: 398
 ELIONOR DE CASTELLA, filla d'Alfons X **II**: 141
 ELIONOR DE CASTELLA, muller d'Alfons el Benigne **III**: 404, 404 **IV**: 13, 14, 16, 17, 18, 25, 39, 40, 41, 42, 53, 54, 54, 72, 73, 75, 76, 76, 78, 78, 79, 80, 80, 81, 81, 82, 82, 83, 83, 84, 85, 85, 86, 87, 87, 101, 102, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 114, 114, 144, 156, 199, 209, 246, 264, 273, 277, 277, 289, 289, 329, 329, 333, 335, 343, 351, 369, 392

- ELIONOR DE CASTELLA, muller d'Eduard d'Anglaterra **I**: 481 **III**: 281, 282
- ELIONOR DE CASTELLA, muller de Jaume I **I**: 19, 74, 75, 75, 76, 79, 79, 85, 85, 86, 87, 87, 88, 89, 219, 220, 221, 221, 231, 231, 303, 377, 377 **II**: 69, 69, 81, 109, 109 **III**: 31, 31
- ELIONOR DE PRADES, muller de Pere I de Xipre **IV**: 304
- ELIONOR PLANTAGENET, muller d'Alfons VIII **I**: 75 **III**: 31
- ELIONOR PLANTAGENET, filla d'Eduard I **III**: 278, 278, 281, 282, 290, 292, 293, 302
- ELIONOR DE PORTUGAL, muller de Pere III **IV**: 21, 254, 254, 270, 270, 271, 272, 273, 273, 277, 277, 282, 282, 317, 322, 322
- ELIONOR DE SICÍLIA, muller del Cerimoniós **IV**: 103, 136, 151, 203, 289, 289, 349, 349, 359, 362, 371, 378, 379, 380, 388, 398, 398, 400, 403, 404, 404, 406
- ELIONOR DE SICÍLIA, filla de Frederic el Vell, promesa amb Rogeró de Llúria **III**: 409
- ELISABET, filla de Frederic III de Sicília **IV**: 49
- ELISABET (ISABEL) D'ARAGÓ, filla de Jaume II **III**: 490, 490
- ELISABET (ISABEL) D'ARAGÓ, filla de Pere III **IV**: 405, 405
- ELISABET (ISABEL) D'ARAGÓ, reina de França, filla de Jaume I **I**: 153, 221 **II**: 43, 43, 110, 110, 124, 124, 149, 149, 281, 281, 373 **III**: 13, 17, 31, 31, 43, 81, 81, 82, 82, 85, 86, 164, 181, 248
- ELISABET (ISABEL) D'ARAGÓ, reina de Portugal **III**: 13, 39, 39, 258, 259, 259
- ELISABET (ISABEL) DE CARÍNTIA, muller de l'emperador Albert **IV**: 36
- ELISABET (ISABEL) DE CARÍNTIA, muller de Pere de Sicília **IV**: 289
- ELISABET (ISABEL) DE MALLORCA, filla de Jaume II **II**: 279 **III**: 40, 40 **IV**: 36, 36
- ELISABET (ISABEL) DE MALLORCA, filla de Jaume III **IV**: 38, 129, 129
- ELISABET (vegeu també ISABEL)
- ELISENDA DE MONTCADA **I**: 110 **IV**: 14, 38, 43, 43, 74, 116, 240, 240
- ELISENDA, muller de Rimbau de Corbera **IV**: 291
- EL-MALECH ED-DAHER RUKN ED-DIN BIBARS EL BUNDUCDAR (AL MALIK AL ZAHIR BAYBARS) **I**: 506, 506
- Elmas **IV**: 59
- Elna (Helena, Euna) **II**: 290, 290, 293, 301, 302, 302, 303, 303, 304, 304, 306, 309, 311, 312 **III**: 217, 217 **IV**: 183, 184, 184, 200, 200, 201, 203, 212, 216, 217, 219, 220, 221, 221, 222, 222, 223, 223, 224, 225, 226, 226, 227, 228, 230, 236, 239, 309, 339
- ELVIRA (muller d'Acard de Mur) **IV**: 144
- Elx (Elex, Elig) **I**: 429, 429, 430, 431, 432, 432, 442, 442 **III**: 14, 41, 41, 43, 47, 48, 313, 314, 314, 405 **IV**: 18, 76, 77, 78, 110, 110, 111, 347, 347, 371, 382, 382, 383, 383, 384, 385, 386, 386
- Embrun, arquebisbe d' (vegeu DEUX, B.)
- EMBÚ, Eixemèn Llop **II**: 207
- Empordà, l' **I**: 500, 510, 516, 516 **II**: 265, 265, 267, 270, 278, 278, 279, 290, 295, 296, 306, 309, 313, 315, 318, 326, 331, 332, 337, 349, 350, 371, 372, 379 **III**: 247, 252, 273, 277, 277, 400, 439 **IV**: 35, 142, 396
- EMPÚRIES, llinatge **I**: 132 **II**: 311
- EMPÚRIES, HUG (HUGUET), comte d'Esquilacce **III**: 325, 325, 330, 474
- EMPÚRIES, Ponç Hug d' **I**: 52
- EMPÚRIES, Ramon d' **I**: 190, 190
- Empúries **I**: 52, 190, 413, 512 **II**: 146, 146, 295, 310 **III**: 225, 489, 489 **IV**: 35, 83, 89, 112, 117, 120, 198, 210, 318
- Empúries, comte d' (vegeu HUG; JOAN; PONÇ HUG)
- Enate **I**: 245
- Enclusa, coll de l' **II**: 312
- Endremite (vegeu Adramitti)
- Enea (Enos) **III**: 376 (vegeu també Nova)
- Enesa (vegeu Puig de Santa Maria)
- ENGELS, Odilo **I**: 221

- Énguera (Anguera) **I**: 363, 375, 375, 379, 379 **III**: 35
- ENLART, Camille **I**: 72
- Enna (vegeu Castrogiovanni)
- ENRIC, duc de Brabant (Braiman) **II**: 281, 289
- ENRIC IV, emperador d'Alemanya **II**: 58, 59
- ENRIC V, emperador d'Alemanya **II**: 58, 59
- ENRIC VI, emperador d'Alemanya **II**: 19, 33, 33
- ENRIC VII, emperador d'Alemanya **III**: 429
- ENRIC II, rei d'Anglaterra **III**: 31, 129, 324
- ENRIC I, rei de Castella, fill d'Alfons VIII **I**: 75, 75 **II**: 53
- ENRIC II, rei de Castella (Enric, comte de Trastàmara) **IV**: 25, 26, 33, 249, 284, 315, 327, 328, 328, 329, 330, 330, 336, 337, 338, 343, 343, 344, 344, 345, 345, 346, 347, 348, 351, 352, 359, 360, 360, 363, 364, 365, 365, 366, 367, 368, 368, 369, 370, 370, 371, 372, 373, 373, 374, 375, 381, 382, 382, 383, 384, 389, 392, 392, 393, 394, 394, 395, 395, 396, 396, 397, 397, 398, 398, 399, 402, 403, 404
- ENRIC III el Doliente, rei de Castella (anomenat Alfons erradament pel Cerimoniós) **IV**: 25, 330, 330, 337, 399, 399, 404, 404
- ENRIC (ENZO, ENZIO, ENS, ENÇ), rei de Còrsega i Sardenya **III**: 73, 73, 77, 77, 78, 80, 81, 81, 88, 204, 204, 205
- ENRIC I, rei de Navarra **II**: 119, 119, 122, 122, 260
- ENRIC II de Lusignan, rei de Xipre **III**: 324, 470, 470
- ENRIC DE CASTELLA, fill de Sant Ferran **I**: 508, 508, 509, 509 **II**: 125, 125, 128, 129, 129, 130, 130, 131, 131, 132, 132 **III**: 404, 404
- ENRIC el "rei jove", fill d'Enric II d'Anglaterra **III**: 324
- ENS (vegeu ENRIC)
- ENSENYAT PUJOL, Gabriel **IV**: 112, 113, 117, 123, 125, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 141, 144, 145, 148, 150, 151, 153, 160, 161, 164, 165, 167, 171, 180, 185, 186, 193, 202, 206, 214, 218, 222, 224, 229, 241, 242, 244, 245, 257, 259, 282, 293, 303, 316
- ENTENÇA, Berenguer d', cunyat de Roger de Llúria **III**: 209, 209, 268, 276, 319, 326, 330, 333, 335, 335, 349, 349, 350, 350, 353, 354, 355, 356, 356, 357, 357, 367, 373, 375, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 382, 383, 383, 384, 390, 393
- ENTENÇA, Berenguer d', fill de Ponç Hug d'Empúries **I**: 290, 290, 293, 293, 294, 295, 299, 300, 301, 307, 307, 346, 346, 359, 359, 360 **III**: 52
- ENTENÇA, Berenguer d', senyor de Móra i Falset **II**: 319, 331, 331, 351, 355, 355
- ENTENÇA, Bernat Guillem de Montpeller **I**: 24, 34, 52, 52, 73, 245, 245, 254, 254, 255, 256, 256, 257, 257, 282, 283, 286, 286, 287, 287, 288, 289, 290, 290, 291, 292, 293, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 304, 304, 306, 307, 307, 419, 419, 522 **II**: 111, 111, 112, 113
- ENTENÇA, Bernat Guillem II d', fill de Bernat Guillem de Montpeller **I**: 245, 245, 307, 404, 404, 405, 405, 412, 415, 416, 416, 417, 418, 419, 419, 421, 421, 422, 490, 494, 518, 522, 522
- ENTENÇA, Constança d' **IV**: 69
- ENTENÇA, Gombau d' **I**: 245 **III**: 488 **IV**: 13, 34, 37, 50
- ENTENÇA, Guillem d' **III**: 489
- ENTENÇA, Guillem d', fill de Bernat Guillem **I**: 306, 307, 307, 386
- ENTENÇA (o EMPÚRIES), Jussiana (Juliana) d' **I**: 52, 52, 245, 254, 290, 307, 522
- ENTENÇA, llinatge **I**: 52 **III**: 349
- ENTENÇA, Saurina **III**: 52, 52, 410, 410, 411
- ENTENÇA, Sibil·la d' **I**: 421
- ENTENÇA, Urraca **IV**: 90
- Entença **III**: 349
- ENZO (vegeu ENRIC)
- Eòlies, illes (Lípari) **II**: 250 **III**: 166, 184
- EPALZA, Mikel de **I**: 167, 220
- Épila **I**: 417 **IV**: 51, 91, 98, 144, 262, 264, 279, 279, 311, 338, 343, 365, 380, 380

- Epir (Arta), despotat de l' **II**: 122 **III**: 68, 209, 209, 210, 210, 396 **IV**: 128, 128, 297
- ERA, Antoni **IV**: 59, 324
- Eramprunyà **I**: 162 **IV**: 127, 145
- Erau, riu **I**: 477
- ERF (vegeu GIL, reboster)
- Ergullosó, castell (vegeu Orguglioso)
- ERILL, Arnau d' **IV**: 141, 144, 144, 153, 153, 157, 159, 163, 170, 170, 180, 258
- ERILL, Berenguer d', bisbe de Lleida **I**: 106, 110, 110, 111, 111, 244, 254, 261, 262, 262, 272, 272, 273, 274, 276, 279
- ERILL, Bernat Roger d', germà d'Arnau **IV**: 144
- ERILL, Bernat Roger d' **II**: 207, 207
- ERILL, Guillem d' **III**: 495, 497
- ERILL, Guillem d', pare d'Arnau **IV**: 144
- Erill la Vall **IV**: 144
- Erla **I**: 488, 488
- ERMENGOL VI, comte d'Urgell **I**: 108
- ERMENGOL VII, comte d'Urgell **I**: 108, 111
- ERMENGOL VIII, comte d'Urgell **I**: 107, 108, 108, 109, 109, 111, 112 **III**: 28
- ERMENGOL IX, comte d'Urgell **I**: 466
- ERMENGOL X, comte d'Urgell **II**: 158, 158, 161, 168, 177, 186, 186, 207, 244, 244, 319, 350 **III**: 220, 221, 488 **IV**: 34, 37
- ERMESSENDIS (vegeu CASTELLBÒ, Ermes-senda de)
- Ermita, font de l' **I**: 157, 158, 194
- Ermites, torre de Barcelona **II**: 264
- Eroles, abat d' **IV**: 163
- EROS, Martí Peris d' **III**: 320
- EROS, Pere d' **III**: 320, 333, 335, 346
- Eryx (vegeu Sant Julià, mont)
- ESAÚ **IV**: 211, 211
- ESCALA, Bernat d' **IV**: 367
- Escales (Ascoli Piceno) **III**: 38, 38
- Escamí **I**: 165
- ESCARCELLA, Joan d' (vegeu CORCELLES, Guillem de)
- Escardenyo, puig **I**: 362
- Escarp **I**: 307
- Escatron **II**: 83
- ESCLARAMONDA DE FOIX, muller de Jaume II de Mallorca **I**: 487 **II**: 267, 267, 268, 268, 272, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 293, 337 **III**: 40, 40, 60, 63, 376, 394, 437, 437, 439, 440, 441, 442, 443, 444 **IV**: 38, 43, 124, 124
- ESCLARAMONDA, muller de Galceran III de Pinós **I**: 453
- ESCLARAMONDA de Mallorca, esposa d'Artal de Foces i neboda de Jaume III **IV**: 151
- Esclavònia **III**: 209, 209
- ESCLET, Bernat, batlle de Palamós **I**: 10
- Esclot, l' **II**: 13
- Escó **IV**: 363
- Escobosa de Almazán (Escoba) **IV**: 351, 352
- ESCOLANO, Gaspar **I**: 346, 355, 356, 517 **II**: 13
- Escorca **I**: 165
- ESCORDIA, Virgilio d' **III**: 315, 315
- ESCORNA, Ramon **IV**: 286, 286
- ESCORNA, Ramon, avi **IV**: 286
- ESCORNA, Ramon, pare **IV**: 286
- Escrìche **IV**: 82
- ESCRIVÀ, Arnau **I**: 484 **II**: 14
- ESCRIVÀ, Bernat **II**: 9, 11, 12, 13, 14, 15, 214, 352, 387, 388 (vegeu també DESCLOT, B.)
- ESCRIVÀ, Guillem **I**: 484, 484, 485, 485 **II**: 12, 13, 14, 15, 352, 352, 354, 355 **III**: 241, 242, 242, 244, 244
- ESCRIVÀ, Jaume **II**: 11 **III**: 464, 466
- ESCRIVÀ, Joan **IV**: 286
- ESCRIVÀ, llinatge **II**: 11, 13, 14, 15
- ESCRIVÀ, Peregrina **IV**: 61
- ESCRIVÀ DE ROMANÍ, llinatge **II**: 11
- Escròfol (vegeu Scopelos)
- ESCUDEFER, Jaume (Jacme) **IV**: 220, 220
- Esglésies (Iglesias, Viladesgleies, Vila d'Esglésies) **III**: 457, 458, 459, 459, 460, 461, 464, 468, 477 **IV**: 15, 44, 49, 49, 50, 51, 52, 52, 54, 55, 55, 56, 56, 57, 57, 58, 61, 62, 63, 66, 68, 144, 216
- ESLAVA, Joan Martines d' **I**: 121, 121, 179, 179 **II**: 80, 98, 108

- ESLAVA, Lop d' **I**: 179
 Eslida **I**: 367, 396, 396 **II**: 144
 Esmirna (Esmira, Smirna) **III**: 344, 344 **IV**: 296
 Esmolada, barranc d' (vegeu Ares, canada d')
 Esmolada, barranc de l' **I**: 264
 ESPADALER, Anton Maria **II**: 68 **III**: 22
 Espadan, serra d' **I**: 243, 367
 ESPANYA, Lluís d' (vegeu LLUÍS DE LA CERDA)
 Espanya **I**: 32, 54, 54, 62, 83, 83, 88, 106, 106, 108, 108, 234, 234, 309, 309, 372, 372, 405, 411, 411, 413, 434, 469, 469, 507 **II**: 13, 38, 47, 48, 48, 49, 61, 61, 63, 69, 69, 114, 136, 139, 169, 180, 185, 185, 245, 245, 283, 296, 339, 339, 352, 376, 388 **III**: 40, 51, 62, 121, 173, 179, 217, 217, 229, 268, 268, 300, 302, 302, 306, 314, 326, 326, 349, 408, 449, 488, 490, 493, 496 **IV**: 19, 87, 113, 114, 121, 217, 217, 262, 366, 385, 385
 ESPANYOL, Bernat **II**: 84, 84
 "Espanyola", galera de l'infant Ferran **III**: 387, 387
 ESPAÑOL, Francesca **III**: 66 **IV**: 43
 ESPARÇA, Eixemèn d' **IV**: 183, 186
 Esparra, senyor de l' (bastard de Lesparre?) **IV**: 315, 316, 323, 323
 ESPENS, Pere d' (vegeu DESPENS, P.)
 Esperó, camp de l' **III**: 444
 Espigueta (Spiguera), Cap de l' **III**: 267, 267
 Espioca, torre de (Dezpioca, Despiocha) **I**: 269
 Espirà del'Aglí, monestir d' **II**: 291, 291 **IV**: 254
 ESPITAL, Nicolás del **IV**: 280
 Espital, orde (vegeu Hospital, orde)
 Espuga Calba, l' **IV**: 249
 ESPLUGUES, Jaume (Jacme) **IV**: 151, 151, 176, 176
 ESPLUGUES, alqueria de N' **IV**: 376, 377
 Esporles **I**: 165
 Espot **I**: 124
 ESQUERDO, Bartomeu **I**: 364, 364
 ESQUERDO DE MORA, Joan **I**: 364
 ESQUERRÉ, Miquel **I**: 420
 ESQUILAIX (SQUILACCE), comte d' (vegeu EMPÚRIES, Hug d')
 ESTABÉN RUIZ, Francisco **IV**: 172
 ESTADA, Blasc d' **I**: 121, 121
 ESTADA, Toda d' **I**: 422
 Estada **I**: 53
 Estadella **I**: 53
 Estagell, castell d' **I**: 153
 ESTAL, Juan Manuel del **III**: 295, 311, 314, 405 **IV**: 37, 40, 41, 43, 45, 55, 68, 70, 204
 Estalimerne (Estalimenes, Lemnos) **III**: 210, 210
 Estampaix (vegeu Stampace)
 ESTANYOL, N' **II**: 265
 ESTANYOL, Bernat (Berenguer) **III**: 399, 400
 ESTAPER, Francesc **IV**: 165
 ESTARAC, comte d' **III**: 222
 ESTATXE, N' (vegeu BEAUMARCHAIS, Eustaqui de)
 ESTELA DE PAUC (vegeu CASTELLNOU, Estrella)
 Estella, de Navarra **II**: 120
 ESTENDARD, Guillaume de l' **II**: 255 **III**: 276, 276
 ESTENDARD, Jofré d' **IV**: 205, 205, 207, 232, 239, 239, 243
 Estenyaire (vegeu Stènia)
 Estercuel **I**: 70
 ESTEVE IV o V d'Hongria **III**: 83, 83, 283, 427
 Estives (vegeu Tebes)
 ESTORS (ESCORS) DE MARÈS **III**: 101, 243
 ESTRADA, Domenge d' **I**: 111
 Estràngol (vegeu Stromboli)
 ESTÚNIGA, Iñigo Ortiz de **IV**: 329
 Etna, regió de l' **III**: 315, 318, 327
 Etna, volcà **II**: 192 **III**: 436
 EUBEL, Conrad **I**: 63, 242, 244, 366, 373, 449, 474, 508
 EUDÒXIA, filla de Manuel I de Constantinoble **I**: 15, 49, 51 **II**: 43, 43, 44 **III**: 26
 Eula, mas de l' (Mas Hainaut) **II**: 291

- EULÀLIA, Santa **III**: 170, 170 **IV**: 115, 115, 116
- Europa **I**: 12 **II**: 339 **IV**: 277
- Eus, comte d' (vegeu DODO)
- EUSTACIO **IV**: 391
- Evo (vegeu Vall d'Ebo)
- ÉVOL, vescomte d' **IV**: 227
- Évol **IV**: 167
- EVREUX (EVREUS), Joan d' **IV**: 391
- EYRONA (EIROVIS) **IV**: 187
- EZEQUIEL **III**: 207
- Ezledo (vegeu Lledó, es)
- FABRA, Miquel (Micael), frare predicador **I**: 161, 161, 182
- FABRA, Pompeu **I**: 39 **III**: 171, 235, 236
- FÀBREGA GRAU, Àngel **II**: 232, 260 **III**: 198 **IV**: 43
- FABRESA, Jaume **IV**: 206
- FADRIQUE DE CASTELLA, fill d'Alfons XI **IV**: 329, 329, 331
- Faia de Castalla **I**: 296
- FAIDIDA **IV**: 38
- FAILLER, Albert **III**: 369, 376
- Faixina, penya de **I**: 238
- Fajina (Faxina), la **I**: 238, 238
- Falcó, cap **I**: 149
- "Falcó", nau de Roger de Flor **III**: 324, 333
- Falconara, batalla de **III**: 318, 321
- Falles, castell de **IV**: 240
- Falset **I**: 163 **II**: 101 **III**: 349 **IV**: 41
- FANGAUS, Isarn **II**: 158
- FAR, Huguet des (vegeu DESFAR, Huguet)
- Far, boca de (vegeu Boca de Far)
- Far **IV**: 291
- Far de l'Empordà **III**: 304
- Farissa (Fariça) (vegeu Ariza)
- FATIḤ-ELLAH (vegeu FATIL·LÀ, En)
- FATIL·LÀ (INFATIL·LA, FATIḤ-ELLAH, FATI-BILLAH), En **I**: 162, 162 **II**: 99, 99, 100, 100
- Favarella **III**: 41, 43, 314, 314, 405 **IV**: 276, 276, 277, 382, 386, 387
- Favara **I**: 57, 325
- FAZOLI, Gina **III**: 72
- FEBRER ROMAGUERA, Vicent **I**: 327
- Felanitx **I**: 165, 165 **IV**: 166
- FELIP, bisbe de Chalons **IV**: 111, 111
- FELIP, comte de Joppe **III**: 444, 470
- FELIP, dèspota de Romania, fill de Felip d'Anjou **III**: 490, 490 **IV**: 36, 36, 117
- FELIP D'ANJOU-NÀPOLS, fill de Carles I d'Anjou **III**: 431, 431, 432
- FELIP D'ANJOU, príncep de Tarento, fill de Carles II d'Anjou **II**: 135, 135 **III**: 83, 212, 212, 318, 318, 319, 320, 321, 321, 331, 331, 427, 427, 428, 432, 433, 490 **IV**: 117
- FELIP II AUGUST, rei de França **I**: 55, 55, 75, 75 **II**: 48, 48
- FELIP III L'ARDIT, rei de França **I**: 12, 153, 213, 221, 481, 485, 505, 514, 514 **II**: 24, 28, 43, 43, 110, 110, 122, 122, 124, 124, 141, 141, 149, 149, 162, 162, 163, 163, 164, 165, 222, 222, 223, 224, 225, 226, 226, 229, 229, 231, 232, 232, 233, 234, 242, 245, 246, 260, 260, 261, 262, 266, 266, 267, 267, 268, 270, 270, 271, 276, 279, 280, 281, 281, 282, 282, 283, 283, 285, 286, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 297, 298, 299, 299, 300, 301, 301, 302, 302, 303, 305, 306, 309, 310, 311, 311, 312, 313, 313, 319, 323, 324, 325, 326, 331, 332, 333, 333, 334, 336, 337, 338, 341, 342, 342, 343, 344, 345, 345, 346, 349, 352, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 378, 378, 382, 384 **III**: 13, 17, 43, 58, 81, 81, 82, 83, 83, 84, 84, 85, 86, 86, 88, 95, 95, 116, 116, 122, 124, 136, 137, 138, 138, 139, 140, 140, 141, 153, 153, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 164, 166, 167, 168, 179, 180, 180, 181, 183, 193, 194, 195, 196, 199, 211, 213, 214, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 238, 239, 243, 245, 246,

- 247, 248, 248, 249, 249, 250, 251, 252, 255, 273 **IV**: 19, 124, 124
- FELIP IV, EL BELL, rei de França **II**: 24, 229, 260, 260, 281, 281, 282, 288, 370, 372, 373, 373, 374, 374, 376 **III**: 164, 164, 180, 181, 181, 216, 217, 248, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 269, 273, 278, 281, 282, 283, 290, 302, 303, 321, 330, 375, 375, 394, 394 **IV**: 125
- FELIP VI DE VALOIS **II**: 282, 282 **IV**: 19, 20, 130, 130, 131, 131, 132, 132, 133, 133, 154, 163, 222, 223, 224, 224, 226, 234, 245, 247, 248, 248, 262, 348, 400, 400
- FELIP D'EVREUX, rei de Navarra **IV**: 82, 86, 86, 111, 111
- FELIP DE CASTELLA, fill de Sant Ferran **I**: 481, 482
- FELIP DE CASTELLA, fill de Sanç **IV** **III**: 303
- FELIP DE MALLORCA, fill de Jaume II de Mallorca **II**: 267, 267, 268, 271, 274, 276, 278, 279, 279 **III**: 25, 40, 469, 469, 483, 483 **IV**: 113, 126, 126, 129, 129
- FELIP DE SAVOIA, príncep de la Morea **III**: 400, 400, 432, 432, 433
- FELIP DE SUÀBIA **II**: 130
- FELIP DE TARENT **IV**: 91
- FELIP I SÀNCHEZ, Jaume **IV**: 400
- FELIPA D'HAINAUT, muller de Felip III de França **III**: 164
- FELIU DE LA PENYA, Narcís **II**: 27
- FELIU I MONTFORT, Gaspar **II**: 244, 351
- FENOLLAR, Ambert (Humbert) de **IV**: 153, 153
- Fenolledès **I**: 80, 153
- FENOLLET, Ademar (Aemar) de **IV**: 214, 214
- FENOLLET, Andreu de **IV**: 163, 199, 314, 314, 340
- FENOLLET, Beatriu de **IV**: 163
- FENOLLET, Bertran de **IV**: 150, 150, 199, 199, 202, 205
- FENOLLET, Hug de, bisbe de València **IV**: 192, 202, 203, 203, 214, 283, 284, 308, 309, 319, 319
- FENOLLET, Hug de **I**: 153
- FENOLLET, Lluç (Hug) de **IV**: 150, 234, 234, 238
- FENOLLET, Marquesa de **IV**: 163, 199, 339
- FENOLLET, Pere (VI) de (pare del següent) **IV**: 163
- FENOLLET (FONOLLET), Pere, vescomte d'Íllia **IV**: 150, 154, 163, 163, 164, 190, 196, 196, 198, 199, 199, 201, 202, 203, 205, 213, 214, 217, 224, 229, 233, 246, 258, 271, 271, 290, 293, 293, 309, 314, 314, 333
- FENOLLET, Pere de **I**: 80
- FENOLLET, Pere de (fill d'Andreu) **IV**: 314
- FENOLLET, Timbor de **IV**: 53, 196, 314
- Fenollet **II**: 163
- Ferigola **I**: 516
- Ferla, la **III**: 473
- Fermo **III**: 38, 38
- FERNÁNDEZ, Álvaro, comanador d'Alcanyís **I**: 241, 285, 322, 359, 359
- FERNÁNDEZ, M. Àngels **IV**: 398
- FERNÁNDEZ, Juan **IV**: 331
- FERNÁNDEZ SERRANO, Francisco **II**: 141
- FERNÁNDEZ TRABAL, Josep **I**: 164 **II**: 356
- FERNÁNDEZ VALVERDE, Juan **II**: 50
- FERNANDO, FERRANDO (vegeu FERRAN)
- Ferral (Alferrat) **II**: 52, 52
- FERRAN, fill de Lara, Joan Núñez de **II**: 247
- FERRAN I d'Antequera **II**: 68 **IV**: 399, 404
- FERRAN II, el Catòlic **IV**: 412
- FERRAN III el Sant, rei de Castella **I**: 74, 74, 75, 199, 310, 373, 377, 395, 437, 469 **II**: 53, 53, 54, 54, 69, 69, 125, 125, 136 **III**: 31, 31 **IV**: 36
- FERRAN IV, el Emplazado, rei de Castella **II**: 125, 132, 164 **III**: 303, 303, 310, 311, 312, 313, 314, 404, 404, 406, 406 **IV**: 13, 14, 25, 36, 39, 39, 40, 73, 73, 328, 328, 329, 329, 347, 347
- FERRAN II, rei de Lleó **II**: 33, 33
- FERRAN D'ARAGÓ, abat de Montaragó **I**: 19, 21, 24, 31, 33, 37, 39, 62, 62, 63, 64, 65, 65, 72, 75, 75, 77, 78, 82, 83, 84, 84, 85, 87, 88, 88, 95, 96, 96, 99, 100, 102, 104, 105, 107, 244, 246, 251, 251, 252, 253,

- 272, 272, 273, 274, 275, 275, 276, 277, 294, 294, 303, 303, 304, 306, 306, 310, 311, 311, 312, 312, 313, 345, 345, 356, 356, 358, 359, 371, 371, 372, 372, 386 **II**: 34, 34, 42, 46, 46, 67
- FERRAN D'ARAGÓ, fill d'Alfons III el Benigne **IV**: 16, 17, 18, 25, 32, 76, 77, 77, 78, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 87, 91, 106, 108, 109, 109, 110, 111, 144, 150, 153, 153, 183, 183, 184, 240, 246, 246, 254, 261, 262, 264, 272, 273, 275, 275, 276, 277, 278, 279, 289, 289, 330, 330, 333, 335, 338, 343, 347, 348, 349, 349, 350, 350, 351, 351, 352, 358, 359, 360, 360, 362, 363, 366, 367, 367, 368, 368, 369, 369, 380, 392
- FERRAN D'ARAGÓ, fill de Jaume I **II**: 110 **III**: 31
- FERRAN D'ARAGÓ, fill de Joan I **IV**: 405
- FERRAN D'ARAGÓ, fill natural de Pere II el Gran **III**: 330
- FERRAN DE CASTELLA, fill d'Alfons VIII **I**: 75
- FERRAN DE LA CERDA, fill d'Alfons X el Savi **I**: 35, 404, 480, 480, 481, 481, 482, 482, 499, 499, 512, 514, 518, 518 **II**: 125, 140, 140, 141, 141, 163, 164, 164 **III**: 57, 85, 86, 86, 87, 255, 269, 270, 272, 272, 273 **IV**: 246, 251, 330
- FERRAN DE LA CERDA, nét d'Alfons X el Savi **II**: 23, 54, 55, 125, 141, 141, 163, 163, 164, 164, 381 **III**: 86, 86, 94, 255, 255, 269, 270, 272, 273, 274, 274, 290, 296, 297, 298, 298
- FERRAN DE MALLORCA, fill de l'infant Ferran de Mallorca **III**: 470, 470 **IV**: 229, 229
- FERRAN DE MALLORCA (DE MOREA), fill de Jaume II de **II**: 267, 267, 268, 271, 274, 276, 278, 279, 279 **III**: 11, 17, 18, 25, 40, 186, 302, 376, 376, 377, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 383, 385, 387, 387, 388, 391, 392, 394, 394, 401, 406, 407, 407, 408, 421, 421, 422, 423, 423, 426, 427, 428, 429, 431, 433, 434, 434, 435, 435, 436, 437, 437, 438, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 444, 466, 469, 470, 470, 483, 488 **IV**: 20, 112, 126, 126, 128, 128, 218, 229
- FERRAN DE PORTUGAL **IV**: 265
- Ferran, carrer de Barcelona **III**: 207
- FERRÀNDEZ, G. **I**: 303
- FERRÀNDEZ, Joan (Johan), mestre de Calatrava
- FERRÀNDEZ, Joan **IV**: 214
- FERRANDIS, Alda **I**: 252
- FERRANDIS, Mariví **IV**: 80
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni **I**: 339 **II**: 58, 115 **III**: 23
- Ferrellón (Ferrelló, Ferrejón) **I**: 238, 238 **II**: 163 **III**: 94
- FERRENC DE LUNA, dinastia **IV**: 50
- FERRER, Bernat **III**: 361
- FERRER, Bonifaci **IV**: 227, 247, 248
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa **I**: 8, 9, 10, 49, 51, 94, 183, 192, 196, 321, 393, 404, 415, 429, 431, 447, 452, 455, 499, 510 **II**: 7, 8, 42, 43, 50, 56, 67, 79, 88, 99, 125, 144, 156, 162, 163, 164, 169, 170, 186, 214, 217, 236, 245, 249, 293, 296, 341, 350 **III**: 7, 36, 41, 49, 51, 54, 78, 93, 97, 113, 169, 191, 197, 210, 230, 261, 311, 313, 314, 322, 336, 357, 362, 371, 375, 393, 400, 405, 423, 425, 468, 479, 489, 491, 500 **IV**: 7, 8, 32, 36, 44, 47, 49, 51, 59, 60, 61, 67, 68, 70, 76, 77, 78, 79, 87, 90, 91, 98, 103, 111, 113, 114, 125, 127, 136, 144, 145, 148, 151, 163, 164, 165, 173, 179, 183, 199, 203, 206, 208, 218, 219, 220, 221, 234, 235, 240, 246, 247, 255, 262, 277, 290, 295, 307, 311, 314, 318, 319, 320, 322, 328, 331, 333, 335, 336, 337, 338, 340, 343, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 362, 363, 367, 371, 374, 376, 380, 381, 382, 383, 385, 387, 389, 390, 392, 393, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411
- FERRER NAVARRO, Ramon **I**: 219, 245, 313, 339 **II**: 111, 115

- Ferrera (vegeu Herrera)
- FERRERES, Guillem de, cardenal de Sant Climent **III**: 302, 302, 304
- Ferrerries **III**: 289
- Ferriol **IV**: 322
- FERRÍFS, Mateu **I**: 376
- FERRIZ, Joan (Johan) **IV**: 333, 340
- FERRO, Víctor **IV**: 93
- Ferrutx **I**: 194
- Fes **II**: 47
- Fet **IV**: 153
- FIBLA, M. **IV**: 388
- FIERRO, Montserrat **II**: 47
- Figarueta **I**: 245
- FIGUERA, Domingo de la **I**: 329 **II**: 220 **III**: 155, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 168
- FIGUERA, Pelegrí de la **IV**: 167
- Figuera **III**: 318
- Figuera, punta de la **III**: 237
- Figueres **I**: 512, 512 **II**: 146, 146, 150, 265, 266, 267, 278, 279, 291, 295, 315, 316, 316, 317, 318, 318, 326, 332, 338, 372, 373 **III**: 225, 277, 277, 304 **IV**: 178, 178, 179, 180, 180, 183, 191, 191, 197, 197, 198, 198, 201, 258, 350
- Figuerola **II**: 351
- Figueroles **I**: 222
- Fijac **III**: 46, 84
- Filadèlfia **III**: 343, 343
- FILIPA, muller de Ramon de Cervelló **I**: 77
- FINAR, Russo de **III**: 336, 336, 337
- Finestrat **I**: 380, 380, 520, 520 **III**: 35
- FINESTRES, Berenguer de **I**: 123, 123, 124, 124
- FINESTRES, Francesc de **IV**: 145, 145, 146, 295, 299
- FINESTRES, Guillem de **IV**: 296
- FINESTRES, Jaume **I**: 487 **III**: 491
- Finestres **IV**: 44, 68, 153, 203
- FINKE, Heinrich **III**: 263, 295, 297, 310, 462, 466 **IV**: 36, 42, 60, 65, 70, 84, 273
- Fiscams (Fécamp), abat de (vegeu LAGRANGE, J.)
- FITA, Fidel **I**: 525
- Fitero **I**: 484, 484 **IV**: 82, 86
- Fiuredreddo (Xomofred) **III**: 184, 184, 200
- FIVELLER, Jaume **IV**: 304
- Flandes, comte de (vegeu GUI DE DAMPIERRE)
- Flandes (Flandres) **II**: 288 **III**: 477 **IV**: 398
- FLANDRÓ, Joan Mey **I**: 528
- Flassaders, carrer de Barcelona **IV**: 173
- FLOR, Jàcomo de **III**: 323
- FLOR, Ricard de **III**: 322, 322
- FLOR, Roger de **III**: 17, 21, 129, 263, 322, 322, 323, 323, 324, 324, 325, 326, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 333, 334, 335, 336, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 347, 348, 349, 349, 350, 351, 353, 353, 354, 355, 364, 367, 368
- FLOR, Roger de, mare de **III**: 323
- FLOR, Rogeró de, fill de Roger de Flor **III**: 351
- FLORENCI d'Hainaut, duc de Nevers **III**: 432, 432
- Florència **II**: 235
- FLORS, Joan **IV**: 206
- Flos mundi* **II**: 20, 27, 58
- FLOTATS, Marià **I**: 44, 143, 145, 162, 234, 302, 363, 438
- Flumen, riu **I**: 417
- FLUVIÀ, Armand de **I**: 77, 140, 163 **II**: 85, 244, 351
- Fluvià, riu **II**: 326, 373
- Fòcea la Nova (Fulla) **III**: 385, 385, 386, 386
- FOCES, Artal de **II**: 49
- FOCES, Artal (Artalet) de, **III**: 495 **IV**: 151, 151, 153, 153, 157, 180, 183, 183, 199, 199, 212, 224, 405 (vegeu també CABRERA, Artal de)
- FOCES, Ato (Atos) de **IV**: 67, 67, 97, 97
- FOCES, Ato de **IV**: 338, 338
- FOCES, Ato de, majordom d'Aragó **I**: 65, 79, 79, 81, 82, 82, 84, 84, 86, 86, 88, 90, 91, 91, 93, 93, 95, 98, 99, 104, 105, 118, 187, 187, 196, 197, 229, 229, 231, 233, 236, 236 **II**: 81

- FOCES, Eixemèn de **I**: 299, 299, 300, 303, 371, 376, 398
 FOCES, família **IV**: 67
 FOCES, Godina, filla d'Ató (Atós) **IV**: 67
 FOCES, Martín Ruiz de **IV**: 151
 FOCES, Ximèn de, pare d'At (Atos) **IV**: 67
 Foces **IV**: 67
 FODALE, Salvatore **IV**: 401
 FOESTER LAURES, Federico **III**: 53
 Foggia **III**: 212
 Foia de Bunyol **IV**: 37
 Foia de Castalla **I**: 379, 380
 Foios (Foyos) **I**: 84, 272, 276, 280, 282, 291, 292
 FOIX, Cecília de **I**: 466
 FOIX, Joana de **IV**: 36
 FOIX, comtat de **I**: 413, 413 **II**: 282 **IV**: 167, 241, 244, 314
 Foix, comte de (vegeu GASTÓ; GASTÓ FEBUS; ROGER; ROGER BERNAT)
 FOIX, Constança de **II**: 262, 262, 263

 FOIX, Francesc, escrivà **IV**: 165, 165, 185, 185, 187, 187, 224, 236, 236
 FOIX, Margarida de **IV**: 314
 FOIX-CARDONA, bàndol **II**: 11
 FOIXÀ, Bernat de **I**: 213
 Foixà **IV**: 411
 FONDEVILLA, Fernando **I**: 404, 491, 493, 498, 510, 514, 516, 518 **II**: 145, 147
 Fonoll **II**: 317
 Font de l'Or, de Messina **III**: 118, 119, 120, 186, 203
 FONT I RIUS, Josep Maria **I**: 219, 451 **III**: 48
 Font de Salses **II**: 266, 268, 268, 286, 286 **IV**: 302
 Fontanamare **IV**: 50
 FONTEIO (FONTECHIA), Diego López de, bisbe de Burgos **IV**: 114, 114
 Fonterrabia (vegeu Ondarrabia)
 FONTES, Guillot de **IV**: 187
 Fontes **IV**: 254, 261
 Fontfreda, abat de **I**: 513 **IV**: 201
 Fontfreda, monestir de **IV**: 210
 Foradada, serra de la **I**: 389
 Força Vella, de Girona **II**: 386
 Forcall, riu **I**: 264
 FORCALQUER (FULLALQUER), Hug de, mestre de l'Hospital, castellà d'Amposta **I**: 22, 189, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 218, 218, 219, 220, 241, 241, 242, 244, 249, 250, 251, 251, 267, 267, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 285, 285, 321, 321, 323, 346, 346, 348, 359, 376, 376, 383, 384, 384, 396
 FOREY, Alan John **I**: 210, 471, 521 **III**: 324
 Formanes (vegeu Formentes)
 Formentera, illa **I**: 128, 128, 217
 Formentes (Formanes) **III**: 210, 210
 Formentor, cap de **I**: 142
 Formiguera, del Capcir **III**: 469, 469, 470 **IV**: 128
 Formigues, illes **II**: 345, 367 **III**: 237, 245, 245, 247
 Fornils, castell de **IV**: 69
 FORSTER, John **I**: 44, 86
 FORT I COGUL, Eufemià (vegeu MIQUEL, Francesc A.) **II**: 236, 388 **III**: 51, 59, 256, 487, 489 **IV**: 42
 FORTIÀ, Berenguer de **IV**: 405, 405
 FORTÚN DE CIRIZA, Luis **I**: 230, 238 **II**: 47
 FORTUN, bisbe de Tarassona **I**: 464, 464
 FOUCHÉ, Pierre **II**: 11
 FOURNIER, Paul **II**: 58
 FOWLER, Kenneth **IV**: 391
 FRAGA, Domingo de **I**: 300, 300
 Fraga **I**: 70, 115, 148, 418, 457, 490 **II**: 36, 37, 37, 38, 38, 74, 144 **IV**: 87, 94, 269, 269, 270, 311
 Framenors, monestir de Barcelona **IV**: 39, 39, 136, 137 70, 89, 238, 270, 353, 354
 Framenors, monestir de Saragossa **IV**: 39, 39, 75, 380
 Framenors, pla de, de Barcelona **IV**: 137
 Framenors, Frares menors (vegeu Franciscans)
 Franc Comtat **III**: 402
 FRANÇA, Arnau de **IV**: 264, 264
 França **I**: 12, 488 **II**: 12, 19, 22, 23, 28, 43, 48, 124, 125, 149, 150, 164, 180, 220,

- 224, 229, 232, 233, 234, 248, 261, 266, 267, 282, 283, 284, 284, 286, 288, 299, 303, 310, 311, 326, 336, 374, 374, 379, 381 **III**: 17, 30, 39, 40, 46, 60, 68, 76, 81, 81, 82, 84, 85, 85, 95, 122, 138, 139, 141, 179, 179, 180, 187, 188, 193, 212, 213, 214, 217, 228, 252, 269, 270, 271, 276, 278, 283, 301, 301, 302, 304, 315, 316, 317, 321, 322, 330, 375, 402, 429, 430, 432, 442, 443 **IV**: 25, 41, 51, 84, 84, 103, 111, 118, 120, 125, 130, 136, 163, 181, 204, 222, 234, 236, 246, 247, 274, 289, 298, 311, 315, 336, 339, 343, 343, 361, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 390, 393, 395, 396, 396, 398, 398, 401, 407, 411
- Francavilla (Francavila) **III**: 318, 327
- FRANCESCA, muller de Berenguer de Vila-ragut **IV**: 197
- FRANCESCA, muller de Pere Sacosta **IV**: 333
- FRANCHI, Antonino **II**: 175 **III**: 331
- Franciac **II**: 372
- Franciscans, orde dels **III**: 292, 292, 295, 305, 306, 306, 309 **IV**: 126, 126, 227
- Franciscans, de Perpinyà **IV**: 225, 227
- Francolí, riu **I**: 396
- FRANGIPANE, Giovanni **II**: 133, 133, 134
- Frares menors, monestir de Daroca **IV**: 109
- FREDERIC el Bell, duc d'Àustria **III**: 490, 490 **IV**: 36, 36
- FREDERIC I, Barba-roja, emperador d'Alemanya **I**: 49 **II**: 33, 44, 58 **III**: 308
- FREDERIC II d'ALEMANYA, rei dels Romans **II**: 42, 42, 122, 122, 126, 128, 134, 134, 190, 217, 218, 284, 284 **III**: 13, 38, 38, 43, 43, 72, 72, 73, 81, 105, 174, 187, 308, 437
- FREDERIC III (o II), el Vell, rei de Sicília **I**: 12, 221 **II**: 217, 217, 387 **III**: 13, 18, 25, 39, 134, 134, 167, 167, 168, 169, 170, 170, 171, 172, 173, 174, 174, 175, 176, 177, 178, 183, 185, 186, 191, 192, 193, 196, 196, 200, 203, 204, 205, 230, 258, 259, 259, 260, 261, 262, 269, 276, 279, 292, 293, 294, 295, 295, 301, 303, 307, 308, 309, 310, 310, 311, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 322, 324, 324, 325, 325, 326, 327, 329, 330, 330, 331, 331, 334, 335, 335, 336, 339, 358, 358, 370, 370, 376, 376, 377, 378, 379, 380, 383, 383, 388, 389, 393, 393, 394, 396, 400, 400, 401, 404, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 413, 414, 415, 418, 420, 422, 422, 423, 423, 424, 424, 425, 426, 427, 427, 428, 428, 429, 433, 440, 456, 456, 470, 471, 471, 473, 474, 474, 475, 482, 491, 491, 492 **IV**: 37, 48, 49, 64, 66, 68, 197, 289, 401, 401, 402
- FREDERIC IV, el Semplice, rei de Sicília **IV**: 112, 112, 157, 358, 359, 400, 400, 401, 401, 402, 402, 404
- FREDERIC d'ARAGÓ, fill d'Alfons el Benigne **IV**: 38
- FREDERIC DE CASTELLA, fill de Sant Ferran **I**: 395, 395 **II**: 134
- FREDERIC DE TRASTÀMARA, mestre de Santiago **IV**: 351
- FREDOL, Berenguer de, bisbe de Magalona **I**: 347, 478, 478, 479 **II**: 162 **III**: 84, 85
- FREEDMAN, Paul **I**: 202
- Frèquia (Fríquia, Ifríquia) **II**: 48, 166, 167, 167, 172, 179, 183, 188 **III**: 70, 409, 409
- FREIXNET (FREXNETE), Ramon de **IV**: 331
- FROISSART **IV**: 316, 328, 395, 397
- FRONTÍN, García, bisbe de Tarassona **I**: 338 **II**: 49
- Frumigeus (vegeu Formigues)
- Fucino, llac **II**: 131
- Fuenterrabia (vegeu Ondarrabia)
- Fuentes **I**: 415
- Fulla (vegeu Fòcea)
- FULLALQUER, Hug (vegeu FORCALQUER, Hug)
- FULLANA I MIRA, Lluís **II**: 236 **III**: 50, 274
- FUMAGALLI BEONIO BROCHIERI **III**: 72
- Fundació Concepció Rabell i Cibils **I**: 7, 8, 69, 75, 79 **II**: 7
- Fundis **IV**: 404
- Fur d'Aragó **IV**: 157
- Fur d'Oscà **I**: 70 **IV**: 269
- Fur de València **IV**: 157

- Fueros* **I**: 70
 FURIÓ, Antoni **II**: 67 **IV**: 81, 235
- Gabardà **IV**: 346
 Gabès (Capis) **III**: 70, 71, 210, 415, 415, 425
 Gabès, golf de **III**: 210
 Gaeta (Gaieta) **II**: 133, 133, 252, 252, 253, 253 **III**: 279, 279, 280, 283, 284, 284, 285
 GAETANO ORSINI, Giovanni (GAIÀ, Joan) **I**: 508, 508
 Gagliano **III**: 315, 316, 316, 317
 GAIBROIS DE BALLESTROS, Mercedes **II**: 54, 346 **III**: 270, 271, 272, 274, 297, 298, 344
 Gaieta (vegeu Gaeta)
 GAIRAN (GAYRAN), Berenguer **I**: 27, 142, 142, 143, 144
 GAIÀ, Joan (vegeu GAETANO ORSINI, Giovanni)
 GALARD, Rinaldo **II**: 254
 GALASSO, Giuseppe **IV**: 318
 GALEÀS **II**: 355 **III**: 101, 242, 243
 GALIANA, Assalt (Assald) **IV**: 166, 166
 Galícia **I**: 376 **II**: 169
 Gall, cap de (vegeu Gallo)
 Gallaner (vegeu Gallinera)
 Gallano (vegeu Gagliano)
 GALLAIS, Pierre **II**: 39
 Gàllego, riu **I**: 486 **IV**: 269, 269
 Gàl·lia meridional **I**: 12 **II**: 57
 Gallinera (Gallaner) **I**: 401 **II**: 119 **III**: 35, 489
 Gallinera, serra de **I**: 389
 Gallinera, vall de **I**: 389, 389, 397
 Gal·lípoli (Gal·lípol), d'Itàlia **III**: 192, 192
 Gal·lípoli, de Macedònia **III**: 18, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 367, 369, 369, 370, 370, 371, 373, 374, 376, 377, 377, 378, 380, 380, 381, 382, 384, 385, 386, 386, 399
 GALLINARI, Luciano **II**: 79 **IV**: 318
 Gallo (Gall), cap de **III**: 318, 318
- GALLOFRÉ, Rafael **II**: 365 **III**: 96, 133, 455 **IV**: 76, 98, 148
 Gallura **IV**: 198
 GALOBART I SOLER, Josep **IV**: 195
 GALOPPINI, Laura **IV**: 294
 GALVANY **III**: 242
 GAMS, Pius Bonifacius **I**: 449
 GANCI, Massimo **II**: 217 **III**: 308
 Gandesa **I**: 89, 396 **IV**: 14, 40, 41, 73, 85, 106, 107, 108, 108
 Gandia (Candie) **I**: 346, 354, 400, 520 **II**: 11, 12, 14, 21, 117 **III**: 489 **IV**: 371, 382
 Gano, cap del **III**: 355, 356
 GARCÉS, Miquel **I**: 38, 299, 299, 300, 301, 402, 402
 GARCIA, Alfonso **II**: 139
 GARCIA, Alonso (vegeu VILLAMAYOR, Alonso García)
 GARCIA, bisbe de Tarassona **I**: 313
 GARCIA, Dídac **I**: 488
 GARCIA, Gonçalbo **IV**: 39, 40, 76, 76, 77, 114
 GARCIA, Gonçalbo, fill de l'anterior **IV**: 77, 114, 114, 144, 144, 151, 176, 176, 231, 338
 GARCIA, Joan **I**: 470, 470
 GARCIA, Ovieta **I**: 377, 378
 GARCIA, Senén A. **III**: 401
 GARCÍA ARANCÓN, María Raquel **II**: 119, 120
 GARCÍA BALLESTER, Luis **IV**: 322
 GARCÍA DE RÁMILA, Ismael **II**: 49
 GARCIA EDO, Vicent **I**: 57, 91, 153, 218, 224, 300, 399 **IV**: 111
 GARCÍA FITZ, Francisco **I**: 170 **II**: 49, 139
 GARCÍA GALLO, Alfonso **IV**: 282
 GARCÍA MARTÍNEZ, bisbe de Cartagena **I**: 449, 449
 GARCÍA MARTÍNEZ, José **I**: 428
 GARCÍA RAMÍREZ IV, de Navarra **I**: 230
 GARCIA OLIVER, Ferran **III**: 104 **IV**: 235
 GARCIA SANZ, Arcadi **I**: 197 **III**: 118, 147, 202, 236, 237, 247 **IV**: 47, 142, 296, 304
 Garcimuñoz **III**: 423 **IV**: 36
 Gardeny **I**: 97, 210, 447

- GARGALLO MOYA, Antonio J. **I**: 58, 99, 382
- GARÍ, Blanca **II**: 351 **III**: 209
- GARIDELLS, els **III**: 299, 299
- Garix **III**: 35
- Garona **I**: 56 **II**: 56
- GARRIDO I VALLS, Josep David **I**: 424, 426, 432, 452 **II**: 54, 136, 137 **III**: 47, 48
- Garriga, la **III**: 220
- Garriguella **III**: 220, 220
- Garseliato (Carseliat) **III**: 473, 473
- GARSENDA DE PROVENÇA I DE SABRAN-FORCALQUER **I**: 60, 67, 106, 159
- Gascunya **I**: 106 **II**: 125, 158, 220, 226 **III**: 40, 69, 129, 154, 155, 194, 213, 215, 281, 300, 494 **IV**: 315
- GASPAR, rei mag **III**: 172
- GASSIOT, Joan **IV**: 46, 121, 364
- GASTÓ II, comte de Foix **IV**: 117, 117, 244, 346
- GASTÓ III, comte de Foix **IV**: 346, 346
- GASTÓ, Ramon, bisbe de València **III**: 495, 495
- GASTÓ VII, vescomte de Bearn (vegeu MONTCADA, Gastó VII)
- GASTÓ FEBUS, comte de Foix **IV**: 244, 244
- Gata **IV**: 274, 286
- Gatuna, la (vegeu Catona, la)
- GAUCELM, Bertran **III**: 444
- Gavasa, castell de **I**: 109
- GAVELLA, Margarida **IV**: 302
- GAYANGOS, Pascual de **I**: 86, 159, 162, 167, 173, 176, 181, 182, 212, 258, 279, 314, 315, 316, 323, 327, 332
- GAZULLA, Faustino Decoroso **II**: 267
- Gea (Egea, Eixea) d'Albarrasí **I**: 223, 223, 417, 418, 419, 488, 488, 489, 490
- GEANAKOPOLOS, Deno John **II**: 175
- Gela (vegeu Terranova)
- Gelida **I**: 77
- Geltrú, la **IV**: 235
- Genazzano **II**: 134
- GENER, abat de Santes Creus **II**: 12, 383, 383, 388 **III**: 256, 256, 257
- GENÍS I MAS, Daniel **III**: 489 **IV**: 36
- Gènova **I**: 179, 189, 209 **II**: 125, 125, 128, 129, 232, 261 **III**: 95, 253, 310, 324, 326, 355, 357, 369, 372, 373, 373, 375, 375, 377, 382, 393, 399, 456, 467, 471, 472, 474, 477 **IV**: 23, 24, 53, 66, 80, 145, 146, 148, 163, 180, 187, 194, 203, 252, 255, 290, 290, 291, 291, 292, 292, 294, 294, 295, 297, 299, 300, 301, 301, 306, 307, 307, 308, 311, 321, 321, 348, 352, 354, 373
- GERALD, comte d'Armanyac **IV**: 220
- Gerba (Djerba) **II**: 249 **III**: 18, 210, 210, 211, 211, 274, 275, 385, 408, 409, 409, 410, 411, 412, 412, 413, 414, 414, 415, 416, 416, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 434, 435, 436
- Gergent (vegeu Girgenti)
- GERMAIN, Alexandre **I**: 51, 52, 327, 347
- GERMIYAN, Alishir de **III**: 342
- Gerona (vegeu Girona)
- Gerrei, regió de **IV**: 52
- GERTRUDIS, filla de Frederic II d'Àustria **II**: 128
- Gesta Comitum Barcinonensium* **I**: 7, 13, 54, 55, 61, 64, 426, 517 **II**: 52, 145, 146, 148, 163, 172, 229, 291, 303, 310, 312, 313, 332, 333, 345, 346, 352, 356, 357, 361, 367, 370, 378, 386 **III**: 26, 124, 230, 245, 250 **IV**: 125
- Gesta Philipi III, francorum regis* **II**: 53
- Gesta triumphalia per pisanos facta* **II**: 79
- GHERARDESCA, comtes de **IV**: 52
- GHINI MALPIGHI, Andrea, cardenal de Santa Susanna **IV**: 184
- Gibraltar, estret de **III**: 54 **IV**: 97, 98, 103, 114, 114, 121, 135, 136, 146, 152, 155, 249, 255, 289, 290, 295
- GIESE, Wilhelm **I**: 68, 70, 147, 148, 182, 329, 458, 492 **II**: 104 **III**: 158, 223 **IV**: 354
- Gigean (Gijà) **III**: 267, 267
- GIL, Pero **IV**: 328
- GIL (ERF), reboster **I**: 56, 60, 60
- Gil (vegeu Sant Gil)
- GIL GARCÉS (vegeu AÇAGRA)
- GIL ROIG, Núria **III**: 487
- GILABERT, Pere **I**: 471, 471

- GILI, Ramon **I**: 515, 515
- GIMÉNEZ SOLER, Andrés **I**: 379 **II**: 110, 167
III: 40, 49, 88, 271, 274, 405, 406, 471
IV: 107, 192, 247, 319, 320, 321, 322, 325
- GIMENO BLAY, Francisco **IV**: 30
- Ginebra **III**: 438
- Ginebrosa, la **I**: 57
- GINÉS DE SEPÚLVEDA, Juan **IV**: 382
- Ginoua (vegeu Guinea)
- Gioiosa Guardia (vegeu Joiosa Guarda)
- Gippi **III**: 484
- Giraci (Gerace, Giraix), comtat de **II**: 213
III: 132, 132, 276, 325
- Giralcadre (vegeu Algesires)
- GIRALT I RAVENTÓS, Emili **I**: 138 **II**: 70 **IV**:
 296
- GIRARD II, comte del Rosselló **II**: 42
- GIRART, Berenguer **I**: 131, 131
- GIRGAN (GIRGON), cabdill dels alans **III**:
 353, 368
- Girgenti (Gergent) **III**: 473, 473
- GIRONA LLAGOSTERA, Daniel **II**: 110, 122,
 124 **IV**: 38, 39, 82, 84, 85, 103, 266, 293,
 308, 322, 379
- Girona **I**: 76, 88, 197, 419, 422, 454, 454,
 455, 456, 480, 500, 500, 510, 510, 511,
 516, 517, 518 **II**: 10, 11, 13, 14, 23, 24,
 149, 149, 150, 151, 151, 265, 265, 266,
 266, 267, 270, 279, 279, 293, 294, 310,
 315, 315, 316, 316, 322, 324, 326, 326,
 327, 328, 329, 330, 330, 331, 331, 333,
 333, 335, 336, 337, 339, 340, 347, 348,
 348, 349, 351, 352, 356, 357, 358, 359,
 360, 361, 361, 362, 363, 370, 370, 371,
 371, 372, 372, 373, 378, 378, 379, 381,
 384, 386, 386 **III**: 60, 198, 199, 224, 227,
 227, 229, 230, 243, 247, 248, 252, 255,
 304, 306, 439, 444, 444, 445 **IV**: 14, 19,
 41, 43, 43, 73, 74, 75, 78, 86, 99, 124,
 124, 127, 163, 164, 169, 176, 177, 177,
 178, 178, 180, 183, 185, 185, 186, 191,
 195, 196, 197, 201, 203, 204, 234, 235,
 235, 245, 247, 248, 262, 294, 318, 319,
 319, 349, 350, 361, 361, 362, 379, 379,
 407
- Girona, església de **I**: 127, 137, 186
- Girona, bisbe de (vegeu CABANELLES, Gui-
 llem de; CASTELLBISBAL, Berenguer de;
 MONTRODON, A.; URREA, P.)
- Girona, sacristà de (vegeu BOTONAC, J. de;
 MONTGRÍ, Guillem de)
- Gironès **II**: 265, 267, 270, 279, 296, 337, 372
IV: 204
- GIUFFRIDA, Antonino **III**: 230, 428
- GIUNTA, Francesco **III**: 230, 428 **IV**: 66,
 401, 402
- Glorieta, castell de **IV**: 203
- Gociano, comtat de **IV**: 96
- Gociano, senyor de (vegeu MARIÀ IV)
- GOÇMAN, Pero (vegeu GUZMAN, Pere
 Núnyez de)
- GODÀ, Ramon **III**: 416
- Godalesc (Godalest) **I**: 486 **III**: 35
- GODAY CASALS, Josep **I**: 70, 72, 121, 160,
 165, 167, 245, 246, 247, 256
- GODOY, Diego Muñoz de, mestre de Cala-
 trava **IV**: 331, 360, 360
- Goi de Malta (vegeu Gozzo)
- Goleta (Galeta) **III**: 148, 148, 149
- GÓMEZ, Jimena **I**: 108
- GÓMEZ, Pere **I**: 71, 71
- GÓMEZ I ALEPUZ, Miquel Àngel **III**: 23
- GÓMEZ DE ALBORNOZ, Fernando, comana-
 dor de Montalbà **IV**: 98, 360, 360, 382
- GÓMEZ MIEDES, Bernardí **I**: 45, 219
- GÓMEZ SANJUAN, José Antonio **IV**: 80
- GOMIR, Bernat **IV**: 197
- Gomorra **III**: 482 **IV**: 211, 285
- GONÇAL, bisbe de Conca (vegeu IBARRA
 IBÁÑEZ, Gonzalo)
- GONÇALVO, barber de València **IV**: 275,
 287, 287
- GONÇÁLVEZ, Joan, fill de Gonçalvo Garcia
IV: 145, 338
- Gonnesa **IV**: 50
- GOÑI GAZTAMBIDE, José **I**: 129, 424
- GONZÁLEZ, Julio **I**: 199, 235 **II**: 47
- GONZÁLEZ, Pero **IV**: 152
- GONZÁLEZ, Sancha **IV**: 313

- GONZÁLEZ ANTÓN, Luis **I**: 64, 69, 81, 86, 103, 107, 328, 333, 420 **II**: 232, 260, 262 **III**: 31, 58, 194, 196
- GONZÁLEZ HURTEBISE, Eduardo **I**: 76, 179, 189 **II**: 120
- GONZÁLEZ JIMÉNEZ, Manuel **I**: 470, 481, 509, 513, 518 **II**: 53, 54, 110, 137, 139, 140, 141, 163, 165 **III**: 31, 62, 86, 94
- GONZÁLEZ MÍNGUEZ, César **IV**: 328
- GONZÁLEZ PALENCIA, Ángel **I**: 368, 402, 434
- GONZALVO I BOU, Gener **I**: 56, 62, 63, 89, 129, 245
- GOODENOUGH, Lady **III**: 19
- GORÍ (GORÍN), Ferran **III**: 354, 358
- GOROSTERRATZU, Javier **II**: 48
- GOSMAN (vegeu GUZMÁN)
- GOTOR, Maria Pérez de **IV**: 338
- Gotor **I**: 182 **IV**: 338
- GOURDIN, Philippe **III**: 298
- GOURNAY, Mahieu de **IV**: 391, 392
- GOZZO (Goi, Gotzo), illa **II**: 237, 237 **III**: 143, 147, 147, 148, 166
- GRABOLOSA, Ramon **IV**: 69
- GRÀCIA, Elisenda **I**: 202
- GRADÈNICO, Joan **IV**: 290
- Graells de Castelló **III**: 247
- GRAILLY, Joan III de, cabdal de Buch **IV**: 315, 316, 363
- Gran Enciclopèdia Catalana* **IV**: 44, 61, 64, 68, 69, 98, 117, 148, 163, 203, 185, 198, 209, 230, 249, 255, 311, 314, 323, 339, 374
- GRANA, Michele **III**: 331
- Granada **I**: 395, 403, 422, 469, 481, 500 **II**: 14, 22, 115, 138, 139, 350 **III**: 37, 42, 44, 18, 96, 271, 393, 405, 405, 406, 407, 408, 408, 473 **IV**: 36, 36, 51, 60, 66, 69, 84, 114, 199, 206, 209, 247, 247, 248, 315, 354, 361, 362, 363
- Granada, la **I**: 77
- Granada, rei de (vegeu ALAMIR MUHÀMMAD ABENAZAR; IÚSUF I; MUHÀMMAD I ALAHMAR; MUHÀMMAD II ABOABDIL ABENNAZAR; MUHÀMMAD IV; NÀSIR)
- Gran Khan **I**: 468
- GRANCI, Joan **III**: 485
- Granollers **III**: 60 **IV**: 176, 191, 259, 409, 409
- Granyèn **I**: 403, 403
- GRAS, En **II**: 24 **III**: 231, 233, 234, 237, 237
- Grassa, monestir de la **III**: 217 **IV**: 248
- GRASSÓ, Francis **III**: 485
- Grau (Guerau), Sant **II**: 350
- Grau **I**: 322
- Grau de Finestres **II**: 351
- Grècia **I**: 471 **III**: 18, 335, 336, 430, 438 **IV**: 272, 409
- GREGORAS, Nicèfor **III**: 397, 399 **IV**: 299
- GREGORI IX, papa **I**: 80, 202, 221, 221 **III**: 79
- GREGORI X, papa (TIBALD VISCONTI) **I**: 500, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 513, 514, 514, 516 **II**: 22, 132, 139, 139, 140, 141 **III**: 56, 57, 58, 61
- GREGORI XI, papa **IV**: 272, 302, 401, 401, 404, 405
- GREGORIO, Rosario di **II**: 199 **III**: 311
- GREGOROVIVUS, Ferdinand **II**: 28, 128, 133, 257
- GRILÍ, Joan de (vegeu AGRILLY, Joan d')
- GRILÍ, Joan de **I**: 507
- GRILLI, Giuseppe **III**: 24
- GRIMALDI (GRIMALDO), Antonio de **IV**: 298, 306
- GRIMALDI, Francesco **III**: 456
- GRIMALDI, Gaspare **IV**: 307
- GRIMALDI, Raffaele **IV**: 307
- GRIMAUT, Perrin de **IV**: 298, 298
- GRONY (GRUNY), Agneta **I**: 138
- GRONY (GRUNY), Alamanda **I**: 510
- GRONY (GRUNY), Francesc **IV**: 61, 173, 173, 234, 234
- GRONY (GRUNY), Pere **I**: 138, 138
- GRONY, Tomàs **IV**: 173
- Grosser, cap **I**: 144
- GRUNY (vegeu GRONY)
- Guadalajara **I**: 467
- Guadalaviar (Godalaviar) **I**: 269, 314, 334, 376 **II**: 242, 244 **IV**: 79
- Guadalentín o Sangonera, riu **I**: 433

- Guadalest **I**: 296 **IV**: 79, 121
 Guadalop, riu **I**: 225, 242, 396
 Guadalquivir, riu **II**: 52
 Guadix **III**: 406, 406
 GUAL CAMARENA, Miguel **I**: 68, 89, 128, 218, 452 **II**: 69 **III**: 48
 GUALTER DE BRIENNE (BRENDA), duc d'Atenes **III**: 188, 188, 316, 316, 317, 396, 396, 397, 397, 398, 401, 402, 404, 430, 432, 432, 433
 GUANECS, alberg d'En **III**: 441
 Guar, vall de la (vegeu Vall de Laguar)
 Guara, serra de **I**: 103
 Guardalamar (vegeu Guadalaviar)
 Guardamar **I**: 429 **III**: 14, 41, 43, 48, 314, 314, 405 **IV**: 77, 77, 347, 347, 352, 354, 371
 Guàrdia **I**: 281
 Guardiola, castell de **IV**: 199, 204
 GUARDIOLA, cavaller **II**: 159, 160
 GUASCH I DALMAU, David **II**: 356
 Guasconya (vegeu Gascunya)
 Guatllès, port de les (vegeu Porto Quaglio)
 GUBERN, Ramon **IV**: 121, 157, 203, 217, 236, 251, 259, 262, 272, 274, 281, 302, 319, 321, 327, 336, 337, 345
 GÚDAR (GÚDAL), Assalit de **I**: 73, 81, 91, 91, 94, 95, 101, 103, 105, 110, 111, 125, 130, 209, 211, 212, 213, 214, 214, 340, 340, 341, 342, 343, 347, 347 **II**: 80, 81, 86
 Gúdar, serra de **I**: 224
 GUDIOL, Josep **I**: 202
 GÜELL, Guillem de **II**: 311
 GUI DE DAMPIERRE, comte de Flandes **II**: 131, 285, 285
 GUI (GUIU, GUY) II DE LA ROCHE, duc d'Atenes **III**: 335, 363, 363, 384, 388, 388, 391, 392, 394, 396, 396, 402, 403, 404, 432, 432, 433
Gui de Nanteuil (Gui Nantull), cançó de gesta francesa **III**: 446, 446
 GUIÇA, Pero Martínez de **I**: 233
 GUICHARD, Pierre **I**: 90, 182, 219, 323, 327, 332, 371, 389, 426, 432, 521 **II**: 245 **IV**: 218
 GUILABERT, Pere (vegeu GILABERT)
 GUILLEM IX, comte de Poitiers (dit rei de Lleó per Desclot) **II**: 39, 39
 GUILLEM I, duc d'Atenes **III**: 402, 403
 GUILLEM, escrivà de Jaume I **I**: 213, 266, 266
 GUILLEM V, marquès de Montferrat **III**: 369
 GUILLEM II DE VILLEHARDOUIN, príncep de la Morea **II**: 135, 135, 209, 213, 215, 216, 217 **III**: 431
 GUILLEM II el bo, rei de Sicília **II**: 188, 188, 192, 192
 GUILLEM VIII, senyor de Montpeller **I**: 16, 50, 50, 51, 52, 63, 256, 416 **II**: 43, 43, 46 **III**: 26
 GUILLEM IX, senyor de Montpeller **I**: 51, 52, 52, 416
 GUILLEM, senyor de Stir **III**: 401, 401
 GUILLEM, arquebisbe de Neopàtria **IV**: 246
 GUILLEM AIMERIC (EIMERIC) **II**: 192, 192
 GUILLEM ASSALIT **I**: 268
 GUILLEM CORNUT (vegeu BAUS, Guillem VII de)
 GUILLEM (GUILLEUMES), Sire de Navarra, fill natural de Sanç VII **I**: 120, 120, 154, 154, 179, 179
 GUILLEM DE SICÍLIA, fill de Frederic III **III**: 401
 GUILLEM TOMÀS **III**: 400
 GUILLERÉ, Christian **IV**: 236
 GUILLEUMES (vegeu GUILLEM)
 GUILLEM D'HOLANDA **II**: 208
 GUILLEM, fill de Guillem d'Horta **I**: 59
 GUILLEMA DE PALLARS **I**: 515
 GUILLEUMES, Siri (vegeu GUILLEM DE NAVARRA)
 GUIMERÀ, Àngel **I**: 11
 GUIMERÀ, Gispert de **IV**: 322
 GUIMERÀ, Gispertó de **IV**: 190
 GUIMERÀ, Guillem de **IV**: 186, 190, 190, 191, 194, 194, 196, 208, 210, 214, 216, 373, 374
 Guimerà **IV**: 68, 98
 Guinea (Ginoua, Guinoua) **II**: 47, 47, 48

- GUINOT RODRÍGUEZ, Enric **I**: 56, 57, 70, 91, 97, 140, 219, 223, 252, 261, 267, 270, 327, 359, 376, 379, 393, 399, 436, 486 **II**: 77, 81, 111, 144, 163, 221
- Guipúscoa **II**: 226
- GUIU, abat d'Amer **IV**: 262, 262
- Gujelmessa (vegeu Sigelmessa)
- GUNDEBERGA, muller del rei longobard Carold **II**: 19
- GURB, Arnau de, bisbe de Barcelona **I**: 34, 428, 429, 431, 432, 436, 447, 449, 450, 475, 475, 495, 495, 496, 502, 502, 512, 512, 513 **II**: 140, 140
- GURB, Bernat de, senyor de Mont-ral **I**: 179, 179 **II**: 108, 108
- GURB, Ferrer de **I**: 179
- GURB, Ramon, pare de MÍL·LIA **I**: 179
- Gurb **I**: 179
- GURREA, Llop de, senyor d'Albero **IV**: 264
- GURREA, Llop de, senyor de Gurrea **IV**: 103, 103, 110, 136, 148, 148, 151, 224, 239, 254, 254, 265, 266, 271, 272, 274, 289, 326, 326, 348, 379
- GURREA, Miguel de (Miquel Pérez de Gurrea) **IV**: 82, 83, 83, 84, 86, 205, 214, 214, 224, 255, 256, 265, 344, 345, 345
- GURREA, Ximèn de, abat de Montearagón **IV**: 91, 262, 262
- GUSTIOZ, Gonzalo **I**: 30
- GUTIÉRREZ DE VELASCO, Antonio **IV**: 344, 345, 347, 352, 357, 358, 363, 364, 365, 366, 369, 391, 395, 397
- GUY DE LA ROCHE (vegeu GUI)
- GUYOTJEANNIN, Olivier **II**: 208
- GUZMAN (GOÇMAN), Pere Munyoz (Núnyez) de **I**: 375, 375, 376
- GUZMAN, Pedro Núnyez, mestre d'Uclés **I**: 433, 433, 435, 435, 436, 438, 439, 439, 440, 447, 451
- GUZMAN, Pere **I**: 376
- GUZMÁN, Elionor de, la "Rica Dona" **IV**: 328, 328, 329, 330, 343
- HABREL (vegeu BAHIHÉL)
- HABSBURG, Rodolf **II**: 140
- Hianaut, mas (vegeu Eula)
- Hainaut **II**: 208
- Halmyros (Almiro), port de Tessàlia **III**: 387, 397, 397
- HAMES, Harvey J. **I**: 424 **III**: 47
- HARCOURT, Jean de **II**: 351
- Hariza (vegeu Ariza)
- HARO, Alonso de **IV**: 343
- HARO, senyor de Biscaia (vegeu DIEGO LÓPEZ de; LOPE DíEç de)
- Haro (Castell d'Haro) **IV**: 351, 358
- HAUF, Albert **III**: 23 **IV**: 36
- HEFELE, Karl Joseph von. **II**: 56
- HEINRICH (vegeu ENRIC)
- HELENA DELS ÀNGELS, muller de Manfred de Sicília **II**: 122
- Henares, riu **I**: 467
- Hendaia **II**: 226
- Heraclia (Recrea) **III**: 354, 354, 355, 356
- Hérault, l', departament de l' **I**: 51 **IV**: 237
- HERDE, Peter **II**: 124 **III**: 76, 78
- HEREDIA, Juan Fernández de, castellà d'Amposta **I**: 44 **III**: 438 **IV**: 191, 271, 271, 273, 273, 274, 274, 277, 277, 280, 281, 283, 283, 284, 285, 343
- HERNÁNDEZ, Ana **IV**: 293
- HERNÁNDEZ I IZAL, Santiago **I**: 141
- HERNÁNDEZ JIMÉNEZ, Francisco **I**: 109 **II**: 165
- HERNANDO DELGADO, Josep **I**: 477 **IV**: 156
- HERODES, rei **II**: 303 **III**: 354
- Herrera (Ferrera) **I**: 238, 238
- Hexamilla (Hexamílion) **III**: 348, 348
- Hídria (Sidra) **III**: 392, 392
- Híjar (vegeu HÍXAR)
- HILL, Roscoe R. **III**: 48
- HILLGARTH, Mary i Jocelyn N. **IV**: 29, 32, 59, 81, 120, 152, 211, 216, 220, 241, 242, 249, 312, 356
- HINESTROSA, Joan Fernández de **IV**: 346
- HINOJOSA MONTALVO, José **I**: 70, 105, 382 **II**: 218 **III**: 295, 313, 425, 485 **IV**: 45, 69,

- 82, 97, 121, 151, 175, 235, 277, 286, 304, 319, 320
- Historia Conspirationis J. Prochitae* **II**: 199
- HÍXAR, Aldonza d' **IV**: 261
- HÍXAR, Alfons d' **IV**: 261
- HÍXAR, Alfons Ferrandis d' **III**: 495, 496
- HÍXAR, Gonzalo d' **IV**: 261
- HÍXAR (ÍXAR, ÍXER, HÍJAR), Pere Ferrandis (Ferrández) d', fill natural de Jaume I **I**: 448, 448, 484, 520, 520, 522 **II**: 143, 168, 177, 207, 207, 338 **III**: 107, 107
- HÍXAR, Pere Ferrandis, nét de Jaume I **III**: 495 **IV**: 37, 37
- HÍXAR, Pere Ferrandis, renét de Jaume I **IV**: 261, 261, 278, 278, 279, 279, 313, 338, 338, 372, 373, 374
- HÍXAR, Pedro d', fill de Pero Ferrandis **IV**: 261
- Híxar **IV**: 261
- HOHENSTAUFEN, Beatriu de **IV**, 57, 57
- HOHENSTAUFEN, llinatge **II**: 17, 22, 42 **III**: 318
- Hoitura (Oitura, Altura) **I**: 360, 360
- HOMET, Raquel **III**: 24, 26, 66, 493
- HONÉS (vegeu AHONÉS)
- Hongria **I**: 384 **III**: 301, 301
- HOPF, Karl **III**: 432, 435
- Hort dels Agustins **I**: 176
- HORTA, Garcia d' **I**: 59, 65, 213, 220, 220
- HORTA, Guillem d' **I**: 59, 59
- HORTA, Sanç d' **I**: 59, 209, 213, 220, 220, 221
- Horta d'Alacant **I**: 380
- Horta de Gandia **I**: 389, 395, 397, 522
- Horta d'Oriola **I**: 431 **III**: 314
- Horta de Sant Joan **I**: 89, 89, 210, 396, 396
- Horta de València **I**: 269, 277 **III**: 9, 22
- Horta, barri d' **I**: 59
- Horta (vegeu Santa Maria de Huerta)
- HOSPITAL (ESPITAL), Nicolau (Nicolás) de **IV**: 235, 235
- Hospital, mestre de l' (vegeu ALCALÀ, P. D'; ALMENARA, B. D'; FORCALQUER, H.; HEREDIA; MALAVESPA, H.; PEREIRA, G.)
- Hospital, orde de l' **I**: 22, 58, 60, 125, 189, 189, 190, 190, 191, 191, 192, 194, 195, 210, 218, 218, 219, 220, 224, 224, 241, 241, 242, 242, 244, 245, 249, 250, 251, 251, 264, 267, 267, 272, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 285, 293, 303, 303, 307, 321, 321, 323, 327, 346, 346, 348, 359, 359, 359, 361, 362, 363, 366, 376, 376, 383, 384, 384, 396, 434, 434, 439, 440, 447, 469, 469, 470, 475, 475, 482, 482, 495, 498, 498, 500, 500, 501, 502, 504, 505 **II**: 57, 94, 94, 111, 113, 262, 264, 294, 294, 371, 380 **III**: 89, 323, 330, 438, 495 **IV**: 14, 42, 54, 55, 74, 105, 186, 190, 190, 271, 273, 273
- Hospital d'En Guerau de Cervelló **II**: 380, 380
- Hospital (Espital) de la Perxa (Pertxa) **IV**: 243
- Hospital de Sant Joan, carrer de Barcelona **II**: 264
- Hospital de Santa Susanna de Ramer, l' **IV**: 241, 241
- Hospitalers, casa dels (vegeu Hospital, orde de l')
- Hospitalet **III**: 59
- Hostalric **II**: 15, 24, 340, 348, 348, 357, 361, 362, 363, 380 **III**: 60, 244, 245, 246 **IV**: 191, 196, 196
- Hostoles (Ostoles) **II**: 350 **III**: 229, 230, 230 **IV**: 199
- Huelgas, monestir de las **III**: 31
- HUERTA, Artal de **IV**: 50
- HUERTA, Martina de **IV**: 50, 91
- Huerta (vegeu Santa Maria de la Huerta)
- Huerva, riu **IV**: 350
- Huesca (vegeu Osca)
- Huete **IV**: 315
- HUG III, comte d'Empúries **I**: 52
- HUG IV, comte d'Empúries **I**: 21, 52, 52, 82, 127, 127, 131, 132, 134, 135, 135, 137, 145, 151, 153, 160, 171, 171, 186, 186, 196 **II**: 49, 75, 75, 76, 96, 97, 98, 98, 102, 103, 105, 106 **III**: 33, 33

- HUG V (HUGUET), comte d'Empúries **I**: 447, 447, 448, 454, 512, 515, 516, 517, 518, 523 **II**: 11, 17, 22, 146, 146, 147, 149, 149, 150, 151, 152, 317
- HUG VI (HUGUET), comte d'Empúries **II**: 306, 306, 307, 308, 309, 311, 313, 314, 315, 316, 317
- HUG III (II), jutge d'Arborea **III**: 458, 458, 460, 464, 468, 477, 485, 485, 494, 494, 496 **IV**: 15, 44, 44, 45, 48, 50, 51, 51, 56, 56, 57, 57, 59, 61, 63, 65, 66, 71, 71, 96, 103
- HUG IV (HUGUET), jutge d'Arborea **IV**: 326, 326
- HUG III, el Gran, rei de Xipre i de Jerusalem **II**: 136
- HUG III D'ANTIOQUIA **I**: 505, 505
- HUG DE BRIENNE, pare de Gualter de Brienne **III**: 396
- HUG FOLC DE CARDONA **IV**: 38
- HUG ROGER (HUGUET), comte de Pallars **III**: 101, 101 **IV**: 193, 199, 199
- HUICI MIRANDA, Ambrosio **I**: 73, 78, 84, 90, 91, 97, 98, 103, 105, 107, 110, 121, 130, 131, 137, 138, 140, 146, 161, 164, 205, 207, 209, 210, 216, 220, 227, 229, 233, 238, 261, 267, 293, 303, 306, 313, 324, 337, 340, 341, 347, 348, 362, 366, 376, 380, 387, 390, 418, 420, 459, 511 **II**: 47, 48, 49, 50, 52, 53, 72, 79, 85, 86 **IV**: 134
- HULAGÚ, rei dels tàrtars **I**: 455
- Hull (vegeu Ull)
- HUYGENS, C. **III**: 324
- LÀCUB (vegeu ABU IACUB IÚSUF II AL-MOS-TANSIR)
- Iàtova **IV**: 37
- IBÁÑEZ (IVANYES), Gonçalvo, mestre d'Uclés **I**: 469, 469, 470, 471, 471, 512, 512
- IBÁÑEZ, Pere, comanador de Calatrava **I**: 322, 322
- IBARRA IBÁÑEZ, Gonzalo, bisbe de Conca **I**: 373, 376
- IBELIN, Isbael d' (vegeu ISABEL D'IBELIN)
- Ibi **III**: 35
- IBN ABBAD (vegeu BEN ABET)
- IBN ABI ZAR **II**: 79
- IBN AYAD, rei sarraí de València **I**: 342
- IBN HUD BAHA' AD-DAWLA **I**: 432
- IBN HUD (BANUD), nét d' IBN HUD BAHA' AD-DAWLA **I**: 432, 432
- IBN WAZIR (vegeu ABU BECR IBN MUSA)
- IBRAHIM ABU ISHAC (MIRABUSSAC), rei de Tunis **II**: 166, 166, 167, 172, 188, 188 **III**: 69, 70, 71, 71, 91
- Iconium, soldà d' (vegeu AZZEDIN KEI-KAUS II)
- IDOATE, Florencio **IV**: 111
- Ifac, punta d' **IV**: 356
- IFANTILLAH (vegeu FATIL·LÀ, En)
- Ifríquia (vegeu Frèquia)
- Iglesies (vegeu Esglésies)
- Igualada **I**: 83 **IV**: 169, 187
- Iliada* **I**: 30
- Illa **IV**: 219, 219
- ILLA, Jordà (Jordan) de l' (vegeu ISLEJOUR-DAIN)
- ILLA, vescomte d' **IV**: 53
- ILLA, vescomtes d', llinatge (vegeu FENO-LLET, P. de)
- Illa (Isla), vescomtat d' **IV**: 163, 163, 190, 314
- Illa de França **I**: 56 **II**: 56
- Illescas (Illiescas) **I**: 469, 469
- Illetes, les **IV**: 159, 159, 172
- Illueca **I**: 182 **IV**: 338
- Imperi grec, antic (Romania) **II**: 130, 135, 135, 177 **III**: 10, 24, 68, 83, 115, 210, 210, 275, 275, 320, 322, 333, 333, 334, 336, 338, 339, 343, 349, 350, 352, 355, 356, 362, 366, 366, 369, 370, 370, 374, 375, 375, 376, 378, 380, 387, 388, 388, 392, 397, 398, 402, 404, 410, 412, 423, 436 **IV**: 19, 23, 128, 128, 292, 294, 296, 297, 298, 299

- Inca **I**: 160, 164, 165, 165, 166, 187, 187, 188, 188, 193
- INFANTS DE LA CERDA (vegeu ALFONS i FERRAN DE LA CERDA)
- INFATIL·LA (vegeu FATIL·LÀ, EN)
- INNOCENCI (Innocent) III, papa **I**: 15, 17, 19, 52, 61, 62, 64, 65 **II**: 47, 48, 48, 49
- INNOCENCI IV, papa **I**: 161 **III**: 75, 76, 76
- INNOCENCI VI, papa **IV**: 103, 234, 266, 331, 344, 344, 382
- INNOCENTS, sants **II**: 303
- INYIGO ARISTA, rei de Navarra **I**: 102
- IOLANDA, IOLANT (vegeu VIOLANT)
- IOLANDA, Irene **III**: 369
- IORGA, Nicolau **III**: 345, 355
- IRENE, germana de l'emperador Andrònic **III**: 333, 339, 341, 348, 350, 351
- ISAAC, cunyat de Roger de Flor **III**: 341, 341
- ISABEL, filla de Jaume, néta d'Alfons el Benigne **IV**: 38
- ISABEL, filla de Jaume III de Mallorca **IV**: 180
- ISABEL, filla de Joan I **IV**: 339
- ISABEL DE CASTELLA, filla de Sanç IV **III**: 297, 303, 303
- ISABEL DE CASTELLA, promesa de Jaume II **IV**: 67
- ISABEL DE FRANÇA, filla de Sant Lluís, muller de Tibald II **II**: 122, 122
- ISABEL D'IBELIN **III**: 444, 470, 470 **IV**: 218, 229
- ISABEL DE SABRAN, muller de Ferran de Mallorca **III**: 186, 433, 434, 434, 435, 435, 436, 436, 437, 438, 439, 439, 440, 442 **IV**: 128, 128
- ISABEL DE VILLEHARDOUIN **II**: 135, 135 **III**: 400, 430, 431, 431, 432, 433, 439
- Isaïes **I**: 502, 502
- Ischia (Iscla, Iscle) **II**: 241, 241 **III**: 200, 200, 202, 203, 203, 209, 262, 280, 280
- ISHAC MELEK (XEMELIC) **III**: 374, 374
- ISLA, Perrí de la (vegeu PERRÍ DE LA ILLA)
- Isla (vegeu Illa)
- ISLE-JOURDAIN (Jordà de l'Illa), comte **II**: 207 **III**: 222 **IV**: 247
- ISMAEL **IV**: 211
- ISMAIL II **IV**: 32, 363
- Isola (Isuela), riu **I**: 31, 103, 103, 404 **II**: 57
- ISOP **III**: 476, 476
- ISOR, Miquel Peris (segurament ISUERRE, Miquel Pérez) **I**: 333, 333
- Isor **I**: 414
- ISPAN, bisbe de Sogorb **I**: 61
- Israel **II**: 182 **III**: 106, 106, 111 **IV**: 32
- ISUERRE, Miquel Pérez (vegeu ISOR, Miquel Peris)
- Isuela (vegeu Isola)
- Itàlia **II**: 125, 232 **III**: 38, 68, 81, 329, 369, 424 **IV**: 49, 51, 52, 90, 135, 315, 382
- IÚSUF (JUCEF) I, rei de Granada **IV**: 32, 32, 121, 247
- IVANYES, Gonçalvo (vegeu IBÁÑEZ, G.)
- IVARS, Andreu **IV**: 405
- ÍXAR (vegeu HÍXAR)
- Jabaloyas **II**: 247
- Jaca **I**: 69, 84, 94, 96, 112, 267 **III**: 151, 151, 152, 153, 153, 165, 165, 167, 168, 281 **IV**: 84, 84, 101, 131, 396
- JACME (vegeu JAUME)
- JACOB **IV**: 211, 211
- JACOB, Yves **IV**: 391
- JACOB BEN ÀCIA (BEN ACIA) (potser un dels germans Ben Muzni) **III**: 70, 71, 211, 415, 416, 417, 418, 425
- JACOBY, David **III**: 367, 367, 374, 397, 399, 400
- Jaén (Jaiént) **I**: 518 **II**: 48, 52, 54, 141, 169 **III**: 42
- Jafa d'Agramunt, Ramon **I**: 124, 124
- JAI, capellà de la reina Teresa **IV**: 38, 38, 72
- JAIENT (vegeu ABEN-JOMAIL ZEIAN)
- Jaiént (vegeu Jaén)
- Jaix, Jais (vegeu Acireale)
- Jalón, riu **I**: 98 **IV**: 42, 279, 279
- Jana, la **III**: 36
- JANVILLA, Nicolau de, comte de Terranova **IV**: 120, 120, 121, 130, 130, 174, 174, 217, 248, 277, 277, 293, 293

- JAQUERIA, Boneto (vegeu ZACCARIA, Benedetto)
- JAQUES (vegeu SANÇ, Jaques)
- Jarafuel (vegeu Xarafull)
- JAUFRE (vegeu *Llibre de Jaufre*)
- JAUME I, el Conqueridor **I**: 7, 8, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 47-528 **II**: 7, 8, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 28, 33, 33, 34, 34, 40, 42, 43, 43, 44, 46, 47, 54, 54, 58, 67, 67, 68, 68, 69, 69, 70, 70, 71, 72, 73, 73, 74, 74, 75, 75, 76, 76, 77, 77, 78, 78, 80, 80, 81, 81, 82, 83, 83, 84, 85, 86, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 100, 101, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 108, 109, 109, 110, 110, 111, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 120, 121, 121, 122, 122, 123, 123, 124, 124, 125, 132, 136, 137, 137, 138, 138, 139, 139, 140, 140, 141, 141, 142, 143, 144, 144, 145, 145, 146, 147, 147, 149, 152, 152, 153, 153, 159, 160, 166, 167, 170, 180, 207, 229, 262, 267, 281, 296, 304, 310, 311, 317, 338, 355, 358, 382, 383 **III**: 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 22, 24, 24, 25, 26, 28, 30, 30, 31, 31, 32, 33, 33, 34, 35, 36, 36, 37, 38, 38, 39, 41, 41, 42, 42, 43, 44, 44, 45, 45, 46, 47, 48, 49, 49, 50, 51, 56, 57, 58, 58, 59, 60, 61, 61, 62, 63, 63, 64, 65, 65, 66, 66, 67, 67, 69, 73, 73, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 86, 89, 102, 107, 134, 164, 181, 208, 222, 230, 278, 279, 291, 314, 315, 320, 404, 405, 483 **IV**: 7, 11, 19, 29, 36, 43, 79, 116, 122, 122, 143, 145, 146, 149, 162, 169, 169, 172, 220, 241, 252, 261, 286, 352
- JAUME II, el Just **I**: 12, 36, 110 **II**: 112, 125, 164, 186, 195, 214, 217, 217, 218, 218, 250, 257, 262, 296, 346, 387 **III**: 13, 15, 25, 25, 32, 39, 40, 41, 49, 55, 59, 79, 79, 134, 134, 167, 167, 168, 169, 170, 170, 171, 172, 172, 173, 174, 174, 175, 176, 177, 178, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 191, 193, 196, 196, 199, 200, 203, 204, 205, 205, 207, 207, 208, 209, 210, 230, 232, 244, 245, 257, 258, 259, 259, 260, 261, 261, 262, 263, 263, 264, 269, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 290, 292, 292, 293, 294, 295, 295, 296, 297, 297, 298, 298, 299, 299, 300, 301, 302, 303, 303, 304, 305, 306, 307, 307, 308, 309, 310, 310, 311, 311, 312, 313, 313, 314, 314, 315, 315, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 329, 339, 349, 357, 358, 358, 370, 370, 373, 375, 375, 380, 382, 388, 389, 392, 393, 394, 394, 395, 401, 404, 404, 405, 405, 406, 407, 408, 408, 413, 423, 423, 424, 427, 428, 428, 438, 441, 444, 444, 457, 458, 459, 464, 464, 466, 467, 469, 470, 471, 474, 475, 476, 479, 482, 483, 484, 485, 485, 486, 487, 487, 488, 488, 489, 490, 491, 491, 493, 499 **IV**: 12, 13, 14, 15, 16, 19, 25, 34, 34, 35, 36, 37, 37, 38, 39, 40, 41, 41, 42, 42, 43, 43, 44, 44, 45, 45, 46, 46, 47, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 56, 56, 57, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 65, 66, 67, 67, 68, 69, 70, 70, 72, 72, 73, 73, 74, 75, 76, 79, 84, 90, 91, 103, 107, 113, 116, 117, 118, 125, 125, 126, 127, 127, 128, 128, 129, 129, 134, 136, 144, 150, 152, 155, 155, 159, 161, 185, 185, 203, 208, 218, 235, 237, 240, 240, 247, 260, 273, 276, 330, 338, 347, 347, 379
- JAUME, arquebisbe de Neopàtria **IV**: 246
- JAUME, comte de Salona, fill d'Alfons Frederic **III**: 401, 401
- JAUME (JACME), comte d'Urgell, fill d'Alfons el Benigne **III**: 488 **IV**: 13, 21, 32, 38, 38, 83, 84, 91, 97, 97, 102, 103, 103, 116, 130, 137, 137, 138, 139, 139, 140, 141, 142, 142, 177, 177, 178, 179, 189, 191, 194, 196, 198, 201, 202, 205, 208, 210, 211, 213, 215, 218, 219, 224, 225, 226, 229, 230, 233, 252, 253, 254, 255, 261, 261, 263, 267, 267, 268, 268, 270, 337, 348, 367, 368, 381
- JAUME II el Dissortat, comte d'Urgell **I**: 118
- JAUME, fill del rei àrab de Mallorca **I**: 182

- JAUME II**, rei de Mallorca **I**: 112, 221, 424, 424, 425, 425, 426, 428, 429, 431, 431, 433, 435, 438, 447, 438, 447, 455, 465, 472, 486, 487, 487, 495, 501, 516, 524, 526, 527 **II**: 16, 110, 123, 162, 162, 180, 229, 265, 266, 266, 267, 267, 268, 269, 269, 270, 270, 271, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 279, 279, 280, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 290, 292, 292, 293, 299, 300, 304, 305, 306, 310, 311, 311, 312, 323, 326, 326, 380, 380, 381 **III**: 11, 25, 31, 31, 40, 40, 50, 56, 57, 60, 63, 69, 82, 83, 84, 84, 85, 88, 93, 93, 137, 157, 168, 168, 170, 171, 172, 178, 179, 198, 199, 199, 212, 213, 213, 215, 216, 216, 217, 247, 249, 251, 252, 252, 253, 254, 254, 255, 257, 264, 268, 277, 282, 283, 284, 285, 304, 305, 306, 309, 310, 310, 370, 370, 376, 377, 377, 394, 394, 404, 406, 408, 421, 421, 422, 423, 423, 427, 428, 433, 469, 469, 483 **IV**: 19, 38, 88, 91, 112, 122, 122, 123, 124, 124, 125, 125, 126, 126, 133, 146, 155, 155, 161, 169, 169, 185
- JAUME III**, rei de Mallorca **I**: 187 **II**: 267 **III**: 11, 18, 25, 305, 306, 306, 435, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 444, 469, 470, 470, 482, 483, 483, 484, 488, 492, 492 **IV**: 18, 19, 20, 21, 38, 38, 45, 98, 104, 112, 112, 113, 113, 114, 115, 115, 116, 116, 117, 117, 118, 119, 119, 120, 120, 121, 121, 122, 126, 128, 128, 129, 129, 130, 130, 131, 131, 132, 132, 133, 133, 134, 134, 135, 135, 136, 137, 137, 138, 139, 139, 140, 140, 141, 141, 142, 143, 144, 146, 146, 147, 148, 148, 149, 150, 150, 152, 153, 154, 154, 156, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 162, 163, 164, 164, 165, 165, 166, 167, 169, 174, 175, 176, 176, 177, 178, 179, 179, 180, 181, 181, 182, 184, 185, 186, 186, 189, 192, 192, 194, 195, 197, 197, 198, 198, 199, 205, 205, 206, 206, 207, 208, 209, 211, 213, 214, 215, 215, 217, 217, 218, 218, 219, 220, 220, 221, 221, 222, 222, 223, 224, 225, 225, 226, 226, 228, 228, 229, 230, 230, 231, 232, 233, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 239, 240, 240, 241, 241, 242, 242, 243, 244, 244, 245, 245, 247, 248, 248, 249, 249, 250, 255, 256, 256, 257, 257, 258, 259, 259, 262, 274, 290, 291, 337, 348, 402
- JAUME IV**, rei nominal de Mallorca **IV**: 38, 129, 129, 151, 339, 340, 398, 401, 402, 402, 405
- JAUME**, Sant **I**: 47 **IV**: 33, 34, 34
- JAUME D'ARAGÓ**, fill de Jaume II el Just **III**: 404, 404, 487, 487, 499 **IV**: 12, 13, 14, 16, 34, 35, 35, 37, 39, 40, 40, 41, 41, 42, 42, 73, 76, 87, 170
- JAUME D'ARAGÓ**, fill natural de Jaume II **IV**: 68, 68, 202, 208, 208, 224, 233
- JAUME BERNAT III**: 313, 313
- JAUME DE CASTELLA**, fill d'Alfons X el Savi **I**: 404, 481, 481, 512, 512, 514 **II**: 140
- JAUME DE MALLORCA**, fill de Jaume II de Mallorca **II**: 267, 267, 268, 271, 274, 276, 278, 279, 279 **III**: 25, 25, 40, 40, 247 **IV**: 126, 126
- JAUME PERE**, fill natural de Pere el Gran **II**: 158, 199, 199, 200, 201, 202, 207, 211, 211, 212, 212 **III**: 96, 96, 99, 117, 118, 122, 122, 130, 131, 132, 133, 133, 314, 314
- JAUME SÀNXYZ I**: 164
- Javalambre I**: 293
- JAVIERRE MUR**, Àurea Lucinda **II**: 122 **III**: 309 **IV**: 105, 400, 403
- JEHEL**, Georges **II**: 124 **III**: 76
- Jerez de la Frontera IV**: 329
- Jerusalem II**: 136 **III**: 39 **IV**: 314, 337, 381
- Jijel** (Ciger, Giger) **III**: 102, 102, 103, 150
- Jiloca**, riu **I**: 89, 95
- JIMÉNEZ ALCÁZAR**, Juan Francisco **II**: 141 **III**: 86 **IV**: 321
- JOAN I IV**: 53, 290, 290, 308, 314, 315, 322, 326, 339, 349, 362, 362, 366, 379, 379, 380, 400, 400, 403, 403, 405, 406, 407, 411
- JOAN**, Arnau, jurista **IV**: 319, 319

- JOAN, comte d'Armanyac **IV**: 314, 403, 403
 JOAN, comte d'Empúries **IV**: 112, 240, 372, 400, 400, 406, 406, 411, 411
 JOAN I de Borbó, comte de la Marche (Marca) **IV**: 391, 391
 JOAN, comte de Prades **IV**: 360, 372, 373, 374, 381, 381, 382
 JOAN, duc de Brabant **II**: 281, 281
 JOAN VI Cantacuzenos, emperador de Constantinoble **IV**: 298, 298, 299
 JOAN V PALEÒLEG, emperador de Constantinoble **IV**: 298, 300
 JOAN PALEÒLEG, marquès de Montferrat **IV**: 129, 129, 180
 JOAN XXII, papa **III**: 305, 306, 471 **IV**: 61, 62, 70, 90, 93, 128
 JOAN Sense Terra, rei d'Anglaterra **II**: 48, 48
 JOAN I, rei de de Castella **IV**: 25, 327, 330, 330, 339, 348, 349, 393, 394, 396, 397, 398, 403, 404
 JOAN II el Bo, rei de França **IV**: 25, 135, 224, 224, 290, 301, 301, 330, 336, 343, 348, 361
 JOAN de Brienne, rei de Jerusalem **I**: 481, 481 **III**: 83
 JOAN II l'Àngel, senyor de Tessàlia **III**: 396, 396, 397, 400
 JOAN ASSAN III, tsar de Bulgària **III**: 333, 333, 334, 347, 347, 348
 JOAN D'ANJOU, fill de Carles II **III**: 444
 JOAN D'ARAGÓ, fill de Jaume II, arquebisbe de Toledo **III**: 469, 489, 489, 494, 494, 495, 495, 499, 502, 503, 505 **IV**: 35, 35, 41, 61, 76, 76, 77, 84, 85, 85, 93
 JOAN D'ARAGÓ, fill d'Alfons III el Benigne, comte de Dènia **IV**: 16, 17, 18, 25, 32, 83, 87, 103, 106, 108, 109, 109, 110, 110, 111, 111, 114, 179, 246, 246, 289, 289, 319, 329, 329, 333, 335, 343, 347, 351, 351
 JOAN D'ARAGÓ, fill natural de Pere II el Gran **II**: 199
 JOAN D'ARAGÓ, fill de Pere III **IV**: 103, 274
 JOAN ARBERT (ALBERT) **II**: 253, 253
 JOAN DE CASTELLA, fill d'Alfons X el Savi **I**: 404, 481, 481, 512, 512, 514 **II**: 140 **III**: 297, 299
 JOAN DE CASTELLA, fill natural d'Alfons XI de Castella **IV**: 330
 JOAN DE CASTELLA, fill de Sanç IV de Castella **IV**: 36
 JOAN DE LA CERDA, fill de Lluís d'Espanya **IV**: 251, 330, 330
 JOAN EVANGELISTA, Sant **III**: 344, 345, 345, 386
 JOAN (JOHAN) JAUME, cirurgià **I**: 484, 484
 JOAN MANUEL, fill de l'infant Manuel **II**: 110 **III**: 40, 40, 41 **III**: 49, 299, 299, 311, 314, 490, 490, 494, 494 **IV**: 18, 36, 36, 106, 107, 107, 108, 108, 109, 206, 286, 387, 395, 396
 JOAN DE SICÍLIA, fill d'Alfons Frederic **III**: 401, 401
 JOAN DE SEPTIMO, Fra **III**: 484
 JOANA I, reina de Nàpols, muller de Jaume IV de Mallorca **IV**: 129, 129, 402, 405, 405
 JOANA D'ARAGÓ, comtessa d'Empúries **IV**: 112, 112, 238, 238, 240, 240, 245, 245, 265, 311, 372, 400, 400, 406, 406, 411
 JOANA (JOHANA) D'ARAGÓ, filla de Jaume II (vegeu VIOLANT)
 JOANA D'ARAGÓ, filla de Joan I **IV**: 403, 403, 405
 JOANA DE FRANÇA, filla de Lluís le Hutin **IV**: 86
 JOANA, filla de Carles V de França **IV**: 274
 JOANA DE NAVARRA **IV**: 86
 JOANA DE PONTHEIU, muller de Sant Ferran **II**: 54, 54
 JOANA DE TOLOSA, filla de Ramon VII de Tolosa **II**: 43, 43
 JOANA DE VALOIS **IV**: 400, 400
 JOCA, Pere de (vegeu JOSA, P. de)
 JOFRÉ, Arnau **IV**: 235, 236
 Joiosa Guardia (Gioiosa Guardia), castell de **IV**: 52, 52
 Joncs, port de **IV**: 299, 300

- JONES, Michael **IV**: 391
 Jònica, mar **III**: 231
 Jòniques, illes **III**: 275
 Jonquera, la **II**: 278, 278, 279, 279, 295, 296, 316, 316, 331, 374, 374, 376, 377 **III**: 60, 250 **IV**: 120, 191, 198, 198
 JONQUERES (CONQUERES), Tomàs **I**: 491, 492, 493, 494
 Jorba, **IV**: 187, 204
 JORDAN, William Chester **III**: 125
 JORDI, Sant **I**: 179, 179, 292 **III**: 343, 358, 358, 360, 367, 367, 457
 JOSA, Eixiverre de **III**: 328, 328
 JOSA, Pere de, lo Blanc **II**: 158, 158
 Josa **IV**: 199
 Jou, coll de **IV**: 231
 Jovals **IV**: 219
 JUANA MANUEL, muller d'Enric de Trastàmara **IV**: 395, 396, 396
 JUDIT DE WELP **II**: 19, 58
 JUGIE, Guillem de la **IV**: 344, 344, 346, 347, 347, 348, 349, 350, 359
 JUGIE, Pierre **IV**: 359
 Juià, castell de **IV**: 203
 JULIÀ VIÑAMATA, Josep Ramon **I**: 173 **IV**: 402
 JULIÀ l'Apòstata, emperador **I**: 179
 Jumella (Jumilla) **IV**: 76, 78, 145, 338, 350, 350, 351
 Juneda **I**: 244 **II**: 319
 JUNYENT, Eduard **I**: 202
 Justícia d'Aragó (vegeu PÉREZ, Pere; PÉREZ, Joan; PINA, Martí Pérez de)
- KAGAY, Donald J **I**: 71, 514 **II**: 102 **III**: 93, 276 **IV**: 353, 365, 379
 KAMP, Norbert **II**: 125
 KANTOROWICH, Ernst H. **III**: 72
 KAPPLER, René **III**: 324
 Kermian **III**: 343
 KIESEWETTER, Andreas **III**: 83
 KINKADE, Richard Paisley **II**: 110
- KLÜPFEL, Ludwig **I**: 515 **II**: 217, 381 **III**: 214, 255, 264, 269, 271, 278, 281, 282, 284
 KÖHLER, Gustav **II**: 132
 KYRIAKIDIS, Savvas **III**: 338
 Kytnos **III**: 210
- LA FIÈRE, Rodolf **IV**: 246
 LA MANTIA, Giuseppe **III**: 230, 258, 261 **IV**: 64, 402
 LACARRA Y DE MIGUEL, José María **I**: 120, 230 **II**: 36, 42 **IV**: 360, 363, 365, 366, 392
 Lacasta **I**: 58
 LACEYT ABUCEIT, rei sarraí de València (vegeu ABU ZEID ABDERRAHMAN)
 Lacònia **III**: 335
 LADISLAU, duc de Polònia **II**: 33
 LADRÓ, don, fill del vell **I**: 91, 91, 95, 98, 105, 105, 149, 149, 183, 213, 319, 319, 376 **II**: 80, 81, 86
 LADRÓ, el vell (PEDRO LADRÓN) **I**: 57, 57, 58, 91, 105, 105
 LADRÓN, Toda **I**: 470
 LADRÓN DE VIDAURE, Pedro **I**: 91
 LAFUENTE GÓMEZ, Mario **IV**: 280, 316, 358, 367, 379
 LAGARDÈRE, Vincent **II**: 79
 LAGRANGE, Jean de, abat de Fécamp **IV**: 366, 366
 Laí (LAÍNEZ), Rotlà **I**: 154, 154
 LAIOU, Angeliki E. **III**: 332, 429
 LALIENA CORBERA, Carlos **I**: 53, 69, 87, 359
 LALINDE ABADÍA, Jesús **IV**: 42, 99
 LAMBERT, Aimé **I**: 63
 Lampsaki (Passàquia) **III**: 348, 348
 LANAIA (NAJA), Pere (Pedro la) **IV**: 235, 235
 Lanaja **I**: 80
 LANÇALOT **II**: 355 **III**: 101, 230, 242, 243
 LANCIA, Bartomeu (Bartholomeo) **II**: 127, 127
 LANCIA, Blanca **II**: 126 **III**: 38, 73, 81
 LANCIA, Galiotto **II**: 133, 133, 134, 134

- LANCIA, Galvany **II**: 126, 126, 127, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 133, 134, 134 **III**: 81
- LANCIA, Jordà (Giordano) **II**: 127, 127
- LANCIA (vegeu LLANÇA)
- LANÇRAT (vegeu AL-AZRAC)
- LANDINGHAM, Marta van **II**: 182, 277 **III**: 39
- Langa del Castilla **I**: 490
- LANGLOIS, Charles Victor **II**: 110, 291 **III**: 81
- LANZ, Karl F. W. **III**: 19
- Lapola, barri de Càller **III**: 481, 481 **IV**: 62, 62
- LARA, infants de **I**: 30
- LARA, llinatge **II**: 84
- LARA, Isabel de **IV**: 329
- LARA, Joan Núñez de **II**: 227, 227, 228, 242, 242, 243, 243, 245, 246, 246, 246, 247, 258, 259
- LARA, Joana de **IV**: 108
- LARA, Nuno Gonçalves de **I**: 481, 481, 482, 518 **II**: 140, 140, 141, 141, 142
- LARA, Sança Núñez de **I**: 59, 79 **II**: 42
- Larmita, cap (vegeu Arma, cap de l')
- LARRIBA BACIERO, Manuel **IV**: 398
- Lates (Llates) **I**: 17, 53, 346, 346 **II**: 44, 44
- LATINI, Brunetto **II**: 182, 199
- Latzaura (Lautzara, Zàgorje, Bulgària) **III**: 333, 333, 347, 347, 367, 368
- Lautrec **IV**: 346
- Lavaix **IV**: 144
- LAVÀNIA, Albert (UMBERT, misser) **I**: 460, 460, 461, 523, 526
- Lecce (Lix) **III**: 209, 209
- LECOY DE LA MARCHE, Albert **II**: 28, 266, 270, 274, 298, 370 **III**: 84, 264, 310 **IV**: 112, 122, 129, 130, 131, 135, 136, 137, 141, 152, 154, 157, 163, 164, 165, 171, 207, 217, 237, 238, 239, 250, 402
- LECUPPRE, Gilles **IV**: 247
- LEDESMA RUBIO, María Luisa **I**: 58
- Ledón (vegeu Lledó)
- Leges Palatinae* de Mallorca **IV**: 236
- LEET (ELET), Martí (Martín) de **IV**: 274, 274
- LEET, Pedro Martínez de **I**: 233
- LEIANI (LAHIENI) **III**: 409, 409
- Leicester, comtat de **I**: 56
- LEMA PUEYO, José Àngel **II**: 36
- Lemnos (vegeu Estalimene)
- Lenti (vegeu Lentini)
- LENTÍ, Alemany de **II**: 207
- LENTINI, Alaimo (Alinep, Alaime) de, capità de Messina **II**: 195, 195, 196, 198, 198, 249, 384 **III**: 90, 90, 132, 173, 173, 176, 177, 206, 207
- LENTINI, Riccardo di **III**: 437
- Lentini (Lentí) **III**: 325, 325, 473, 473 **IV**: 408
- León (vegeu Lleó)
- LEONOR (vegeu ELIONOR)
- LEOPOLD VII, duc d'Àustria **II**: 53
- Lers (vegeu Llers)
- Lesignan **II**: 280
- Leucata, cap de **III**: 265, 265, 267 **IV**: 248
- Leuques (Leuca, Santa Maria di Leuca), cap de les **III**: 192, 192, 209, 209, 263, 393 **IV**: 24, 297, 297
- LEVÍS, Gastó de **IV**: 119, 119
- LEVÍS, Joan I **IV**: 119
- LEVIS, Joan II de, senyor de Miralpeix **IV**: 119
- LEVY, Emil **I**: 509
- Liber Maiolichinus de gestis Pisanorum illustribus* **II**: 79
- Libre de los fechos et conquistas del Principado de Morea* **II**: 438
- Libourne, tractat de **IV**: 395
- LEYET, Maria, muller d'Artal Luna, el jove **I**: 453
- LIÇANA, Ferrís (probablement Marc Ferrís, germà de Ferran Sànxez Castre) **I**: 493, 493, 494, 495
- LIÇANA, Ferrís de **I**: 415, 415, 419, 419, 421, 421, 422, 455, 455, 456, 456, 457, 458, 458
- LIÇANA, Marc Ferrís de, **I**: 493
- LIÇANA, Roderic (Rodrigo) de **I**: 19, 39, 42, 57, 57, 65, 65, 67, 68, 68, 69, 69, 70, 71, 72, 73, 81, 84, 98, 99, 101, 103, 105, 118,

- 187, 187, 196, 203, 229, 229, 231, 233, 236, 245, 251, 274, 276, 278, 303, 322, 322, 356, 356, 359, 359, 360, 361, 361, 362, 363, 366, 367, 369, 370, 386, 391, 391, 415 **II**: 49
- Liçana **I**: 69, 71, 71, 455, 456, 456, 457, 458, 459, 493
- Licata **III**: 326, 334, 334, 473 **IV**: 408, 409
- Licosa **II**: 235, 251
- Ligúrgia, port de la **I**: 245
- Liminyana, castell de **IV**: 78
- LIMONGES (LLIMOTGES), Renau de, jutge de Messina **II**: 206, 208
- Limoux **III**: 302
- Linezola (vegeu Linyola)
- LINEHAN, Peter **I**: 360
- Linyola (Linesola) **I**: 114, 117, 117, 118, 118
- Lió (Lleó) del Roine **I**: 500, 500, 501, 503, 507, 510 **II**: 17, 132, 139, 139, 222 **III**: 56, 56, 61
- LIONOR (vegeu ELIONOR)
- LIORI, Gil Roís de **IV**: 240, 240
- Lípari, illes (vegeu Eòlies, illes)
- Líper, illa de **III**: 165, 166, 166, 183, 188
- Liri, riu **II**: 126
- Liuror **I**: 510
- Lix (vegeu Lecce)
- Lizaba (vegeu Liçana)
- Llacuna **IV**: 60
- LLADONOSA PUJOL, Josep **I**: 166, 501
- LLADRERA, Arnau **IV**: 197, 198
- LLADRÓ, Maria **IV**: 69, 255
- Llafranc **III**: 234
- Llagostera **II**: 355 **IV**: 98, 311
- LLANÇA, Conrad (Corral) **II**: 226, 227, 236 **III**: 14, 15, 50, 51, 51, 52, 53, 54, 69, 70, 71, 71, 78, 165, 175, 185, 254, 257, 330 **IV**: 69
- LLANÇA, Corral, tutor de Rogeró de Llúria **III**: 410, 411, 418, 419, 420, 421
- LLANÇA, Manfred (Manfrè) **II**: 235 **III**: 165, 165, 166, 178
- LLANÇA, Margarida **III**: 14, 51, 51, 165
- LLANÇA (vegeu també LANCIA)
- Llançà **II**: 331 **IV**: 197, 248
- LLANÇOL, Sibil·la **IV**: 277
- Llates (vegeu Lates)
- Llavaneres, torre de les **II**: 100 **III**: 257, 260
- LLEBIÀ (LLIBIÀ), Pere de **III**: 289, 289, 468, 468
- Lledó, es (Ledón, Ezledo) **IV**: 14, 41, 41
- Lleida **I**: 42, 58, 62, 63, 67, 69, 70, 73, 73, 77, 78, 79, 81, 86, 89, 90, 91, 95, 103, 107, 107, 108, 109, 111, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 123, 127, 139, 166, 201, 201, 216, 217, 218, 223, 231, 244, 245, 251, 252, 262, 270, 289, 290, 290, 291, 328, 331, 335, 353, 387, 407, 409, 418, 418, 419, 420, 420, 422, 454, 456, 456, 457, 459, 465, 467, 471, 480, 490, 491, 495, 498, 501, 513, 514, 514, 515, 515, 516, 517, 518, 518, 519, 519, 525 **II**: 10, 34, 34, 36, 38, 40, 40, 41, 43, 81, 81, 82, 83, 83, 85, 149, 157, 157, 158, 161, 161, 262, 262, 263, 263, 294, 314, 315, 316, 347 **III**: 62, 70, 168, 168, 267, 268, 289, 295, 352, 494 **IV**: 18, 61, 77, 89, 90, 99, 100, 101, 101, 106, 106, 111, 116, 128, 169, 187, 191, 193, 203, 219, 230, 230, 231, 235, 235, 249, 252, 253, 260, 269, 270, 316, 322, 336, 340, 350, 357, 358, 359, 366, 369, 388, 398
- Lleida, bisbe (vegeu ALBALAT, Pere d'; COLLOM, F.; ERILL, Berenguer; MONTCADA, Guillem de; SESCOMES, Arnau)
- Lleida, sacristà de (vegeu SARROCA, Jaume; SARROCA, Pere)
- Llèmena, vall de **II**: 350
- Llenguadoc **II**: 56 **III**: 27, 40, 69, 154, 219, 222, 265, 265, 273, 277, 302, 302 **IV**: 117, 167, 167, 224
- Lleó **I**: 200, 469 **II**: 33, 54, 217 **III**: 311, 315 **IV**: 341
- Lleó (Beó), prop d'Eslida **I**: 396, 396
- Lleó, golf de **III**: 289
- Lleó, torre de Càller **IV**: 65
- Lleó (vegeu Lió del Roine)
- LLEONART, Josep **I**: 26
- Llers (Lers) **II**: 330, 331, 331, 332, 332
- Llevant **III**: 368

- LLIBIÀ (vegeu LLEBIÀ)
Llibre antic d'Ordinacions d'Alzira **I**: 368
Llibre de la conquesta de València **III**: 32
Llibre de les conquestes de Sicília **II**: 182
Llibre de la presó de Mallorca **III**: 32, 33, 33, 35
Llibre del Repartiment de Mallorca **I**: 176, 191, 323 **III**: 35
Llibre del Repartiment de València **I**: 339, 366
 Llibreny **III**: 42
 LIMOTGES, Renau (vegeu LIMONGES, Renau)
 Llinars **II**: 372
 Lliria **I**: 291, 321, 345, 360, 361, 387, 485, 521, 521 **III**: 35 **IV**: 18, 79, 102, 108, 109, 110, 110, 111, 378, 378
 Llitera, la **IV**: 49, 260
 Llivia **IV**: 230, 242, 243, 244
 LOBERA, Pero (vegeu LOBERA, Pere)
 Llobregat, regió del **III**: 353, 358 **IV**: 391
 Llobregat, cap **II**: 79, 368 **IV**: 143, 143, 146, 173, 355
 Llobregat, riu **II**: 156, 157, 157 **IV**: 307
 Llobregat, riu **I**: 125
 Llombai **III**: 35 **IV**: 145, 338
 LLOMBARDA, Joan **IV**: 322, 322
 Llombardia (Lombardia) **II**: 128 **III**: 89, 125, 154, 369, 401, 402, 403, 409, 471 **IV**: 90, 361
 LLOMPART, Gabriel **IV**: 165
 Llop, rei (vegeu ABU ABD ALLAH MUHAMMAD IBN SAID IBN MARDANIS)
 LLOPIZ, Pere (Pero) **III**: 355
 LLOR, Bernat de (vegeu DESLLOR, B.)
 Llorca (Lorca) **I**: 433, 433, 434, 451 **III**: 42, 314, 314
 Llorenç **I**: 112 **IV**: 78
 LLORET, governador d'Eivissa **III**: 264
 Lloret **II**: 332 **IV**: 98
 LLÒRIA, Beatriu de **IV**: 102
 LLÒRIA, Joan Alfons de **IV**: 97
 LLÒRIA, Jofredina de **IV**: 98
 LLÒRIA, Sibília de **IV**: 98
 Llosa, la **II**: 312
 Llosa de la Plana, la **IV**: 366, 366
 Lloseta, de Mallorca **I**: 188
 Llotja, plaça de la, a Palma **I**: 192
 LLUC, Sant **I**: 502
 Lluçà, baronia de **IV**: 163, 314, 340
 Lluçena **I**: 222
 Llucmajor **I**: 165 **IV**: 20, 98, 218, 272, 291
 LLUÍS EL BONDADÓS (o Piadós), emperador d'Alemanya **II**: 19, 58
 LLUÍS VIII, rei de França **I**: 75, 75 **III**: 212
 LLUÍS IX, Sant Lluís, rei de França **I**: 153, 480, 481, 481, 487, 487 **II**: 43, 43, 44, 122, 124, 124, 135, 149, 181, 181 **III**: 66, 73, 73, 74, 75, 77, 81, 83, 85, 86, 101, 101, 116, 125, 125, 139, 139, 155 **IV**: 329, 329
 LLUÍS X, le Hutin, rei de França
 LLUÍS D'ANJOU **IV**: 311, 314 (hi ha un Anjou, Lluís, que deu ser el mateix)
 LLUÍS D'ANJOU **IV**: 339
 LLUÍS DE LA CERDA (LLUÍS D'ESPANYA), príncep de les Illes Afortunades **IV**: 246, 246, 247, 251, 251, 330
 LLUÍS DE MARSELLA, Sant **II**: 386 **III**: 212, 212, 282, 282, 283, 305, 306, 321
 LLUÍS DE NAVARRA, germà de Carles el Malvat **IV**: 348, 348, 369, 369, 370
 LLUÍS DE SICÍLIA **IV**: 98
 LLUÍS EL PIADÓS (vegeu LLUÍS EL BONDADÓS
 LLÚRIA (LÒRIA, LLÒRIA), Alfons Roger de **IV**: 97, 97, 100, 144, 144, 147, 153, 153, 157, 176, 283, 283, 313, 313, 323, 323
 LLÚRIA (LÒRIA), Amigutxo de **III**: 411
 LLÚRIA, Beatriu de **III**: 51, 51 **IV**: 70
 LLÚRIA, Carlet (Carlot) **III**: 52, 52, 409, 410, 411
 LLÚRIA, Estefania de **IV**: 202
 LLÚRIA, Hilària de **III**: 51
 LLÚRIA, Joan de **III**: 268, 269
 LLÚRIA, Jofredina de, muller d'Ot de Montcada **III**: 51 **IV**: 72, 121
 LLÚRIA, els **III**: 408
 LLÚRIA, Margarida de **IV**: 120
 LLÚRIA, Roger de **I**: 473 **II**: 16, 24, 186, 207, 227, 236, 236, 237, 238, 238, 239, 241, 249, 249, 250, 251, 251, 252, 253, 254,

- 255, 256, 257, 342, 343, 360, 362, 362, 363, 365, 366, 367, 367, 368, 368, 369, 370, 377, 379, 380, 380, 384 **III**: 14, 15, 17, 50, 51, 51, 52, 132, 133, 133, 134, 135, 136, 141, 142, 142, 143, 144, 144, 145, 146, 147, 148, 148, 165, 165, 166, 166, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 199, 200, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 209, 210, 211, 211, 212, 232, 232, 240, 244, 245, 246, 249, 252, 253, 254, 255, 257, 260, 265, 266, 266, 267, 268, 269, 274, 274, 275, 275, 276, 276, 277, 278, 279, 279, 280, 280, 283, 284, 285, 288, 289, 289, 294, 295, 299, 299, 300, 301, 307, 309, 310, 310, 409, 410 **IV**: 97, 98
- LLÚRIA, Rogeró de, fill de Margarida Llança **III**: 51
- LLÚRIA, Rogeró de, fill de Saurina d'Entença **III**: 52, 52, 409, 410, 411
- LLÚRIA, Rogeró (Francesc), nét de Roger de Llúria **III**: 410, 410
- LLUSÀ, Bernat de **I**: 140
- Llutxent (Lugent, Luixent) **I**: 24, 522, 522 **II**: 144 **IV**: 157, 382
- Loarre **I**: 64, 96, 96
- LOAYSA, Jofre **I**: 428, 428
- LOAYSA, Joan Garcia de **III**: 314
- LOBERA, Joan de **IV**: 274, 274, 275
- LOBERA, Marquesa (filla de Pere Lobera) **I**: 148
- LOBERA (LLOBERA), Pere (Pero) **I**: 148, 148, 374, 374
- Locaibe **III**: 35
- LODEVA (LODÈVE, LODERVA, LODERNA), Guillem de **II**: 345, 346 **III**: 231, 231, 234, 235, 236, 237
- LOENERTZ, Raymond-Joseph **IV**: 90
- LO FORTE SCIRPO, Maria Rita **IV**: 408, 409
- LOFREIRE, Radulf **IV**: 246
- LOGRAN, Martin de **III**: 333, 335
- Logudor (Logudoro) **IV**: 203, 315, 327, 327
- Logronyo **II**: 227, 229, 240 **IV**: 358, 393
- Logudoro (vegeu Logudor)
- LOMBERRE, Pero Ximénez de (vegeu LUMBIERRE, P. X.)
- LOP ORTIZ **I**: 520
- LOPE DÍEÇ DE HARO, de Biscaia **I**: 229, 229, 235, 235, 239, 240
- LOPE SÀNXEZ, mestre del Temple **I**: 434, 434, 438, 439
- LÓPEZ, Elvira **IV**: 153
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos **IV**: 274, 286, 315, 374
- LÓPEZ, Martí **I**: 95, 95
- LÓPEZ, Martín, missatger **IV**: 334
- LÓPEZ, Roberto S. **II**: 174 **III**: 385
- LÓPEZ BONET, Josep Francesc **IV**: 303, 316
- LÓPEZ DE CONCUDE, Elvira **IV**: 82
- LOPÉZ DE LUNA, Pedro **I**: 58
- LÓPEZ DE MENESES, Amada **IV**: 236, 282
- LÓPEZ ELUM, Pedro **I**: 89, 218, 223, 269, 272, 321, 389 **II**: 69, 111
- LÓPEZ PÉREZ, María Dolores **IV**: 136, 148, 296, 363
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos **IV**: 37, 78, 151, 209, 240, 255, 288
- Lopian (Lopià, Lupià) **III**: 60, 267, 267
- LORBES, Iñigo **IV**: 331, 340
- Lorca (vegeu Llorca)
- LÒRIA (vegeu LLÚRIA)
- LORÍS, Garcia de **IV**: 82, 82, 83, 84, 203, 214, 224, 232, 234, 237, 238, 240, 240, 264, 265, 286, 290, 319, 319
- LOT, Ferdinand **II**: 288
- LOURIE, Elena **III**: 288
- LUCA, Ptolomeu de **II**: 354
- Luca (Lucca) **II**: 235 **III**: 95
- Lucernic **IV**: 68
- LUCIO, Gonzalvo González de **IV**: 357, 357, 360, 360
- Lucocisterna (Lucisterna, Lucceisterna, Lutocisterna, Luto de Cisterna) **III**: 461, 461, 468 **IV**: 15, 58, 59, 59, 60, 61, 64, 65
- LÜDTKE, Gerhard **II**: 19
- LUENGO, Juan Martínez **IV**: 280
- LUÈSIA (LÚSIA, LUZIA), Lop Ximenes (Lop Eixemèn) de **I**: 84, 84, 152, 152, 177,

- 177, 213, 268, 291, 292, 324, 342 **II**: 80, 98
- LUÈSIA (LUSIA), Miquel de **I**: 57, 57 **II**: 49
- LUÈSIA, Roiç (Roderic, Ruy) Eiximèn (Ximenes) de **I**: 84, 84, 88, 155, 268, 324 **II**: 80, 86, 98
- Luèsia **I**: 84
- Luixent, Lugent (vegeu Llutxent)
- Luja **I**: 56
- LUMBIERRE (LOMBERRE), Pero Ximénez (Jiménez) de **IV**: 102, 103, 103
- LUNA, Alemany de, pare de Pere Martínez de Luna **I**: 152, 493
- LUNA, Alemany de **IV**: 62, 62, 67, 67
- LUNA I DE XÈRICA, Alfons de **IV**: 97 (vegeu també LLÚRIA, Alfons Roger de)
- LUNA, Artal de, el jove **I**: 233, 294, 356, 386, 453, 453, 486, 487, 488, 488, 489, 495, 495, 496, 515
- LUNA, Artal de, el vell **I**: 82, 82, 87, 87, 90, 98, 98, 453
- LUNA, Artal de **IV**: 50
- LUNA, Artal de, fill **IV**: 50, 50, 51, 67, 67, 363
- LUNA, Artal de, pare **IV**: 50, 50, 51, 67, 67, 68, 83, 91
- LUNA, Artal de, fill de Pedro de Luna **IV**: 338
- LUNA, Brianda de **IV**: 91, 338
- LUNA, Constança de **IV**: 314
- LUNA, Eixemèn de, arquebisbe de Tarragona **III**: 495, 495 **IV**: 14, 40, 40, 62, 76
- LUNA, Felip de **IV**: 338
- LUNA, Ferrenc de **I**: 328
- LUNA, Gomes de **I**: 57, 58, 58
- LUNA, Joan Ferrández **IV**: 97, 97, 151, 151, 153, 153, 157, 178, 180, 183, 202, 202, 205
- LUNA, Joan Martínez **IV**: 338, 338
- LUNA, Joan Marínez de, fill de l'anterior **IV**: 338
- LUNA, Llop (Lope) de **III**: 490, 494, 496 **IV**: 36, 50, 82, 90, 91, 97, 100, 107, 107, 117, 117, 142, 142, 177, 177, 178, 179, 180, 183, 231, 233, 261, 262, 266, 278, 279, 279, 280, 281, 283, 283, 285, 313, 313, 323, 323, 338, 338, 344, 345, 345, 358, 358, 380, 403, 403
- LUNA, Llop Ferrenc de **I**: 53, 58, 82, 87, 95, 453, 488, 516 **II**: 49, 52, 207 **IV**: 50, 67, 83
- LUNA, Lope Fernández de, senyor de Lucernic **I**: 53 **IV**: 68, 68, 97
- LUNA, Pere, fill de Pere Martínez de Luna **I**: 493
- LUNA, Pedro de **III**: 495 **IV**: 97, 261, 266, 360, 360, 362, 363, 363
- LUNA, Pedro de, fill primogènit de Pedro Martínez de Luna i germà d'Alemany **IV**: 67, 67, 338
- LUNA, Pedro de, fill de Pedro de Luna **IV**: 338, 372
- LUNA (NUS), Pere Garcés de **II**: 207, 207
- LUNA, Pere López de (Llop de), arquebisbe de Saragossa, fill de Lope Fernández de Luna **III**: 495, 495, 502, 505 **IV**: 68, 76, 77, 83, 83, 84, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 91, 93, 94, 95, 100, 106, 106, 107, 107, 108, 112, 112, 116, 117, 117, 142, 231, 213, 255, 381, 381, 395, 395
- LUNA, Pere Martínes de **I**: 152, 493, 493, 494, 495
- LUNA, Pere Martínez de, nét de Pedro de Luna **IV**: 62
- LUNA, Pedro Martínez de (Benet XIII) **IV**: 338
- LUNA, Roiç (Rois, Ruiz, Rodrigo) Eixemèn (Ximénez) de **I**: 493, 493, 494, 494 **II**: 168, 177, 180, 192, 192, 193, 206, 207, 208
- LUNA, Ruy Ximénez de **IV**: 67
- LUNA, Sanç Aznares de **I**: 414
- LUNA, Sanxo Martines **I**: 95, 95
- LUNA, Toda de **IV**: 98, 382
- LUNA, Urraca de, filla d'Artal de Luna, el jove **I**: 453
- LUNA, Violant, filla de Lope de Luna i de la infanta Violant **IV**: 68
- Luna **I**: 488, 489, 493
- Luna, comtat de **IV**: 91

- Lunel **IV**: 18, 118, 118, 247
 LÜNIG, Johann Christian **II**: 175
 Lupià (vegeu Lopian)
 LÚSIA (vegeu LUÈSIA)
 LUTTRELL, Anthony **IV**: 272, 298, 299, 300
- MAÇA, Blasc **I**: 39, 64, 64, 65, 79, 79, 101, 101, 103, 197, 197, 229, 231, 233, 236, 241, 241, 245, 251, 520
 MAÇA, P., escuder **I**: 196, 420
 MAÇA, Pere (Pero) **I**: 171, 196, 196, 207, 207, 208, 211, 213, 386, 419, 419, 420 **II**: 49, 80, 81, 98
 MAÇA, Pere, fill d'Arnau de les Celles **I**: 196, 419, 419, 420
 MAÇA DE GAVALUR, Blasi **II**: 207, 208
 MAÇA DE LIÇANA, Pere **IV**: 145, 338, 338, 350
 MAÇA DE LIÇANA, Pere, fill **IV**: 338
 MAÇA DE VERGUA, Blas **IV**: 261
 MAÇA DE VERGUA, Constança **IV**: 261
 Maçana, coll de la **II**: 309, 312 **III**: 215, 217, 218, 218, 219, 219, 220 **IV**: 124
 Maçana, torrent de la **II**: 312
 Maçanet, coll de **II**: 312
 Maçot, riu **III**: 93
 Macastre **I**: 57, 322 **III**: 35 **IV**: 37
 MACÉ, Laurent **II**: 43
 Macedònia **III**: 68, 343, 352
 MACINA (MATINA), Roger de la **III**: 326, 326
 Madaloc, torre de **IV**: 220
 Maddalena (Santa Maria Magdalena) **IV**: 58, 58, 63, 63
 MADDICOT, John Robert **I**: 56 **II**: 56
 Màditos (Mèdito, Màdito, Màdit) **III**: 348, 348, 363, 363, 364, 364, 377, 380
 MADOZ, Pascual **IV**: 386
 Madrid **I**: 467, 469 **III**: 132, 143 **IV**: 114, 145
 Madrona **III**: 35
 MADURELL I MARIMON, Josep Maria **I**: 199 **IV**: 296, 319, 403
 Maella **I**: 464 **IV**: 78, 78
 Maestrat **I**: 222, 268, 399 **III**: 299
- Magalló (Magallón) **I**: 66 **IV**: 314, 346, 358, 364, 365, 392
 Magalona, bisbe de (vegeu també AUTINYAC, G. d'; COMENGE, J. R.; FREDOL, B. de; MONTLLOR, J. de; REGORDANA, B. de)
 MAGDALENA, Santa (vegeu MARIA MAGDALENA, Santa, i també Santa Maria Magdalena)
 MAGENCOSA, Guillem de **IV**: 285
 Magnèsia **III**: 343, 343
 Magre, riu **I**: 406 **III**: 79 **IV**: 37
 Magreb **II**: 70 **III**: 298, 393
 MAHOMET (vegeu ALAGÓ, Gil d')
 MAHOMET ABINGALIP **I**: 430, 430
 MAINÉ BURGUETE, Enrique **IV**: 51
 MAIZ CHACÓN, Jorge **IV**: 321
 Majori (Major) **III**: 262, 262
 Major, mar (vegeu Mar Negra)
 MAJONES, García Guerra de, bisbe de Saragossa **II**: 36, 37
 Malà, port de **III**: 466
 Màlaga (Màleca) **II**: 139, 139
 Malagón **II**: 52, 52
 MALAN (MELANY), Pere de **IV**: 182, 182, 271
 MALAN (MELANY), Ramon **IV**: 182
 MALASPINA, Saba **II**: 127, 128, 132, 134, 135, 169, 199, 213, 223, 256 **III**: 188
 MALASPINA, marquès de **IV**: 61
 Malavella, castell de **IV**: 209
 MALAVESPA (DE LA VESPA), Hug (Gui) de, mestre de l'Hospital **I**: 434, 434, 439, 440, 447, 447
 Malea **III**: 392
 Màleca (vegeu Màlaga)
 MALESPINA (MALASPINA), marquès de **IV**: 52, 52
 MALESPINI, Giachetto **II**: 125, 191
 Mallèn **I**: 415, 415 **II**: 259 **IV**: 365
 MALLOL (MAIOL), Berenguer **I**: 473 **II**: 16, 24, 293, 340, 340, 341, 342, 343, 345, 345, 364 **III**: 96, 136, 148, 149, 169, 171, 174, 196, 197, 197, 230, 232, 233, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 245, 246, 247, 252, 254

- Malloles **IV**: 188
- Mallorca, bisbe de (vegeu COLLELL, A.: MORELLA, P. de)
- Mallorca (Mallorques) **I**: 12, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 39, 43, 47, 59, 60, 64, 65, 69, 75, 75, 77, 80, 81, 84, 99, 105, 110, 111, 115, 120, 121, 122, 125, 127, 127, 128, 128, 129, 131, 133, 134, 134, 135, 136, 137, 137, 138, 139, 140, 140, 141, 142, 142, 144, 144, 145, 145, 146, 146, 147, 148, 149, 149, 152, 153, 154, 156, 157, 161, 161, 162, 163, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 172, 175, 176, 176, 177, 179, 180, 181, 185, 187, 187, 188, 189, 189, 190, 193, 193, 196, 196, 197, 197, 198, 199, 200, 200, 201, 201, 202, 203, 203, 204, 204, 205, 205, 206, 207, 208, 208, 209, 210, 210, 211, 211, 212, 213, 216, 216, 217, 218, 219, 220, 220, 221, 221, 229, 236, 238, 238, 239, 241, 245, 245, 246, 248, 249, 250, 284, 289, 307, 309, 313, 334, 343, 348, 395, 407, 409, 409, 410, 416, 419, 444, 448, 465, 472, 472, 473, 476, 484, 507, 527, 528 **II**: 10, 17, 20, 21, 28, 30, 36, 42, 54, 68, 68, 69, 70, 70, 71, 72, 74, 75, 75, 76, 77, 78, 79, 79, 80, 80, 81, 81, 82, 83, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 88, 91, 93, 93, 94, 94, 95, 96, 97, 98, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 108, 109, 109, 110, 111, 157, 178, 187, 219, 221, 266, 266, 267, 271, 345, 350, 358, 380, 380, 381, 381 **III**: 12, 17, 18, 20, 30, 31, 32, 32, 33, 33, 34, 35, 35, 36, 40, 46, 50, 63, 66, 69, 78, 79, 80, 85, 134, 147, 210, 222, 226, 253, 253, 254, 255, 255, 257, 259, 260, 264, 264, 284, 285, 288, 289, 289, 295, 301, 309, 310, 369, 390, 443, 444, 444, 455, 458, 469, 483, 484, 485, 492 **IV**: 19, 20, 25, 29, 45, 46, 48, 49, 51, 54, 65, 97, 98, 112, 113, 122, 122, 123, 125, 125, 126, 128, 129, 129, 132, 135, 137, 140, 141, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 146, 147, 148, 149, 149, 150, 151, 152, 152, 153, 153, 154, 155, 156, 156, 157, 157, 158, 158, 159, 160, 160, 161, 161, 162, 162, 163, 163, 164, 164, 165, 165, 167, 167, 168, 169, 170, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 181, 182, 185, 193, 194, 194, 195, 195, 208, 218, 224, 228, 230, 231, 237, 240, 241, 247, 247, 248, 249, 257, 266, 272, 274, 276, 282, 291, 295, 295, 302, 303, 303, 307, 312, 313, 314, 316, 320, 341, 342, 348, 350, 352, 353, 355, 355, 356, 364, 377
- Mallorca!, crit **IV**: 242, 243
- Mallorca, ciutat de (vegeu Palma) **I**: 28, 33, 121, 140, 144, 145, 146, 156, 157, 159, 159, 160, 162, 164, 164, 167, 169, 171, 175, 176, 176, 178, 178, 179, 180, 181, 181, 182, 189, 189, 195, 196, 198, 201, 203, 205, 210, 212, 245 **II**: 20, 21, 70, 72, 76, 78, 88, 93, 94, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 100, 101, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 108, 109, 109, 111, 134 **III**: 17, 33, 33, 34, 34, 66, 66, 253, 254, 255, 257, 264, 264, 285, 286, 287, 421, 468, 469 **IV**: 122, 125, 125, 149, 149, 152, 153, 154, 158, 158, 159, 159, 160, 161, 161, 162, 164, 165, 167, 167, 168, 169, 170, 170, 172, 172, 236, 303, 331, 342, 355, 356, 389, 389
- MALLORQUES, Castelló de **IV**: 339
- Malta **II**: 23, 25, 235, 235, 236, 237, 237, 238, 240, 241, 241 **III**: 141, 142, 143, 144, 144, 146, 147, 147, 165, 166, 178, 178, 201, 326
- Malvasia (vegeu Monembasia)
- Manacor **I**: 165, 165
- Mancofa (vegeu Ràpita, la)
- MANDAGOT, Guillem de **IV**: 179
- Mànega, canal de la **IV**: 311
- Mannu, riu **IV**: 61, 63
- MAÑÉ I MAS, Maria Cinta **II**: 170 **III**: 97, 375 **IV**: 98
- MAÑÉ, Núria **I**: 10 **II**: 8 **III**: 7 **IV**: 7
- MANENT, Ramon **I**: 63
- MANFRED (MANFRÈ), rei de Sicília **II**: 122, 122, 123, 123, 124, 125, 126, 126, 127, 127, 128, 128, 129, 130, 131, 217, 256,

- 284 **III**: 13, 16, 38, 38, 39, 73, 73, 75, 76, 77, 80, 81, 81, 88, 89, 105, 106, 114, 122, 125, 127, 136, 175, 187, 202, 204, 205, 323 **IV**: 49, 66
- MANFRED (MANFRÈ) DE SICÍLIA, fill de Frederic **III**: 400, 400, 401, 401
- Manises (Manitzes) **I**: 269, 269, 359, 360 **III**: 35, 485 **IV**: 69, 147
- Manlleu **IV**: 64
- Manòpol (vegeu Monòpoli)
- MANOTE CLIVILLES, Maria Rosa **III**: 489 **IV**: 77
- MANRESA, Ferrer de **IV**: 234, 234, 290, 293, 295, 333
- MANRESA, Ferrer de (pare) **IV**: 234
- MANRESA, Ramon de **IV**: 235
- Manresa **I**: 97 **II**: 314 **IV**: 169, 179, 180, 186, 229, 231, 234, 252
- MANRIQUE DE LARA, comte de Molina **I**: 51
- Mansella (vegeu Marsella)
- MANSILLA, Demetrio **I**: 52
- MANUEL, cunyat de Roger de Flor **III**: 341, 341
- MANUEL I Comnenos, emperador de Constantinoble **I**: 16, 17, 18, 49, 50, 54, 55 **II**: 43, 43, 44 **III**: 11, 24, 24, 26
- MANUEL, Lluís **IV**: 368, 368
- MANUEL, Rodolf (Raolf) de **II**: 206, 207, 208
- MANUEL DE CASTELLA, fill de Ferran III **I**: 221, 397, 397, 398, 426, 426, 427, 427, 430, 431, 433, 433, 435, 441, 442, 470, 470, 481 **II**: 110, 110, 140, 141 **III**: 31, 31, 40, 40, 48, 49, 49, 299, 299, 314, 404, 405, 490, 494 **IV**: 36, 36
- Manzanera **IV**: 69
- MANZANO RODRÍGUEZ, Miguel Ángel **I**: 402, 403 **II**: 136, 139 **IV**: 15, 24, 121
- Maó **II**: 170, 171 **III**: 99, 99, 100, 287, 287, 288, 288, 289, 289, 422, 454, 467 **IV**: 47, 48, 48, 65, 296, 296, 303, 304, 305, 305
- Mar Negra (Mar Major) **III**: 356, 356, 357, 366
- MARAGALL, Joan **I**: 20, 21
- MARAGONE, Bernardo **I**: 51
- Maratea (Maratia) **III**: 184, 184
- MARC, ballester **III**: 365, 371
- MARC, Jaume **IV**: 145, 389
- MARC, Pere **IV**: 126, 127, 127
- MARC, Ramon, senyor de Boutonnet **I**: 478, 478, 479, 507
- MARC, Sant **I**: 137
- MARCA **II**: 41
- MARÇÀ, Tomàs de **IV**: 290, 290, 293
- Marca d'Ancona **III**: 38, 38, 89, 154
- MARCAFAYA, Ramon de **II**: 158, 160
- MARCH, Pere **IV**: 19
- MARCHA, comte de la (vegeu BORBÓ, Joan)
- MARCHE, comte de la **II**: 351
- MARCHE, senyor de la **III**: 429, 429, 430, 431
- MARCOS HIERRO, Ernest **I**: 49, 451, 471, 455, 471 **II**: 140, 145 **III**: 188, 324, 332, 334, 335, 336, 342, 346, 347, 353, 356, 359, 361, 364, 368, 369, 374, 375, 376, 396
- MARCÚS, Bernat **II**: 85
- MARCÚS, Guillema **II**: 85
- MARCÚS, Pericó **IV**: 215
- Maresme **I**: 510 **II**: 85, 364 **IV**: 220, 234, 315
- MARGARIDA DE BORBÓ, muller de Tibald I **I**: 235 **II**: 119, 120
- MARGARIDA DE PROVENÇA, muller del rei Sant Lluís **I**: 487, 487 **II**: 27, 43, 43 **III**: 73, 73, 74, 76
- MARGARIDA DE VILLEHARDOUIN **III**: 430, 431, 431, 432, 433, 434, 434, 435, 439
- MARGARIDA, muller d'Andreu de Fenollet **IV**: 314
- MÀRGENS, Elionor de **IV**: 373
- MÀRGENS, Maria de **IV**: 373
- MÀRGENS, Pere **IV**: 373, 373
- MÀRGENS, Ramon de **IV**: 373
- MARI, Arrigo de **II**: 368
- MARÍ, Nicolau **IV**: 164, 164, 165, 165
- MARÍ CARDONA, Joan **I**: 217
- MARIA, amistançada de Pere II, mare de Jaume Pere, Joan i Beatriu **II**: 199
- MARIA, filla de Jaume de Xèrica **IV**: 36
- MARIA (MARULLA), filla de Bonifaci de Verona **III**: 401, 401, 404

- MARIA, muller de Roger de Flor **III**: 333, 333, 334, 336, 339, 341, 341, 344, 347, 348, 350, 351
- MARIA D'ANJOU, muller de Sanç de Mallorca **III**: 442, 442, 443
- MARIA D'ARAGÓ, filla natural de Pere I **I**: 448
- MARIA D'ARAGÓ, filla de Jaume I **I**: 464, 464, 465 **II**: 21, 110, 110, 123, 123 **III**: 31
- MARIA D'ARAGÓ, filla de Jaume II **III**: 489, 490 **IV**: 36, 36, 37
- MARIA D'ARAGÓ, filla de Pere III **IV**: 251
- MARIA DE BRABANT, muller de Felip l'Arxid **II**: 281, 281, 282
- MARIA DE BRIENNE, muller de Balduí II **III**: 83
- MARIA DE CASTELLA **IV**: 73
- MARIA DE FLANDES **IV**: 359
- MARIA DE FRANÇA, filla de Joan II **IV**: 405
- MARIA D'HONGRIA, muller de Carles II d'Anjou, el Coix **II**: 256, 256, 257 **III**: 83, 83, 283, 427, 427, 428, 428
- MARIA DE LUNA, muller de Martí I **IV**: 91, 403, 403, 337
- MARIA MAGDALENA, Santa **III**: 282, 282
- MARIA DE MOLINA, muller de Sanç **IV** **III**: 297, 297, 299 **IV**: 347
- MARIA DE MONTPELLER **I**: 16, 17, 18, 51, 51, 52, 52, 53, 54, 55, 62, 256 **II**: 17, 43, 43, 44, 44, 45 **III**: 11, 24, 24, 25, 25, 26, 26, 27, 28, 29, 30, 30
- MARIA DE NAVARRA, muller de Pere III **IV**: 18, 20, 21, 86, 86, 111, 111, 112, 112, 116, 173, 174, 225, 238, 238, 245, 245, 251, 251, 253, 254, 254, 400
- MARIA DE PORTUGAL, muller de Ferran d'Aragó **IV**: 264, 265
- MARIA DE PORTUGAL, muller d'Alfons XI **IV**: 328
- MARIA DE SICÍLIA, filla de Frederic IV **IV**: 400, 401, 401, 402, 402, 406, 406, 407, 408, 408, 409, 409, 410, 410, 411
- MARIA DE XIPRE, muller de Jaume II el Just **IV**: 55, 84
- Maria **I**: 229
- Maria de Huerva **I**: 57
- MARIÀ III, jutge d'Arborea **III**: 485
- MARIÀ IV, jutge d'Arborea **IV**, 18, 23, 44, 96, 144, 217, 239, 291, 291, 292, 294, 294, 298, 304, 309, 309, 310, 311, 312, 312, 313, 317, 318, 318, 325, 325, 326, 326
- MARÍN PADILLA, Encarnación **IV**: 338
- MARÍN RAMÍREZ, José Angel **IV**: 262
- Marina, comarca de la **I**: 380, 401, 520
- Mariola, serra **I**: 386
- Màrmara, mar de **III**: 338, 354
- Màrmora, illa de **III**: 355
- MARQUÈS, En **I**: 460, 461, 461, 462, 463
- MARQUÈS I PLANAGUMÀ, Josep Maria **IV**: 196, 200, 405
- Marques, les, regió d'Itàlia **III**: 460
- MARQUESA DE NAVARRA, filla bastarda de Tibald II **I**: 448
- MARQUET, Bernat **I**: 473
- MARQUET, Miquel **IV**: 55, 145
- MARQUET, Ramon **I**: 473, 474, 475, 475 **II**: 16, 24, 170, 170, 171, 179, 190, 218, 218, 219, 249, 293, 340, 340, 341, 342, 342, 343, 345, 345, 364 **III**: 96, 97, 136, 148, 149, 169, 169, 171, 174, 196, 196, 197, 197, 230, 232, 233, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 238, 239, 240, 245, 246, 247, 252, 254
- MARQUET, Ramon **IV**: 380, 380
- MARQUET, Violant **IV**: 145
- Marquixanes **IV**: 258, 259
- Marratxí **I**: 165
- Marro, riu **II**: 213
- Marroc **I**: 204, 402 **II**: 18, 22, 42, 47, 48, 167 **III**: 42 **IV**: 53, 97, 103, 105, 114, 145, 155, 209, 247, 247, 248, 249, 254, 255, 296, 361, 363, 371, 371, 398
- Marroc, soldà del (vegeu ABÚ ABDAL·LÀ MUHÀMMAD EN NASIR; ABU IACUB ÍUSUF II AL-MOSTANSIR; ABU ÍUSUF IACUB)
- MARSÁ, Francesc **IV**: 353
- Marsala (Marsara) **II**: 189, 189, 191 **III**: 319, 319, 320, 472, 472
- Marsan **IV**: 346

- MARSELLA, Barral, vescomte de **I**: 17, 51 **II**: 44
- MARSELLA, Guillem de **III**: 289
- MARSELLA, Paulet de, trobador **I**: 509 **II**: 132
- Marsella (Mansella) **I**: 159, 160 **II**: 102, 104, 125, 199, 200, 201, 201, 234, 235, 235, 239, 240, 248, 261, 306, 341, 344, 368 **III**: 16, 76, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 154, 213, 231, 265, 283, 323, 324 **IV**: 179
- MARSILLI, Pere **I**: 7, 36, 43, 44, 51, 68, 80, 88, 90, 96, 101, 102, 111, 116, 118, 121, 128, 138, 150, 153, 154, 155, 160, 161, 165, 167, 170, 172, 174, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 184, 185, 193, 200, 201, 212, 224, 329, 410, 455, 473, 475, 476, 497 **II**: 21, 28, 144
- MARSILLAC, Guillem de, bisbe d'Alet **IV**: 248, 248
- MARTELL (MARTEL), Pere **I**: 21, 81, 128, 128, 177, 219, 249, 249, 250, 251 **III**: 56
- MARTELL (MARTEL), Pere Sanç de **I**: 40, 86
- MARTÈNE, Edmond **I**: 527 **III**: 43
- MARTÍ, el Jove **IV**: 60, 409
- MARTÍ I, l'Humà **III**: 462, 492 **IV**: 15, 30, 46, 47, 60, 79, 91, 103, 337, 362, 362, 370, 372, 383, 388, 390, 403, 403, 404, 407, 408, 409, 409, 410
- MARTÍ, ardiaca de València **I**: 376
- MARTÍ IV, papa **I**: 439 **II**: 179, 180, 180, 181, 181, 222, 232, 241, 260, 289 **III**: 95, 95, 102, 103, 108, 108, 109, 130, 136, 137, 138, 138, 139, 139, 140, 141, 150, 155, 164, 167, 180, 180, 181, 181, 182, 183, 193, 194, 198, 203, 211, 253, 254, 263, 302, 303, 375
- MARTÍ, Ramon **I**: 437, 477, 477, 491
- MARTÍ, Sant **III**: 258, 259, 497
- MARTÍ DE BARCELONA, caputxí **II**: 9 **III**: 306, 483
- MARTÍN DUQUE, Àngel **I**: 238
- MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis **IV**: 81, 350, 357, 388
- MARTINELL, Cèsar **I**: 528 **II**: 387 **III**: 491 **IV**: 70
- MARTINELL, Emma **IV**: 353
- MARTÍNEZ, Martí, mestre del Temple **I**: 376, 376
- MARTÍNEZ, Pere, fill de Martí Pérez Pina **I**: 421, 421
- MARTÍNEZ, Toda **IV**: 73
- MARTÍNEZ ALOY, José **I**: 323 **IV**: 192
- MARTÍNEZ BARA, José Antonio **II**: 382
- MARTÍNEZ DÍEZ, Gonzalo **II**: 47
- MARTÍNEZ FERRANDO, J. Ernest **I**: 204, 472 **II**: 218, 266, 267, 270, 292, 381, 387 **III**: 40, 264, 295, 305, 377, 445, 487, 488, 489, 490, 505 **IV**: 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 55, 68, 70, 103, 112, 125, 126, 128, 129, 229, 324, 402
- MARTÍNEZ GIRALT, Alejandro **IV**: 53, 196
- MARTÍNEZ DE LUNA, Maria **IV**: 94
- MARTÍNEZ DE LUNA, senyors d'Almonacid **IV**: 40, 62
- MARTÍNEZ MARTÍNEZ, Francisco **IV**: 398
- MARTÍNEZ ORTIZ, José **I**: 65, 91, 224 **IV**: 270, 331
- MARTÍNEZ SAN PEDRO, M. Desamparados **I**: 68, 224 **III**: 406
- MARTÍNEZ DE ZORITA, Andreu **IV**: 77
- Martorell **II**: 79, 79, 263, 264, 264 **IV**: 195, 240
- Martos **II**: 141
- Mas Déu (Masdéu) **II**: 292, 292 **III**: 60
- Mascali (Màscara) **III**: 473, 473
- Masdeu **IV**: 337
- Masdéu, el (vegeu Mas Déu)
- MASIÀ DE ROS, Àngels **II**: 164 **III**: 272, 276, 404, 405 **IV**: 199, 290, 331, 333, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 349, 359, 360, 361, 362, 366, 367, 370, 393, 395
- MAS-LATRIE, Louis de **I**: 214 **II**: 136 **III**: 330, 402 **IV**: 154
- Massalavés **IV**: 105
- Massanassa **IV**: 315
- Massamagrell **IV**: 315, 381
- MASSIP BONET, Francesc **III**: 58, 269
- Massó, Guillem **IV**: 230
- MASSÓ I TORRENTS, Jaume **I**: 7, 55, 59, 426 **II**: 28

- MASSOT I MUNTANER, Josep **I**: 10 **II**: 8, 68
III: 7, 303 **IV**: 9
- MASTRANGELO, Ruggiero **II**: 175, 175, 181, 200
- MATA D'ARMANYAC, duquessa de Girona **IV**: 403, 403
- Matagrifó, de Morea **III**: 275, 275, 393, 393, 429, 431, 432, 433, 434, 434, 435
- Matagrifó (Matagrifone) **II**: 257 **III**: 186, 186, 204, 204, 205, 275, 327 **IV**: 128
- Matança, camp de la **IV**: 383, 383, 384
- MATAPLANA, dinastia **IV**: 90, 209
- MATAPLANA, Hug de **I**: 59 **II**: 85, 85, 93, 93
- MATAPLANA, Hug de **IV**: 40, 230
- MATAPLANA, Hug de, ardiaca d'Urgell, pa-
borde de Marsella i bisbe de Saragossa **I**:
59, 124, 408, 512, 523, 525, 525 **II**: 383,
383 **III**: 291
- MATAPLANA, Hug de, trobador **I**: 59, 59 **II**:
85, 93
- Mataplana, baronia de **IV**: 194, 199, 230, 340
- Mataplana, castell de **I**: 59
- MATARÓ (MATERÓ), Bernat de **IV**: 17, 87,
87, 88
- MATARÓ, Francesc de **IV**: 87
- MATARÓ (MATERÓ), Ponç de **I**: 519, 520
- Mataró **IV**: 47, 373
- Matarranya, riu **I**: 396
- MATEU I DE CASTELLBÒ, comte de Foix **IV**:
346
- MATEU, Jaume **IV**: 235, 236
- MATEU LLOPIS, Felip **I**: 270, 312, 360, 376,
385, 395, 432 **II**: 204
- MATHEU I SANÇ, Llorenç **I**: 44
- MATILDE, muller d'Enric V d'Alemanya **II**:
59
- MATINA, Roger de la (vegeu MACINA, R. de
la)
- MATOSSES, Bartomeu **II**: 232
- Matoses **I**: 164
- Matsara (vegeu Mazzara)
- MATTONE, Antonello **IV**: 324, 325
- MAYOL, Ferrer **I**: 514
- Mayorga **II**: 217
- MAZA (vegeu MAÇA)
- Mazalcoraz **I**: 66
- Mazzara (Matzara) del Valle **III**: 472, 472,
473
- Mazzara (Matsara) **II**: 176, 237, 248 **III**: 132
IV: 90, 401, 401
- Medellí (vegeu Mitilene)
- Medes, illes **II**: 345 **III**: 231, 231, 234
- Mediano, castell de **IV**: 77
- Medina Sidonia **IV**: 329
- Medinaceli **IV**: 351, 352, 352, 367, 370
- MEDIONA, Albert (Asbert) de **II**: 267, 267,
268, 340, 352, 352, 372, 373 **III**: 254,
254, 264, 407
- MEDIONA, Guillem de **I**: 153, 153, 154,
154
- MEDIONA, llinatge **II**: 267
- Mediona **I**: 154 **IV**: 216
- Mediterrània, mar **I**: 474 **IV**: 146, 203, 295,
322
- Megareig (Megarision, actual Magaris) **III**:
376, 376, 377
- Megarisi (Mergarix) **III**: 348, 348
- MEITATS, Garcia Pérez de **I**: 110, 111, 125,
130, 186 **II**: 81, 86
- MEJÍAS, Gonzalo **IV**: 261
- MEJÍAS, Isabel **IV**: 261
- MELANI, Silvia **III**: 73
- MELE, Giampaolo **IV**: 44
- MELIC, cap dels turcoples **III**: 353
- MELONI, Giuseppe **IV**: 48, 50, 52, 58, 59, 63,
64, 164, 180, 185, 195, 203, 217, 290,
294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301,
303, 305, 306, 307, 308, 309, 313, 316,
317, 318, 321, 322, 323, 324, 325, 326,
327, 373
- MELQUIOR, rei mag **III**: 172
- Mena, vall de (Valdemone) **IV**: 401, 401
- MENACHE, Sophia **III**: 375
- MENARGUES, En **I**: 119, 119
- Menargues (Menàrguens) **I**: 116, 116, 117,
151
- Mencofa (Mencosa) (vegeu Moncofa)
- Mendeixa (vegeu Menteixé)
- MENELAU **III**: 352, 352

- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón **I**: 300, 396, 469
II: 52, 53 **IV**: 90, 328, 366
- Menor (vegeu Minori)
- Menorca (Menorques) **I**: 81, 91, 105, 128, 134, 164, 164, 167, 196, 207, 210, 210, 211, 211, 212, 212, 213, 214, 214, 215, 216, 220, 220, 238, 333, 354, 472, 473 **II**: 21, 80, 170, 170, 172, 219, 219 **III**: 17, 18, 34, 34, 50, 63, 99, 284, 285, 285, 287, 289, 289, 290, 301, 309, 310, 422, 422 **IV**: 47, 145, 163, 166, 166, 167, 171, 171, 257, 296, 303
- Menorca, moixerif de **I**: 212, 212, 215 **III**: 34, 285 (vegeu també ABOABDIL MAHOMED; ABU OMAR ACAM BEN ÇAID; ABU OTSMAN ÇAID BEN ACAM)
- Menorettes, convent de Barcelona **IV**: 400
- Menteixé (Mendeixia) **III**: 343, 343
- Mequinensa **IV**: 311, 314
- MERCADER, Pere **IV**: 230
- MERCADERA, la, veïna de Peralada **III**: 223
- MERCER, Mateu **IV**: 136, 136, 139, 192, 194, 194, 276, 286, 289, 290, 300, 311, 311, 333
- MERCURI, Sant **I**: 179
- Mergarix (vegeu Megarisi)
- Merlín **I**: 290
- Mesa **IV**: 255
- Mesima, riu **II**: 213, 215
- MESQUITA, Martí Peris de **I**: 94, 94
- Mesquita (Mezquita) (vegeu Mezquita de Jarque i Mezquita de Loscos) **I**: 94
- Messènia **IV**: 297
- MESSINA, Guillem de **II**: 182
- Messina **II**: 175, 176, 176, 177, 177, 181, 182, 190, 192, 192, 194, 195, 195, 196, 196, 197, 198, 198, 199, 199, 200, 200, 202, 203, 204, 206, 206, 207, 208, 209, 210, 210, 212, 213, 216, 217, 218, 218, 234, 235, 236, 236, 237, 238, 240, 241, 248, 249, 250, 250, 255, 257, 257 **III**: 17, 18, 21, 90, 91, 109, 112, 113, 113, 114, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 128, 132, 133, 135, 136, 142, 143, 143, 147, 148, 148, 165, 175, 177, 178, 178, 183, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 191, 192, 193, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 245, 260, 261, 263, 264, 275, 276, 278, 279, 284, 290, 293, 294, 318, 325, 326, 327, 327, 328, 329, 329, 333, 335, 393, 412, 413, 414, 415, 422, 423, 426, 428, 433, 434, 435, 436, 438, 439, 440, 471, 473, 473, 475 **IV**: 24, 296, 296, 320, 408
- Messina, estret de (vegeu Boca de Far) **IV**: 295
- Metelí (Metolí) (vegeu Mitilene)
- Metó (Methoni) **III**: 393, 393
- MEYERSON, Mark D. **IV**: 283
- Mezquita de Jarque **I**: 94
- Mezquita de Loscos **I**: 94
- MICAEL, frare predicador (vegeu FABRA, Micael)
- Miconos (Micoles) **III**: 210, 210
- Miedes **IV**: 363
- Migdia de França **IV**: 127
- MILÀ I FONTANALS, Manuel **III**: 20, 308, 450
- Milà (Milano) **III**: 72 **IV**: 315
- Milany **IV**: 183
- Milazzo (Millàs) **II**: 195, 198 **III**: 178, 178, 309, 327, 327, 376, 473, 473 **IV**: 24, 296, 296
- MILIA, muller de Lope de Pomar **I**: 94
- MILIÁN BOIX, Manuel **IV**: 80
- Mililla **IV**: 274, 286
- MILLÁN RUBIO, Joaquín **I**: 70, 91
- Millars, riu **I**: 290, 293, 302, 367 **III**: 36 **IV**: 97
- Millars (Millàs), del Rosselló **IV**: 218, 219, 229, 311
- Millàs (vegeu Milazzo)
- Millau **II**: 163
- MÍL·LIA, muller de Bernat de Gurb **I**: 179
- Minestrat (vegeu Finestrat)
- MINIERI-RICCIO, Camillo **II**: 248
- Mineo (Sicília) **IV**: 64
- Minori (Menor) **II**: 241 **III**: 262, 262
- MINOTTO (MINYOT), Marc **III**: 388, 388

- MIQUEL VIII PALEÒLEG, emperador de Constantinoble **I**: 455, 471, 472 **III**: 83, 83, 175
- MIQUEL, fill de l'emperador Andrònic **III**: 129, 333, 333, 336, 338, 339, 351, 352, 353, 360, 361, 362
- MIQUEL, Francesc A. (pseudònim d'Eufemià Fort i Cogul) **IV**: 35
- MIQUEL, Guillem **IV**: 153, 153, 155, 156
- MIQUEL, Jaume **IV**: 206
- MIQUEL, rei de Bulgària **III**: 341, 341, 347, 347, 350, 351
- MIQUEL I LÓPEZ, Júlia **I**: 77 **II**: 351 **IV**: 339
- MIQUEL I PLANAS, Ramon **IV**: 249
- MIQUEL ROSELL, Francisco **I**: 129, 507 **IV**: 107
- Miquelet, torre de València **IV**: 79
- MIRA, Joan F. **III**: 66
- MIRABOAPS (vegeu AL-UATHIQ, califa)
- MIRABOSSECRÍ (MIRABOSSETRÍ), rei de Bugia **III**: 91, 150, 150
- MIRABUSSAC (vegeu IBRAHIM ABU ISHAC)
- Miracle, platja del, a Tarragona **I**: 200
- Miralcamp **II**: 351 **IV**: 234
- Miralles **I**: 77
- MIRALPEIX, Esquiú de **II**: 158, 160
- Miralpeix **IV**: 119
- Miralpeix, senescal de **III**: 222 (vegeu també LEVIS, J. de)
- MIRAMAMOLÍN, MIRAMAMONÍ **I**: 431, 431 (vegeu també ABU ABDAL-LA MUHÀM-MAD EN NASIR; ABU IÚSUF IACUB)
- Miramar **II**: 351
- MIRAMBELL BELLA, Enric **II**: 333
- Miravalls **I**: 17, 53
- Miravet **I**: 97, 146, 176, 447
- MIRET I SANS, Joaquim **I**: 23, 42, 43, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 137, 138, 139, 140, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 160, 164, 167, 168, 179, 188, 189, 190, 192, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 205, 209, 211, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 224, 227, 229, 232, 233, 235, 238, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 251, 252, 254, 260, 261, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 276, 278, 281, 282, 285, 289, 290, 293, 297, 298, 299, 302, 303, 304, 307, 310, 311, 315, 316, 320, 321, 322, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 333, 335, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 352, 353, 355, 356, 359, 361, 362, 364, 366, 367, 369, 372, 373, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 391, 392, 396, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 432, 433, 435, 436, 437, 439, 441, 442, 443, 448, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 477, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 501, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 521, 522, 523, 525, 527, 528 **II**: 35, 42, 46, 49, 53, 57, 67, 68, 69, 71, 73, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 98, 99, 108, 110, 111, 120, 121, 123, 137, 138, 140, 143, 145, 146, 149, 152, 153, 168, 172, 178, 277, 282, 292, 311, 355 **III**: 28, 35, 45, 49, 330, 462, 487, 494 **IV**: 35, 40, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 66, 73, 74, 75, 82, 86, 96, 144, 248, 291, 311, 314, 396
- MIRÓ, En **IV**: 383, 383
- MIRÓ, Andreu **IV**: 383
- MIRÓ, Francesc **IV**: 383
- MIRÓ, Jaume **IV**: 383
- MIRÓ, Pere **IV**: 383
- MIRÓ I BORRÀS, Oleguer **IV**: 270
- MIRTO, Corrado **II**: 174
- Miseno, cap de **III**: 203
- Mislata **III**: 18 **IV**: 148, 255, 272, 284, 293
- Misratah **III**: 275

- Mistoua **III**: 409, 410, 411, 412, 416, 418, 419
- Mitilene (Metelí, Metellí, Metolí, Medelli, Lesbos), illa de **III**: 210, 210, 357, 357
- MITJÀ, Marina **IV**: 252
- MITJAVILA, Pere de **IV**: 235
- Moàbia **III**: 409, 410, 412, 416, 420
- Mòdena **III**: 154 **IV**: 312
- MÒDICA (МОHAC), comte de (vegeu CHIRAMONTE, M. de; MOSCA, Frederic)
- Mòdica **III**: 473, 473
- Modó **IV**: 297, 300
- Mogente (vegeu Moixent)
- MOHAMED (vegeu MAHOMET; MUHAMMAD)
- Moia **IV**: 397
- Moisè, Filippo **II**: 28, 237 **III**: 19, 132
- Moisès **I**: 137 **II**: 175, 182, 182 **III**: 111, 111
- Moixent (Muixèn, Mogente) **I**: 375, 375, 379, 379 **IV**: 145, 338, 350
- Mola, la **I**: 380 **III**: 313, 405 **IV**: 77
- Mola, port de la **I**: 144, 145
- MOLAS, Joaquim **III**: 303
- Molentàrgius, estany de **III**: 463
- Molí, puig de **I**: 293
- MOLINA, Blanca de **II**: 227
- MOLINA, Ramon de **II**: 158, 207
- MOLINA, Àngel Luis **III**: 49
- MOLINA, Luis **II**: 47
- MOLINA LÓPEZ, Emilio **I**: 90, 220 **II**: 47
- Molina **I**: 437 **III**: 42, 314, 314 **IV**: 370, 397, 397
- Molinar, el, barri de Mallorca **II**: 100
- MOLINÉ I BRASÉS, Ernest **IV**: 402
- MOLINIER, Auguste **II**: 10
- MOLINIER, Émile **IV**: 391
- Molins de Rei **I**: 164 **II**: 356 **IV**: 322
- MOLL, Francesc de Borja **II**: 100
- Moll (vegeu Muel)
- MOLLAT, Guillaume **III**: 483 **IV**: 129
- MOMBLANCH Y GONZÁLBIZ, Francisco de Paula **I**: 389 **II**: 118
- Mònaco (Mònac, Mòneg) **III**: 456, 456 **IV**: 194, 194, 307
- Monachi Patavini Chronicon* **II**: 127
- Moncayo (Montcai) **II**: 228, 228 **III**: 456, 456 **IV**: 131
- Monclús **I**: 70
- Moncofa (Mencofa, Mencosa) **I**: 276, 318
- MONDÉJAR, marquès de **II**: 55
- Mòneg (vegeu Mónaco)
- Monells **IV**: 44, 68
- Monembasia (Malvasia) **III**: 210, 210, 333, 334, 335, 335, 392
- MONFAR I SORS, Didac **I**: 70, 72, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 116, 120, 159, 204, 466 **II**: 27 **III**: 28 **IV**: 34, 38
- Monflorite **I**: 64, 65, 245
- Monforte, San Giorgio (Montfort) **III**: 327, 327
- Monistrol **IV**: 195, 196, 196, 231
- MONNET, Pierre **IV**: 32
- Monòpoli (Manòpol) **III**: 193, 193
- Monòver (Muntnòver) **III**: 314 **IV**: 76, 78, 145, 335, 338
- MONREAL Y TEJADA, Luis **I**: 70 **II**: 102 **III**: 93 **IV**: 353
- Monreale (Montreial) **IV**: 63, 63, 64
- MONSALVATGE, Francesc **I**: 447, 454
- Mont Aragó (Montaragó, Muntaragó) **I**: 101, 102
- Mont Aragó (Montaragó, Muntaragó), abat de **I**: 63, 65, 404, 406 **IV**: 90, 94, 95, 100
- Mont Sant Julià (vegeu Monte San Giuliano)
- MONTAGUT, Bernat de, bisbe de Saragossa **I**: 242, 242, 313, 338
- MONTAGUT, Elvira de **IV**: 69, 84
- MONTAGUT, Sanç Ferràndez (Sanxo Ferràndec) de **I**: 232, 232, 235, 237
- MONTAGUT I ESTRAGUÉS, Tomàs de **II**: 227 **III**: 51 **IV**: 148, 155, 164, 171, 293, 322
- Montagut, camp de, de Teruel (vegeu Monteagudo del Castillo)
- Montagut **IV**: 179 (vegeu també Monteagudo)
- Montalbà, comanador de **I**: 241, 244, 245, 512 **III**: 495 **IV**: 323, 323, 360, 360 (vegeu també BORDALLO, Alfonso; GÓMEZ

- DE ALBORNOZ, Fernando; TAUSTE, Fernando Ruiz de; VILANOVA, Vidal de)
- Montalban (Montalbà) **I**: 94, 242, 493 **IV**: 69, 83, 84, 108, 266, 273, 313, 365, 372, 380
- Montalbano (Montalbà) **III**: 413, 413, 422, 422
- Montaragó (vegeu Mont Aragó)
- Montargull **II**: 180
- Montaverner **I**: 486, 486
- Montbauló (Muntbauló) **II**: 150, 150, 151
- Montblanc **I**: 201, 201, 458, 511 **II**: 83, 123, 314 **III**: 493 **IV**: 19, 80, 130, 130, 131, 131, 169, 187, 191, 249, 253, 259, 343, 363
- Montboló **II**: 22
- Montbrí de la Marca **II**: 81
- Montbrú **II**: 326
- MONTBRUN, Pere de, arquebisbe de Narbona **II**: 270, 270, 278, 279, 279, 293
- MONTBUI, Berenguer de **IV**: 203, 204
- MONTBUI, Joan de **IV**: 410
- MONTCADA, Bearnesa de **IV**: 64
- MONTCADA, Beatriu de **II**: 35
- MONTCADA, Blanca de **IV**: 135, 199
- MONTCADA, Constança de, filla de Pere de Montcada **I**: 110
- MONTCADA, Elionor de, muller d'Àlvar de Cabrera **I**: 466
- MONTCADA, Elionor de, filla d'Àlvar de Cabrera **I**: 466
- MONTCADA, Elisenda de **IV**: 72
- MONTCADA, Francesc de **III**: 19
- MONTCADA, Galceran **II**: 144
- MONTCADA, Gastó, fill de Pere de Montcada **IV**: 98
- MONTCADA, Gastó de, bisbe d'Osca **III**: 495, 495
- MONTCADA, Gastó VII, vescomte de Bearn **I**: 60, 105, 105, 115, 115, 159 **III**: 31, 306, 306
- MONTCADA, Geralda de **I**: 120
- MONTCADA, Guillem de, bisbe de Lleida **I**: 110, 490, 495, 495, 515
- MONTCADA, Guillem de, senescal primer dels **II**: 34
- MONTCADA, Guillem de, senyor de Fraga **III**: 299 **IV**: 199
- MONTCADA, Guillem de, senyor de Tortosa (vegeu MONTCADA, Guillem Ramon I)
- MONTCADA, Guillem de, vescomte de Bearn **I**: 21, 27, 28, 29, 31, 37, 39, 59, 60, 60, 61, 62, 66, 75, 75, 76, 76, 77, 78, 78, 79, 80, 81, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 88, 97, 104, 105, 105, 106, 106, 110, 110, 113, 115, 115, 118, 123, 124, 125, 125, 126, 127, 127, 130, 131, 131, 133, 133, 134, 134, 135, 137, 140, 141, 141, 145, 148, 149, 150, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 171, 172, 187, 188, 202, 202 **II**: 67, 68, 75, 76, 76, 81, 83, 84, 84, 86, 89, 90, 91, 91, 92, 93, 99 **IV**: 47
- MONTCADA, Guillem Ramon de, comte d'Agosta **IV**: 407, 408, 408, 409
- MONTCADA, Guillem Ramon, fill de Pere I, senescal **I**: 110
- MONTCADA, Guillem Ramon de, el Gran Senescal **II**: 18, 34, 34, 35, 35, 36, 39, 40, 40, 41
- MONTCADA, Guillem Ramon de, senescal **I**: 73, 81, 88, 106, 110, 110 **II**: 76
- MONTCADA, Guillem Ramon I (Guillem), senyor de Tortosa, fill de Ramon de Montcada **I**: 188, 188, 190, 202, 202, 203, 231, 233, 254, 376, 376, 383, 383, 386, 386, 391, 391, 394, 490, 495 **II**: 83, 83, 143, 143, 144
- MONTCADA, Guillem Ramon (III) de **IV**: 311
- MONTCADA, Guillem Ramon de, de Sicília **III**: 319, 322, 330
- MONTCADA, Guillem Ramon de, vescomte de Bearn, pare de Guillem de Montcada, vescomte de Bearn **I**: 60, 60 **II**: 84
- MONTCADA, Guillema (de Bearn), muller de l'infant Pere **II**: 217, 331 **III**: 299, 306, 306, 315, 315
- MONTCADA, llinatge **I**: 19, 27, 29, 31, 32, 59, 61, 79, 81, 84, 88, 97, 106, 110, 115, 120, 127, 128, 134, 149, 156, 159, 186, 202,

- 408, 439, 466 **II**: 34, 35, 83, 85, 86, 90, 91, 100, 143, 156, 158, 184 **III**: 299
- MONTCADA, Margarida de **IV**: 50
- MONTCADA, Ot I de **III**: 51, 495, 496 **IV**: 13, 14, 16, 38, 38, 43, 72, 72, 78, 78, 90, 90, 92, 92, 94, 95, 96, 98, 106, 106, 121, 129, 130, 199, 311, 314
- MONTCADA, Ot de, fill d'Ot I **IV**: 72, 311, 323, 323
- MONTCADA, Ot de, nét d'Ot I **IV**: 72
- MONTCADA, Ot (Otic), senyor de Seròs i Mequinensa **IV**: 311, 311, 314, 314
- MONTCADA, Pere de **IV**: 97, 98, 121, 121, 144, 144, 146, 146, 153, 153, 157, 173, 192, 198, 199, 201, 202, 209, 210, 212, 213, 224, 226, 237, 240, 273, 274, 274, 293, 293, 318, 319
- MONTCADA, Pere de, mestre del Temple **I**: 521, 521, 522, 523 **II**: 143, 143, 144, 144
- MONTCADA, Pere I de, senescal **I**: 110, 110, 276, 418, 418 **II**: 244
- MONTCADA, Pere II de, senescal, senyor d'Aitona **I**: 110 **II**: 244, 244, 319, 350, 351, 353 **IV**: 72
- MONTCADA, Ramon de, senyor d'Albalat, senescal **I**: 110, 424, 425, 434, 447, 447, 490, 495 **II**: 319, 350, 350, 375, 376
- MONTCADA, Ramon de, senyor de Fraga **I**: 418, 418 **II**: 319, 350, 353
- MONTCADA, Ramon I de, senyor de Tortosa **I**: 89
- MONTCADA, Ramon II de, senyor de Tortosa **I**: 28, 29, 31, 81, 88, 89, 110, 110, 111, 113, 117, 117, 118, 119, 119, 120, 120, 122, 124, 125, 125, 126, 127, 134, 145, 145, 146, 148, 150, 150, 151, 153, 156, 157, 172, 187, 188, 188 **II**: 76, 76, 77, 78, 83, 89, 92, 93, 350
- MONTCADA, Ramon de **IV**: 135
- MONTCADA, Roger de **IV**: 98, 408, 409, 409, 410
- MONTCADA, Sibília de **IV**: 96
- MONTCADA, Sibil·la de **IV**: 105
- MONTCADA, Simó de **II**: 350, 350, 355
- MONTCADA, Teresa de **IV**: 311
- Montcada **I**: 19, 79, 79, 81, 82, 82, 83, 83, 135, 135 **II**: 35, 42, 42, 66, 331 **IV**: 103
- Montcada, torre de València **I**: 29, 39, 275, 276, 276, 277, 279, 279, 280, 280, 281, 282 **IV**: 84, 284
- Montcada, castell de **I**: 83, 83 **II**: 42, 331, 331
- Montcada, Pi dels **I**: 159
- Montcada, turó de **I**: 83, 83
- Montcaí (vegeu Moncayo)
- Montclar **I**: 125
- Montclús **IV**: 53
- MONTE CROCE, Riccold de **III**: 324
- Monte Erei **III**: 318
- Monte San Giuliano (Mont Sant Julià, Munt Sant Julià) **II**: 189, 189 **III**: 424, 424, 426, 427
- Monteacuto **IV**: 96
- Monteagudo (Montagut), de Múrcia **III**: 41, 42, 43, 314, 314
- Monteagudo, de Sòria **I**: 362, 414, 463 **II**: 120, 351, 380 **III**: 273, 297, 298 **IV**: 68, 339
- Monteagudo del Castillo **I**: 224, 224, 264
- MONTEALBANO, comte de (vegeu ANGLANO, B.)
- Montearagón **IV**: 83, 91
- Montebarlao, porta d'Esglésies **IV**: 51
- Monteflascone **II**: 180
- MONTENGA (MONTONGA), Egidius Rodericus (Egidi Rodens) **II**: 208, 208
- MONTERDE, Miguel **III**: 19
- Montesa (Montea) **I**: 383, 383, 394 **II**: 22, 116, 116, 117, 154, 154, 155, 155, 156 **III**: 37, 38, 487 **IV**: 149
- Montesa, mestre de **III**: 495
- Montesa, orde de **IV**: 14, 42, 69, 74, 79, 79, 84, 105, 105, 192, 277
- Montesa, riu **I**: 363, 373, 373, 375
- MONTESQUIU, Aligsen **II**: 298, 330
- MONTESQUIU, Bernat de **II**: 84, 84
- Montesquiu **II**: 298, 330, 330 **IV**: 218, 219, 224
- MONTFAVENC, Bertrand de, cardenal de Santa Maria d'Aquiro **IV**: 118, 118

- Montferran (vegeu Clermont-Ferrand)
 Montferrat, marquès de, gendre d'Alfons X
 I: 481
 Montferrat, marquès de (vegeu també
 JOAN PALEÒLEG; TEODOR PALEÒLEG)
 Montferrat **II: 232 III: 369**
 MONTFORT, comte de **III: 185, 187, 188, 188**
 MONTFORT, Simó de **I: 18, 19, 55, 56, 56, 60, 60, 61, 61, 62, 62, 66, 153 II: 56, 56, 57, 57**
 Montfort (Nonpot, Nompot) **I: 428, 428, 442 III: 43, 43, 313, 314 IV: 77, 371** (vegeu també Monforte)
 Montgai, castell de **IV: 78**
 MONTGRÍ, Guillem de, arquebisbe de Tarragona i sacristà de Girona **I: 81, 183, 183, 217, 217, 313, 313 II: 74, 74**
 Montiel **IV: 25, 26, 397, 398**
 Montjuïc **III: 93**
 MONTLLOR (MONTLAUR), Hug de **I: 267, 272, 272, 276, 277, 278**
 MONTLLOR (MONTLAUR), Joan de, bisbe de Magalona **I: 278**
 Montmagastre (Muntmagastre) **I: 109, 109, 124**
 Montmanell **II: 331**
 MONTOENGA, Egidi Rodens (vegeu MONTENGA, Egidius Rodericus)
 MONTOLIU, Berenguer de **II: 365**
 MONTOLIU, Bord de **III: 411**
 MONTOLIU, llinatge **II: 365**
 MONTOLIU, Manuel de **I: 7, 23, 41, 43, 53, 54, 73, 78, 83, 84, 89, 98, 101, 111, 176, 300, 308, 476 II: 10**
 MONTOLIU, Simó de **III: 410, 411, 412, 413, 414, 415**
 MONTORNÉS, Elisenda Ximenis de **IV: 187**
 MONTORNÉS, Joan Ximenis de **IV: 187**
 Montornès, castell de **II: 331, 331 III: 36**
 Montornès, prop de Borriana **I: 164**
 MONTPAÓ, Berenguer de **IV: 203**
 MONTPAÓ (MUNTPAÓ), Bernat de **II: 207, 326**
 MONTPAÓ, Bramon de **IV: 203**
 MONTPAÓ, Ramon de **IV: 203, 203**
 MONTPELLER, Ramon de **I: 52**
 Montpeller (Montpesller) **I: 16, 17, 39, 41, 47, 49, 49, 51, 52, 53, 53, 82, 164, 245, 290, 325, 328, 346, 346, 347, 348, 349, 349, 350, 351, 351, 352, 352, 353, 367, 388, 402, 416, 422, 435, 448, 454, 454, 455, 455, 471, 478, 478, 479, 480, 480, 491, 501, 501, 510, 524, 527 II: 43, 44, 44, 57, 67, 85, 102, 123, 123, 141, 162, 162, 289, 341 III: 26, 27, 27, 28, 28, 29, 30, 30, 36, 44, 45, 45, 46, 50, 57, 60, 61, 63, 69, 82, 84, 84, 85, 85, 199, 213, 253, 267, 304, 470, 503 IV: 19, 20, 38, 45, 46, 118, 120, 122, 123, 126, 130, 130, 131, 132, 133, 133, 163, 184, 220, 232, 237, 244, 361**
 Montpelleret **IV: 130**
 MONTPESAT, Francesc de **I: 106**
 Montpesller (vegeu Montpeller)
 Montreal **III: 273**
 MONT-REDON, Guillem de **I: 62, 62**
 Mont-reial (vegeu Monreale)
 MONT-RODON, Arnau de, bisbe de Girona
 IV: 196, 196
 MONT-RODON, Guillem de **II: 67**
 Montroi **I: 57, 322 IV: 286**
 MONT-ROIG, Berenguer de **III: 326, 326**
 Mont-roig **IV: 339**
 Mont-ros **IV: 179**
 MONTSENY, Ramon de **II: 265**
 Montseny **IV: 131**
 Montserrat, alqueria de **I: 382**
 Montserrat, monestir **II: 24, 81, 347, 348 IV: 69, 195, 195, 196, 231, 231**
 Montsó **I: 19, 20, 30, 39, 53, 59, 61, 62, 63, 64, 64, 65, 66, 66, 67, 67, 68, 68, 69, 75, 77, 77, 78, 78, 79, 91, 98, 98, 99, 101, 107, 110, 133, 201, 210, 210, 229, 258, 313, 313, 407, 409, 418, 418, 419, 419, 420, 420, 421, 421, 422, 423, 447, 456, 456 II: 67 IV: 21, 50, 190, 191, 255, 260, 260, 261, 350, 364, 364, 365, 365, 367, 369, 410, 410**
 Montsoriu, castell de **II: 331, 331**

- Montuiri (Montueri) **I**: 165, 165, 166 **II**: 100 **IV**: 166, 166, 167
- MONYÓS (MUNIOZ), Pasqual **I**: 89, 90, 424
- MORA, Joan Esquerdo de (vegeu ESQUERDO DE MORA)
- MORA, Pedroçó de **II**: 247
- MORA, Sanç de **I**: 297, 297
- Mora **IV**: 97
- Móra **I**: 163 **III**: 349 **IV**: 381
- Mora, punta de **I**: 199
- Mora de Rubielos **I**: 58, 293
- MORANT (MORAT) DE GAUNES **III**: 101, 243
- Morea **II**: 135, 135 **III**: 68, 83, 186, 188, 275, 275, 363, 392, 393, 396, 397, 398, 402, 429, 430, 430, 431, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 438, 443, 444 **IV**: 128
- Morea, príncep de la (vegeu també CARLES D'ANJOU; FELIP DE SAVOIA; GUILLEM de VILLEHARDOUIN; MARGARIDA DE VILLEHARDOUIN)
- MOREI, Guillem **IV**: 295, 295, 296, 299
- Morei, carrer de Palma **IV**: 170
- Morel, castell de **II**: 56
- MOREL-FATIO, Alfred **I**: 11 **II**: 10
- MORELLA, Eixemèn Garcés de **IV**: 266, 267
- MORELLA, Pere de, bisbe de Mallorca **I**: 502, 502
- Morella **I**: 57, 87, 105, 222, 222, 223, 224, 224, 225, 225, 226, 226, 227, 228, 228, 229, 244, 264, 265, 275 **III**: 35, 36, 272 **IV**: 78, 79, 80, 187, 372
- Morella, castell de **I**: 225, 226, 228
- MORENO, Antonio **IV**: 382
- MORENO, Juli **IV**: 80
- MORERA, Emili **I**: 199 **III**: 59
- Morera, portal de la, de Puigcerdà **IV**: 242
- MORIELLO, Bernat de **IV**: 166
- Moros **IV**: 351, 365
- MORRO VENY, Guillem **IV**: 320
- Morvedre (Murvedre, Sagunt) **I**: 65, 29, 242, 242, 243, 269, 269, 278, 279, 280, 285, 295, 295, 360, 360, 443, 464, 490, 491, 491 **III**: 36, 59 **IV**: 26, 78, 79, 80, 102, 271, 272, 272, 273, 273, 283, 283, 365, 366, 366, 367, 369, 371, 372, 374, 374, 375, 376, 376, 377, 377, 378, 378, 381, 386, 388, 389, 389, 390
- Morvedre, riu (vegeu Palància, riu)
- MOSCA, Frederic, comte d'Albarigel (o comte de Mòdica) **II**: 207
- Mosquera **IV**: 151
- MOSQUEROLS, Pere **IV**: 153, 154
- MOSSET, Asmar (Asemar, Aïmar) **IV**: 113, 113, 114, 163, 163, 196, 196, 203, 213, 214, 219, 243, 244, 271, 271, 290
- MOSSET, Graïda de **IV**: 202
- Mosset **IV**: 314, 339
- Mota (vegeu Motta San Giovanni)
- Motone (Moton) **III**: 275, 275
- Motrone **II**: 235
- MOTT, Lawrence V. **II**: 236 **III**: 51, 53
- Motta San Giovanni (Mota) **III**: 325, 423, 423, 470
- MOXÓ Y MONTOLIU, Francisco de **I**: 53, 58, 82, 152, 453, 488, 493 **II**: 110 **IV**: 41, 50, 62, 68, 75, 77, 82, 83, 84, 85, 86, 9194, 97, 98, 234, 261, 266
- MOYA, Gonzalo **IV**: 328
- Moya (Moia) (Santa Cruz de Moya) **I**: 47, 471, 471 **IV**: 370
- Muel (Moll) **IV**: 350, 350
- Muela, torre (vegeu Aigües, torre de les)
- MUHÀMMAD ABENHUDELL, arrais de Crevillent **III**: 313, 313
- MUHÀMMAD I ALAHMAR, rei de Granada **I**: 402, 402, 418, 445, 445, 446, 447, 471, 489, 490
- MUHÀMMAD II ABOABDILL ABENNÀZAR, rei de Granada **I**: 500 **II**: 55, 55, 136, 136, 139, 139, 142, 143, 143 **III**: 52, 62, 88, 88, 95, 255
- MUHÀMMAD IV, rei de Granada **III**: 494, 494
- MUHÀMMAD V, rei de Granada **IV**: 32, 362-363
- MUHÀMMAD VI, rei de Granada **IV**: 362
- MUHÀMMAD BEN ALÍ BEN-MUSSA (vegeu ABU YAHIA)
- MUHÀMMAD BEN YÚSUF BEN HUD, rei de Múrcia **I**: 90, 434, 434

- Muixèn (vegeu Moixent)
- MULET I MAS, Mireia **I**: 173
- MUÑOZ GARRIDO, Vidal **I**: 424
- MUÑOZ JIMÉNEZ, María Isabel **IV**: 272
- MUÑOZ POMER, Maria Rosa **IV**: 113, 121, 336, 337, 350, 380
- Munt de Barques (Tripolitània i Cirenaica) **III**: 275, 275
- MUNTADA, Berenguer de (vegeu SAMUNTADA, B.)
- Muntagut (vegeu Montagut)
- MUNTANER, Caterina, filla de Ramon Muntaner **III**: 23, 425
- MUNTANER, Joan, cosí de Ramon Muntaner **III**: 385, 385, 421, 421
- MUNTANER, Joan, pare de Ramon Muntaner **III**: 11, 17, 25, 60, 385
- MUNTANER, Macari, fill de Ramon Muntaner **III**: 23, 23, 425, 425, 495, 495
- MUNTANER, Martí, fill de Ramon Muntaner **III**: 23, 23, 425, 425, 495, 495
- MUNTANER, Ramon **I**: 7, 8, 11, 12, 13, 26, 52, 55, 56, 94, 180, 216, 329, 336, 361, 371, 383, 513, 514, 522, 527 **II**: 8, 9, 15, 18, 20, 27, 28, 34, 44, 45, 71, 81, 116, 126, 127, 134, 135, 137, 140, 149, 162, 166, 167, 169, 174, 176, 177, 180, 182, 185, 200, 201, 202, 204, 210, 212, 218, 219, 220, 223, 225, 227, 229, 231, 233, 236, 237, 238, 239, 241, 248, 255, 256, 258, 266, 271, 285, 288, 298, 301, 303, 304, 309, 312, 313, 314, 322, 326, 329, 339, 340, 341, 343, 345, 346, 355, 356, 357, 363, 367, 368, 371, 373, 374, 378, 380, 381, 382, 386 **III**: 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 21, 22, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 60, 61, 63, 66, 67, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 82, 83, 84, 84, 85, 85, 86, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 101, 105, 107, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 120, 121, 124, 126, 128, 129, 131, 133, 134, 137, 138, 140, 146, 147, 151, 153, 160, 165, 166, 167, 168, 170, 172, 174, 180, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 207, 209, 210, 211, 214, 215, 216, 217, 221, 222, 223, 223, 225, 226, 227, 228, 230, 233, 238, 242, 243, 244, 248, 249, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 260, 262, 263, 268, 272, 278, 279, 282, 285, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 298, 302, 303, 305, 306, 309, 310, 310, 311, 313, 315, 321, 322, 323, 324, 327, 327, 329, 333, 335, 336, 338, 340, 342, 343, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 354, 355, 356, 358, 358, 359, 359, 360, 361, 361, 362, 362, 363, 363, 364, 364, 365, 365, 366, 366, 367, 367, 368, 369, 370, 370, 371, 373, 374, 374, 375, 375, 376, 376, 377, 378, 378, 380, 380, 381, 381, 383, 383, 384, 384, 385, 385, 386, 386, 387, 387, 388, 388, 389, 389, 390, 390, 391, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 404, 405, 407, 412, 413, 413, 414, 414, 415, 415, 416, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 421, 422, 422, 424, 425, 425, 426, 429, 430, 431, 434, 435, 435, 436, 437, 438, 438, 439, 440, 441, 441, 442, 443, 443, 444, 445, 445, 446, 450, 455, 456, 457, 457, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 466, 467, 470, 471, 473, 474, 474, 476, 477, 480, 482, 482, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 492, 495, 495, 498, 502, 504, 507 **IV**: 7, 11, 15, 19, 29, 35, 36, 43, 45, 47, 50, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 87, 87, 116, 125, 126, 128, 128, 147, 167, 246, 306, 347, 384
- MUNTANYAGOL, Guillem de, trobador **III**: 81, 81
- Muntaragó (vegeu Mont Aragó)
- Muntndòver (vegeu Monòver)
- Muntperegrí **III**: 324
- MUNYIZ, Pero, mestre de Calatrava **IV**: 395
- MUNYOZ, Joan Ferrández **IV**: 82, 155, 155, 179, 224, 234, 238, 248, 265
- MUNYOZ (MUNYOÇ), Gil Sànxex **I**: 424, 424
- MUR, Acard (pare de l'Acardic) **IV**: 144

- MUR, Acard (Acardic, Arnau) **IV**: 144, 144, 157, 157, 173, 180, 180, 183, 264
- MUR, Bernat de, bisbe de Vic **I**: 338, 396
- MUR, Pere de **II**: 49
- MUR, Sibil·la de **IV**: 144
- MUR, Simó de **IV**: 144, 180, 180, 182, 339
- Mur, castell de **IV**: 144
- Muradal **II**: 14, 49, 49, 50, 168, 169
- MURATORI, Ludovico Antonio **I**: 173 **II**: 79, 125, 172 **IV**: 299
- MURAUT DE ROCAFORT, Guillem de **II**: 158
- Múrcia **I**: 12, 34, 35, 38, 90, 90, 92, 124, 296, 335, 343, 367, 379, 379, 380, 387, 388, 393, 395, 403, 415, 422, 424, 426, 429, 431, 431, 432, 433, 433, 434, 434, 435, 436, 437, 439, 440, 440, 441, 441, 442, 442, 444, 445, 446, 446, 447, 447, 448, 448, 449, 450, 451, 451, 452, 453, 453, 454, 454, 456, 470, 483, 484, 486, 499, 499, 500, 510 **II**: 16, 17, 21, 22, 38, 54, 54, 111, 112, 115, 136, 136, 137, 137, 138, 138, 139, 139, 143, 168, 180, 186, 214, 217 **III**: 12, 13, 14, 15, 35, 37, 41, 41, 42, 42, 43, 43, 44, 45, 45, 46, 47, 47, 48, 49, 49, 79, 80, 97, 191, 274, 300, 311, 311, 313, 313, 314, 314, 393, 404, 423, 445, 469, 489, 495, 498, 499, 499, 500 **IV**: 25, 35, 67, 68, 69, 76, 77, 77, 220, 235, 276, 276, 335, 347, 351, 351, 367, 370, 382, 383, 383, 397, 398
- Murell (vegeu Muret)
- Muret (Morel, Morell, Murell) **I**: 12, 18, 56, 56, 58, 59, 73, 112 **IV**: 46, 46
- Muret, batalla de **I**: 18, 56, 58, 59, 73 **II**: 11, 13, 17, 19, 56, 93 **III**: 30, 222 **IV**: 15
- MURGIM BEN SABIR (BEN MARGAN), cap de Trípoli **III**: 70, 71, 211, 211, 416, 417, 418, 425
- Murillo da Gàllego **I**: 66
- MURLES, P. de **I**: 347
- Muro, poble de Mallorca **I**: 165, 165
- Museros **I**: 275, 276, 280, 280, 281, 281, 282
- Museu del vi o Palau Reial, de Vilafranca del Penedès **II**: 381, 381
- Muso, Bartolomeo **III**: 484
- Musso, Riccardo **IV**: 298, 307
- MUSSONE, Baldovino, capità de Messina **II**: 195
- MUT CALAFELL, Antoni **I**: 191
- MUTGÉ I VIVES, Josefina **II**: 170 **III**: 97, 371, 375 **IV**: 47, 98, 146, 195, 234, 235, 291, 320, 329, 337
- NABOT, personatge bíblic **IV**: 211
- NA CLARA, Peric de **III**: 362, 362
- NA MUNTAGUDA, Guillem de **IV**: 64, 64
- NADAL, Pere **II**: 265
- NAIA (NAYA), Bertran de **I**: 152, 152, 268
- Nàjera **IV**: 25, 315, 337, 358, 395, 395
- Nampot (vegeu Montfort)
- NANGIS, Guillaume de **II**: 132, 302, 303, 311, 312, 321, 322, 351, 354, 358, 360, 361, 367 **III**: 219
- Nant **IV**: 220
- NANTEUIL, Gui, senescal de Carcassona **II**: 287, 287 **III**: 450
- NAPOLEÓ, emperador de França **I**: 146
- Nàpols **I**: 161, 509, 509, 510 **II**: 21, 23, 123, 126, 134, 134, 199, 200, 203, 204, 209, 235, 235, 240, 241, 241, 248, 250, 251, 251, 252, 252, 253, 253, 254, 256, 256, 362, 384 **III**: 13, 16, 39, 78, 83, 116, 118, 130, 142, 146, 155, 165, 166, 181, 183, 187, 191, 191, 193, 200, 200, 201, 201, 202, 203, 203, 206, 209, 211, 212, 212, 248, 261, 262, 263, 274, 278, 279, 279, 280, 284, 310, 315, 318, 321, 329, 388, 394, 395, 397, 399, 409, 423, 426, 428, 470 **IV**: 13, 35, 37, 37, 47, 69, 84, 118, 126, 307, 311, 401
- Nàquera **I**: 70
- NARBONA, Ermessenda de **I**: 51
- NARBONA, Guillem de **I**: 513
- NARBONA, Margarida de **I**: 188, 513
- NARBONA, Pere de, bisbe d'Urgell **IV**: 248, 248
- NARBONA, Sibil·la de **IV**: 314
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael **III**: 67, 274 **IV**: 92, 96, 115, 162, 235, 245, 287

- Narbona **I**: 39, 61, 62, 62, 325, 325 **II**: 10, 13, 261, 268, 271, 280, 280, 283, 286, 287, 288, 311, 313, 332, 341, 341, 344, 369, 372, 372, 378, 378 **III**: 60, 213, 231, 267, 268, 282 **IV**: 248, 400
- Narbona, arquebisbe de (vegeu AMELL, Pere; MONTBRUIN, P. de)
- Narbona, vescomte de (vegeu AMALRIC; EIMERIC)
- Narbonès, el **I**: 153 **II**: 14 **III**: 195, 213, 217
- Narbonès, Castell (vegeu Castell Narbonès)
- NARCÍS, Sant **II**: 357
- Naro **III**: 473
- NÀSAR, rei sarraí de Granada **III**: 405, 405, 408
- NASIR, En (vegeu ABU ABDAL-LÀ MUHÀM-MAD EN NASIR)
- Natolí (vegeu Anatòlia)
- Naval **I**: 516, 516
- NAVALHAS, GERALDA de **IV**: 314
- NAVARRA, Joana de **II**: 229, 260
- Navarra **I**: 65, 66, 148, 201, 229, 231, 231, 232, 232, 233, 234, 235, 235, 238, 239, 299, 299, 411, 469, 512 **II**: 23, 120, 120, 122, 149, 164, 165, 220, 220, 227, 227, 229, 229, 231, 232, 242, 242, 243, 246, 250, 251, 258, 258, 259, 260, 294 **III**: 94, 155, 162, 164, 164, 179, 179, 194, 195, 196, 196, 213, 215, 277, 494 **IV**: 68, 83, 86, 91, 111, 236, 260, 265, 284, 345, 345, 348, 358, 363, 370, 371, 371, 379, 392, 395
- Navarra, senescal de (vegeu MONTAGUT, Sanxo Ferràndez de)
- Navarrés **III**: 35
- NAVARRO ESPINACH, Germán **IV**: 82, 266
- NAVARRO OLTRA, Vicente Carlos **II**: 47
- NAVARRO, Imma **I**: 138 **IV**: 173
- Navata **IV**: 44
- Navas, pla de les **II**: 51
- Navas de Tolosa, batalla de les (vegeu Òbeda)
- Naxos **III**: 210
- NAYA, Bertran (vegeu NAIA, Bertran)
- Nebla (vegeu Niebla)
- Negrepont **III**: 17, 18, 384, 387, 387, 388, 388, 389, 389, 390, 391, 392, 397, 398, 401, 401, 404, 429 **IV**: 297, 300
- Neclas **IV**: 274, 286
- NEGRI, Teofilo Ossian de **IV**: 298
- NEOCASTRO, Bartolomé de **II**: 132, 134, 182, 198, 200, 213, 338, 357, 367 **III**: 90, 279, 284, 290, 292, 308, 428
- Neopàtria (Pàtria), ducat de **III**: 401, 410 **IV**: 29, 90, 409
- NER (vegeu REINER)
- NESIE, Raoul de, conestable de França **II**: 351
- NETTON, Ian Richard **II**: 182 **III**: 39
- NEUBRIGE, Guillem de **II**: 41
- NEVERS (NIVERS), comte de, navarrès **III**: 241, 242, 242, 243
- NEVERS (Nives), comtessa de **I**: 487, 487
- NEVERS (NIVERS, LIVERUS), duc de (vegeu FLORENCI d'Hainaut)
- Niça **IV**: 298, 307
- Nicastro (Nicastre) **III**: 184, 184
- NICOLAU, Antoni **IV**: 178, 178, 181, 182, 182
- NICOLAU III, papa **I**: 508 **III**: 175
- NICOLAU IV, papa **III**: 290, 324
- NICOLAU D'OLWER, Lluís **I**: 7, 23, 43, 112, 216, 304, 352, 356, 391, 426 **II**: 10, 20, 79, 297, 383 **III**: 17, 20, 174, 329, 333, 334, 336, 341, 342, 346, 347, 349, 362, 365, 374, 375, 376, 398, 400, 401, 402, 412 **IV**: 306
- NICOLLE, David **III**: 324
- NICOLOSO (NICHOLOS), mestre **I**: 245, 245, 246, 247, 248, 249, 249 **II**: 160
- Nicòsia **III**: 317
- Nicòtera (Nicòtena) **II**: 180, 201, 201, 202, 234 **III**: 117, 118, 118, 119, 120, 130, 187
- Nidoleres, torre de **IV**: 184
- Niebla (Nebla) **II**: 54
- NIETO SORIA, José Manuel **II**: 54
- Nifs (vegeu Nimfe)
- Nimes **II**: 288
- Nimfe (Nimfaion, Nifs) **III**: 343, 343
- Nisi, Giovanni de **II**: 207

- Nísida (Nízer, Niseta, anteriorment Nesis) **II**: 253, 253
- NIVES (vegeu NEVERS)
- NIZO, Arrigo **II**: 248
- Nogalt **III**: 42
- Nogata **III**: 318
- Noguera, la, comarca **I**: 117, 125 **II**: 158
- Noguera Ribagorçana, riu **I**: 515
- Nogueruelas **I**: 58
- Nompot (vegeu Montfort)
- Nonpot (vegeu Montfort)
- Nora (Nures) **IV**: 63, 63
- Normandia **II**: 288, 335 **IV**: 25, 205, 224, 311, 330
- Nostra Dona del Campello (Campillo?) **II**: 227
- Nostra Dona de les Taules, església de Montpeller (vegeu Santa Maria de les Taules)
- Nostra Senyora de la Victòria, capella de Mallorca **I**: 186
- Noto (Not) **III**: 192, 192, 473, 473 **IV**: 401, 401
- Nova (Ainos, actual Enez) **III**: 376, 376, 377, 378
- Novelda (Noetla, Noella, Novella) **I**: 427, 428 **III**: 41, 43, 43, 48, 313, 313, 405 **IV**: 77, 77, 78, 371, 392
- NOVELLES, Ot (Not) de **III**: 437, 437, 438, 440
- NOVELLET, En, joglar **III**: 506
- Noves **II**: 149
- NOYERS DE MAISY, Jean de (JOAN DE MESÍ) **III**: 388, 388, 391
- Nules (Nulles) **I**: 260, 269, 270, 290, 298, 318, 318, 320, 320, 321, 396 **II**: 144 **III**: 36 **IV**: 135, 366, 366, 367, 374
- NÚÑEZ, Pedro, mestre d'Uclés (vegeu GUZMAN)
- NUNYIS, Esteve **II**: 208
- NUNYO (NUNO) SANÇ (SANXES), nét de Ramon Berenguer IV **I**: 28, 29, 31, 33, 59, 59, 61, 62, 64, 65, 76, 77, 78, 78, 79, 79, 80, 80, 81, 81, 82, 83, 84, 84, 85, 88, 88, 110, 127, 130, 131, 133, 134, 134, 135, 135, 137, 145, 145, 146, 149, 150, 150, 151, 151, 152, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 162, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 182, 182, 183, 186, 187, 188, 190, 192, 192, 193, 194, 195, 203, 203, 204, 205, 217, 217, 333, 333, 338 **II**: 42, 49, 68, 68, 75, 75, 84, 84, 89, 92, 94, 96, 101, 104, 104, 105, 105, 108, 312 **III**: 36, 36, 219 **IV**: 47
- Nures (vegeu Nora)
- Nurra, península de la **IV**: 320
- NUS, Pere Garcés de (vegeu LUNA, P. G. de)
- NUTI, Giovanni **IV**: 298
- Nyerros **III**: 299, 306
- O'CALLAGHAN, Joseph F. **I**: 403 **II**: 54, 163
- O'CONNOR, Isabel A. **II**: 117
- OBLITES, Jaume d' **II**: 208
- OBLITES, Sanxo Martínez d' **I**: 465, 465
- Occitània **I**: 448
- ÒDENA, Andreu d' **I**: 499, 499
- ÒDENA, Ramon Guillem **I**: 463 **II**: 145, 145
- ODO, comte d' (vegeu EUS, comte d')
- Odogrillo, casal d' **II**: 195
- OFEGAT, Berenguer d' **II**: 208
- Ogliastra, regió **IV**: 52
- Oitura (vegeu Hoitura)
- Olbia **IV**: 52
- OLEGUER (AULEGUER), Sant **III**: 170, 170
- Olèrdola **I**: 162
- OLESA, Ramon d' **I**: 73
- Olesa, volta de N', de Palma (vegeu Valldigena, portal de)
- Olesa de Bonesvalls **II**: 380
- OLGIATI, Giustina **III**: 324
- Oliana **I**: 127, 127
- OLIBA, Bernat **IV**: 235, 236
- Oliete **I**: 64
- Oliguera, punta d' **III**: 237
- OLIVA, Anna Maria **I**: 140 **III**: 73, 468 **IV**: 44
- Oliva **I**: 346 **IV**: 113, 113, 131, 374
- OLIVAR, Marçal **I**: 45

- OLIVAR BERTRAND, Rafael **II**: 217 **IV**: 282, 399
- OLIVELLA, Bernat, arquebisbe de Tarragona **I**: 495, 498, 502, 502, 513, 527 **II**: 382, 382 **III**: 59, 167, 167, 197, 198, 198, 257, 267
- OLIVER, personatge de la *Chanson de Roland* **III**: 101, 101
- OLIVER, Bernat, bisbe d'Osca **IV**: 175, 175, 184, 184, 189, 189
- Oliver de Termes **I**: 80
- OLIVERES DE PICÓ, Elisabeth **IV**: 245, 402
- OLIVERS, Bernat **II**: 84, 84
- "Oliveta", l', galera de Roger de Flor **III**: 324
- OLLER, Berenguer **II**: 25, 263, 263, 264, 265, 265
- OLMS (OMS), Berenguer d' **IV**: 239, 239, 326, 333
- OLMS (OMS), Berenguer d', fill **IV**: 239
- OLMS, Francesc d' **IV**: 186, 186
- OLÓ, Elisenda d' **II**: 86
- Olocaive **IV**: 286
- Olocau (Alocau) **III**: 35 **IV**: 69
- OLOMAR, Guillem **IV**: 51, 56, 60, 61, 66, 66, 77
- Olorda **IV**: 322
- Oloró, de Bearn **III**: 281, 281, 282, 282, 284
- Oloró, de Mallorca (vegeu Alaró)
- Oltrera (Otrera, Ultrera) **IV**: 220, 220
- OLZINELLES, Bernat d' **IV**: 82, 155, 234, 234, 238, 248, 281, 281, 285, 290, 318, 318, 319, 326, 348, 348
- OMBAU, Arnau **IV**: 234, 234
- OMBERT, Francesc **IV**: 193
- Omeladès (Aumelàs), comtat d' **IV**: 130, 163, 237, 237
- Onda **I**: 270, 270, 290, 290, 291 **III**: 36 **IV**: 277
- Ondara **I**: 383, 384, 386 **IV**: 314
- Ondarrabia (Fuenterrabia, Fonterrabia) **II**: 226, 226
- Ontinyent **I**: 385, 454, 454, 486, 486 **IV**: 69, 198, 387
- Onyar, riu **II**: 335, 335, 372
- ORCÁSTEGUI GROS, Carmen **IV**: 93, 282
- Ordinacions* de Pere el Cerimoniós **IV**: 149, 236
- ORELLA, Ato (Atorella?) **II**: 49
- Organyà **IV**: 241
- Òrguena (possiblement Uargla) **II**: 47, 47, 48
- Orguglioso (Erguloso), castell d' **IV**: 52, 52
- ÒRIA, barons d' **IV**: 52, 52, 291
- ÒRIA, Bernabeu (Barnabó) d' **IV**: 52, 52, 62
- ÒRIA, Brancaleó d' **IV**: 52
- ÒRIA, Fabiano Rosso (Fabià Marrós) d' **IV**: 308, 308
- ÒRIA, Mateu d' **IV**: 135, 235, 325
- ORIA, muller de Sanxo Martínez Oblites **I**: 465
- ORIA, Pero Ramírez d' (Pere REMÍREZ) (vegeu RAMÍREZ D'ORIA, P.)
- ÒRIA, Tisi (Tití, Ticino, Tedisino) d' **III**: 324, 324
- Orient **I**: 12 **III**: 17, 19, 20, 228, 320, 322, 330, 358, 368 **IV**: 297, 299, 300, 321
- Orient, de Mallorca **I**: 188
- Orifany, porta de Càller **IV**: 65
- Orihuela (vegeu Oriola)
- Orimbloi **I**: 486, 486
- Orinella **I**: 79
- Oriola **I**: 137, 380, 427, 428, 429, 431, 431, 432, 432, 433, 433, 434, 440, 440, 441, 441, 442, 451, 452, 453 **II**: 137, 138 **III**: 14, 41, 43, 48, 49, 311, 313, 314, 314, 405 **IV**: 77, 77, 144, 240, 246, 265, 276, 347, 358, 371, 380, 380, 381, 381, 382, 382, 383, 383, 384, 386, 386, 387, 387, 389, 390, 398, 399
- Oristano (Oristany) **IV**: 15, 44, 44, 48, 48, 94, 309, 310, 338
- Orlando, cap d' **III**: 318, 318, 322, 327
- Orleans **II**: 149
- Orlina, vall de l' **II**: 279
- Ornat **I**: 99 **II**: 81
- ORÓS, Martí Pérez (Sanxo) d', castellà d'Amposta **IV**: 54, 54, 55, 55, 74, 74
- ORÓS, García **IV**: 55
- Orozco, Íñigo López de **IV**: 346, 363

- Orpesa **I**: 105, 267, 297, 301, 302, 303, 303, 311 **II**: 98 **III**: 36 **IV**: 105
- ORREO, Giovanni d', dit Escotus **II**: 368
- ORRIGO, tudesc **III**: 461, 462
- ORRIOLS (URRIOLS), Bernat d' **I**: 510, 510
- ORRIOLS, Bernat d' **IV**: 411
- Orriols **I**: 510
- Orrios **I**: 66
- ORSI LÁZARO, Mario **IV**: 317, 320
- ORSINI, llinatge **IV**: 118
- ORSINI, Joan I, de Cefalònia **III**: 444
- ORSINI, Matteo Rosso, ardiaca de Santa Maria in Portico **II**: 181
- ORSINI (ORSINIS), Napoleó, cardenal de Sant Adrià **II**: 133 **IV**: 62, 118, 118, 120
- ORTA (ORTHE) (Arnau Ramon II o III), vescomte d' **IV**: 316, 316
- Orta (Ortafà?), castell d' **IV**: 217, 217
- ORTA (vegeu HORTA)
- ORTEGA PÉREZ, P. **IV**: 282
- ORTHE, vescomte (vegeu ORTA)
- ORTÍ GOST, Pasqual **I**: 154, 164 **II**: 356 **IV**: 136, 142, 163, 235, 303, 316, 319, 322, 364, 388
- ORTIZ, Rodrigo **I**: 224, 224
- ORTUÑO SÁNCHEZ-PACHECO, José María **III**: 48
- Orxeta **III**: 35
- OSA, Ximèn Pérez de **II**: 247
- Osán **I**: 69
- OSCA, Domingo **II**: 220, 227
- OSCA, Jaume Ximénez d' **IV**: 235, 236, 242, 244
- OSCA, Joan **II**: 173
- Osca **I**: 23, 24, 31, 37, 39, 53, 57, 64, 65, 69, 69, 70, 70, 71, 72, 77, 78, 79, 79, 80, 81, 83, 86, 86, 96, 97, 98, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 104, 107, 110, 115, 200, 207, 216, 221, 282, 282, 290, 290, 291, 292, 292, 403, 404, 404, 407, 414, 417, 417, 418, 419, 421, 457, 459, 465, 466, 467, 488, 498, 515, 516, 518, 519 **II**: 42, 57, 147, 148, 262 **III**: 268, 281 **IV**: 80, 101, 158, 175, 175, 193, 255, 256, 264, 348, 369, 370
- Osca, catedral d' **I**: 65
- Osca, bisbe d' (vegeu CANYELLES, V. de; MONTCADA, G. de; OLIVER, B.; SARROCA, J.; SOLÀ, D.; URREA, R.)
- Osilo **IV**: 61, 324
- Osona **I**: 62, 62
- Osona, comte d' (vegeu BERNAT DE CABRERA)
- Osona, comtat d' **IV**: 183, 198, 315
- Osor, vall d' **IV**: 151
- Ostalric (Àustria), fill del duc d' (vegeu BADEN, Frederic de)
- Òstia (fou —port— de Roma) **II**: 126, 126 **III**: 262, 262
- Ostoles (vegeu Hostoles)
- OSTOR, Galueran (Galceran) d' **II**: 177
- OSTOR, Guerau **II**: 208
- OT de Brunswick **II**: 130 **IV**: 405
- OTEIZA, Nicolás López d' **IV**: 274
- Otiell (vegeu Utiel)
- Otranto (Otrento, Trento) **II**: 135 **III**: 38, 38, 192, 192, 209, 212, 263, 276, 290
- Otrera (vegeu Oltretera)
- Ou, castell de l' **II**: 256
- OULOMAR, Guillem **III**: 462, 468
- OVIDI **I**: 410
- Pacs, castell de **IV**: 216
- PADILLA, mestre de Santiago **IV**: 385
- PADILLA, Diego García de, mestre de Calatrava **IV**: 331, 385
- PADILLA (PADELLA), María de **IV**: 24, 329, 385, 385
- PADILLA, Paul **I**: 71 **II**: 102 **III**: 93, 276 **IV**: 353
- PAGÀ DE MALLORCA, fill natural de l'infant Ferran **IV**: 161, 218, 218, 219, 229
- PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà **I**: 97, 110, 146, 188, 210, 267, 408, 447, 475, 501, 513, 515 **II**: 143 **III**: 299
- PAGÈS, Amadeu **I**: 7 **III**: 459 **IV**: 8, 35, 59, 63, 65, 66, 67, 76, 87, 93, 106, 116, 117, 119, 120, 122, 150, 167, 178, 179, 180, 184, 196, 197, 201, 204, 205, 210,

- 211, 214, 217, 218, 220, 221, 224, 238, 241, 245, 247, 262, 316, 329, 344, 349, 366, 371, 386, 389, 391, 400, 408, 411, 412
- PAGÈS I PARETAS, Montserrat **I**: 77, 126
- Pahuli **IV**: 315
- PAIANO (vegeu PORTELLA, Romeu)
- PAILHÈS, Claudine **IV**: 346
- País Valencià (vegeu València)
- PALACIOS MARTÍN, Bonifacio **III**: 502
- PALAFOLLS, Guillem de **II**: 85, 86
- Palafolls **II**: 332
- Palafolls, castell de **II**: 86, 331
- Palafrugell **I**: 197 **II**: 294 **III**: 234, 238, 238
- PALAMIDES **III**: 101, 242
- Palamós **II**: 294, 345, 345, 366 **III**: 78, 92, 246, 310
- Palància, riu **I**: 242, 278, 298, 298, 299 **III**: 286 **IV**: 102, 373
- PALASÍN (PALANZÍ), Arnau **I**: 64, 64
- PALASÍN (PALASÍ), P. **I**: 302, 302
- PALASÍN, García Gomis **III**: 389
- PALASÍN (vegeu ATORELLA)
- Palasol (vegeu Palazzolo)
- PALAU, Berenguer de **IV**: 197, 198, 202
- PALAU, Constança de **I**: 448
- PALAU, Pere de **I**: 119, 119
- Palau, carrer de Palma (Palau Reial) **IV**: 170
- Palau, castell de **IV**: 217
- Palau, orde del **I**: 471
- Palau del Vidre, el **II**: 313
- Palau Major (Palau Comtal) de Barcelona **I**: 130
- Palau-sator **IV**: 203
- Palau-surroca **IV**: 198
- Palazzolo (Palasol) **II**: 195 **III**: 473, 473
- Palerm **I**: 67 **II**: 42, 173, 173, 174, 175, 175, 176, 176, 182, 190, 190, 191, 191, 192, 192, 193, 196, 198, 213, 235, 236, 237, 237, 387 **III**: 90, 105, 109, 110, 111, 112, 113, 113, 115, 135, 172, 173, 174, 175, 178, 261, 261, 294, 295, 301, 308, 309, 318, 328, 329, 393, 424, 426, 436, 439, 471, 472
- Palestina **II**: 134
- PALIÀLOGO (vegeu PALEÒLEG)
- Palinuro (la Pel-lunuda) **III**: 184, 184, 185, 262, 262
- PALISI, Damià de **III**: 413
- Palissada, barri de Càller (vegeu Stampace)
- PALIZZI (APOLOIS), Vicinguerra (Venxinguerra) de **III**: 474, 474
- PALLARÈS, Ferrer de, prebost de Tarragona i bisbe de València **I**: 137, 137, 138, 162, 162, 165, 165, 172, 185, 185, 213, 391 **II**: 99, 101, 101, 104
- PALLARÉS GIL, Matías **I**: 57, 219, 220, 224, 227, 229
- PALLARS, Arnau Roger de, nebot del comte de Pallars **II**: 158
- PALLARS, Artal de **IV**: 229, 229, 230, 239, 239, 240, 241, 242
- PALLARS, Beatriu de **IV**: 144
- PALLARS, Violant de **IV**: 75
- PALLARS, comte de (vegeu també ARNAU ROGER I; ARNAU ROGER II; HUG ROGER; RAMON ROGER I; RAMON ROGER II)
- PALLARS, Roger Bernat (Roger) de **IV**: 194, 199, 199, 202, 205, 230, 246
- Pallars **I**: 413 **II**: 23, 81, 81, 146, 158 **IV**: 67, 90, 103, 144, 187, 193, 193, 209, 274, 396
- Pallars Sobirà **IV**: 180
- PALLEROLS, Arnau de **IV**: 245
- Palma (vegeu Mallorca, ciutat de)
- Palma, badia de **I**: 149 **II**: 90
- Palma, la, de Gandia **I**: 354, 354 **III**: 35
- Palma de Sols (ant. Sulcis) **III**: 458 **IV**: 15, 48, 48, 49, 49, 50, 51, 63, 63
- Palmas, golf de **IV**: 48
- Palmas de Sulcis **IV**: 50, 66
- PALOMERA, Na, veïna de Peralada **III**: 225
- Palomera, la **I**: 27, 142, 144, 145, 145, 199 **II**: 87, 87, 89, 90, 96 **IV**: 143, 145, 146, 172
- Palos, cap de **I**: 434
- PALOU, Berenguer de, bisbe de Barcelona **I**: 28, 31, 134, 136, 136, 137, 137, 149, 149, 156, 158, 166, 172, 174, 174, 183, 190,

- 192, 192, 203, 313, 338, 341, 341 **II**: 49,
72, 72, 73, 74, 82, 83, 83
- PALOU, Bernat de **IV**: 319, 361
- PALOU, Guerau de **IV**: 318, 319
- Pals **I**: 81, 197, 197
- Pamplona **I**: 63 **II**: 120
- Panàguila, riu **I**: 390
- PANCRAZIO GIUSTINIANO (PANGRAT) **IV**:
296, 296
- Panidón (Panido, Pànion) **III**: 355, 355,
356, 362, 363, 365, 366
- Panissars **I**: 213 **II**: 10, 13, 15, 16, 24, 25,
267, 286, 286, 289, 293, 295, 295, 296,
296, 297, 298, 298, 300, 301, 302, 303,
305, 306, 306, 308, 309, 309, 310, 312,
313, 313, 314, 314, 315, 315, 316, 338,
340, 342, 371, 372, 372, 374, 374, 375,
377, 377, 378 **III**: 50, 211, 215, 216, 219,
219, 228, 247, 249, 250, 305 **IV**: 19, 120,
124, 124, 182, 182, 183, 191, 200, 200
- Panissars, muntanya de (vegeu Albera)
- Pantaleu, illa del **I**: 144, 144 **II**: 87, 87
- Pantaleu, puig del **I**: 145
- Pantel·lària (Pantelena, Pantanella) **III**:
426, 426
- Panto, llac de **IV**: 408, 408
- PAOLO, Cristoforo de **IV**: 295
- PAPIOL, Ramon de **IV**: 145
- PAQUIMERES, cronista grec **III**: 324, 336,
349, 353, 354, 359, 361, 369, 376
- “Paradís”, nau **I**: 209
- PARASSOLS I PI, Pau **III**: 306
- PARAVICINI, Agostino **III**: 73
- PARAVISINI, Beltramo (Bertraminus),
bisbe de Chieti **IV**: 106, 106, 107, 107,
108
- Pardines **I**: 153
- PARDO, Aznar, majordom d’Aragó **I**: 58, 58
II: 50
- PARDO DE LA CASTA, Aznar **IV**: 282
- PARDO DE LA CASTA, Pedro **IV**: 282, 282
- PARETSTORTES, Pere Arnau de, prior de
Catalunya **IV**: 337, 337
- PARIAN (vegeu PRÍAM)
- PARIS **III**: 352
- PARIS, Gaston **II**: 19, 58
- París **II**: 23, 149, 233, 362 **III**: 22, 74, 76 **III**:
139, 180, 213, 214, 281, 302 **IV**: 165,
225, 344
- Paros **III**: 210
- PARPAL I MARQUÈS, Cosme **III**: 288, 289
- PARRANA DE GUALANDIS, Jacobo de **III**:
484
- Partidas, Las **II**: 169, 245 **III**: 135, 362 **IV**:
236
- Pas de Calais, departament **IV**: 262
- PASCUAL, Guillermo **III**: 79
- PASQUAL, Jaume (Jacme), frare predicador
IV: 152
- Pasqües, puig de les **I**: 242, 242
- Passàquia (vegeu Lampsaki)
- Passero, cap de (Capupàsser) **III**: 144, 144
- Passetà (vegeu Possitano)
- PASTOUREAUX, Michel **IV**: 32
- PASZTOR, Edith **II**: 174
- Paterna **I**: 269, 269, 320, 321, 321 **III**:
35 **IV**: 284
- Paternó **III**: 315, 315, 317, 327
- PATI, Peregrí **III**: 411, 412, 415, 420
- PATOT, Ramon, mestre del Temple **I**: 241,
241, 242, 243, 244, 249, 249, 250, 251,
251, 267, 267, 272
- Patràs (Patraix) **III**: 275, 275, 430 **IV**: 286
- PATXOT I JUBERT, Rafael **I**: 7 **II**: 7 **IV**: 8, 9
- PAU, Guillem de **II**: 310, 310, 311
- PAU, Guillem Ramon de **I**: 213
- PAU, Sant **I**: 48
- PAUC, Estel·la de (vegeu CASTEL·LNOU, E.
de)
- PAULINO, Elea **III**: 497 **IV**: 71
- PAULO, Cristoforo **IV**: 290
- Pavia **II**: 283, 283
- PAVONI, Romeo **I**: 140 **III**: 73, 468 **IV**: 44
- PÉCOUT, Thierry **III**: 74
- Pedra Bona **II**: 52, 52
- Pedralba **I**: 245
- Pedralbes, monestir de **III**: 490 **IV**: 43, 240
- Pedregués **IV**: 286
- Pedrés **IV**: 171
- Pedreso, castello (vegeu Petrés, castell)

- Pedro, don, germà del rei d'Aragó (Pere Ferrandis Híxar o Pere d'Ayebre) **II**: 338
- Pedrola **I**: 516 **IV**: 365
- Pedrosas, las **I**: 328
- Pedroses **I**: 465
- Pego **I**: 389, 389, 397, 401, 401 **II**: 119
- PEGUERA, família **IV**: 340
- Peguera **IV**: 145, 147, 147, 148, 149, 150, 151, 151, 152, 230
- PEIRONET (PEYRONET), fra Pere **I**: 471, 471
- PEITAVÍ, Joan **IV**: 206
- PELARRAVA, fra Ramon de **I**: 213
- Pelegrinyó, castell de **I**: 109
- PELLA I FORGAS, Josep **I**: 308 **II**: 286
- Pel-lunuda, cap de la (vegeu Palinuro)
- Peloponès, el **IV**: 297
- Pen de Dàtil (vegeu Pentedatilla)
- PENA, Jordà de, germà de Ferran Sanxis
Castre **II**: 147, 147, 148, 149
- Pena, Nostra Senyora de **IV**: 254
- Penacadell (vegeu Benicadell)
- Penacadell, castell de **IV**: 87
- Penàguila **I**: 390, 390, 391, 392 **II**: 119 **III**: 35 **IV**: 79
- Penalba **I**: 148
- Pena-redona (vegeu Peñaredonda)
- Peñarredonda (Pena-redona) **I**: 238, 238
- Pena-roja (Penya-roja) **I**: 224
- Penedès, el **II**: 267 **III**: 260
- Península Ibèrica **II**: 69, 139, 185 **III**: 268 **IV**: 262, 277, 382
- Peníscola **I**: 19, 70, 82, 84, 89, 92, 103, 110, 122, 222, 222, 225, 253, 263, 264, 265, 267, 267, 311, 311, 328, 328, 332 **II**: 69, 69, 71, 71, 144 **III**: 36, 78, 92 **IV**: 135, 362
- Pentecosta **I**: 382, 383, 383
- Pentedatilla (Pen de Dàtil, Peu de Dàtil) **III**: 131, 132, 276, 325
- Penya (Pena) de Xixona **II**: 142, 142
- Penya-redona **I**: 238
- Penya-roja (vegeu Pena-roja)
- Penyes, torre del (Alponyes) **IV**: 269, 269
- PÉQUIGNOT, Stéphane **III**: 94 **IV**: 32, 66, 70, 72, 76, 84, 90, 127, 204
- Pera, mas de la **IV**: 203
- Pera, cap de la (actual Capdepera), a Mallorca **I**: 81, 91, 209, 211, 213, 213, 215, 220 **IV**: 297
- Pera, prop de Costantinoble **III**: 336, 337, 337, 357 **IV**: 23, 292, 298, 298, 299
- Peralada (Petrae Latae) **II**: 16, 24, 271, 310, 311, 312, 312, 313, 314, 314, 318, 319, 320, 321, 321, 322, 322, 323, 373, 378 **III**: 11, 17, 18, 21, 21, 22, 23, 25, 33, 56, 60, 60, 220, 220, 221, 221, 222, 223, 224, 225, 225, 226, 226, 227, 248, 249, 249, 250, 252, 252, 277, 304, 305, 329, 329, 424, 471, 471 **IV**: 178, 221
- PERALTA, Arnau de, bisbe de Saragossa **I**: 366, 391, 391, 393, 393, 396, 414, 414, 415, 417, 417, 418, 421, 421, 422, 465, 465
- PERALTA, baronia de **IV**: 98
- PERALTA, família **IV**: 49
- PERALTA, Guillem de **I**: 91 **II**: 49 **IV**: 49
- PERALTA, Guillem de **IV**: 401, 401
- PERALTA, Jordà **I**: 109
- PERALTA, Ramon **I**: 109, 109, 110
- PERALTA, Ramon de **III**: 455, 479, 479, 480, 481, 482, 485, 485 **IV**: 45, 49, 49, 53, 67, 67, 68, 92, 92, 97, 97, 98
- PERALTA, Sibil·la de **III**: 479 **IV**: 49
- Peralta de la Sal **IV**: 92
- PERAMOLA, Berenguer de **II**: 49
- PERAPERTUSA, Pere de **IV**: 222
- PERARNAU, Josep **IV**: 405
- PERATALLADA, Bernat de **II**: 214, 214, 221, 226, 227 **III**: 156, 156, 157, 158, 159, 160, 160, 161, 166
- Peratallada **IV**: 103
- PERAY, Josep de **I**: 137
- PERCEVAL LO GALOIS **III**: 101, 242
- Perda Santu Giorgi (vegeu Sant Jordi, capella de)
- PERE (primer nom de Jaume I) **I**: 54
- PERE I EL CATÒLIC **I**: 12, 16, 17, 18, 19, 25, 51, 51, 52, 53, 53, 54, 54, 55, 56, 56, 57,

- 58, 59, 60, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 75, 78, 90, 91, 97, 99, 106, 108, 110, 112, 135, 170, 219, 238, 314, 337, 354, 364, 372, 395, 470, 507, 508 **II**: 16, 17, 18, 33, 34, 34, 42, 42, 43, 43, 44, 44, 45, 47, 47, 49, 49, 50, 50, 51, 52, 52, 53, 53, 56, 56, 57, 57, 59, 67, 68, 263 **III**: 11, 24, 25, 25, 26, 26, 27, 28, 28, 29, 30, 30, 36, 73, 73, 83 **IV**: 15, 46, 46, 47, 304
- PERE II EL GRAN I**: 12, 25, 35, 36, 66, 72, 79, 82, 125, 130, 133, 187, 213, 221, 267, 267, 302, 413, 414, 424, 424, 426, 428, 429, 431, 433, 435, 438, 439, 447, 450, 450, 451, 456, 458, 463, 464, 465, 467, 468, 470, 472, 472, 473, 477, 484, 488, 489, 490, 490, 491, 492, 493, 494, 496, 497, 498, 500, 500, 501, 510, 510, 511, 512, 512, 513, 514, 515, 515, 516, 516, 517, 518, 519, 519, 523, 523, 524, 524, 525, 526, 526, 527, 528 **II**: 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 22, 23, 24, 25, 28, 33, 33, 34, 40, 43, 55, 110, 122, 122, 123, 123, 124, 134, 136, 137, 137, 138, 138, 143, 144-388 **III**: 11, 12, 13, 14, 16, 17, 22, 25, 31, 31, 32, 36, 37, 38, 38, 39, 42, 42, 43, 43, 44, 45, 45, 46, 47, 50, 51, 51, 52, 53 54, 56, 57, 63, 64, 65, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 71, 72, 73, 73, 78, 79, 80, 81, 82, 82, 83, 83, 84, 85, 86, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 94, 95, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 107, 108, 109, 110, 111, 111, 112, 113, 113, 114, 115, 116, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 133, 134, 134, 135, 136, 137, 138, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 147, 148, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 153, 154, 155, 156, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 164, 165, 165, 166, 167, 167, 168, 168, 169, 170, 172, 174, 175, 175, 176, 177, 178, 179, 179, 180, 181, 181, 182, 183, 185, 187, 188, 191, 193, 194, 195, 196, 196, 197, 197, 198, 198, 199, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 207, 208, 209, 209, 211, 212, 212, 213, 213, 214, 214, 215, 215, 216, 216, 217, 219, 220, 221, 221, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 230, 231, 232, 233, 234, 239, 240, 241, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 252, 253, 254, 255, 255, 256, 256, 257, 258, 258, 259, 260, 260, 264, 264, 267, 268, 269, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 278, 281, 285, 285, 289, 290, 294, 295, 296, 299, 305, 308, 308, 309, 314, 320, 322, 330, 333, 375, 394, 423, 427, 459, 468, 491 **IV**: 16, 19, 41, 70, 72, 72, 90, 99, 100, 112, 122, 122, 123, 124, 124, 125, 125, 126, 133, 134, 149, 247, 260, 286, 289
- PERE III EL CERIMONIÓS I**: 7, 8, 11, 12, 13, 15, 47, 187, 198, 216, 264, 477, 487 **II**: 8, 9, 15, 20, 22, 169, 263, 265, 267, 270 **III**: 41, 56, 60, 107, 175, 205, 253, 420, 445, 455, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 466, 467, 468, 469, 479, 486, 487, 488, 488, 491, 492, 493, 494, 497, 502 **IV**: 7, 8, 11, 16, 17
- PERE**, comte d'Urgell **IV**: 337, 337, 360, 372, 381, 381, 382, 390, 390
- PERE DE COURTENAY**, emperador de Constantinoble **I**: 221
- PERE III**, jutge d'Arborea **III**: 494, 494, 496 **IV**: 70, 75, 96, 96, 144, 147, 338
- PERE I el Cruel**, rei de Castella **IV**: 11, 12, 24, 25, 26, 32, 32, 81, 136, 157, 311, 313, 315, 316, 327, 327, 328, 328, 329, 329, 330, 330, 331, 333, 335, 336, 336, 338, 338, 340, 341, 343, 344, 344, 345, 345, 346, 346, 347, 347, 348, 348, 351, 351, 352, 352, 354, 355, 356, 356, 357, 358, 359, 360, 360, 361, 362, 362, 363, 363, 364, 364, 365, 365, 366, 366, 367, 369, 370, 371, 371, 372, 373, 373, 374, 374, 375, 376, 376, 377, 377, 378, 378, 379, 380, 381, 381, 382, 383, 384, 385, 385, 386, 386, 387, 387, 388, 389, 389, 390, 393, 393, 394, 395, 396, 396, 397, 397, 399, 399

- PERE I el Cruel, rei de Portugal **IV**: 32, 32, 377, 385
- PERE II, rei de Sicília **III**: 471, 471 **IV**: 112, 289, 289, 398, 398
- PERE I, rei de Xipre **IV**: 304
- PERE, Sant **I**: 18, 55
- PERE D'ARAGÓ, fill de Jaume II **III**: 25, 59, 445, 469, 489, 489, 494, 496, 497, 499, 501, 502, 503, 504, 505, 505, 506 **IV**: 18, 35, 36, 67, 67, 71, 74, 75, 75, 77, 83, 89, 90, 90, 91, 92, 106, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 111, 112, 112, 113, 113, 114, 114, 115, 116, 117, 117, 119, 120, 120, 130, 137, 137, 138, 139, 140, 140, 141, 143, 145, 147, 147, 149, 150, 152, 152, 153, 154, 156, 156, 159, 160, 165, 170, 173, 176, 178, 179, 181, 182, 184, 189, 191, 191, 197, 198, 198, 201, 202, 205, 206, 209, 210, 211, 213, 215, 218, 218, 224, 230, 233, 258, 260, 260, 262, 264, 274, 279, 281, 304, 313, 317, 317, 318, 318, 338, 338, 345, 360, 369, 372, 381, 390
- PERE D'ARAGÓ I DE SICÍLIA, fill de Pere II el Gran **II**: 217, 217 **III**: 13, 25, 39, 170, 172, 257, 269, 270, 271, 272, 274, 277, 281, 293, 304, 306, 308, 311, 311, 314, 315, 315
- PERE D'ARAGÓ, fill de Pere III i de Maria de Navarra **IV**: 253, 253, 254
- PERE D'ARAGÓ, fill de Pere III i de Sibilla de Fortià **IV**: 405
- PERE D'ARAGÓ, fill natural de Pere II **III**: 330
- PERE BERNAT **II**: 265
- PERE DE CASTELLA, fill d'Alfons X el Savi **I**: 481, 481, 512, 512, 514 **II**: 140
- PERE DE CASTELLA, fill de Sanç IV **III**: 489, 490 **IV**: 36, 36
- PERE, fill natural d'Alfons XI de Castella **IV**: 330
- PERE, duc de Borbó **IV**: 336
- PERE, fill d'Alfons, comte de Dènia **IV**: 337, 360
- PERE de GÈNOVA (Genoja), frare **I**: 491, 491
- PERE de LLEIDA, fra **I**: 307, 307, 308, 309, 310
- PERE JOAN, escrivà de Jaume I **I**: 266, 266
- PERE JORDÀ (JORDAN) (vegeu EIXEA, Pere Jordà)
- PERE DE PORTUGAL, fill de Sanç I de Portugal **I**: 108, 119, 120, 204, 204, 217, 217, 394
- PERE DE REGE, germà de Jaume I **I**: 525
- PERE DE REGE, germà de Jaume Sarroca **I**: 525
- PERE DE SICÍLIA, fill d'Alfons Frederic **III**: 401, 401 **IV**: 372
- PERE, Constança **IV**: 50
- PERE, Jaume **IV**: 50
- PERE DE DÉU, monjo de Santes Creus, confessor de l'infant Jaume **IV**: 40, 41
- PEREIRA, Gonçal, mestre de l'Hospital **I**: 469, 469, 470, 475, 475
- PEREIXENS, Berenguer de **I**: 124, 124, 125, 125
- Perelló, el (Trajacàpita) **III**: 59, 59
- PERELLONA, Na **III**: 443
- PERELLÓS, Elionor de **IV**: 339
- PERELLÓS, Francesc de **IV**: 25, 103, 221, 239, 311, 314, 326, 326, 330, 331, 335, 336, 355, 366, 366, 390
- PERELLÓS, Ramon de **IV**: 221
- Pereres, castell de **IV**: 216
- PERERO, Gonçalvo (vegeu PEREIRA)
- PÉREZ, Blasc **I**: 463, 463, 464
- PÉREZ, Ferran **I**: 108
- PÉREZ, Francesc **IV**: 216
- PÉREZ, G. **I**: 303
- PÉREZ, Joan, justícia d'Aragó **I**: 463
- PÉREZ (PERIS), Miquel, cavallerís **I**: 333, 519, 519 **II**: 142, 143
- PÉREZ, Miquel, escuder **I**: 270, 270, 271
- PÉREZ, Miquel, vassall de la reina Violant de Castella **I**: 414, 519
- PÉREZ, Miquel (vegeu també ALAGÓ, Miquel Pérez d'; ISOR, Miquel Pérez d')
- PÉREZ, Pere (Pero), fill de Joan Pérez, justícia d'Aragó **I**: 460, 461, 461, 462, 462, 463, 464
- PÉREZ DE AYERBE, Constança **IV**: 75
- PÉREZ DE AYERBE, Maria **IV**: 91

- PÉREZ BOLDÓ, María Desamparados **I**: 65, 66, 82, 224
- PÉREZ DE LOS COBOS, Pedro Luis **IV**: 351
- PÉREZ DE SESSÉ, Elvira **I**: 493
- PÉREZ DE TARASSONA, Pere, justícia d'Aragó **I**: 33, 231, 233, 251, 251, 253, 254, 268, 333
- PÉREZ EMBID, Florentino **IV**: 354
- PÉREZ-PRENDES, José Manuel **IV**: 251
- PERIS, Ferran **I**: 252
- PERIS, Miquel **I**: 519, 519, 520
- PERIS, Nicolau (Nicolàs) **III**: 312, 313, 313
- PERIXOLO, Pere Martínez **I**: 100
- PEROIXOLO, Martí de **I**: 100, 100
- PERONELLA (PETRONILLA), Santa **I**: 18, 55, 55
- PERONELLA D'ARAGÓ **I**: 63, 230 **II**: 17, 18, 34, 35, 39, 39, 40, 40, 41
- PERONET, Pere **I**: 471
- Perpinyà (Perpenyà) **I**: 80, 80, 91, 199, 422, 455, 455, 456, 465, 468, 480, 501, 501, 510, 516, 516, 517, 517, 527 **II**: 11, 16, 24, 124, 140, 140, 163, 267, 267, 268, 269, 269, 270, 270, 271, 273, 274, 274, 276, 277, 279, 280, 288, 289, 290, 290, 291, 291, 292, 292, 293, 293, 294, 298, 298, 299, 300, 301, 302, 302, 326, 326, 378, 378 **III**: 18, 60, 69, 82, 84, 178, 199, 199, 216, 216, 249, 250, 251, 252, 264, 281, 282, 304, 305, 394, 439, 441, 441, 442, 443, 444, 462, 470 **IV**: 15, 19, 20, 21, 23, 30, 46, 98, 113, 114, 115, 115, 117, 120, 124, 124, 127, 127, 128, 128, 134, 134, 141, 146, 148, 154, 161, 162, 163, 163, 164, 171, 178, 179, 179, 180, 182, 182, 183, 184, 186, 186, 187, 187, 190, 192, 194, 201, 215, 216, 219, 220, 222, 222, 223, 224, 226, 226, 227, 228, 228, 229, 230, 232, 235, 236, 245, 246, 331, 336, 336, 349, 350, 361, 361, 362, 362, 263, 263, 364, 369, 373, 406, 407
- PERRÍ DE LA ILLA **IV**: 154, 220, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 256, 259, 290, 292, 292
- Pertús **II**: 278, 290, 293, 309 **III**: 215, 249, 250, 251 **IV**: 191
- Pertusa **I**: 37, 97, 97, 98, 98, 99, 99, 100, 100, 101, 104, 104, 105, 107, 407 **II**: 68
- PERUJO MELGAR, Joan M. **IV**: 249
- PERUGI, Maurizio **III**: 450
- PERVÉS, Guillem de **IV**: 180, 209, 209, 241, 242, 244
- Pervés, castell de **IV**: 209
- Perxa, coll de la **IV**: 244, 244
- Pesta negra **IV**: 277
- PETIT, Concepció **IV**: 398
- Petra, poble de Mallorca **I**: 165, 165
- PETRARCA Francesco **IV**: 301
- Petrer (Petrel) **I**: 428, 428 **III**: 41, 43, 48, 313, 314, 405 **IV**: 371
- Petrés, castell (Castello Pedreso?) **IV**: 52, 52
- PETRONIL·LA (vegeu PERONELLA)
- PETTI BALBI, Giovanna **III**: 373
- Peyollà (possiblement Paullà) **I**: 51, 51
- Philippeville, golf de **II**: 167
- Pià **IV**: 189
- Pia Almoina **IV**: 47
- Piazza Armerina (Plaça) **III**: 326, 326, 435, 435, 436
- Picabaralla, puig de **III**: 101, 107
- Picamoixó (Castelló) (vegeu Castelló del Pont)
- Picardia **II**: 288, 290, 300
- Picassent **IV**: 315
- Piedra **I**: 57
- PIERA, Llop de **IV**: 285
- Piera **I**: 83, 97 **II**: 355 **IV**: 167, 180, 409
- Pierola **II**: 267
- PIFERRER, Pau **I**: 179 **IV**: 141, 166, 170
- Pilar, el, basílica de Saragossa **IV**: 62
- PILAT, Ponç **I**: 417
- Piles, les **II**: 81
- Pimorent, coll de **IV**: 244
- PINA, Eiximèn Pérez de **IV**: 264, 264, 277, 279
- PINA, Ferran (Ferrando) Pérez (Peris, Peres) de **I**: 105, 105, 179, 179, 203, 226, 226, 268, 289, 299, 299, 300, 301, 304, 304, 306, 328, 328, 424 **II**: 98, 108, 108

- PINA, Martí Pérez **I**: 298, 298, 421, 421 **II**: 80, 108, 108
 Pina **IV**: 102, 102, 261, 343
 Pina d'Ebre **IV**: 269, 269
 Pinar, cap de **I**: 142
 Pineda **II**: 86
 PINELLS, Bernat Guillem de **III**: 291
 PIÑERO I COSTA, Miquel-Dídac **II**: 345, 367
 PINÓS, Berenguera de **II**: 351
 PINÓS, Bernat Galceran **IV**: 340
 PINÓS, Bertran de **IV**: 326, 326
 PINÓS, Constança de, muller de Bernat Amat de Cardona **IV**: 68
 PINÓS, Constança de, muller de Dalmau de Queralt **IV**: 339
 PINÓS, Elisenda de **IV**: 72
 PINÓS, Galceran III **I**: 453, 475
 PINÓS, Galceran IV de **I**: 59, 408, 453, 453, 475, 475, 490 **II**: 85, 150, 150, 151, 168
 PINÓS, Galceran de, fill de Pere Galceran **IV**: 323, 323, 339
 PINÓS, (Pere) Galceran de **IV**: 199, 339, 339
 PINÓS, Pere Galceran **IV**: 163, 197, 199, 199, 201, 202, 231, 314, 323, 323, 339
 Pinós **IV**: 386, 387
 Pinós, baronia **IV**: 199, 231, 339
 Pinseque **IV**: 338
 Piombino **IV**: 57
 PIQUER FERRER, Esperança **IV**: 173
 Pirineus, els **I**: 359, 491 **II**: 19, 26, 57 (vegeu també Baixos Pirineus, dep.)
 PISÀ, Nicolau, capità de Venècia **IV**: 295, 297, 297, 299, 304, 305, 305, 306, 320, 320
 PISA, Ramon Pérez de **IV**: 280, 280
 Pisa **I**: 51 **II**: 128, 128, 130, 133, 201, 202, 232, 248, 250, 252, 254 **III**: 95, 253, 310, 326, 355, 459, 464, 466, 467, 468, 474, 475, 476, 477, 484, 484, 487 **IV**: 15, 16, 44, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 61, 62, 65, 65, 66, 66, 202, 308, 321, 372, 406
 PISANO, Giovanni **III**: 170
 Pisciotta (Pixota) **III**: 185, 185
 PISPISA, Enrico **II**: 122 **III**: 73
 Pitarque, castell de **I**: 64
 Pithiviers **IV**: 179
 PIUS II, papa **II**: 134
 Pixota (vegeu Pisciotta)
 PIZARRO DIAS, Nuno **III**: 39
 Pla de Quart **I**: 387
 Pla de Tornamira, placeta de Montpeller **I**: 17, 53, 53
 Plaça (vegeu Piazza Armerina)
 PLADEVALL, Antoni **I**: 62 **II**: 67 **IV**: 196
 Plana, la **III**: 299
 Plana, comarca de la **I**: 269
 Planes **I**: 401, 401
 Platja Romana **III**: 38, 326
 PLEGAMANS, Ramon de **I**: 32, 199, 199, 202 **II**: 81, 81
 Poble de Segur, la **IV**: 180
 Poble Llarga, la **IV**: 151
 Poblet, monestir **I**: 32, 48, 56, 108, 201, 203, 203, 244, 262, 262, 526, 527, 527, 528, 528 **II**: 34, 68, 81, 153, 153, 351 **III**: 65, 66, 66 **IV**: 89, 131, 131, 191, 251, 254, 282, 367, 392
 Poblet, abat de (vegeu CERVERA, B. de; DULIOLA, Arnau; VIDAL)
 Pobo **I**: 224, 224
 Poema del Cid **I**: 300
 Poitiers **IV**: 336
 Poleñino **II**: 38
 Policastro (Policastre) **II**: 248 **III**: 184, 200 **IV**: 307
 Poligano (Pollina) **III**: 193, 193
 Polla (vegeu Puglia)
 Pollença **I**: 28, 142, 142, 144, 164, 165, 165, 166, 187, 197, 206 **II**: 105, 105 **IV**: 135, 166, 166, 167, 167, 171, 171
 Pollina (vegeu Poligano)
 Pollinos **IV**: 151
 Polop **I**: 380, 380 **III**: 35
 Polpís (potser Santa Magdalena de Polpís) **I**: 222, 222, 267, 267
 POMAR, Domingo Lopis **I**: 94, 443, 461
 POMAR, Lope de **I**: 94
 POMAR, López (Llopis) Pere (Pero) **I**: 220, 220

- POMAR, Pere (Pero) de **I**: 99, 99, 100, 120, 120, 152, 155 **II**: 81, 86
- POMAR, Pere (Pero) Ximénez de **IV**: 236, 236, 267, 267
- POMAR, Sanç Pérez de **I**: 119, 120, 120 **II**: 86
- POMAR, Sanç (Sanxo) Pérez de **IV**: 157, 158, 180, 180, 183
- Pomar de Cinca **I**: 420, 420, 422 **II**: 148, 148
- PONÇ HUG II, comte d'Empúries **I**: 52, 127
- PONÇ HUG III, comte d'Empúries **I**: 127, 413, 447, 447, 454, 454
- PONÇ HUG IV, comte d'Empúries **II**: 156, 158, 293, 317, 317, 318, 323, 324, 325, 326, 330, 331, 335, 335, 369, 379 **III**: 98, 98, 102, 170, 171, 178, 215, 219, 219, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 229, 233, 273, 293, 294, 295, 495
- PONÇ VI, comte d'Empúries **I**: 510
- Ponçano (vegeu Ponzano)
- Ponent, porta de la muralla de Palma (vegeu Portopí, porta de)
- PONS, Roderic Pérez, comanador d'Alcanyís **I**: 242, 242, 244, 245, 268, 285, 322, 475
- PONS I GURI, Josep Maria **II**: 86 **IV**: 85, 339, 364
- Ponsà (vegeu Ponzano)
- PONSICH, Pere **IV**: 185, 314, 406
- Pont d'Armentera **I**: 128
- Pont Major, de Girona **II**: 351
- Pontellà **IV**: 113, 163
- Ponterrabia (vegeu Fuenterrabía)
- PONTIAC, Flor de **IV**: 41
- Pontils **IV**: 60
- Pontons **II**: 271, 279, 326, 326 **III**: 60, 229, 230
- Pontós, castell de **I**: 56
- PONTS, Arnau de **II**: 81
- Ponts **I**: 125, 125, 126, 127, 127
- Ponza (Ponça) **II**: 252, 252, 254
- Ponzano (Ponça, Ponsà) **I**: 98, 98, 493
- Pop **III**: 35, 489 **IV**: 255
- PORCELET, Guillem **II**: 176
- PORCELL **III**: 320
- Porrassa, la, cap i port de Mallorca **I**: 149, 149, 150, 150 **II**: 90, 90, 91 **III**: 257 **IV**: 145, 146, 172
- Porrassa, la, prop de Tarragona **I**: 32, 199, 199
- Porreres **I**: 165
- PORRES, Gómez Pérez de **IV**: 388, 389
- Port d'Avall, de Cotlliure **IV**: 210
- Port Fangós (Portfangós) **II**: 168, 170, 250, 387 **III**: 96, 97, 99, 167, 205, 258, 452, 457, 458 **IV**: 15, 45, 46, 47, 47, 124, 150, 355
- PORTA, Bartomeu **I**: 462
- PORTA, Benvist de **I**: 437
- Porta del Ferre (o de Cilícia), la **III**: 346, 346, 347
- Porta de la Mar, la, de Càller **III**: 485, 486
- PORTELLA, Paiano o Romeu **II**: 182
- Portella, baronia de la **IV**: 314, 340
- Portella, la, de Palma **IV**: 170
- Portfangós (vegeu Port Fangós)
- Portitxol, el **II**: 100
- Portlligat **III**: 231, 231, 233
- Portlligat, punta de **III**: 237
- Porto **IV**: 116, 118, 359
- Porto Conte (Port del Comte), el **IV**: 306, 320, 320, 327
- Porto Longo **IV**: 321
- Porto Paglia **IV**: 50
- Porto Quaglio (Port de les Guatlles, Porto Kallion, Porto Kagiolid, ant. Achilleus) **III**: 275, 275, 392, 392
- Porto Torres (Port de Torres, ant. Turrus Libisonis) **IV**: 171, 312, 312
- Portolès **I**: 516
- Portopí (Port-Tupí) **I**: 28, 149, 150, 151, 156, 160, 169, 169, 210 **II**: 76, 91, 94, 94, 100, 267 **IV**: 159, 160, 161, 172
- Portopí, o de Ponent, porta de la muralla de Palma **I**: 176, 181
- Portoscuso **IV**: 50
- Porto Vecchio **IV**: 54
- Porto Vesme **IV**: 50
- Portpisà **IV**: 406, 406
- Ports, els **III**: 252

- Portugal **I**: 204, 469, 469 **II**: 41, 346 **IV**: 157, 199, 265, 270, 315, 356, 363, 395
- Portvendres **IV**: 201, 210
- Possitano (Passetà) **III**: 262, 262
- Pòtemo (Potàmia) **III**: 348, 348
- POTTHAST, August **I**: 52, 62
- POU I MARTÍ, Josep Maria **II**: 232, 260 **III**: 198 **IV**: 36, 126
- POU MUNTANER, Joan **II**: 94
- Poyo (vegeu Pueyo)
- Pozuelo **II**: 163 **III**: 94
- Pozzuoli **II**: 253
- Prada **IV**: 258, 259
- Prades, comtat de (Muntanyes de) **II**: 78 **III**: 489 **IV**: 35, 89, 112, 120, 156, 191, 198, 258
- Prades, comte de (vegeu JOAN, comte de Prades)
- Pradilla d'Ebro **I**: 91
- PRAT DE LA RIBA, Enric **I**: 7
- Prats **IV**: 339
- PRÀXEDES, muller d'Enric IV d'Alemanya **II**: 59
- PRECET (vegeu PROHET)
- Predicadors, orde de **I**: 366 **III**: 291 **IV**: 152, 227
- Preixens, castell de **I**: 125
- Prenafeta **II**: 351
- PRÍAM (PARIAN) **III**: 352, 352
- PRIMAT, monjo cronista **II**: 312, 354
- PRIMO DE RIVERA, Miguel **IV**: 9
- Príncep, illa del **IV**: 298, 298
- Principes namque* (vegeu *Usatges i Constitucions*)
- Principat, Catalunya **I**: 312 **II**: 71, 109, 112, 156, 294
- Principat, Itàlia **II**: 123, 126, 126 133, 195, 199, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 209, 234, 235, 235, 236, 241, 247, 248, 251, **III**: 38, 51, 73, 118, 125, 187, 209, 210, 263, 279, 284, 289, 290, 326, 427, 431, 432, 433, 434, 435, 438, 439
- PRÒCIDA (vegeu PRÒIXIDA)
- Pròcida, illa de **III**: 203, 203, 209
- PROHET (PRECET), Guillem **I**: 166, 166, 218
- PROHOMNE, Francesc de **IV**: 236, 236, 335
- PRÒIXIDA, Constança de (filla d'Olf) **IV**: 158
- PRÒIXIDA (PRÒCIDA), Joan de **II**: 182 **III**: 175, 175, 176, 177, 178, 307, 309, 309
- PRÒIXIDA, Joan de (fill d'Olf) **IV**: 158
- PRÒIXIDA, Nicolau de (fill d'Olf) **IV**: 158, 202
- PRÒIXIDA, Olf (Olf, Elfo) **IV**: 157, 157, 176, 199, 304, 304, 311, 311, 313, 314, 317, 359, 373, 374, 375, 376, 385
- Provença (Proença, **I**: 16, 27, 30, 49, 49, 62, 67, 346, 352, 388, 479 **II**: 17, 19, 22, 43, 57, 57, 58, 61, 61, 66, 67, 79, 125, 125, 214, 215, 235, 238, 240, 250, 252, 254, 261, 332, 341, 366 **III**: 74, 89, 141, 142, 144, 145, 147, 154, 155, 231, 234, 282, 282, 283, 290, 302, 326, 433, 433, 494 **IV**: 35, 49, 49, 118, 308
- Provença, comte de (vegeu ALFONS II; RAMON BERENGUER V; SANÇ)
- Prunelles, port de **I**: 265
- PRYOR, John H. **II**: 236, 239, 256, 365, 367, 368 **III**: 51, 147, 200
- PSEUDO-TURPÍ, crònica del **II**: 20
- Ptolemaida (Tolometa) **III**: 274, 275, 275
- Púbol **IV**: 203
- Puçol **I**: 91, 269, 269, 285, 285, 295, 299 **IV**: 203, 272, 283, 284, 377, 377
- PUEYO (PUYO), Guillem de, fill **I**: 42, 43, 73, 73
- PUEYO (PUYO), Guillem de, pare **I**: 15, 42, 43, 57, 58, 58, 73, 73, 74
- Pueyo (Poyo) **II**: 163 **III**: 94
- Puglia (Pulla, Polla) **I**: 493 **II**: 126, 126, 129, 130, 131, 132, 136, 135, 136, 199, 199, 203, 204, 209, 235, 240, 248 **III**: 38, 38, 73, 116, 116, 125, 187, 192, 209, 209, 210, 212, 275, 323, 325, 395, 399 **IV**: 40, 338
- PUGLISI, Letizia **II**: 122
- PUIG, Bartomeu de **II**: 265
- PUIG, Bonanat de **I**: 462
- PUIG, Guillem de **I**: 495
- PUIG D'ORFILA, En **II**: 271, 326
- PUIG I FARRERAS, Climent **II**: 100

- PUIG I FERRETÉ, Ignasi M. II:** 185
PUIG I OLIVER, Jaume de IV: 196, 200
PUIG I PUIG, Sebastià IV: 90, 115, 175
PUIG, els III: 299
 Puig de Cebolla (vegeu Puig de Santa Maria)
 Puig de Musart, torre de Cotlliure **IV:** 210
 Puig Neulós **II:** 274
 Puig de Santa Maria (Enesa, el Puig, Puche), de València **I:** 24, 52, 84, 105, 222, 222, 245, 281, 282, 283, 284, 284, 285, 285, 286, 286, 287, 288, 289, 289, 290, 290, 291, 291, 292, 293, 293, 294, 294, 295, 295, 296, 296, 297, 298, 299, 300, 304, 304, 305, 305, 306, 306, 307, 309, 309, 310, 311, 312, 312, 313, 313, 315, 315, 316, 319, 319, 320, 320, 321, 321, 322, 324, 326, 327, 328, 335, 364, 403 **II:** 21, 111, 111, 113, 114 **III:** 36, 59 **IV:** 272, 284, 349, 362, 377, 377, 378, 387
 Puigcerdà **I:** 516 **IV:** 123, 177, 177, 198, 209, 225, 230, 230, 231, 241, 241, 242, 242, 243, 244, 245, 245, 248, 259, 340
 Puigdàlber **IV:** 319
 PUIGDORFILA, família **IV:** 165
PUIGFERRAT I OLIVA, Carles IV: 398, 402
PUIGGARÍ, Josep I: 147 **III:** 97, 158
PUIGMOLTÓ, Berenguer de III: 311, 312, 313, 313
 Puigpunyent **I:** 165
 Puigvaledors (Puigbalador) **IV:** 259, 259
PUIGVERD (PUIGVERT), Berenguer de I: 513 **II:** 351, 351 **III:** 291
PUIGVERD, Guillem de II: 81
 Puimorèn **IV:** 241
PUJADES, Bartomeu IV: 309, 310
PUJADES, Berenguer IV: 309
PUJADES, Jeroni II: 27
PUJAL, Berenguer de II: 319
 Pujamilot **III:** 220, 249, 250
PUJOL, Enric IV: 73
PUJOL HAMELINK, Marcel IV: 305
PUJOL I TUBAU, Pere IV: 60
 Pujol (Pujols), torre d'Argelers **IV:** 201, 204, 208, 209, 209, 210
 Pulla (vegeu Puglia)
- PUNCUH, Dino I:** 209
 Purroi, castell de **I:** 109
PUTZULU, Evandro IV: 45, 326
 PUYO (vegeu Pueyo)
- QUADRADO, Josep Maria I:** 44, 63, 152, 153, 156, 157, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 173, 174, 176, 178, 179, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 193, 194, 196, 198, 199, 208, 210 **II:** 28, 30, 99 **III:** 20 **IV:** 166, 170
 Quart, pla del **I:** 277, 387
 Quart, pont de **I:** 270, 270 **III:** 35
 Quart de les Valls **I:** 243
 Quarto de Santa Elena (Quart) **IV:** 48, 48, 54, 311, 312
QUERALT, Beatriu de IV: 339
QUERALT, Dalmau de IV: 117, 339, 339
QUERALT, Guillemó de IV: 69, 69
QUERALT, llinatge I: 179
QUERALT (CARALT), Pere de I: 438, 439, 447, 447, 475, 476, 476, 513, 513 **II:** 168, 177, 180, 182, 192, 192, 193, 194, 195, 200, 204, 205, 206, 207, 208 **III:** 102, 117, 118
QUERALT, Pere de, fill de Pere Queralt (Caralt) I: 439
QUERALT, Pere de IV: 51, 51, 66, 68, 68, 69
QUERALT, Pere de, fill de l'anterior IV: 117, 117, 199, 199, 200, 200, 201, 258, 259, 271, 339
QUERALT, Pere de, fill de Dalmau IV: 339
 Queralt **II:** 180
 Querbús, castell de **I:** 80
 Quermançó (Carmanson, Carmançó) **II:** 330, 331
Querol I: 127 **II:** 83, 351 **IV:** 68, 339
Querol, vall de IV: 241, 241
Querquens (Kerkennah), illa dels III: 18, 411, 411, 412, 413, 414, 421, 422, 435, 436
 Quesa **IV:** 97
QUINTANA I TORRES, Antoni III: 66
QUINTANA PRIETO, Augusto I: 161
Quinto I: 64 **II:** 69

- Quios (Chios, Xiu) **III**: 210, 210, 341, 341, 344, 344, 357
- QUIRINI (CORIN, CORÍ), Joan **III**: 388, 388, 390, 391, 393
- QUIRINI, Niccolò **IV**: 320
- QUIRRA, comte de **IV**: 157
- Quirra, castell de **IV**: 52, 52, 69
- Quirra, riu **IV**, 52
- RABAÇA (vegeu RABASSA)
- RABASSA, Giner **IV**: 235, 235
- RABASSA (RABAÇA), Guillem **I**: 103, 103, 262, 262
- RABELL I CIBILS, Concepció (vegeu Fundació Concepció Rabell i Cibils)
- RACINE, Pierre **III**: 72
- RADA, Miquel de **I**: 57, 58, 58
- Rafal, alqueria de València **IV**: 286
- Rafals **I**: 245, 420, 420
- RAFART, Arnau **IV**: 235, 235
- RAGIB, Yusuf **IV**: 45, 68, 154
- RAHOLA, Carles **III**: 237
- RAJADELL, Guillem de **I**: 511, 511, 515
- Rajadell, castell de **I**: 511
- RAMIR I, rei d'Aragó **I**: 102
- RAMIR II el Monjo, rei d'Aragó **II**: 38, 38, 39, 39, 41
- RAMÍREZ, Gonçal **I**: 376
- RAMÍREZ (REMÍREZ), Miquel **I**: 463
- RAMÍREZ (probablement D'ORIA), Pere (Pero, Ramon) **I**: 463, 463
- RAMÍREZ I JORDANA, Sancho **I**: 58
- RAMON, reboster **I**: 113, 113
- RAMON DE PENYAFORT, Sant **I**: 436, 437
- RAMON VI, comte de Tolosa **II**: 43, 43, 56, 56, 57
- RAMON VII, comte de Tolosa **I**: 39, 352 **II**: 43, 43 **III**: 81
- RAMON BERENGUER I, el Vell **I**: 337 **II**: 34
- RAMON BERENGUER III el Gran **I**: 173, 219, 230, 337, 437 **II**: 17, 33, 35, 58, 79 **III**: 73
- RAMON BERENGUER IV **I**: 12, 28, 49, 59, 63, 75, 106, 133, 133, 134, 134, 179, 204, 219, 234, 267, 416 **II**: 16, 18, 33, 33, 34, 35, 35, 39, 40, 40, 41, 41, 42, 44, 46, 49, 58, 68, 72, 72, 75, 79 **III**: 36
- RAMON BERENGUER III, comte de Provença **I**: 58
- RAMON BERENGUER V, comte de Provença **I**: 30, 39, 65, 67, 67, 352 **II**: 42, 43, 43, 135, 135, 215 **III**: 73, 73, 74, 74, 83, 83
- RAMON BERENGUER, fill de Carles II d'Anjou **III**: 282, 282, 283, 321
- RAMON BERENGUER D'ARAGÓ, fill de Jaume II **III**: 25, 469, 489, 489, 494, 496, 497, 499, 501, 502, 503, 504, 505 **IV**, 35, 36, 77, 89, 90, 91, 92, 110, 111, 111, 112, 114, 116, 170, 179, 197, 198, 198, 230, 233, 240, 313, 326, 336, 337, 339, 350, 351, 360, 372, 391, 400
- RAMON GAUCELM, senyor de Lunel **I**: 478, 478, 479 **II**: 287, 287
- RAMON PONT, Antonio **IV**: 246
- RAMON ROGER I, comte de Pallars **II**: 150, 150, 151, 158, 160, 161, 287, 299, 299, 360, 369 **III**: 218
- RAMON ROGER II, comte de Pallars **IV**: 90, 193, 193, 194, 198, 199, 202, 210, 213, 227, 230, 233, 246, 258, 271
- RAMON ROGER, vescomte de Carcassona i Besiers **II**: 57
- RAMONETA, senyora d'Alfama **IV**: 151
- Randàs (vegeu Randazzo)
- Randazzo (Randàs) **II**: 192, 192, 196, 196, 198, 198
- RANIERI DELLÀ GHERARDESCA, comte de Donoratico **III**: 459, 459, 461, 462, 463, 464 **IV**: 312
- RAONAT, Roger de (vegeu ROVENAC)
- Ràpita, la (abans dita Mancofa) **I**: 301, 301, 318
- Ras-Altara **III**: 144
- Ras Rmel (vegeu Almirall, illa de l')
- Rascalcaran (Resalteran) **III**: 144, 144
- Rasès **II**: 163 **IV**: 290
- RAVEGNANI, Giorgio **IV**: 296
- RAÛL el Gros **III**: 338
- Ravello **II**: 241
- RAVENAC (vegeu ROVENAC)

- RAY, Guy de **III**: 402
 Ray-mont, ducat de Brabant (Braiman) **III**:
 402, 402
 RAYNALD, Odorico **I**: 325, 437 **II**: 241 **III**:
 43, 431
 RAYNAUD, Christiane **IV**: 392
 REBOLL, Joan **IV**: 193, 193
 Rebollet **I**: 346, 346 **III**: 35 **IV**: 113, 314, 374
 Rebollet, senyor de (vegeu CARRÒS)
 Reconc (Aiora), riu **I**: 379
 Recrea (vegeu Heraclea)
 REDÓ, Bernat **IV**: 288, 288
 REDON, Gilbert **IV**: 264
 REDONDO GARCÍA, Esther **IV**: 204, 219, 308
 Redovà **III**: 313
 Reggio de Calàbria (Règol, Rèjol, Rejo) **II**:
 176, 176, 194, 195, 195, 196, 199, 199,
 200, 202, 205, 206, 209, 209, 210, 212,
 213, 213, 214, 218, 249 **III**: 114, 114,
 116, 121, 124, 128, 128, 130, 131, 132,
 184, 187, 200, 276, 319, 325, 325, 326,
 327, 423, 423, 424, 470, 471, 471, 473
 REGLÀ CAMPISTOL, Joan **IV**: 366
 Règol (vegeu Reggio de Calàbria)
 Regomir, carrer de Barcelona **IV**: 353
 REGORDANA (RECORDANA), Bernat de, bis-
 be de Magalona **I**: 347, 347, 348, 351
 Rei, castell del, 167 (vegeu Pollença)
 Rei (Conills), illa del **III**: 287, 287
 Rei, puig del **I**: 154, 225, 225
 Reims **IV**: 106
 REINER, comte (vegeu RANIERI DELLA
 GHERARDESCA)
 Reixaca, barri de Múrcia **I**: 448, 448
 Rèjol (vegeu Reggio de Calàbria)
 RELAT, Berenguer de **IV**: 322, 322
 RELAT, Elisabet de **IV**: 322
 RELAT, Joana de **IV**: 322
 Rellu **I**: 380, 380 **III**: 35
 RENEDO, Xavier **IV**: 80, 328
 Requena **I**: 406, 406, 485, 485 **III**: 94 **IV**:
 104, 336, 341, 342, 351, 370, 397, 397
 Requesens **II**: 330, 331
 RESA, Garci Ximénez de **IV**: 280
 Resalteran (vegeu Rasalcaran)
 Rescanya **I**: 281
 Restanya **I**: 353
 REUS, Ramon de, ardiaca de Ribagorça **III**:
 272
 Reus **IV**: 203
 Rhoviata **III**: 444
 Rià **IV**: 163, 259
 RIBA, Carles **I**: 13
 Ribagorça **I**: 98, 416 **II**: 81, 81 **III**: 489 **IV**:
 35, 67, 68, 74, 75, 83, 89, 98, 117, 144,
 153, 156, 258, 282
 RIBALTA, Pere de **III**: 392, 393
 Riba-roja **I**: 359, 360, 465 **III**: 35 **IV**: 255,
 283, 374
 RIBAS I CALAF, Benet **IV**: 195
 RIBAS DE PINA, Miquel **II**: 101
Ribellamentu **II**: 173
 RIBELLES, Amorós **III**: 495, 496
 RIBELLES, Beatriu de **IV**: 198
 RIBELLES, Berenguer de **IV**: 198, 198, 203
 RIBELLES, Berenguer de (fill) **IV**: 198
 RIBELLES, Geraldona **IV**: 69
 RIBELLES, Gombau de **IV**: 198
 RIBELLES, Pere de **IV**: 198
 RIBELLES, Ponç de **II**: 158, 158, 161, 177 ,
 207
 RIBELLES, Ramon de **IV**: 69, 69, 77
 RIBERA, Arnau de **II**: 294
 Ribera, la **I**: 146, 176
 Ribera de Xúquer **I**: 268, 269, 269, 270, 274,
 275 **IV**: 111
 Riberal, el **IV**: 222
 RIBES, Galceran de **III**: 485
 Ribes, vall de **IV**: 228, 244, 340
 Ribesaltes **IV**: 254
 RICA O RIQUILDA **I**: 49 **II**: 33, 33, 53, 58
 RICARD COR DE LLEÓ, rei d'Anglaterra **III**:
 186
 RICARDOS, Antonio **II**: 27
 RICHARD, Jean **III**: 125
 Ricla **I**: 464, 467 **IV**: 343
 RIERA FRAU, Magdalena **I**: 181
 RIERA I SANS, Jaume **I**: 489 **II**: 382 **IV**: 32,
 211, 398, 405
 RIERA I SIMÓ, Joan **IV**: 241

- RIERA I VIADER, Sebastià **II**: 170 **III**: 97, 375
IV: 98, 293, 396
- RIERA MELIS, Antoni **II**: 270, 380 **IV**: 126
- Rif, el (Magrib) **IV**: 148
- RIGAUD, Odó **II**: 124
- RIGLOS (RIGOLS), Eiximèn Peris de **I**: 94, 94
 Riglos **I**: 94
- RIGOLS, Eiximèn Peris de (vegeu RIGLOS,
 Eiximèn Peris de)
- RINALDI, Odorico **IV**: 301
- Rioja, la **I**: 235
- RIOU, Yves-François **II**: 39
- RIPOLL, Bernat de **IV**: 147, 148, 295, 295,
 297, 297
- Ripoll, abat de **I**: 202 **IV**: 199
- Ripoll **IV**: 369
- Ripollès **IV**: 244
- RIQUER, Martí de **I**: 41, 68, 92, 109, 121,
 147, 152, 182, 329, 492 **II**: 51, 110, 186,
 211, 221 **III**: 30, 81, 92, 324, 450 **IV**: 69,
 198, 353, 395
- RIQUER, Ramon de **I**: 324, 324
- RIQUILDA (vegeu RICA)
- Ris (vegeu Zarzis)
- RISO, Riccardo **II**: 248
- RIU, Manuel **II**: 42, 56
- Riudoms **II**: 351 **IV**: 41, 41
- RIUS I SERRA, Josep **IV**: 84, 87, 89, 107, 350
- RIU-SEC, Bartomeu de **IV**: 317
- RIU-SEC, Francesca de **IV**: 255
- RIU-SEC, Ramon de **IV**: 164, 187, 255, 256,
 276, 283, 283, 293, 293, 313, 314, 323, 324
- RIU-SEC, Ramonet de, fill de Ramon, mort
 infant **IV**: 255
- RIU-SEC, Ramonet de, fill posterior de Ra-
 mon **IV**: 255
- RIU-SEC, Ramoneta de **IV**: 255, 374
- Riu-sec (vegeu Sec, riu)
- RIVADENEIRA, Pedro de **III**: 282
- Riviera, la **IV**: 307
- RIVOLS, M. López de **I**: 94
- RIXO, Johan (vegeu XICÓ, JOAN)
- Roà **II**: 132 **IV**: 329
- ROBERT I D'ANJOU, rei de Nàpols i Jerusa-
 lem, duc de Calàbria **II**: 217, 267 **III**: 13,
 39, 39, 40, 40, 154, 154, 212, 212, 282,
 282, 283, 315, 318, 321, 321, 324, 325,
 326, 327, 329, 330, 332, 394, 394, 395,
 397, 397, 409, 410, 411, 423, 423, 424,
 424, 425, 426, 427, 427, 428, 428, 429,
 432, 436, 440, 444, 470, 471, 471, 472,
 472, 474, 474 **IV**: 62, 90, 93, 126, 135,
 154, 307
- ROBERT I D'ARTOIS (ARTÈS), germà de
 Carles I d'Anjou **II**: 209 **III**: 155, 155,
 212, 213
- ROBERT II D'ARTOIS **II**: 240, 240 **III**: 155,
 155, 211, 212, 280
- ROBERT VII, comte de Boulogne i d'Auvèr-
 nia **IV**: 359
- ROBERTONA, muller d'Hug de Fenollet **IV**:
 150
- ROBIÓ (vegeu RUBIÓ)
- Robres **I**: 64, 65
- ROCA, Josep Maria **IV**: 151, 290, 379, 400,
 403, 405, 406
- ROCA, Pere de, canonge de Lleida **I**: 525
- ROCA, Petro (vegeu SARROCA, Pere)
- Roca, la, de Girona **I**: 516, 516
- Roca d'Albera, la, castell **II**: 274, 274, 275,
 277, 280, 280, 289, 290 **IV**: 204, 217,
 217, 218, 218, 219, 219, 296
- Roca Rossa, monestir **II**: 86
- ROCABERTÍ, Alamanda de **IV**: 90, 117, 339
- ROCABERTÍ, Bernat de, arquebisbe de Tar-
 ragona **I**: 63
- ROCABERTÍ, Dalmau III, vescomte de **I**: 517
II: 156, 158, 278, 278, 293, 309, 318,
 319, 320, 321, 322, 330 **III**: 60, 98, 98,
 170, 171, 178, 215, 220, 222, 224, 229,
 273, 277
- ROCABERTÍ, Dalmau IV, vescomte de **III**:
 458, 458 **IV**: 44, 44, 48, 68, 69, 69, 96,
 199, 326, 361, 406
- ROCABERTÍ, Felip Dalmau, vescomte de **IV**:
 396, 409, 409, 410
- ROCABERTÍ, Guerau **IV**: 44, 44, 54, 68, 68
- ROCABERTÍ, Guillem (Pere) **III**: 441, 441
- ROCABERTÍ, Jofré III o Gausfred, vescomte
 de **I**: 447, 447, 448, 513, 513 **II**: 84, 84

- ROCABERTÍ, Jofre IV de **IV**: 44
 ROCABERTÍ, Jofré V, vescomte de **III**: 495
 ROCABERTÍ, llinatge **II**: 279, 311 **IV**: 339
 ROCABERTÍ, Pere de, canonge de Girona **III**: 441
 ROCABERTÍ, Timbors de **IV**: 96, 309, 309, 326, 326
 ROCABERTÍ, Hug Jofre **I**: 448
 Rocabertí **II**: 331 **IV**: 176
 Rocabertí, castell de **II**: 316, 316, 330
 ROCABRUNA, Beltran **II**: 61
 ROCABRUNA, llinatge **II**: 61
 ROCACORBA, Berenguer de **IV**: 207, 207
 ROCAFIXA, Bernat de **IV**: 238, 238
 ROCAFORT, Bernat de **I**: 116, 116, 151, 151
 ROCAFORT, Bernat de **III**: 333, 335, 335, 344, 345, 346, 347, 353, 358, 365, 366, 367, 374, 375, 375, 376, 377, 378, 378, 379, 379, 380, 381, 382, 382, 383, 389, 390, 394, 394, 395, 396, 396
 ROCAFORT, Humbert (Gisbert) **III**: 382, 382, 395, 396
 Rocafort **II**: 180
 Rocafort, castell de **I**: 109
 ROCAFULL, Arnau de **IV**: 220, 220, 229
 ROCAFULL, Bernat de **IV**: 220
 ROCAFULL, Guillem de **I**: 435, 435, 448, 448, 455
 ROCAFULL, Guillem de **I**: 408, 434
 ROCAFULL, llinatge **I**: 436 **IV**: 220, 277
 ROCAFULL, Ramon de **IV**: 276, 276
 Rocamador, santuari **II**: 176, 176, 196 **III**: 327, 327, 473
 Rocamaura, puig de **I**: 454, 454
 ROCA-SALVA, Berenguer de **IV**: 203, 204, 214, 219, 241, 241, 242
 ROCATALHADA, Joan de **IV**: 328
 ROCHE, Otó de la **III**: 402, 429
 Roda **IV**: 221, 311, 330
 Roda de Ribagorça **I**: 466, 466
 Rodes **IV**: 190, 337
 Rodés **IV**: 116, 179, 209
 Rodés, cardenal de (vegeu ALBIÀ, B. d')
 Rodeston (Rodoston, Redristó, Rodistó, Rodristó) **III**: 355, 355, 362, 363, 365, 366
 RODRIGO LIZONDO, Mateu **IV**: 157, 251, 276, 288
 RODRIGUES, Maria **I**: 153
 RODRÍGUEZ LÓPEZ, Ana **II**: 54
 Roerga, la **IV**: 179
 Rogat (Rugat) **I**: 385, 385
 ROGER II, rei de Sicília **III**: 174
 ROGER II, comte de Foix **I**: 108
 ROGER IV, comte de Foix **II**: 268 **III**: 60
 ROGER III de STROMONCOURT, comte de Salona **III**: 398, 398
 ROGER I, comte de Sicília **III**: 436
 ROGER, Guillem **IV**: 214, 214, 235, 236
 ROGER, Raterio **IV**: 301
 ROGER BERNAT II, comte de Foix **I**: 56, 118
 ROGER BERNAT III, comte de Foix **I**: 487 **II**: 16, 156, 157, 158, 158, 159, 160, 161, 161, 262, 267, 282, 282, 286, 287, 289, 291, 292, 333, 333, 334, 335, 335, 360, 361, 361, 369, 370 **III**: 40, 40, 218, 222, 250, 252 **IV**: 314
 ROIG, Bertran **IV**: 160, 161
 ROIG, Jaume (Jacme) **IV**: 153, 153, 154, 214, 214
 ROIG, Ramon **IV**: 131
 ROIG I JALPÍ, Joan Gaspar **II**: 27
 ROIG ROSSICH, Josep Maria **IV**: 357
 ROIG TRULER, Guillem **IV**: 206
 Roine (Rosa), riu **I**: 501 **II**: 141, 261, 261 **IV**: 18, 118, 118, 120, 361
 ROLAND (ROTLÀ, ROTLAN) **I**: 30 **II**: 355, 355 **III**: 101, 101, 225, 225, 242, 243, 407, 407
 ROMA, Bernadó **IV**: 302
 ROMA, Francesc **IV**: 163, 187, 301, 348
 Roma **I**: 15, 18, 52, 52, 55, 61, 66, 393, 507, 508, 509 **II**: 46, 48, 48, 53, 124, 124, 126, 126, 128, 129, 130, 130, 131, 132, 133, 134, 179, 180, 194, 209, 235, 267, 271, 283, 283, 284, 284, 285, 299, 311, 381, 382, 387 **III**: 72, 75, 80, 89, 102, 102, 108, 130, 137, 138, 154, 180, 182, 196, 198, 198, 203, 252, 262, 278, 283, 309, 309, 310, 310, 315, 323, 343 **IV**: 37, 40, 46, 66, 93, 119, 124, 124, 125, 129, 129,

- 163, 175, 184, 189, 215, 247, 254, 272,
301, 301, 316, 319, 322, 359, 390, 401
- Roma (fou de) (vegeu Òstia)
- Romanç de Jaufré i Brunissenda* **III**: 208,
208, 261
- ROMANÍ, A. de **I**: 401
- ROMANÍ, Elicsèn de (filla de Jaume) **IV**: 187
- ROMANÍ, família **II**: 11
- ROMANÍ, GERALDA **II**: 11
- ROMANÍ, Huguet de **II**: 174, 232
- ROMANÍ, Jaume de (pare) **IV**: 187, 255
- ROMANÍ, Jaume (Jacme) de **IV**: 187, 187,
286, 286
- Romania (Romanya) (vegeu Imperi grec)
- ROMANO, David **I**: 167, 432
- ROMASSET (REMASSET), En, joglar **III**: 506
- ROMEU ALFARO, Sylvia **IV**: 101, 350, 358,
364, 388
- ROMEU, Garcia **I**: 87, 130, 268, 303, 303,
363, 364, 364, 365 **II**: 49, 50
- ROMEU, Garcia, fill **I**: 364
- ROMEY, Charles **I**: 162 **II**: 28
- ROMEY, Louis-Charles (vegeu ROMÉY,
Charles)
- ROMNEY (vegeu ROMÉY, Charles)
- Roncesvalles **I**: 91
- Roqueta, la **I**: 77
- Roqueta, la, terra de Menorca **I**: 213
- Rosa, riu (vegeu Roine)
- ROSE, Susan **III**: 52
- Roses **I**: 517, 517, 518 **II**: 313, 324, 332, 332,
341, 344, 345, 367, 368 **III**: 78, 92, 220,
220, 221, 221, 228, 229, 231, 233, 234,
237, 238, 238, 239, 240, 245, 245, 246,
247, 252 **IV**: 318, 319, 319, 355
- Rossa, illa **III**: 460, 460
- ROSSELLÓ, Bastard del **I**: 79 **II**: 311, 312 **III**:
219
- ROSSELLÓ, Guillem de **I**: 191, 501, 501
- ROSSELLÓ, Ramon **I**: 501 **IV**: 167
- ROSSELLÓ BORDOY, Guillem **II**: 109
- Roselló **I**: 59, 65, 76, 79, 80, 80, 81, 135,
388, 524, 528 **II**: 10, 13, 14, 24, 150, 266,
267, 269, 272, 279, 279, 280, 286, 286,
289, 290, 292, 292, 293, 294, 297, 298,
299, 301, 304, 306, 309, 311, 312, 330,
372 **III**: 36, 36, 45, 50, 63, 69, 92, 102,
199, 213, 216, 217, 247, 249, 251, 253,
265, 273, 277, 398, 408, 469, 470 **IV**: 18,
19, 20, 21, 29, 51, 97, 98, 112, 113, 115,
121, 122, 123, 128, 129, 129, 130, 132,
134, 134, 135, 140, 144, 145, 147, 151,
153, 155, 156, 158, 162, 163, 164, 169,
173, 174, 174, 175, 176, 177, 179, 180,
181, 182, 182, 183, 187, 190, 190, 191,
192, 193, 194, 194, 195, 196, 197, 197,
198, 199, 200, 202, 203, 204, 204, 206,
208, 209, 214, 217, 217, 221, 222, 222,
223, 227, 227, 228, 229, 230, 230, 231,
232, 237, 239, 240, 244, 244, 248, 249,
250, 251, 254, 256, 256, 257, 258, 266,
271, 272, 273, 276, 282, 290, 291, 314,
339, 340, 361, 364, 395
- ROSSINYOL, Bernat **III**: 60
- Rosso, Orrigo **III**: 413
- ROTLAN (vegeu ROLAND)
- ROUDOR, Bernat (Berenguer) de **III**: 353, 353
- ROUQUETTE, Joseph **I**: 49, 51, 52, 55, 62
- ROVENHAC, Bernat de, trobador **II**: 146
- ROVENAC (RAVENAC), Roger de **IV**: 160,
221, 221, 222, 223
- ROVIRA I SOLÀ, Manuel **II**: 170 **III**: 97, 375
IV: 98, 293, 396
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni **I**: 60, 67 **II**: 79
- Rua, serra de **I**: 380
- Rubí, castell de **I**: 510
- RUBIERA, M. Jesús **I**: 220
- RUBIES I MIRAVET, Joan Pau **III**: 21
- Rubines, poble de Mallorca **I**: 165
- RUBIÓ (ROBIÓ), Arnau de **I**: 120, 120
- RUBIÓ, Berenguer de **I**: 120
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi **I**: 7, 23 **II**: 7, 10,
18, 19, 23, 24, 28, 40, 47, 58, 62
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni **I**: 7, 356 **II**: 28, 35
III: 253, 325, 326, 330, 336, 349, 356,
357, 359, 370, 373, 375, 376, 380, 382,
388, 389, 393, 394, 395, 398, 400, 401,
410, 413, 423, 434, 435, 437, 438, 444 **IV**:
126, 128, 218, 255, 272, 295, 296, 300,
409, 410, 411, 412

- RUBIÓ I RODON, Anna **IV**: 410
 RUBIO VELA, Agustín **IV**: 251
 Ruçafa (vegeu Russafa)
 RUEDA, F. Garcia de **I**: 371
 Rueda, monestir de **IV**: 262
 Rueda **IV**: 311
 Rueda de Jalón **IV**: 365
 Ruesta **IV**: 363
 RUFÍAC, Ramon de **IV**: 232, 238, 238
 Rugat (Rogat) **I**: 400
 RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique **II**: 174 **IV**: 349, 399
 RULL, En, mariner **IV**: 286, 297, 297
 RUNCIMAN, Steven **III**: 175
 Russafa (Ruçafa), suburbi de València **I**: 24, 323, 323, 324, 324, 339 **IV**: 110
 RUSSELL, Jossiah Cox **IV**: 282
 RUSSELL, Peter Edward **IV**: 395, 396
 RYCRAFT, Peter **IV**: 395
 RYMER, Thomas **III**: 292
- Sabadell **IV**: 196, 232, 314
 SABASTIDA, Arnau **II**: 15
 SABASTIDA, Bernat Guillem **IV**: 322
 SABATA, Ferran **IV**: 166
 SABATA, Joan **IV**: 280, 280
 SABATA, Miquel Pérez, senyor de Cadret **IV**: 82, 82,83, 84, 86, 145, 145, 153, 153, 155, 180, 180, 183, 233, 240, 240, 248, 259, 260, 261, 264, 284, 284, 313
 SABATÉ I CURULL, Flocel **IV**: 99
 SABELICO **IV**: 299, 307
 SABLONIER, Roger **III**: 340
 Sabolla, de Sardenya **IV**: 311, 312
 SABRAN, Isabel de, muller de l'infant Ferran de Mallorca (vegeu ISABEL)
 SABRAN, Isnard de **III**: 431, 431, 432, 433
 SABRAN-FORCALQUER, Garsenda de (vegeu GARSENDA DE PROVENÇA)
 SACIRERA, Guillem **IV**: 268, 268
 SACOMA, Ramon **III**: 313, 313
 SACOMA, Ramoneta **IV**: 87
 SACORBERA (SA CORBERA), Gonçalvo **IV**: 62
- SACOSTA, Alamanda **IV**: 333
 SACOSTA, Constança **IV**: 333
 SACOSTA, Francesc **IV**: 333
 SACOSTA (SA-COSTA), Guillem **IV**: 153, 153, 193
 SACOSTA, Isabel **IV**: 333
 SACOSTA (SA-COSTA), Pere **IV**: 179, 333, 333
 SACOSTA, Pericó **IV**: 333
 SÀDAVA, Alemany de **I**: 297
 SÀDAVA, Ferran López de **I**: 268
 SÀDAVA, Fortuny López de **I**: 298, 298, 299, 299, 300
 Saderra **IV**: 64
 SAFONT (SA-FONT), Francesc **IV**: 48
 SAFONT (SA-FONT), Pere **IV**: 48
 SAGA, Arnau de **II**: 304, 304, 305 **IV**: 241 (era viu el 1345)
 SAGA, Sibil·la (Sibília) **I**: 515, 525 **II**: 304
 SAGARRA, Ferran de **I**: 62, 527 **III**: 31 **IV**: 162
 SAGARRIGA, Bernat **IV**: 340
 Sagra (vegeu Açagra)
 SAGUÀRDIA (SA-GUÀRDIA), Guillem **I**: 254, 281, 281 **II**: 150
 SAGUÀRDIA, Marquesa de **IV**: 44, 203
 SAGUÀRDIA, Ponç de **II**: 380 **III**: 255, 264, 264
 SAGUÀRDIA (SA-GUÀRDIA), Ramon **III**: 441
 Sagunt (vegeu Morvedre)
 Sàhara, desert **II**: 47
 Saidí, castell **III**: 299
 Saidia, honor de la **I**: 325
 Saidia (Çaidia), de València **I**: 314, 314 **IV**: 285
 Saintonge **IV**: 247
 SAINT-PRIEST, Le Comte Alexis de **II**: 206
 Sainte-Baume (vegeu Santa Balma)
 SÁINZ DE LA MAZA, Regina **I**: 58, 59, 69, 115, 224, 241, 382, 493, 511, 512, 515 **II**: 350 **III**: 59, 484, 490 **IV**: 33, 36, 69, 82, 84, 94, 234, 236, 266, 304, 313, 331, 360, 392

- Saix (Says) **I**: 57, 344, 344, 356, 376, 379 **IV**: 382, 382, 387
- SÁIZ SERRANO, Jorge **IV**: 337
- SALA, Guillem de (vegeu SA-SALA, G.)
- SALA, Joan **IV**: 288, 288
- SALA, Pere **II**: 86
- Sala Verd, del Palau de Palerm **III**: 175, 308, 308, 309
- SALADÍ, soldà de Babilònia (Egipte) **III**: 69
- Salado, batalla del **IV**: 121
- Salamó (vegeu Salomó)
- SALARRULLANA DE DIOS, José **II**: 36, 37, 38
- SALAS I FLOTATS, Manel **I**: 56, 245
- SALAS, Xavier de **I**: 7 **IV**: 251, 400
- SALAVERT Y ROCA, Vicente **III**: 303, 310 **IV**: 43, 45, 46, 64, 125
- SALELLES, Ramon de **IV**: 160, 161, 218
- Salern **II**: 199, 235, 241, 251, 251, 252, 256 **III**: 83, 209, 209, 262, 263, 280
- Salern, príncep de (vegeu CARLES II d'Anjou)
- SALES, Guillem de **I**: 290, 290 **II**: 114
- SALES, Martí de **IV**: 187
- Sales, Santa Maria de (vegeu Santa Maria de Sales)
- SALGUES, Ramon de **IV**: 165
- SALICRÚ I LLUCH, Roser **IV**: 329, 337, 373
- Salines, les, lloc prop de Saix **IV**: 387, 387
- Sallent (Cellent), prop de Xàtiva **I**: 363
- SALOMÓ, rei d'Israel **I**: 48, 123, 234, 234, 524
- SALOMÓ, germà de Bahihel **I**: 167, 211, 211, 212
- Salona, comte de (vegeu ROGER III DE STROMONOCOURT)
- Salònica **III**: 68, 365, 374, 380, 384, 384, 390, 429
- Salou **I**: 26, 29, 30, 33, 67, 138, 139, 139, 140, 141, 144, 153, 203, 209, 209, 289, 289 **II**: 85, 86, 86, 87, 94, 368, 380, 380, 381 **III**: 18, 254, 255, 257, 285, 289, 441, 441 **IV**: 47
- Salsadella, la **III**: 36
- SALSÉS, Gilles de **II**: 207
- Salses **I**: 130 **II**: 24, 271, 286, 287, 287 **III**: 60 **IV**: 117, 190, 226
- Salses, estany de **II**: 266
- SALUZZO, Constança de **IV**: 338
- SALUZZO, Elionor de **IV**: 98
- SALUZZO (SALUÇA), Felip de **III**: 468, 468, 469, 479 **IV**: 49, 66, 66, 67, 68, 68
- SALUZZO, Manfred **IV**: 66
- SALUZZO, Marquesa de, filla de Felip **IV**: 67, 338
- SALUZZO, marquesos de **IV**: 49
- SALUZZO, Tommaso de **IV**: 49
- Saluzzo **II**: 232
- Salvasòria **I**: 265
- Salvatierra **IV**: 363
- Samassi **IV**: 315
- SAMENLA, Ramon (vegeu CANELLA, Ramon)
- Sames, els, torre de l'Almudaina de Palma **IV**: 172
- SAMORERA (SA-MORERA), Arnau **IV**: 156, 157, 158, 158, 169, 169, 179, 187, 214, 215, 218, 234, 238, 277, 277
- SAMORERA, Eirona o Eirovis **IV**: 255
- SAMPER (SANT PERE), Pere (Pedro) Ximénez de **IV**: 266, 266
- SAMUNTADA (DE MUNTADA), Berenguer **III**: 325, 325
- SANABRE, Josep **IV**: 405
- San Fabiano (Sent Fabian) **III**: 38
- San Giorgio dei Genovesi (vegeu Sant Jordi)
- San Macario (Sant Macari), illot de Càller **IV**: 66, 67
- San Marco, cap **II**: 237
- SAN PETRILLO, baró de **IV**: 70, 315
- SAN SEVERINO, Ruggiero, comte de **II**: 136, 136
- San Valentino, pla **II**: 131
- SANAHUJA, Pere **II**: 382 **IV**: 400
- SANAÜJA, En **IV**: 62
- Sanata **IV**: 291
- SANÇ III, el Desitjat, rei de Castella **II**: 33, 33
- SANÇ IV, el Brau, rei de Castella, fill d'Alfons X el Savi **I**: 404, 481, 481, 512, 512,

- 514 **II**: 54, 54, 55, 55, 132, 141, 141, 163, 164, 164, 165, 220, 220, 228, 229, 339, 381 **III**: 57, 85, 86, 87, 93, 94, 94, 178, 178, 179, 179, 214, 214, 255, 255, 269, 269, 270, 270, 271, 272, 272, 273, 273, 285, 290, 296, 297, 297, 298, 298, 299, 299, 300, 302, 303, 303, 306, 404, 404, 421, 489, 490 **IV**: 36, 246
- SANÇ II ABARCA, rei de Navarra **I**: 102
- SANÇ VI, rei de Navarra **I**: 229, 229, 234, 234
- SANÇ VII, el Fort, rei de Navarra **I**: 64, 79, 120, 120, 154, 154, 179, 229, 229, 230, 230, 231, 231, 233, 234, 234, 235, 235, 236, 236, 237, 237, 238, 239, 239, 240, 240 **II**: 47, 47, 48, 49, 50, 50, 53
- SANÇ I, rei de Portugal **I**: 108, 204
- SANÇ (SANXO) D'ARAGÓ, fill d'Alfons I **II**: 42
- SANÇ D'ARAGÓ, fill d'Alfons III **IV**: 13, 39
- SANÇ D'ARAGÓ, fill de Jaume I, arquebisbe de Toledo **I**: 466, 466, 467, 467, 472, 481, 481, 482, 518 **II**: 110, 110, 140, 140, 141, 141, 142, 173 **III**: 31, 31, 40, 40, 86 **IV**: 122, 122
- SANÇ (SANXO) D'ARAGÓ, fill de Pere II **III**: 330, 330, 495 **IV**: 191, 271
- SANÇ (SANXO) DE CASTELLA, fill d'Alfons XI **IV**: 367, 373, 374
- SANÇ DE MALLORCA, fill de Jaume II de Mallorca **II**: 267, 267, 268, 271, 274, 276, 278, 279, 279 **III**: 40, 40, 247, 435, 437, 437, 440, 441, 442, 442, 443, 444, 445, 445, 454, 469, 469, 470, 483 **IV**: 14, 19, 43, 43, 45, 45, 57, 112, 125, 126, 127, 127, 128, 128, 163, 197
- SANÇ, Jaques, batlle reial **I**: 164, 164, 170, 176
- SANÇ (SANS), Pere, notari **I**: 231, 233, 262, 262, 335, 335
- SANÇ (SANXO), procurador general de Catalunya **I**: 59, 60, 62, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 68, 69, 75, 75, 76, 79, 79, 82, 83, 127, 127, 133, 134 **II**: 41, 41, 42, 46, 46, 49, 57, 68
- SANÇA D'ARAGÓ, filla d'Alfons I el Cast **II**: 34, 42, 43, 43
- SANÇA D'ARAGÓ, filla de Jaume I **II**: 110 **III**: 31
- SANÇA D'ARAGÓ, filla de Pere II **II**: 43
- SANÇA (SANXA) DE CASTELLA, muller d'Alfons I el Cast **I**: 16, 18, 49, 49, 50, 51, 55, 63, 403, 403 **II**: 33, 34
- SANÇA DE CASTELLA, muller de Sanç VI de Navarra **I**: 230
- SANÇA DE LLEÓ, filla d'Alfons IX **I**: 199, 199
- SANÇA DE MALLORCA, filla de Jaume II de Mallorca **II**: 267, 276, 278, 279 **III**: 40, 40, 394, 394, 423, 427, 427, 428, 428 **IV**: 126, 128
- SANÇA PÉREZ, muller de Ferrís de Liçana **I**: 415
- SANÇA PÉREZ, viuda de Pere Ahonés **I**: 107
- SANÇA, muller de Guillem de Puigverd **II**: 81
- SANÇA, filla de Maria de Montpeller **II**: 45
- SANÇA, filla de Sanç de Mallorca, muller de Berenguer de Vilaregut **IV**: 197
- SANÇA, muller de Berenguer de Ribelles **IV**: 198
- SÁNCHEZ DE BARCELONA, Domingo **IV**: 280
- SÁNCHEZ CUTILLAS, Carmelina **IV**: 339, 345, 351, 365, 377, 381
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel **IV**: 43, 121, 136, 142, 163, 183, 185, 235, 292, 293, 303, 316, 319, 320, 322, 361, 364, 388, 392, 396, 402
- SÁNCHEZ MUÑOZ, Juan **IV**: 82
- SÁNCHEZ USÓN, María José **II**: 39
- SÁNCHEZ DE VELASCO, Sancho **IV**: 76
- SANCHIS GUARNER, Manuel **I**: 90, 342, 354 **II**: 111
- SANCHO MANUEL, fill de don Juan Manuel **IV**: 206
- Sancta Maria in Aquiro, cardenal de (vegeu Santa Maria d'Aquiro)
- SANCTO CEBRINO, comte de **III**: 51
- SANCTO MINATO, Raymundus (SENTMENAT, Ramon de) **I**: 366

- SANDERSON, Robert **III**: 292
 SANDOVAL, Gutier Díaz de **IV**: 363
 Sangarrén (Sent Garrèn) **I**: 66, 207, 207
 Sangonera o Guadalentín, riu **I**: 433
 Sangüesa (Sangossa, Sangoça) **I**: 463 **IV**: 370, 370
 San Juan el Viejo **IV**: 235
 Sanlúcar de Barrameda **IV**: 311
 Sanluri **IV**: 60, 203, 312
 SANMIGUEL MATEO, Agustín **IV**: 272
 SANLLEHY I GIRONA, Carles **III**: 331
 SANNA, Antonio **III**: 73 **IV**: 324
 SANOGUERA, Gilabert **I**: 520
 SANPERE I MIQUEL, Salvador **I**: 57, 66, 68 **IV**: 338, 405
 SANS I TRAVÉ, Josep Maria **IV**: 191, 255, 410
 SANSEVERINO, Enrico **III**: 51
 Sant Adrià, cardenal de (vegeu ORSINI, N.)
 Sant Agaiz (Santa Àgueda), castell de Menorca **III**: 288, 289
 Sant Andreu, plaça de Palma (després plaça de Cort) **IV**: 165, 170, 170
 Sant Andreu d'Amalfi **III**: 262
 Sant Andreu de Palomar **I**: 59 **IV**: 232
 Sant Angelo (Sant Àngel) **III**: 392, 392
 Sant Aniol **IV**: 44, 68, 203
 Sant Antioco, illa **IV**: 48, 49
 Sant Antoni, porta d'Esglésies **IV**: 51
 Sant Bartomeu **II**: 158
 Sant Bartomeu, castell de **IV**: 180
 Sant Boi de Llobregat **I**: 126 **IV**: 235, 307
 Sant Brancaç (vegeu Sant Pancraç)
 SANT CEBRIÀ, Pero Roís de **III**: 314
 Sant Celoni **II**: 346, 348, 371, 371, 372, 380 **IV**: 130, 176, 191, 196, 337, 350
 Sant Ciriac in Thermis, cardenal de (vegeu ALBIÀ, P.)
 SANT CLIMENT, Bernat **IV**: 173, 173
 Sant Climent, cardenal de (vegeu FERRES, G. de)
 SANT CLIMENT, Francesc **IV**: 173, 309, 310, 312
 SANT CLIMENT, Pere **IV**: 318, 319
 SANT CLIMENT, Pere de, escrivà? **II**: 272, 272, 274, 275, 277, 277
 Sant Climent de Llobregat **II**: 380 **III**: 59, 256
 Sant Cosme i Sant Damià, església de Càller **IV**: 63
 Sant Crist de Balaguer **I**: 118
 Sant Cristòfor, serra de **I**: 343
 Sant Cugat del Vallès **IV**: 232, 233
 SANTDIONÍS, Guerau de **IV**: 379
 DENIS, Saint (vegeu DIONÍS, Sant)
 Sant Domènec, església de Balaguer **IV**: 38
 Sant Elia, cap de **IV**: 53, 58, 58
 Sant Esperit, església de Palerm **II**: 173, 173 **III**: 89, 89
 Sant Esteve, del Rosselló **IV**: 189, 302
 Sant Fabian (Sent Fabian) (vegeu San Fabiano)
 SANT FELIU, Simó **I**: 462
 Sant Feliu, església de Girona **II**: 330, 330, 359, 359 **IV**: 318, 318
 Sant Feliu, església de Xàtiva **I**: 497
 Sant Feliu, raval de Girona **II**: 336
 Sant Feliu de Castellar **I**: 59
 Sant Feliu de Guíxols **II**: 332, 336, 341, 341, 344, 345, 366, 367 **III**: 78, 92, 228, 231, 238, 239, 245, 246, 247, 304
 Sant Feliu de Guíxols, abat de (vegeu BERNAT)
 Sant Feliu de Llobregat **I**: 81 **II**: 157
 Sant Feliu del Munt **I**: 59
 Sant Fermí, església de Montpeller **I**: 17, 53
 Sant Fost de Campsentelles **I**: 510
 Sant Francesc, església de Càller **IV**: 482
 Sant Francesc de Vilafranca, església **IV**: 44
 Sant Francesc, monestir de Barcelona **III**: 491
 Sant Genís **IV**: 246
 Sant Gil, a Osca **I**: 421, 421
 Sant Gil (Gili), abadia de Tolosa **II**: 287, 288
 Sant Gregori, prop de Girona **II**: 348
 Sant Guerau (Sant Grau), puig prop de Girona **II**: 348
 Sant Guim **IV**: 268
 Sant Hilari, monestir de Lleida **I**: 108

- Sant Hipòlit **IV**: 190, 223
 Sant Jaume de Galícia **IV**: 337
 Sant Jaume, confraria de **IV**: 79
 Sant Jaume, plaça de Barcelona **III**: 207
 Sant Jaume, orde de (vegeu Uclés, orde d')
 Sant Joan, castell de Tortosa **I**: 262
 Sant Joan, església de Palma **I**: 192
 Sant Joan, església de Perpinyà **III**: 470 **IV**:
 120, 227, 228, 228
 Sant Joan, porta de Messina **III**: 130
 Sant Joan, raval de Paterna **IV**: 285
 Sant Joan, vall de **I**: 56
 Sant Joan de Jerusalem, orde de **II**: 294
 Sant Joan de Luz (vegeu Donibane Loitzun)
 Sant Joan de Pla de Corts **IV**: 183, 183, 200,
 211, 211, 258
 Sant Joan de les Abadesses, abat de **I**: 202
IV: 340
 Sant Joa del Laterà, basílica de Roma **III**:
 76
 Sant Jordi, capella de, a Sardenya **IV**: 59
 Sant (Sent) Jordi, castell i golf **III**: 59, 59
 Sant Jordi!, crit de **III**: 107, 359, 359, 457
 Sant Jordi, església de Constantinoble **III**:
 343, 344
 Sant Jordi, església de Palerm (avui San
 Giorgio dei Genovesi) **III**: 173, 173
 Sant Jordi, marítima de Palerm **II**: 182 **III**:
 173, 173
 Sant Jordi d'Alfama, orde de **III**: 59 **IV**: 33,
 33, 304
 SANT JUST, Nicolau de **IV**: 127
 Sant (Sent) Llorenç, del Rosselló **II**: 153 **IV**:
 223
 Sant Llorenç, abat de **IV**: 199
 Sant Luri **IV**: 326, 326
 Sant Macari (vegeu San Macario)
 Sant Marc, cap de **IV**: 15, 48, 48
 Sant Marc, cardenal-prevere de (vegeu
 DEUX, B.)
 Sant Marc, castell de Catània **III**: 318
 Sant Marçal, castell de **II**: 81
 SANT (SENT) MARTÍ, Dalmau de **III**: 382,
 395
 SANT (SENT) MARTÍ, Ferrer de **I**: 115, 119,
 125, 127, 134, 153, 162, 203 **II**: 76, 84,
 85, 99, 99
 SANT (SENT) MARTÍ, Guillem de **II**: 84, 84,
 85
 SANT (SENT) MARTÍ, Pere de **IV**: 219, 219
 SANT (SENT) MARTÍ, Roderic (Rodrigo)
IV: 295, 296
 Sant Martí, castell de **I**: 153
 Sant Martí, pla de **II**: 213, 213, 215 **III**: 212,
 279, 279
 Sant Martí, porta de Perpinyà **IV**: 117
 Sant Martí de Llémena **II**: 351
 Sant Martí Sarroca **I**: 162 **II**: 85 **IV**: 197, 339
 Sant Martí de Torroella **IV**: 179
 Sant (Sent) Mateu **III**: 36, 59 **IV**: 366, 372,
 388
 Sant Mateu, pla de **I**: 265, 265
 Sant Mateu de Prades **I**: 386
 Sant Maxemí **III**: 282
 Sant Miquel, altar de la catedral de Barcelo-
 na **I**: 136
 Sant Miquel, carrer de Palma **III**: 33, 33
 Sant (Sent) Miquel, capella de Montserrat
IV: 195
 Sant Miquel, església de Tarragona **I**: 200,
 200
 Sant Miquel de Cuixà, monestir **IV**: 259
 Sant Nazarí de Masol **I**: 55
 Sant Nicolau, ermita d'Àsia Menor **III**: 383
 Sant Nicolau, església d'Alacant **I**: 429
 Sant Nicolau, església de Portopí, a Mallor-
 ca **III**: 285, 286 **IV**: 160, 161
 Sant Omer, castell de Tebes **III**: 388, 388,
 391
 Sant Pancraç (Bancraç), torre de Càller **III**:
 485, 485, 486 **IV**: 65
 Sant Pau, ermita de Sant Pol **II**: 364, 364
 Sant Pere, basílica de Roma **I**: 18, 55 **II**: 47
 (vegeu Sant Pere de Roma, senyera de)
 Sant Pere (Santo Pietro), illa de **III**: 18, 441,
 441, 454, 454, 458, 477 **IV**: 49, 49
 Sant Pere Màrtir, capella de València **I**: 161
 Sant Pere Nolasc, carrer de Palma **IV**: 170
 Sant Pere d'Or **IV**: 180

- Sant Pere de la Pedra **I**: 115
 Sant Pere de Roda (Roses) **I**: 517 **II**: 310, 310, 311, 311, 313, 331, 331 **III**: 219, 228
 Sant Pere de Roma, senyera de **III**: 358, 358
 Sant Pere de Roses (vegeu Sant Pere de Roda)
 Sant Pere i Sant Pau, església de Perpinyà **IV**: 120
 Sant (Sent) Pol del Maresme **II**: 364, 365, 366, 366 **III**: 78, 92
 Sant Ponç de Corbera **II**: 157, 157
 Sant Ponç de Tomeres, monestir de **II**: 38
 Sant Quirze, monestir de **II**: 313
 Sant Quirze (Quirc) de Colera **III**: 220, 220, 225
 Sant Redemptor, orde del **I**: 91
 Sant (Sent) Reiner de Messina **III**: 116, 123
 Sant Sadurní, església de Càller **IV**: 62, 63, 64
 Sant Sadurní de Tolosa, església **IV**: 63
 Sant Salvador, barri de Messina **III**: 115
 Sant (Sent) Salvador, església de Saragossa **I**: 465 **III**: 498, 499, 500, 501, 503, 504 **IV**: 17, 21, 42, 70, 71, 89, 89, 94, 95, 260, 261, 265, 281
 Sant Salvador, força de **II**: 330, 331, 331, 332
 Sant Salvador de Breda (Brea), monestir de **IV**: 266, 266
 Sant Salvador de Castellamare **II**: 256
 Sant Saturn **IV**: 63
 Sant Sepulcre, església de Palma **I**: 159
 Sant Sepulcre, orde del **I**: 159
 Sant Sepulcre (vegeu Terra Santa)
 Sant Tiberí **III**: 60, 267, 267
 SANT VICENÇ, Bernat de **I**: 510, 510
 SANT VICENÇ, Guillem **II**: 85, 85
 SANT VICENÇ (VICENT), Pere **IV**: 67, 67, 68
 SANT VICENÇ, Ramon de **I**: 510 **IV**: 299, 380
 Sant Vicenç, castell de **I**: 510 **II**: 85
 Sant Vicenç, convent i hospital de València **I**: 432, 525 **III**: 58 **IV**: 254
 Sant Vicenç dels Horts (Sent Vicent) **IV**: 237, 238, 240, 409, 409
 Sant Vicenç de Vilassar **IV**: 225
 Sant Vicent, carrera de València **I**: 330, 330
 Sant Víctor, estendard de **II**: 201, 201
 Sant Vital, cardenal de (vegeu COMENGE, J. R. de)
 Sant Xantoni **III**: 46
 Santa Àgata **I**: 66
 Santa Àgata, de Calàbria **III**: 131, 276, 325, 423, 470
 Santa Àgata, capella del Palau de Barcelona **IV**: 115
 Santa Àgata, catedral de Catània **III**: 435, 436, 436
 Santa Àgueda (vegeu Sant Agaiz)
 Santa Anna, carrer de Barcelona **II**: 84
 Santa Anna, capella de l'Almudaina de Palma **IV**: 161, 161
 Santa Balma (Sainte-Baume) **IV**: 220
 Santa Caterina, portal de la muralla de Palma **II**: 100
 SANTA CÍLIA (SANTA CECÍLIA), Arnau de **IV**: 160, 161
 Santa Cilla, estany de **III**: 463
 Santa Cecília, basílica de Roma **II**: 280
 Santa Clara, torre de Messina **III**: 327
 Santa Coloma de Gramenet **II**: 81
 Santa Coloma de Queralt **II**: 180
 Santa Creu, altar de la Seu de Barcelona **IV**: 116
 Santa Creu, catedral de Barcelona **II**: 80, 80
 Santa Cristina, prior de **I**: 245, 245
 Santa Cristina de Summu Portu, prop de Canfranc **I**: 245
 Santa Cruz de Moya (vegeu Moya)
 Santa Elisabet, capella de l'església dels fra-menors de Barcelona **IV**: 39
 Santa Engràcia, senyor de (vegeu GURREA, Miquel de)
 SANTA EUGÈNIA, Berenguer (segurament Bernat, vegeu SANTA EUGÈNIA, Bernat)
 SANTA EUGÈNIA, Bernat (Berenguer), senyor de Torroella **I**: 22, 81, 81, 128, 146, 146, 183, 183, 196, 197, 197, 198, 198, 203, 207, 207, 208, 208, 211, 212, 213, 217, 217, 249, 249, 250, 251, 254 **II**: 78, 78, 85, 86, 279

- SANTA EUGÈNIA, Sança de **I**: 81
 Santa Eulàlia **I**: 463
 “Santa Eulàlia”, coca **IV**: 47, 47, 150
 “Santa Eulàlia”, galera **IV**: 48, 48
 SANTA FE, BERENGUER DE, bisbe d’Elna **III**: 217
 Santa Giusta (Justa) **IV**: 94, 94
 Santa Giusta (Justa), bisbe de (vegeu DÉU, Pere de)
 Santa Linya **I**: 468 **IV**: 78
 Santa Llúcia, capella del Pilar de Saragossa **IV**: 62
 Santa Lucia, casal de **II**: 198
 Santa Magdalena de Polpís (vegeu Polpís)
 Santa Margarida, porta de la muralla de Palma **II**: 101, 103, 104
 SANTA MARIA, Àlvar Garcia de **II**: 68
 Santa Maria, catedral de Palma **I**: 198, 198 **III**: 286 **IV**: 168, 168, 170, 170
 Santa Maria, església d’Alacant **I**: 429
 Santa Maria, església d’Albarrasí **I**: 72
 Santa Maria, església de Barbastre **I**: 419
 Santa Maria, església de Bell-lloc **IV**: 117
 Santa Maria, església de Borriana **I**: 309, 309
 Santa Maria, església de Calataiud **I**: 388
 Santa Maria, església de les Celles **I**: 99
 Santa Maria, església de Girona **II**: 330
 Santa Maria, església de Montpeller (vegeu Santa Maria de les Taules)
 Santa Maria, església de Morvedre **IV**: 377
 Santa Maria, església de Múrcia **I**: 34, 451 **III**: 47
 Santa Maria, església de Serinyà **III**: 266, 266
 Santa Maria, església de València **I**: 392, 391, 526 **II**: 153 **III**: 45
 Santa Maria (vegeu també Nostra Dona; Nostra Senyora)
 Santa Maria de les Abelles **II**: 310
 Santa Maria Alemanna, església de Messina **III**: 133
 Santa Maria d’Almatà (vegeu Almatà)
 Santa Maria de l’Almirall, església de Palerm **II**: 181
 Santa Maria d’Aquiroy, cardenal de (vegeu BENEVENTO, Pere de; MONTFAVENC, B. de)
 Santa Maria in Aquiroy **I**: 62
 Santa Maria de Casale, església prop de Brindisi **III**: 276, 276
 Santa Maria de Còsmedin, cardenal-diacon de (vegeu JUGIE, G. de la)
 Santa Maria de Daroca **I**: 96
 Santa Maria de l’Horta o de la Vega, església de Tarassona **I**: 19, 76, 76
 Santa Maria de Huerta, monestir **I**: 467, 467, 472, 472, 485 **III**: 404, 405
 Santa Maria di Leuca, cap de (vegeu Leuques)
 Santa Maria Magdalena (vegeu Maddalena)
 Santa Maria del Mar, del Rosselló **IV**: 186, 186, 190, 197
 Santa Maria del Mar (Nostra Dona de la Mar), església de Barcelona **I**: 138 **IV**: 106, 116, 317, 317
 Santa Maria de Montserrat (vegeu Montserrat)
 Santa Maria del Monte **II**: 132
 Santa Maria la Nova, església de Messina **III**: 133, 133, 279, 294, 331
 Santa Maria de Poblet, monestir (vegeu Poblet)
 Santa Maria in Portico, diacon de (vegeu ORSINI, Matteo Rosso)
 Santa Maria del Puig, de València (vegeu Puig de Santa Maria)
 Santa Maria de Rocamadour (vegeu Rocamadour)
 Santa Maria de Sales **I**: 101, 101
 Santa Maria de les Taules, església de Montpeller **I**: 17, 53, 53 **II**: 124, 124 **III**: 30, 46
 Santa Maria de Vallverd, església d’Esglésies **IV**: 51, 51
 Santa Maria de Vallverd, església de Montpeller **I**: 477, 477 **III**: 28
 Santa Maria de la Vega, catedral (vegeu Santa Maria de l’Horta)
 Santa Maura, promontori prop de Cefalònica **IV**: 297

- SANTA PAU, Ademar de **IV**: 44
 SANTA PAU, Francesc de **IV**: 221
 SANTA PAU, Francesc de, pare **IV**: 221
 SANTA PAU, Galceran de **IV**: 68, 68
 SANTA PAU, Guillem de **IV**: 44
 SANTA PAU, Huguet (Hug) **IV**: 44, 44, 68, 69, 69, 203
 SANTA PAU, Ramon de **IV**: 44
 SANTA PAU, Orpai de **IV**: 44
 SANTA PAU (SANTAPAU), Ponç **IV** de **IV**: 23, 24, 44, 151, 202, 203, 221, 221, 292, 295, 295, 296, 296, 299, 299, 300, 300
 Santa Pau **II**: 24, 356 **IV**: 203
 Santa Perpètua **I**: 127
 Santa Ponça, a Mallorca **I**: 28, 31, 59, 60, 110, 145, 145, 151, 164 **II**: 87, 89, 89, 90, 91, 93 **III**: 222 **IV**: 145, 146, 146, 147, 147, 148, 148, 150, 153, 153, 158
 Santa Rufina **IV**: 359
 Santa Sabina, cardenal de (vegeu ABEVILLE, Jean d')
 Santa Seu (vegeu Roma)
 Santa Susanna, cardenal de (vegeu GHINI MALPIGHI)
 SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro **I**: 145, 160 **II**: 39, 88, 109, 266 **IV**: 158 307, 389
 Santanyí **I**: 140
 Santes Creus **I**: 120 **IV**: 94, 260
 Santes Creus, monestir **I**: 120, 159 **II**: 384, 387, 387 **III**: 256, 260, 260, 267, 267, 295, 491, 491, 493 **IV**: 40, 41, 70, 70, 75, 94, 260, 392
 SANTÍ, Lope Ortiz de **I**: 488
 Santiago, orde de **II**: 350
 SANTMARTÍ, família de **I**: 163
 SANTMARTÍ, Pere de **IV**: 235
 Santo Domingo de Silos **III**: 273
 Santo Lucido (Santo Nòixet, Santo Noixent) **II**: 248, 248 **III**: 131, 132, 184, 184, 200
 Santo Nòxito (Nòixet) (vegeu Santo Lucido)
 Santo Pietro, illa (vegeu Sant Pere)
 Santolalla, castell prop de Sangüesa **I**: 463, 464
 Sants, al Barcelonès **IV**: 151
 Santuiri (Sent Tueri, Sentueri) **I**: 165, 206 **IV**: 166, 166, 167
 SANUDO, Giovanni **IV**: 320
 SANUDO, Marino **III**: 397
 SANVICENTE, Roger de **IV**: 103
 Sanxet **IV**: 97
 Sanxo, Puig de **I**: 72 **II**: 258, 258, 259
 SANXO (vegeu SANÇ)
 Saona (vegeu Savona)
 SAPATA, Joan Peres, batlle de Montblanc **I**: 458 **IV**: 82, 82, 83, 84, 86
 Sapeza (Sapiència) **III**: 392, 392, 393
 Sapienza, illa de la **IV**: 321
 SAPORTELLA, Marquesa de **IV**: 163, 314
 SAPORTELLA, Sibil·la de **IV**: 203
 Saportella, baronia de **IV**: 163
 SAQUET, Raymond, bisbe de Théroouanne **IV**: 262, 262
 SAQUINTANA, Arnau **IV**: 153, 153, 154
 SAQUINTANA, Guillem **IV**: 193
 Sarafull (vegeu Xarafull)
 SARAGOSSA, En **IV**: 226
 Saragossa (Cesarauguste) **I**: 12, 39, 42, 49, 69, 69, 73, 73, 83, 83, 84, 85, 85, 86, 87, 87, 88, 89, 90, 94, 96, 98, 98, 99, 100, 147, 167, 167, 211, 223, 234, 245, 282, 286, 299, 303, 303, 304, 304, 322, 366, 391, 396, 403, 405, 406, 409, 409, 410, 415, 416, 419, 422, 422, 423, 423, 459, 464, 464, 465, 465, 467, 480, 486, 487, 487, 488, 488, 489, 489, 495, 496 **II**: 36, 38, 40, 68, 68, 153, 153, 154, 154, 166, 166, 220, 240, 259, 259, 260, 261, 262, 262, 340, 380, 380 **III**: 18, 31, 59, 62, 67, 94, 151, 151, 153, 153, 155, 165, 165, 166, 167, 167, 168, 175, 193, 195, 197, 198, 265, 267, 268, 268, 273, 274, 295, 295, 315, 488, 493, 493, 494, 498, 498, 499, 504 **IV**: 14, 16, 17, 21, 25, 39, 39, 40, 42, 42, 70, 70, 71, 71, 74, 75, 76, 77, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 91, 92, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 106, 106, 111, 129, 142, 156, 193, 193, 231, 235, 235, 236, 252, 253, 254, 255, 259, 260, 260, 261,

- 262, 262, 264, 266, 269, 269, 271, 278, 279, 280, 280, 282, 285, 340, 340, 344, 345, 346, 346, 347, 348, 350, 352, 357, 357, 358, 358, 359, 360, 362, 365, 365, 366, 359, 372, 379, 380, 380, 381, 382, 392, 392, 393, 395, 403, 409, 410, 411
- Saragossa, arquebisbe de (vegeu LUNA, Pere Lopes de)
- Saragossa, bisbe de (vegeu AHONÈS, S. d'; GARCIA; MATAPLANA, H. de; MONTAGUT, B. de; PERALTA, A. de; PERE GARCÉS)
- Sara-Khan, gabella de **III**: 342
- Saradenya (vegeu Sarinyena)
- SARASA SÁNCHEZ, Esteban **II**: 232 **IV**: 251, 272, 281, 357, 380
- Sardenya **I**: 12, 128, 528 **II**: 112, 218, 219 **III**: 18, 73, 73, 77, 205, 232, 245, 253, 289, 303, 303, 310, 356, 424, 441, 444, 445, 445, 448, 451, 451, 454, 454, 454, 459, 460, 462, 463, 465, 466, 467, 467, 468, 469, 475, 477, 479, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 485, 485, 486, 488, 491, 492, 493, 494, 496, 503 **IV**: 13, 14, 15, 16, 18, 19, 23, 24, 29, 35, 35, 37, 43, 43, 44, 44, 45, 46, 46, 47, 47, 48, 48, 49, 50, 50, 51, 52, 52, 53, 54, 60, 61, 63, 63, 64, 65, 65, 66, 67, 67, 68, 69, 73, 73, 74, 75, 82, 83, 84, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 98, 103, 104, 105, 106, 113, 117, 117, 118, 125, 127, 128, 128, 129, 135, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 155, 157, 158, 162, 163, 171, 185, 185, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 208, 209, 216, 218, 219, 224, 230, 234, 235, 236, 239, 249, 254, 255, 266, 267, 280, 291, 291, 292, 294, 294, 295, 300, 301, 301, 304, 305, 305, 307, 309, 310, 310, 311, 311, 312, 313, 313, 314, 315, 315, 316, 317, 317, 318, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 325, 326, 326, 327, 327, 338, 339, 348, 365, 372, 373, 374, 377, 378, 404, 406, 409
- Sarinyena (Saranyena, Sarenyena) **I**: 79, 97, 282, 282, 299, 404, 417, 420 **II**: 148, 262 **IV**: 21, 67, 261
- SARMIENTO, Diago (Diego) Pérez **IV**: 368, 368
- SARNÉS, Domènec (Domingo) López **IV**: 395
- Sarral (Ça Real) **II**: 387
- SARRIÀ, Bernat (Berenguer) de **II**: 134, 186, 214 **III**: 18, 261, 261, 262, 263, 264, 280, 299, 304, 310, 314, 423, 423, 424, 426, 427, 428, 436, 439 **IV**: 17, 61, 68, 76, 76, 77, 87, 87, 88
- SARRIÀ, Gueraua de **IV**: 197
- SARRIÀ, Vidal de **II**: 186, 186 **III**: 261
- SARRIÀ, Vidal de, fill **II**: 186
- Sarrió (Sarrión) **I**: 293, 293 **IV**: 381
- SARROCA, Jaume, bisbe d'Osca i sacristà de Lleida **I**: 23, 25, 308, 474, 474, 476, 476, 489, 489, 491, 492, 492, 495, 498, 498, 502, 502, 505, 522, 522, 523, 525, 525, 526 **II**: 10, 86, 316, 316, 382, 382
- SARROCA, Pere, ciutadà de Lleida **I**: 525
- SARROCA (ROCA), Pere sacristà de Lleida **I**: 523, 525, 525
- SARROVIRA (SA-ROVIRA), Romeu **IV**: 234, 234
- SA-SALA, Guillem, jurista **I**: 111, 111, 112, 113, 114, 114
- SA-SALA, Guillem, notari de Lleida **I**: 111
- Sàsser (Sassari) **III**: 458, 459, 468 **IV**: 52, 52, 59, 61, 66, 171, 203, 291, 291, 294, 294, 305, 310, 311, 312, 312, 324
- Sástago **I**: 57, 229
- SASTELLÀ RUIZ (vegeu CASTELLÀ)
- SASTRE MOLL, Jaume **IV**: 45
- SATANÀS **IV**: 309
- SATXES, Tuset de **III**: 195
- Sau, vall de **IV**: 151
- SAUCET, Ramon **I**: 209
- SAÛL, rei d'Israel **IV**, 32, 32
- Saunaria, la, barri de Montpeller **I**: 351, 351
- Sauquillo (Xauquello) **III**: 164, 164
- SAURA DE MALLORCA **IV**: 199
- SAURINA, muller de Bernat Desllor **I**: 126
- Savassona, castell de **IV**: 69
- SAVELL, Jaume de, bisbe de Cosmedin **II**: 180

- SAVELLÀ, Ramon (vegeu CANELLA, Ramon)
 Savellà **II**: 317
 SAVERDÚ, Pere (SAVERDUM, En) **III**: 313, 313
 Saverdun, a Arieja **IV**: 116
 Savona (Saona) **II**: 128, 128 **III**: 474, 475, 477, 487
 SAYERS, William **III**: 53
 SAYS (vegeu SAIX)
 SCAGLIONE GUCCIONE, Rosetta **II**: 217 **III**: 308
 SCALA, Altadona della **IV**: 70, 147, 209
 Scalea (Escalea) **II**: 248, 248, 249 **III**: 200, 200
 SCALETTA, Macalda **II**: 195, 198
 SCALIA, Giuseppe **I**: 173
 SCANU, Pasqual **IV**: 324
 SCARAFFIA, Lucetta **IV**: 44, 318
 Scaramia **III**: 144
 SCARLATA, Marina **IV**: 64
 SCHENA, Olivetta **IV**: 51, 195, 318
 SCHIRRMACHER, Friedrich Wilhelm **II**: 128
 SCHLUMBERGER, Gustave **III**: 19, 367
 SCHMITT, Jean-Claude **IV**: 32
 SCHRÄDER, Johanna **IV**: 36
 Sciacca (Xaca) **III**: 328, 328, 329, 330, 330, 331, 473
 Scicle (Xicle) **III**: 144, 144, 473
 Scilla, monestir de **II**: 213
 Scopelos (Escròfol), illa de **III**: 387, 387
 SCORDIA, Lydwine **IV**: 247
 SEBASTIÀ, Bernat **IV**: 167
 Sec (Betxí), riu **I**: 222, 265, 265, 274, 274, 292, 292, 360, 360
 Sec, riu (vegeu Barranc de Carraixet; Catarroja)
 Secuita **I**: 128
 Segairén (Segaireny) **I**: 495 **IV**: 145
 Segària, vall de la **III**: 35
 SEGARRA, Andreu de **I**: 491
 SEGARRA, Arnau de, predicador **I**: 436, 436, 437
 Segarra, la **II**: 180 **IV**: 268
 Segon (Sego), vall de **I**: 243, 243, 244, 295, 301 **III**: 36
 Segorb (vegeu Sogorb)
 SEGÒVIA (SOGÒVIA), Pero Ferrández de **IV**: 341
 Segòvia **II**: 141
 Segre, riu **I**: 116, 125, 127, 307, 515 **II**: 149, 159, 159, 160
 Segrià, el **IV**: 51
 Segura **IV**: 313
 Segura, riu **I**: 431, 434, 434, 438, 446 **II**: 137 **IV**: 206
 Seixona (vegeu Xixona)
 Sejà (vegeu Sigean)
 Sela (o Sols) **IV**: 50
 Selgua **I**: 68
 SELIM (SALIM, SELÍ) BEMARGAM (BEMARGAN) (vegeu MURGIM BEN SABIR)
 Selva, comarca de la **II**: 331 **IV**: 315
 Selva, de Mallorca **I**: 165
 Selva, muntanya de la **I**: 396
 Seminara (Semanara) **II**: 213, 214, 215
 SENA, Pietro di **IV**: 312
 SENAN, Dalmau **III**: 383
 SENDER, Ramón J. **III**: 19
 Senes **III**: 42
 Senescal de Pere el Gran **II**: 184, 184
 SENESTERRA I SANTA EUGÈNIA, Bernat **I** **III**: 471 **IV**: 203
 SENESTERRA, Bernat **II** **IV**: 203
 SENESTERRA, Bernat **III** **IV**: 204
 SENESTERRA, Ramon de **IV**: 203, 203, 219
 Sénia, la, riu d'Ulldecona **I**: 310, 310, 311, 311, 312, 313, 396
 SENTMENAT, capità **III**: 468
 Sentuïri (vegeu Santuïri)
 Septa (vegeu Ceuta)
 Seques de Tràpani, les **III**: 319
 Serinyà (Serinhan, Sirinyà) **III**: 265, 265, 266
 Seron (Saeron) **III**: 164, 273, 296
 Seròs **I**: 110 **IV**: 311, 314
 Serpis, riu (d'Alcoi) **I**: 354, 390
 SERRA, comte de la **III**: 77
 SERRA, Ramon de, el Jove, comanador del Temple **I**: 81, 210, 210, 213
 SERRA, Ramon de, el Vell **I**: 210, 210

- SERRA, Ramon de, el Vell, comanador del Temple **I**: 210
- SERRA I BALDÓ, Alfons **II**: 28, 30
- SERRA I VILARÓ, Joan **I**: 81, 97, 453 **IV**: 69
- SERRA ROSSELLÓ, Josep **IV**: 180, 204, 348
- Serra **I**: 389 **II**: 119, 154 **III**: 35 **IV**: 151, 388
- Serra Morena (Sierra Morena) **II**: 49, 169
- Serra de l'Or o de l'Home **I**: 380
- Serragrossa **I**: 385, 486
- SERRALLONGA, Beatriu de **IV**: 199
- SERRALLONGA, GERALDA de **II**: 331
- SERRALLONGA, Guillem Hug de **I**: 434, 448
- SERRALLONGA, Lluís **I**: 7
- Serrania, la **III**: 456, 456
- Serrans, pont dels, a València **IV**: 275
- Serrenti **IV**: 315
- SES FÀBREGUES, Guillem **III**: 421, 421
- Sesa, gabella de (Sara-Khan?) **III**: 342, 342, 343
- SESCOMES, Arnau, bisbe de Lleida, arquebisbe de Tarragona **III**: 495, 495 **IV**: 90, 91, 92, 92, 106, 106, 115, 116, 117, 117, 230, 231
- SES-ESCALES, Bernat de **IV**: 219, 219
- SES FÀBREGUES, mare de Ramon Muntaner **III**: 421
- SES FÀBREGUES, Guillem **III**: 421, 421
- SESFONTS, Guillem (Guillot) **IV**: 185, 186, 187
- SESMA MUÑOZ, José Ángel **IV**: 92, 266, 357, 358, 380
- SESPOSES, Berenguer **I**: 29, 209, 209
- Sessa **IV**: 371, 372, 395, 395
- SESSÉ, Sans (Sanç) de **I**: 268
- Sestos (Sisto) **III**: 348, 348
- SETA, Esteve de **II**: 362, 362
- Seta, vall de **IV**: 121
- Setaigües **I**: 493 **IV**: 37, 336
- Setepose (vegeu Spetsai)
- Setfores **IV**: 64
- SETTON, Kenneth M. **III**: 400, 401, 429
- SETXÍ **I**: 363, 363, 365, 365, 383, 383 (vegeu també ABENFERRI)
- Seu d'Urgell, la **I**: 117 **IV**: 241, 402
- Seu de la ciutat de Mallorca, la (vegeu Santa Maria, catedral de Palma)
- Sevilla (Sivília, Xibília) **I**: 40, 212, 402, 403, 449, 481, 518 **II**: 48, 49, 54, 54, 55, 137, 169 **III**: 42, 93 **IV**: 25, 136, 331, 332, 333, 336, 338, 340, 341, 381, 390, 393, 396, 397
- SEVILLANO COLOM, Francesc **II**: 94 **IV**: 113, 236, 249, 352
- SHIDELER, John C. **I**: 60, 81 **II**: 35
- Sibilessi **IV**: 171
- SIBILIO, Vito **III**: 370
- SIBIL·LA, mare de Riambau de Corbera **IV**: 291
- SIBIL·LA DE FOIX **III**: 60
- SIBIL·LA DE FORTIÀ (FORCIÀ) **IV**: 151, 405, 405, 410, 410
- SICARD, Ramon, escrivà **IV**: 152, 152, 157, 169, 169, 228, 228, 236, 236, 237, 238, 248
- Sicília **I**: 12, 439, 488, 493, 509, 510 **II**: 11, 12, 14, 15, 17, 21, 22, 23, 33, 122, 122, 124, 124, 128, 129, 130, 135, 135, 158, 166, 173, 174, 175, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 188, 188, 189, 189, 190, 191, 191, 192, 192, 194, 195, 197, 199, 203, 204, 205, 207, 207, 210, 215, 217, 217, 218, 218, 224, 232, 234, 235, 235, 236, 236, 237, 240, 241, 242, 243, 247, 248, 248, 249, 249, 252, 257, 258, 260, 262, 342, 346, 360, 362, 363, 365, 366, 366, 369, 382, 382, 384, 386, 387 **III**: 12, 13, 16, 17, 18, 21, 21, 31, 32, 38, 38, 73, 73, 76, 77, 83, 83, 89, 90, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 112, 113, 115, 117, 119, 132, 133, 134, 134, 135, 136, 137, 138, 138, 141, 144, 147, 147, 148, 151, 155, 167, 167, 169, 169, 171, 172, 173, 174, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 183, 185, 188, 188, 191, 191, 192, 192, 196, 196, 197, 201, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 229, 230, 230, 232, 233, 242, 245, 245, 253, 257, 258, 258, 260, 261, 261, 262, 263, 263, 267, 269, 276, 279, 280, 284, 289, 289, 290, 292, 293, 294, 295,

- 301, 303, 307, 307, 308, 309, 309, 310, 315, 318, 318, 319, 320, 321, 321, 325, 326, 327, 327, 328, 329, 329, 330, 330, 331, 331, 332, 333, 334, 369, 376, 379, 380, 389, 390, 392, 396, 396, 400, 401, 409, 411, 412, 414, 420, 421, 423, 424, 426, 429, 431, 433, 434, 436, 439, 440, 470, 471, 472, 473, 473, 474, 475, 482, 491, 492 **IV**: 19, 49, 55, 60, 64, 66, 66, 68, 69, 84, 87, 90, 98, 103, 112, 112, 123, 124, 124, 125, 128, 136, 151, 158, 203, 296, 296, 307, 359, 377, 401, 401, 402, 402, 404, 406, 407, 407, 408, 409, 410
- Sicília!, crit **II**: 336, 336
- Sidgilmassa (vegeu Sigelmessa)
- Sídra (vegeu Hídra)
- Sierra Morena (vegeu Serra Morena)
- Sigean (Sajà) **IV**: 215, 216
- Sigelmessa (Sidgilmassa, Gujelmessa) **II**: 47, 47
- Sigerro (Cixerri, Cigerri) **IV**: 49, 49, 50, 52, 171
- Sigüenza **I**: 467
- Siliqua (Selico, Cerargio, Selargius) **IV**: 52, 56, 56, 57
- Silla (Cilla) **I**: 218, 275, 275, 325, 327, 327, 359
- SILLERAS FERNÁNDEZ, Núria **IV**: 403
- Silo (vegeu Stilo)
- SILVESTRE DE PRIERIO, Fra **III**: 282
- Silxes (vegeu Xilxes)
- SIMBULA, Pinuccia Franca **IV**: 408, 409
- SIMEÓ, personatge bíblic **I**: 135
- SIMONA DE SICÍLLIA, filla d'Alfons Frederic **III**: 401, 401
- Sineu **I**: 164, 165
- SINUÉS RUIZ, Atanasio **I**: 64, 465 **II**: 81
- Sió, riu **I**: 125
- SIPIONE, E. **II**: 174
- Siracusa (Saragossa de Sicília) **I**: 147 **II**: 166, 240, 240 **III**: 143, 144, 147, 147, 148, 188, 192, 192, 311, 325, 326, 328, 334, 426, 473 **IV**: 408, 409, 409
- Síria **II**: 70 **III**: 346
- SIROT (vegeu SOÏROT)
- SISCAR, Guillemí de **III**: 354, 355, 357
- Sisto (vegeu Sestos)
- Sit, turó del **I**: 428
- SITGES, Juan B. **IV**: 379
- Sitges **I**: 473
- Siurana (Ciurana) **II**: 78, 161, 161 **III**: 282, 283, 304
- SIVÉRY, Gérard **II**: 110 **III**: 81
- SIXENA (SEIXENA), Guillem Pérez de **IV**: 264
- Sixena (Seixena) **I**: 57, 58, 65, 68, 69, 79, 90, 96, 97, 148, 380, 403, 403, 404, 405, 408, 409, 464 **II**: 34, 57, 57, 262, 262, 263 **III**: 490, 490
- Sixena, monestir de **I**: 57 **IV**: 36, 36
- Smirna (vegeu Esmirna)
- SMITH, Damian J. **II**: 42
- So, Bernat de **IV**: 197, 197, 198, 214, 219, 271, 293, 293, 333
- So, Guillem de **IV**: 167, 167, 198
- So, llinatge **IV**: 167
- SOBERANAS I LLEÓ, Amadeu **I**: 61 **IV**: 34
- SOBIRATS, Elvira de, comtessa d'Urgell **I**: 32, 56, 108, 108, 109, 112 **III**: 28
- SOBIRATS, Nicolau de, frare predicador **IV**: 152
- SOBRADIEL VALENZUELA, Pedro **III**: 497 **IV**: 71
- Sobrarb **I**: 96 **II**: 41
- SOBRÉ, Josep Miquel **III**: 26
- Sobreportes, portal de Girona **II**: 336
- SOBREQUÉS CALLICÓ, Jaume **IV**: 277, 353
- SOBREQUÉS VIDAL, Santiago **I**: 60, 61, 97, 108, 110, 127, 190, 399, 454, 515 **II**: 143, 217, 278, 365, 381 **III**: 98, 258, 264, 270, 274, 489 **IV**: 38, 41, 44, 53, 69, 72, 98, 125, 142, 183, 193, 196, 199, 337, 311, 372, 411
- SODDU, Alessandro **IV**: 52
- Sodoma **III**: 482 **IV**: 211, 285
- Sogorb (Segorb) **I**: 90, 242, 291, 293, 294, 294, 307, 307 **II**: 154, 199 **III**: 35, 285, 286, 286 **IV**: 36, 50, 91, 105, 106, 282, 283, 283, 338, 365, 388, 390, 390
- Sogorb, bisbe de **I**: 254

- SOÏROT (SIROT, SOYROT), cavaller **I**: 154, 179, 179 **II**: 108
- SOLÀ, Domènec de, bisbe d'Osca **I**: 404, 404, 405, 418, 418, 421, 421, 422, 423
- Sola (vegeu Amfisa)
- Sola, senyor de (vegeu ROGER III STROMONCOURT)
- Solana **I**: 362
- Solana, puig de **I**: 293
- Solano (Solanes) **II**: 214, 214, 215
- SOLDEVILA, Ferran **I**: 7, 8, 9, 10, 13, 43, 52, 54, 62, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 76, 77, 79, 81, 84, 89, 90, 91, 94, 108, 109, 110, 125, 126, 127, 133, 171, 196, 201, 204, 207, 216, 231, 235, 262, 269, 352, 399, 404, 408, 409, 415, 424, 426, 439, 448, 452, 453, 460, 463, 464, 465, 467, 472, 473, 488, 490, 491, 492, 493, 498, 508, 510, 511, 512, 513, 515, 516, 517, 518, 521, 522, 523, 524, 527, 528 **II**: 7, 34, 36, 39, 40, 42, 43, 67, 68, 69, 110, 122, 123, 124, 125, 128, 132, 137, 138, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 169, 170, 180, 208, 217, 218, 219, 220, 222, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 236, 241, 258, 259, 260, 266, 288, 293, 329, 343, 347, 375, 383 **III**: 7, 22, 26, 44, 47, 48, 49, 51, 65, 67, 73, 97, 102, 131, 133, 140, 148, 151, 152, 168, 170, 175, 217, 230, 268, 278, 289, 292, 303, 307, 344, 372, 387, 444, 445, 450, 468, 484 **IV**: 7, 8, 37, 43, 48, 81, 97, 112, 251, 303, 376, 386
- SOLDEVILA, Maria Teresa **I**: 202
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria **IV**: 191
- SOLER, A. de **II**: 265
- SOLER I AMIGÓ, Joan **II**: 67
- Soler, el (Solars) **IV**: 188, 189
- Soler, casa de **IV**: 151
- SOLIVERA, Pere **III**: 375, 375
- Sollana **I**: 153 **IV**: 105
- Sóller **I**: 27, 33, 142, 165, 165, 187, 192, 193, 205
- SOLMEL·LA, Sibillà de **III**: 409
- SOLSONA, Ramon de **II**: 83, 83
- Solsona **I**: 125, 127, 510 **IV**: 241
- Somontano **II**: 147 **IV**: 67, 98
- Soneja **IV**: 151
- Sonella, riu (vegeu Sec de Betxí)
- Sora **II**: 131
- SORD, en, de Vilanova **III**: 249
- Sòria **I**: 76, 303, 448, 467, 481 **II**: 121, 217 **III**: 164, 273, 273, 297, 297 **IV**: 352, 370, 397, 399, 402
- SORITA, Romeu Martínez de **IV**: 216, 216
- SORNÍ (SORIU), Ponç Guillem **IV**: 160, 161
- Sorrento **III**: 262, 262
- SORT, Bernat de **IV**: 164, 165
- Sos **I**: 417 **II**: 229, 259 **IV**: 370, 370
- Soses **I**: 110 **II**: 244 **IV**: 311
- Sotera (Soterra) **III**: 192
- SOTO I COMPANYY, Ricard **I**: 191
- SOUVAIN, Jean, senescal de Beaucaire **IV**: 118
- SPECIALE, Nicolao **II**: 173, 183, 221, 357, 367 **III**: 90, 284, 309, 311
- Spetsai (Setepose) **III**: 392, 392
- Spiguera, cap de la (vegeu Espigueta)
- SPINELLO, Matteo **II**: 123
- SPÍNOLA, Anfroni **III**: 382
- SPÍNOLA (SPÍNDOLA), Antoni **III**: 369, 370, 372, 373, 373
- SPÍNOLA, Argentina, muller de Teodor Paleòleg **III**: 369, 369
- SPÍNOLA, Cristià de **III**: 373, 375, 377, 380, 382, 388
- SPÍNOLA (SPÍNDOLA), Obizzino (Opisín) **III**: 369, 369
- Stampace (Estampaix, Estampatx, Palissada), barri de Càller **III**: 455, 455, 481, 481, 482 **IV**: 62, 62
- STAUFEN, llinatge (vegeu HOHENSTAUFEN)
- STEFANO, Antonino De **II**: 217 **III**: 308
- STEINBERGER, Hermann **II**: 19, 58
- STELLA, Georgio **IV**: 299, 306
- Stènia (Estenyaire) **III**: 366, 366
- STENO, Giovanni **IV**: 290
- STERNFELD, Richard **III**: 76
- Stilo (Estil, Silo) **III**: 189, 189, 191, 263, 423, 423
- STRAYER, Joseph R. **II**: 286

- Stromboli (Estràngol), illa **II**: 250, 250 **III**: 184, 184
- SUÀBIA, llinatge de (vegeu HOHENSTAUFEN)
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis **IV**: 328, 329, 330, 360, 393, 397
- SUAU, Bernat **IV**: 235, 235
- SUBIRATS (vegeu SOBIRATS, Elvira de)
- Subirats **I**: 162 **IV**: 197, 274, 339
- Sud de la Plana **I**: 298
- Suda, castell de Lleida **I**: 515 **II**: 40, 40 **IV**: 101, 101
- Suda, la porta de Toledo **I**: 86, 86
- Sueca **I**: 272, 498 **IV**: 277
- Suera (Zuera) **I**: 325, 486, 486, 488
- SUERO MELÉNDEZ **I**: 260
- Summu Portu (vegeu Santa Cristina)
- SUMOY, Ramon **III**: 20
- SUNYER, Bernat **IV**: 235, 235
- Sureda **IV**: 220
- SVENTISLAV, emperador de Litzaura **III**: 347
- SWIFT, Francis Darwin. **I**: 63, 159, 171, 234, 291, 326, 329, 362, 388, 517
- Tagamanent **I**: 97
- Tagliacozzo **I**: 508 **II**: 130, 131 **III**: 16, 77, 78, 81
- Tahust (vegeu Taüst)
- TAIANA (TAYANA), Ramon de **II**: 83
- Taix, illa (vegeu Tassos)
- Tajuña, riu **I**: 467
- TALACH, Hug **II**: 182
- TALAVERA, Guillén de **IV**: 280
- Talarn **IV**: 144
- Talladell **II**: 81
- Talont (Talamont) **IV**: 246, 247
- Taltaüll **IV**: 282
- Tamarit de Llitera **I**: 115, 115, 116, 128, 418, 419, 420, 456, 456 **II**: 53 **IV**: 260, 343
- Tamarit de Mar **I**: 32, 199 **II**: 294
- Tamariu **III**: 238, 238
- Tana, mar de la (vegeu Azof)
- Tanga **II**: 48
- TANGHERONI, Marco **I**: 140 **III**: 73, 468 **IV**: 44, 52
- Taormina (Tauarnina) **II**: 176 **III**: 148, 148, 178, 178
- Tapineria, carrer de la, de Barcelona **I**: 130
- Tarancón **I**: 471
- Tàranto (Tarento, Tarent) **II**: 362 **III**: 18, 142, 192, 192, 209, 212, 263, 276, 290, 393
- Tàranto, príncep de (vegeu FELIP D'ANJOU)
- Tarascó **I**: 514, 516 **II**: 141 **III**: x, 290, 291, 291, 292 **IV**: 18, 118, 118
- TARASSONA I D'ARENÓS, Eixemèn (Ximèn) Pérez (Peris) de **I**: 33, 251, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 294, 322, 322, 333, 333, 340, 340, 341, 342, 343, 346, 346, 367, 367, 370, 371, 376, 376, 383, 383, 387, 387, 388, 388, 389, 391, 395, 396, 396, 404, 405, 405, 406
- TARASSONA, Pere Pérez de (vegeu PÉREZ, Pere)
- Tarassona **I**: 19, 35, 58, 73, 76, 76, 139, 233, 282, 414, 419, 459, 459, 460, 463, 464, 481, 483, 484, 484 **II**: 23, 69, 120, 121, 220, 220, 227, 227, 228, 228, 231, 231, 232, 244, 259, 259 **III**: 94, 151, 153, 165, 273 **IV**: 42, 43, 76, 76, 89, 89, 101, 233, 234, 267, 278, 279, 343, 344, 344, 345, 345, 346, 347, 347, 350, 357, 357, 358, 358, 360, 363, 364, 365
- Tarassona, bisbe de (vegeu AYERBE, Sanxo López d'; CORNUDELLA, B. de; FORTUN, G.; FRONTÍN, G.; GARCIA)
- TARBA, Garcia (Galacià) **IV**: 266, 266
- Tàrbena **I**: 369, 369 **III**: 35
- Tarento (vegeu Tàranto)
- Tarifa **II**: 365 **IV**: 121
- TARÍN, Esteve Gil **I**: 488
- TARÍN, Joan Gil **I**: 488, 488, 496, 496
- Tarins, bandositat de Saragossa **IV**: 266
- TARRADELL, Miquel **II**: 40
- TARRAGONA, Robert de **I**: 140
- Tarragona **I**: 21, 26, 32, 59, 63, 81, 83, 89, 116, 127, 127, 128, 131, 132, 136, 138,

- 139, 139, 140, 146, 162, 197, 199, 199, 200, 200, 201, 201, 202, 202, 203, 203, 205, 208, 209, 249, 281, 289, 289, 290, 328, 369, 396, 407, 419, 465, 498, 498, 500, 513, 514, 514, 526 **II**: 68, 69, 71, 74, 80, 81, 86, 86, 87, 152, 162, 173, 211, 294, 314, 341, 351, 380 **III**: 18, 59, 59, 78, 92, 196, 255, 260, 441, 441, 466, 490 **IV**: 17, 35, 40, 40, 41, 41, 42, 43, 47, 76, 76, 77, 79, 82, 82, 85, 89, 89, 106, 130, 135, 185, 203, 233, 234, 256, 260, 355, 392, 392, 409
- Tarragona, arquebisbe de (vegeu **ALBALAT**, P. d'; **AYERBE**, S. L. d'; **BARCA**, E. de la; **JOAN D'ARAGÓ**; **LUNA**, E. de; **MONTGRÍ**, G. de; **OLIVELLA**, B. d'; **ROCABERTÍ**, B. de; **ROCABERTÍ**, G. de; **SESCOMES**, A.; **VILADEMULS**, B. de)
- Tarragona, prebost de (vegeu **PALLARÈS**, Ferrer de)
- Tàrraga **I**: 514 **II**: 211, 212, 314, 317 **IV**: 80, 169, 187, 204, 343
- Tarrés, coll **II**: 312
- TARROJA, Agnès de (muller de Cardona, Ramon Folc III) **I**: 97
- TARROJA, Agnès de **I**: 97
- Tàrtars, rei dels **III**: 375 (vegeu també **ABAGA**; **CUBLAI CA**; **HULAGÚ**)
- TASIS, Rafael **III**: 21 **IV**: 90, 103, 251, 405
- Tassos (Taix), illa de **III**: 383, 383, 384, 387
- TASTU, Josep **II**: 30 **III**: 19
- TATZÓ (vegeu **TOTZÓ**)
- Tatzó d'Avall, baronia de **IV**: 163
- Taurmina (vegeu **Taormina**)
- Taula Rodona **II**: 355 **III**: 116
- Taurus **III**: 346
- TAÜST, Nunyo (Munyo, Muñon) López de **IV**: 102, 102, 239, 239
- Taüst (Tahust, Tauste) **I**: 64, 83, 147, 147, 241, 241 **II**: 259
- TAUSTE, Fernando **IV**: 313
- TAUSTE, Fernando Ruiz de, comanador de Montalbà **IV**: 313, 313, 323, 323
- TAUSTE, Juan **IV**: 313
- TAVERNER, Bernat, alcaid **I**: 486
- Tavernes de Valldigna **I**: 357
- TAYANA, Ramon de (vegeu **TAIANA**, R. de)
- Tebes (Estives) **III**: 18, 388, 391, 397, 397, 398, 402, 403 **IV**: 298
- Tec, riu **I**: 80 **II**: 293, 298 **III**: 217, 441 **IV**: 120, 183, 183, 200, 200, 217
- Teià **II**: 81
- TEISA, Nicolau López (vegeu **TRISSA**, N. L.)
- Tellet **IV**: 239
- TÉLLEZ, Alfons **I**: 376
- TELLO DE CASTELLA, fill d'Alfons XI **IV**: 329, 329, 367, 367, 373, 373, 374
- Temple, comanador del (vegeu **PERALTA**, J.; **SERRA**, R. de)
- Temple, mestre del (vegeu **BEAUJEU**, G. de; **BELMONT**, A.; **CAMPANYES**, B.; **CARDONA**, G. de; **CASTELLNOU**, A. de; **LOPE SANXES**; **MONTCADA**, P. de; **MONTLLOR**, H. de; **MONTPESSAT**, F. de; **MONTREDON**, G. de; **PATOT**, R.)
- Temple, orde **I**: 24, 34, 53, 62, 62, 66, 77, 89, 89, 91, 91, 97, 106, 109, 111, 112, 112, 122, 146, 146, 153, 176, 176, 185, 190, 191, 193, 210, 210, 213, 241, 241, 242, 242, 243, 244, 249, 250, 251, 251, 267, 267, 272, 276, 277, 293, 307, 321, 321, 339, 339, 346, 356, 376, 376, 396, 408, 434, 434, 438, 439, 447, 471, 474, 475, 475, 495, 497, 497, 501, 501, 502, 504, 504, 505, 506, 507, 515, 521, 521, 522, 523 **II**: 67, 74, 74, 75, 92, 108, 111, 111, 113, 117, 136, 143, 143, 144, 270, 292, 292, 294, 294 **III**: 60, 89, 264, 264, 299, 299, 323, 323, 324, 324, 332, 333 **IV**: 50, 66, 69, 84
- Temple, pont de València **IV**: 275
- Tènedos, illa (Tènedo) **III**: 352, 352, 357
- TEOBALD (TIBALD), rei de Navarra, comte de Xampanya **I**: 230, 230, 231, 231, 235, 237, 237, 362, 414, 463 **II**: 119, 119, 120, 122
- TEOBALD II (TIBALD), rei de Navarra **I**: 235, 448 **II**: 119, 119, 120, 122, 122
- TEODOR PALEÒLEG, marquès de Montfer-rat **III**: 369, 369, 370, 373, 373

- TEODORA, muller de Ferran Ahonés **III**: 338, 338
- Teòloco (vegeu Efes)
- Ter, riu **II**: 315, 330, 348 **III**: 93, 199, 231
- TERESA ALFONSO, filla d'Alfons IX de Lleó **I**: 481
- TERESA D'ARAGÓ, filla natural de Pere II (vegeu TERESA PÉREZ)
- TERESA D'ENTENÇA, muller d'Alfons III **I**: 245 **III**: 457, 457, 458, 458, 469, 483, 488, 488 **IV**: 12, 13, 15, 16, 34, 34, 37, 38, 38, 39, 39, 47, 50, 54, 56, 57, 62, 63, 64, 69, 74, 75, 75, 83, 136, 150
- TERESA GIL DE VIDAURE (vegeu VIDAURE, Teresa Gil de)
- TERESA PÉREZ, filla natural de Pere II **I**: 364 **III**: 330
- TERGA, Xemèn Peres **I**: 292, 292
- TÈRMENS (TERMES), Oliver de **I**: 28, 29, 31, 152, 153, 157, 157 **II**: 84, 84, 94, 104, 104
- TÈRMENS, Ramon de **I**: 153
- Tèrmens **II**: 287, 288 (vegeu també Termini Imerese)
- TERMINI (TÈRMENS), Mateu de **II**: 206 **III**: 173, 173, 176, 330, 474
- Termini Imerese (Tèrmens) **III**: 329, 329
- Ternelles **IV**: 167
- Terol (Terós) **I**: 19, 42, 58, 66, 72, 73, 73, 74, 79, 89, 89, 90, 90, 91, 91, 92, 94, 95, 99, 221, 223, 223, 224, 224, 241, 241, 242, 242, 245, 247, 252, 263, 263, 264, 265, 267, 278, 282, 284, 286, 292, 293, 293, 294, 310, 313, 314, 315, 380, 382, 388, 396, 423, 424, 424, 425, 470, 487, 487, 495 **II**: 83, 242, 244 **III**: 310 **IV**: 14, 17, 39, 40, 78, 83, 87, 101, 109, 192, 193, 255, 262, 278, 280, 280, 282, 285, 345, 348, 365, 366, 381, 381, 388, 394
- Terra de Lavor (Lavoro, Llavor) **II**: 126, 126, 131, 133 **III**: 38, 73, 284
- Terra Santa (Sant Sepulcre) **I**: 12, 127, 437, 439, 453, 465, 467, 467, 475, 476, 487, 500, 500, 502, 505, 508 **II**: 80, 110, 139, 145, 170, 180 **III**: 31, 72, 186, 324
- Terrabona (vegeu Tàrbena)
- Terracina (Terrassina) **II**: 132, 133, 133
- Terradelles **IV**: 199
- Terrades **IV**: 198
- TERRANOVA, comte de (vegeu JANVILLE, N. de)
- TERRANOVA, comtessa de **IV**: 187
- Terranova, de Càlabria **III**: 329, 471, 473
- Terranova (de Sardenya) **IV**: 52, 52, 53, 55, 57, 57
- Terranova (Gela), de Sicília **II**: 235, 235, 236, 237 **IV**: 120
- Terrassa **I**: 83 **IV**: 196, 196, 235
- Terrer **I**: 112 **IV**: 351, 359, 359, 360, 362, 365
- Terres Albes **III**: 35
- Terri (Desterrìa), riu **III**: 199
- TERROSSU ASOLE, Angela **IV**: 50
- TESA, Guillem **IV**: 206
- Tessàlia (vegeu Blaquia)
- Tet, riu **IV**: 258
- TÉTER, cunyat de Joan Assan III **III**: 347, 347
- Teutònia, orde (vegeu Alemanys, orde dels)
- TEXUFIN, príncep **II**: 38
- Thalamus parvus* (vegeu *Crònica romana*)
- THEINER, Augustino **IV**: 301
- Thérouanne (Torena), bisbe de (vegeu SAQUET, R.)
- Thionville **II**: 58
- TIBALD (vegeu TEOBALD)
- TIBALD VISCONTI (vegeu GREGORI X)
- Tíber, riu **III**: 102
- Tibi **III**: 35 **IV**: 209, 371
- Tierga **IV**: 51, 144, 153
- Tiermas **IV**: 363
- TIMOR, Arnau de **I**: 439
- Timor **II**: 180
- Tin (Aidin), gabella de **III**: 342, 342, 343, 346
- Tin (vegeu Tinos)
- Tinell, saló del Palau de Barcelona **IV**: 391
- Tinos (Tin) **III**: 210, 210
- Tiñosa **I**: 499

- Tira (vegeu Tyràion)
 Tirincè, Tirenès (vegeu Tremissèn)
 Tirso, riu **IV**: 44
 “Tisó”, espasa **I**: 258, 258
 Tivissa **IV**: 153
 Tlemcèn (vegeu Tremissèn)
 Töbruk **III**: 275
 TODA, Eduard **IV**: 324
 Toda de Cellas **I**: 91
 TOLA, Pasquale **IV**: 57, 59, 326
 TOLEDO, Diago Garcia de **IV**: 246
 TOLEDO, García Álvarez de, mestre de Santiago **IV**: 385, 393
 TOLEDO, Roderic de (vegeu XIMÉNEZ DE RADA, Roderic)
 Toledo **I**: 86, 108, 109, 439, 466, 467, 467, 468, 469, 472 **II**: 49 **III**: 31, 303 **IV**: 40, 76, 77, 352, 352, 393, 394, 396
 Toledo, arquebisbe de (vegeu JOAN D'ARAGÓ; SANÇ D'ARAGÓ)
 Toledo, porta de Saragossa **I**: 86, 86 **IV**: 280, 379, 380, 380
 TOLOSA, comtes de (vegeu BERNAT DE SEPTIMÀNIA; RAMON VII)
 Tolosa, senescal de (vegeu BEUMARCHAIS)
 Tolosa **I**: 7, 161, 346, 352 **II**: 22, 23, 43, 52, 52, 56, 56, 57, 58, 162, 162, 163, 163, 223, 224, 261, 262, 267, 290, 311, 371, 372 **III**: 82, 83, 85, 88, 164, 180, 195, 212, 214, 278
 Tolosà (Tolsà, Tolzà) **I**: 55, 55 **II**: 158, 287, 288, 379 **III**: 155, 213, 213, 217
 TOMÀS COMNENOS, dèspota de l'Arta **III**: 396, 396, 400, 430, 431, 432
 TOMIC, Pere **I**: 56 **II**: 27, 49, 357 **IV**: 270
 Torà **IV**: 68, 69
 Tordehumos **IV**: 315
 Torelló **IV**: 183
 Torena, bisbe de (vegeu SAQUET)
 Tormón **IV**: 97
 TORNAMIRA, Berenguer **IV**: 166, 167, 167
 TORNAMIRA, casal dels **I**: 53
 TORNAMIRA DE SOTO, Juan **I**: 45
 Tornavels, coll de **III**: 219
 Toro, el, de l'Alt Palància **IV**: 102, 102, 103
 Toro, muntanya del, a Menorca **I**: 214, 214 **II**: 219, 219
 Torre del Campo, de Jaén **II**: 141
 Torre de Cerdana, de Puigcerdà **IV**: 241, 241
 Torre Gironella, de Girona **II**: 279, 330, 330 **III**: 224
 Torre Pisana, d'Esglésies **IV**: 51
 TORRELLA, Ponç de, bisbe de Tortosa **I**: 244, 244, 254, 262, 268, 313, 338
 TORRELLES, Arnau de **I**: 510, 510
 TORRELLES, Guillem de **II**: 122, 123
 Torrelles **IV**: 264
 Torrellas **I**: 487, 487 **III**: 41, 404, 405 **IV**: 41, 77, 82, 247, 387
 Torremotxa **I**: 423
 Torrent **I**: 218, 269, 327, 360, 360 **IV**: 381
 Torres **I**: 380, 380
 Torres, barranc de **I**: 380
 Torres, Port de (vegeu Porto Torres)
 TORRES, Adelasia de **III**: 73
 TORRES, Guillem de **IV**: 235
 TORRES AMAT, Fèlix **II**: 10
 TORRES FONTES, Juan **I**: 403, 424, 426, 434, 451, 470, 499 **II**: 54, 136, 137 **III**: 47, 48, 49, 97, 313, 405 **IV**: 236, 383
 Torres Torres **I**: 243, 278, 278, 282, 285, 285 **II**: 154 **III**: 35 **IV**: 151, 278, 388
 TORRÓ, Josep **II**: 119
 TORROELLA, Pere de **I**: 81, 217 (?), 217
 TORROELLA, Ponç Guillem de **I**: 81, 81, 82, 82, 217, 454, 454, 510, 510
 TORROELLA, Ponç Guillem de **I**: 82, 454, 510
 TORROELLA, Ramon de **I**: 81, 217 (?), 217
 Torroella de Montgrí **I**: 81, 128, 197, 454, 454, 455, 500, 500 **II**: 78, 279, 279, 293, 324, 326, 379, 379 **III**: 78, 92, 93, 231, 231, 234
 Torroellas **III**: 404
 TORTOLES, Elfa de **I**: 463, 463, 464
 Tortoles **I**: 463, 464
 TORTOSA, Pere Ramon de **I**: 316, 316, 318
 Tortosa **I**: 34, 52, 88, 89, 89, 103, 105, 110, 115, 124, 131, 138, 145, 146, 201, 209,

- 210, 245, 249, 251, 252, 261, 261, 262, 262, 263, 266, 266, 267, 267, 268, 270, 288, 289, 289, 290, 292, 303, 303, 306, 309, 310, 310, 311, 311, 314, 315, 326, 328, 334, 386, 391, 396, 396, 398, 400, 401, 408, 420, 446, 446, 449, 454, 464, 500, 512, 513, 513, 515 **II**: 36, 69, 69, 79, 108, 108, 143, 144, 157, 168, 168, 169, 170, 170, 173, 232, 294 **III**: 34, 36, 36, 59, 59, 78, 78, 79, 79, 92, 94, 95, 97, 196, 268, 299, 299, 458, 466, 496, 504 **IV**: 14, 17, 39, 40, 42, 47, 76, 77, 78, 85, 87, 88, 175, 175, 189, 343, 349, 355, 366, 369, 388, 388, 410
- Tortosa, bisbe de (vegeu OLIVER, B.; TORRELLA, Ponç de)
- Tortosa, cap de **IV**: 355
- Tortosa, marquesat de **IV**: 77
- Tortosa, riu de (vegeu Ebre)
- TORTOSETA, En **I**: 51, 52
- Toscana **II**: 128, 130 **III**: 89, 125, 154, 409, 424 **IV**: 62, 90
- Tossa **II**: 332 **III**: 78, 92 **IV**: 98
- Totzó (TATZÓ), Dalmau de **IV**: 164, 164, 201, 201
- Totzó, Huguet de **III**: 442 **IV**: 45, 45, 154
- Totzó (TATZÓ), Ramon de **IV**: 163, 163, 203, 227, 234, 271, 271
- Totzó (Tazó) **IV**: 201, 201
- TOUBERT, Pierre **III**: 72, 73
- Tours **II**: 204
- TOURTOULON, Charles de **I**: 51, 62, 63, 73, 87, 140, 153, 161, 171, 199, 204, 234, 275, 281, 291, 316, 325, 346, 347, 349, 351, 355, 359, 361, 362, 367, 369, 375, 379, 391, 394, 416, 429, 437, 442, 443, 455, 468, 476, 500, 517, 523, 525, 527, 528 **II**: 110, 149, 153
- Tous, Arbert de **IV**: 105
- Tous, Bernat de **IV**: 105, 348, 395
- Tous, Bernat de, fill **IV**: 105, 348
- Tous, Galceran de, germà de Pere i fill de Bernat **IV**: 105
- Tous, Galceran de **II**: 384, 384
- Tous, Guillem de **III**: 358
- Tous, Pere (Galceran) de, mestre de Montesa **IV**: 105, 105, 276, 277, 277, 283, 283, 285, 319, 319, 337, 337, 373, 374, 381, 382
- Tous, Ramon de (G. de) **III**: 353, 353
- Tous **I**: 369, 520, 520 **IV**: 348
- TOVIA, Eixemèn de **I**: 371, 382, 382, 383, 383, 384, 384
- TOVIA, Eixemèn (fill), senyor de Tramacastel **I**: 382
- Tràcia **III**: 364, 365
- TRAGGIA, Joaquín **II**: 39, 41
- Traiguera (Valltraiguera) **III**: 36
- Trajacàpita (vegeu Perelló, el)
- Tramaced **IV**: 67
- TRAMACET (TRAMESET), Gombau (Gombald) de **III**: 495 **IV**: 97, 98, 261, 278, 279
- TRAMONTANA, Salvatore **II**: 174
- Tràpani (Tràpena) **II**: 122, 122, 189, 189, 190, 190, 192, 217, 218, 218, 219, 235, 236, 237 **III**: 18, 111, 111, 135, 136, 142, 148, 166, 172, 242, 290, 293, 294, 295, 318, 319, 319, 320, 321, 326, 328, 422, 424, 426, 440, 441, 471, 475
- TRASCASAS, Mercedes **IV**: 382
- Trasmoz (Trasmoç) **I**: 460, 462
- TRASTÀMARA, comte de (vegeu ENRIC II, rei de Castella)
- TRASTÀMARA, llinatge **IV**: 358
- TRAVA, Pere Fernàndez de **I**: 108
- Tre Fontane (Tresfontanes) **II**: 237, 237
- TREBALLS, Jofre de **IV**: 166, 166
- Trecenta (Trexenta) **III**: 484
- TREGURÀ, Jaspert de **IV**: 130
- TREMBLAY, Jean de **II**: 207
- Tremisèn (Tirensè, Tlemecèn) **II**: 48, 167 **III**: 52, 52, 230, 271, 494 **IV**: 68
- Tremisèn, rei de (vegeu YAGHMORACEN)
- Tremp **IV**: 396
- TRENCHS ÒDENA, Josep **I**: 79, 103, 111, 116, 136, 262, 489 **II**: 260, 277, 365, 382 **III**: 96, 133, 175, 455 **IV**: 76, 94, 98, 104, 148, 155, 157, 165, 225, 227, 234, 235, 236, 302, 405

- Trentino **III**: 38
 Tresfontanes (vegeu Tre Fontane)
 Trexenta (vegeu Trecenta)
 TRILLO, Antón de **IV**: 280
 Trinàcria **III**: 331 (vegeu també Sicília)
 Trip, castell de Sicília **III**: 326
 Trípoli de Barbaria **II**: 47 **III**: 275, 434
 TRISSA (TEISA, OTEIZA?), Nicolau (Nicolás) López **IV**: 274, 274
 TRISTANY **II**: 355 **III**: 101, 242, 243
 Tròade **III**: 352
 Troia **III**: 352
 Trois-Fontaines, abat de (vegeu ALBERIC)
 Troites, riu de les **I**: 264, 264
 TROMBETTI BUDRIESI, Anna Laura **II**: 208
 Tropea (Túrpia) **III**: 132
 Tseró (vegeu Cesaró)
 TSIRPANLIS, Constantine N. **II**: 175
 TUCCI, Raffaele di **III**: 484
 TUCOO CHALA, Pierre **IV**: 346
 Tudela **I**: 201, 229, 229, 232, 232, 233, 233, 234, 238, 239, 241, 461 **II**: 120, 258, 258, 259, 259 **IV**: 86, 345
 Tudella, puig prop de Girona (Sant Gue-
 rau?) **II**: 348, 348, 349, 350, 350
 Tudellén (Tudején) **IV**: 82, 86
 Tuür **IV**: 218, 219, 228, 230, 230, 258, 259
 Tunis **I**: 33, 477, 477 **II**: 17, 23, 47, 122, 122, 124, 125, 125, 132, 167, 167, 181, 181, 188, 235 **III**: 52, 68, 69, 70, 71, 71, 78, 81, 91, 101, 101, 125, 125, 135, 210, 210, 211, 269, 275, 409, 410, 412, 415 **IV**: 66
 Tunis, rei de (vegeu ABU ZACARIA; İBRAHİM ABU İSHAC; UATEC)
 Tunísia **III**: 409
 TURELL, Gabriel **II**: 27
 Túria, riu **I**: 270, 277
 Turlanda **II**: 317
 TURPÍ (vegeu *Crònica del pseudo-Turpí*)
 Turpia (vegeu Tropca)
 Turquia **I**: 472
 TURULL RUBINAT, Max **IV**: 320
 TUY, Lucas de **II**: 18
 TYR, Guillaume de **III**: 91
 Tyràion (Tira) **III**: 343, 343, 345, 346
 UATEC (UATIC), Al, rei de Tunis **II**: 166, 166, 188
 Úbeda (batalla de les Navas de Tolosa) **I**: 56, 57, 59, 60, 66, 80, 97, 112, 127, 170, 170, 230, 234, 364, 395, 395, 405, 405 **II**: 17, 18, 47, 48, 51, 52, 52, 54, 55, 56, 86 **III**: 42
 UBIETO ARTETA, Antonio **I**: 57, 58, 64, 65, 66, 69, 80, 82, 87, 99, 105, 148, 218, 245, 341, 414, 465 **II**: 38, 39, 41, 42, 81, 111
 Uclés **I**: 471, 471
 Uclés o de Sant Jaume, mestre i orde d' **I**: 241, 241, 307, 376, 376, 377, 379, 433, 433, 435, 435, 436, 438, 439, 439, 440, 447, 451, 469, 469, 470, 471, 471, 493, 512, 512 **IV**: 69, 84, 261, 266, 313, 331, 332 (vegeu també IBÁÑEZ, G.; NÚÑEZ, P.)
 UDINA ABELLÓ, Antoni **I**: 161, 523, 525 **II**: 153, 304, 382, 383, 387 **III**: 256, 258, 292, 293 **IV**: 89, 122
 UDINA I MARTORELL, Frederic **II**: 164, 174
 Uixó **I**: 270, 270, 318, 318, 319, 320, 321 **III**: 36 **IV**: 111, 209
 ULISSES **III**: 414
 Ull (Ul, Hull) **II**: 229, 229, 230
 Ullastre, castell de **IV**: 52, 52, 53
 Ulledecona **I**: 303, 303, 312, 335, 500 **III**: 36, 36, 59 **IV**: 135
 Ulledecona, riu (vegeu Sènia, la)
 Ultrera (vegeu Ultrera)
 UMBERT, misser (vegeu LAVÀNIA, Albert)
 Úmbria **III**: 38, 460
 UNALI, Anna **II**: 168
 Uncastillo **I**: 66, 417 **IV**: 366, 370
 Unió, Aragonesa i Valenciana **III**: 175, 194 **IV**: 20, 21, 32, 51, 53, 67, 78, 82, 91, 94, 97, 98, 104, 105, 113, 125, 131, 135, 144, 145, 151, 155, 157, 163, 183, 202, 209, 234, 235, 236, 240, 250, 250, 255, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 262, 263, 264, 264, 265, 266, 266, 267, 267, 268, 269, 270, 272, 272, 273, 275, 276, 277, 277, 278, 279, 279, 280, 280, 281, 281,

- 282, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 308, 314, 319, 338
- Untinent (vegeu Ontinyent)
- URBÀ IV, papa **II**: 124, 124 **III**: 16, 76
- URBÀ V, papa **IV**: 163, 361, 378, 404, 405
- URBÀ VI, papa **IV**: 254
- URBAN, Maria Bonaria **III**: 459, 481, 485 **IV**: 54, 62
- URG, Ramon d' **III**: 313
- URGELL, Marquesa d', muller de Ponç de Cabrera **I**: 108, 111
- URGELL, Major, filla d'Ermengol VI **I**: 108
- Urgell **I**: 47, 108, 109, 110, 112, 112, 114, 116, 119, 120, 123, 154, 250, 250, 413, 466 **II**: 23, 81, 157 **III**: 28, 30, 30, 488, 488, 491 **IV**: 12, 13, 34, 35, 37, 38, 38, 42, 51, 69, 73, 74
- Urgell, bisbe d' (vegeu NARBONA, Pere de)
- Urgell, comte (vegeu ÀLVAR DE CABRERA; CABRERA, Guerau; ERMENGOL DE CABRERA; PERE)
- Urgell, comtessa (vegeu AUREMBIAIX, SOBIRATS, Elvira de)
- Urgell, guerra d' **II**: 11, 14
- URIG (vegeu URTX)
- URRACA, muller d'Alfons II de Portugal **I**: 75, 75
- URRACA, muller d'Assalit de Gúdar **I**: 91
- URREA, Aldonça d' **I**: 492 **II**: 145, 145
- URREA, Eiximèn d' **I**: 64, 64, 95, 152, 152, 153, 192, 192, 193, 233, 245, 251, 261, 261, 263, 264, 265, 266, 268, 272, 275, 276, 278, 284, 285, 303, 306, 306, 327, 327, 330, 330, 338, 341, 391, 411, 411, 412, 419, 453, 453, 492, 492, 494, 515, 516 **II**: 80, 86, 145, 145, 146, 146, 177, 207, 208, 208
- URREA, Eiximèn d' **IV**: 266, 338, 338
- URREA, Eva d', filla d'Eiximèn d'Urrea **I**: 153
- URREA, Joan Eiximèn d' **I**: 245
- URREA, Joan Ximénez d', senyor de Biota i del Bayo **IV**: 51, 51, 90, 91, 94, 100, 117, 117, 144, 144, 147, 153, 153, 157, 173, 178, 180, 183, 187, 233, 264, 268, 278, 279, 338, 380, 380
- URREA, Joan Ximénez d', fill **IV**: 90, 91
- URREA, Joan Eiximenes d', germà d'En Blasco d'Alagó **IV**: 90, 91, 94, 97, 100, 265, 266
- URREA, Joan Eiximenes d', menor de dies **IV**: 261, 278, 279, 279, 380, 380
- URREA, Joan Eiximenes d', senyor d'Alcalatén **IV**: 279, 279, 338, 338
- URREA, Joan Eiximenes d', el vell **III**: 495, 496 **IV**: 51, 51, 60, 61, 67, 67, 261
- URREA, Lope Ximénez d' **IV**: 98
- URREA, Pere Ximénez, germà del bisbe d'Osca **IV**: 51
- URREA, Pere d', bisbe de Girona, bisbe d'Osca **IV**: 100, 100
- URREA, Teresa de **IV**: 338
- URREA, Teresa Pérez d', muller de Ramon Folc V de Cardona **IV**: 41
- URREA, Toda Pérez d' **I**: 66
- URREA, Toda Pérez d' **IV**: 91
- URREA, Violant d' **IV**: 357
- URREA, Ximèn (fill d'Urrea, Eiximèn d') **I**: 66
- Urrea de Jalón **I**: 465
- URRIES, Jordán Pérez **IV**: 266
- URRIES, Pere Jordan d', fill **IV**: 265, 266
- URRIES, Pere Jordan, prohom **IV**: 265, 266, 266, 324, 324
- Urriols (vegeu Orriols)
- URTX (URIG), Ramon d' **I**: 434, 448 **II**: 302, 302, 303, 303
- Usatges i Constitucions de Catalunya **I**: 125, 135, 175, 373, 378 **IV**: 70, 91, 99, 100, 100, 101, 126, 126, 134, 179
- Useres, les **I**: 222
- Ussón **IV**: 67
- Ussó, castell d' (vegeu So)
- USTARROZ, Juan Francisco Andrés de (vegeu ANDRÉS DE USTARROZ, Juan Francisco)
- Ústica (Ústega) **II**: 236, 237
- Utiel (Otiell) **IV**: 103, 104, 104, 351, 351, 370

- UTRILLA, Juan F. **I**: 65, 66, 91, 421
 Utxafava **I**: 453 **II**: 244 **IV**: 69
- Vacarisses **IV**: 179
 Vado (Vaï), port de **II**: 128, 128
 VAGAD, Gauberto Fabricio de **IV**: 93
 Vaï (vegeu Vado, port de)
 VAISSÈTE, Joseph **II**: 41, 270
 VAJAY, Szabolcs de **I**: 49, 51 **II**: 39 **III**: 26
 Valdellou **IV**: 153
 Val di Noto (Vall de Not) **II**: 207 **III**: 192, 192
 VALDEÓN, Julio **IV**: 328, 330
 Valderrobres (vegeu Vall-de-roures)
 VALÈNCIA, Lambert de **III**: 425
 València, ardiaca de (vegeu GONÇAL PÉREZ; MARTÍ, mestre)
 València, bisbe de (vegeu ALBALAT, Andreu; BLANES, V.; BOTONAC, J. de; FENOLLET, H. de; GASTÓ, R.; PALLARÉS, F. de; PERALTA, A.)
 València, ciutat de **I**: 24, 34, 48, 64, 65, 69, 87, 90, 97, 105, 122, 124, 136, 161, 163, 188, 220, 222, 222, 223, 244, 244, 269, 269, 270, 275, 275, 276, 277, 278, 278, 279, 280, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 291, 292, 292, 293, 298, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 310, 312, 312, 313, 314, 314, 315, 321, 321, 322, 322, 323, 323, 324, 324, 325, 325, 327, 327, 328, 329, 330, 331, 331, 332, 333, 333, 335, 336, 336, 337, 337, 338, 338, 339, 339, 340, 340, 341, 343, 343, 344, 344, 345, 346, 346, 347, 352, 352, 353, 353, 355, 356, 359, 360, 362, 364, 366, 367, 368, 369, 369, 370, 371, 372, 382, 384, 384, 385, 386, 387, 387, 388, 389, 390, 390, 391, 391, 393, 396, 396, 397, 399, 401, 401, 423, 424, 424, 425, 425, 426, 446, 448, 462, 464, 464, 465, 471, 471, 472, 484, 485, 486, 486, 487, 487, 489, 490, 490, 491, 491, 492, 493, 493, 494, 494, 495, 498, 498, 500, 500, 519, 519, 520, 521, 522, 523, 527, 528, 528 **II**: 11, 14, 21, 23, 85, 111, 111, 112, 114, 114, 115, 116, 138, 143, 152, 152, 153, 156, 156, 157, 170, 219, 220, 242, 242, 294, 294 **III**: 15, 35, 35, 36, 37, 41, 44, 45, 49, 53, 58, 58, 63, 65, 65, 66, 67, 67, 70, 71, 78, 92, 94, 138, 151, 196, 203, 274, 413, 413, 495, 500, 504 **IV**: 13, 14, 17, 18, 26, 36, 39, 39, 40, 47, 78, 79, 80, 80, 81, 81, 82, 87, 88, 97, 99, 100, 101, 101, 102, 106, 109, 109, 110, 112, 112, 113, 114, 114, 122, 131, 131, 132, 134, 135, 136, 136, 150, 152, 157, 158, 169, 175, 189, 189, 192, 192, 193, 194, 194, 202, 202, 203, 203, 216, 226, 231, 235, 235, 251, 252, 253, 255, 272, 272, 273, 273, 274, 275, 277, 278, 278, 283, 285, 286, 286, 287, 288, 289, 293, 295, 302, 303, 304, 304, 308, 309, 309, 312, 314, 318, 318, 319, 319, 320, 322, 323, 324, 326, 336, 337, 339, 345, 348, 349, 351, 351, 355, 358, 361, 362, 365, 365, 366, 366, 371, 371, 372, 372, 373, 374, 374, 375, 375, 376, 376, 377, 377, 378, 380, 381, 387, 387, 388, 389, 389, 390
 València, regne de **I**: 12, 21, 22, 24, 34, 35, 36, 40, 47, 48, 53, 57, 64, 65, 69, 70, 81, 82, 84, 87, 88, 89, 90, 90, 91, 92, 94, 97, 105, 122, 124, 129, 136, 140, 153, 161, 163, 188, 189, 204, 206, 214, 218, 219, 219, 220, 220, 221, 221, 222, 222, 223, 223, 227, 241, 243, 244, 244, 245, 250, 252, 253, 253, 260, 260, 265, 266, 269, 269, 270, 272, 275, 275, 276, 276, 277, 277, 278, 278, 279, 280, 280, 281, 282, 283, 284, 284, 285, 288, 290, 291, 291, 292, 292, 293, 293, 298, 299, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 310, 312, 312, 313, 314, 314, 315, 316, 321, 321, 322, 322, 323, 323, 324, 324, 325, 325, 327, 327, 328, 330, 331, 331, 332, 332, 333, 333, 335, 336, 336, 337, 337, 338, 338, 339, 340, 340, 341, 342, 343, 343, 344, 344, 345, 346, 346, 347, 348, 352, 352, 353, 353, 354, 355, 356, 359, 359, 360, 360, 362, 367, 367, 368, 368, 369,

- 369, 370, 371, 372, 375, 376, 379, 379,
380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387,
387, 388, 388, 389, 390, 390, 391, 391,
393, 394, 394, 396, 396, 397, 397, 399,
400, 401, 401, 405, 406, 410, 416, 423,
424, 424, 425, 425, 426, 429, 431, 434,
439, 444, 446, 448, 452, 452, 454, 454,
462, 464, 465, 465, 468, 470, 471, 471,
472, 476, 477, 483, 484, 484, 485, 485,
486, 486, 487, 487, 489, 490, 490, 491,
491, 492, 493, 493, 494, 494, 495, 498,
498, 500, 500, 510, 513, 519, 519, 520,
520, 521, 521, 522, 523, 526, 526, 527,
528, 528 **II**: 11, 12, 13, 14, 17, 21, 23, 38,
54, 67, 68, 77, 81, 82, 83, 98, 99, 109,
111, 111, 112, 113, 114, 114, 115, 116,
116, 117, 118, 118, 119, 125, 137, 137,
138, 138, 139, 142, 142, 143, 143, 144,
144, 149, 149, 152, 152, 153, 153, 154,
154, 155, 156, 156, 157, 157, 166, 168,
170, 178, 186, 214, 219, 219, 220, 221,
227, 229, 232, 236, 241, 242, 242, 243,
267, 271, 280, 294, 294, 296, 317, 341,
341, 350 **III**: 9, 12, 14, 15, 18, 21, 21, 34,
35, 36, 36, 37, 38, 38, 41, 41, 42, 42, 43,
44, 44, 45, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 51,
52, 54, 57, 57, 58, 59, 59, 62, 63, 67, 67,
71, 78, 78, 79, 79, 80, 86, 88, 96, 97, 98,
104, 104, 133, 168, 168, 228, 255, 257,
258, 264, 267, 268, 269, 269, 270, 271,
272, 274, 274, 289, 293, 294, 295, 298,
300, 301, 305, 313, 314, 314, 315, 326,
342, 390, 395, 405, 408, 421, 421, 423,
425, 443, 445, 455, 461, 463, 464, 466,
469, 489, 489, 491, 492, 493, 495, 498,
499, 500, 503, 504 **IV**: 16, 20, 21, 25, 29,
45, 51, 60, 61, 69, 73, 76, 76, 78, 79, 80,
80, 81, 83, 85, 87, 91, 97, 99, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 106, 109, 110, 111,
111, 112, 113, 113, 121, 122, 122, 127,
128, 128, 131, 135, 136, 144, 145, 148,
151, 155, 156, 158, 162, 162, 166, 169,
169, 170, 171, 187, 192, 193, 197, 200,
206, 217, 220, 240, 250, 253, 256, 258,
259, 262, 267, 270, 271, 272, 272, 276,
278, 282, 282, 283, 284, 295, 297, 303,
312, 313, 315, 315, 331, 335, 336, 337,
338, 339, 340, 340, 343, 345, 350, 350,
351, 353, 362, 364, 365, 366, 366, 372,
372, 373, 380, 381, 381, 388, 389, 389,
390, 393, 393, 394, 394, 397
- València, rei sarraí (vegeu ABEN-JOMAIL
ZEIAN; ABU ZEID ABDERRAHMAN)
- VALENÇONA, muller de Ramon Muntaner
III: 18, 23, 23, 413, 421, 425, 425
- Valèria, via **II**: 131
- VALERIOLA, Arnau de **IV**: 255
- VALERY, Alart **I**: 505, 505, 506
- Vall d'Aiora, **IV**: 371
- Vall d'Àneu **IV**: 396
- Vall d'Aran **I**: 51, 422 **IV**: 67, 402
- Vall d'Ebo **I**: 296 **III**: 489
- Vall d'Uixó (vegeu Uixó)
- Vall de Laguar **III**: 35
- Vall de Mazzara (vegeu Mazzara)
- Vall de Roures (vegeu Vall-de-roures)
- Vallada **I**: 383, 383
- Valladolid **II**: 54
- Vallbona **IV**: 97
- Vallbona de les Monges **I**: 465, 465
- Vallcarca **I**: 77, 77
- VALLDAURA, Bernat de **IV**: 235, 235
- Valldemossa **I**: 165
- Vall-de-roures **I**: 359, 396, 396 **III**: 36
- Vall de Toses, baronia de **IV**: 194, 199
- Valldigna **I**: 357 **IV**: 131
- Valldigna, portal de Mallorca **IV**: 170, 170
- VALLES, Sanç de **II**: 98
- Vallès, el **I**: 510 **II**: 42, 331, 331 **III**: 466 **IV**:
65, 183?, 204, 291, 391
- Vallespir **IV**: 222, 228
- VALLET, Bernat **IV**: 205, 206, 208
- Valletes de Sagunt **I**: 243
- Vallfogona de Ripollès **IV**: 183
- VALLGUARNERA (VALLGORNERA), Jaume
de **IV**: 221, 221
- VALLGUARNERA, Sibil-la de **IV**: 221
- VALLGUARNERA, Simó (Simón) de **III**: 329,
329, 417, 417, 424, 424, 471, 471, 472,
473

- VALLGUARNERA, Vidal de **IV**: 221
 Vallguarnera (Vallgornera), d'Empordà
III: 220, 220, 329 **IV**: 221
 Vallguarnera, de Sicília **III**: 329, 435
 Vallobar, castell de **III**: 299
 Vallorsera **I**: 64
 VALLS, Ramon de, canonge de Lleida **I**:
 515, 515
 VALLS I TABERNER, Ferran **I**: 13, 375, 379
II: 34, 54, 110 **III**: 55
 Valls **I**: 120, 139, 154, 396
 Valltraiguera (vegeu Traiguera)
 Vallverd **I**: 281, 478, 478, 479
 Valois **III**: 302
 Valona **III**: 209
 VALTERRA (VALTIERRA), Pedro Xemenis
 de **I**: 232, 238, 238, 239
 Valverde (vegeu Santa Maria de Vallverd)
 Vansa, la **IV**: 199
 Var, departament del **IV**: 220
 VARA THORBECK, Carlos **I**: 170 **II**: 49
 VARELA, Elisa **IV**: 255, 410
 VARIELLAS, Pere Sánchez de **I**: 232
 VARVARO, Alberto **III**: 24
 VASSALL, frare del Temple **III**: 323
 Vaticà, cap **II**: 201
 Vaux-Cernay, monestir, historiador de **I**:
 61
 Vayo, senyor del (vegeu URREA, J. X.)
 VÁZQUEZ CAMPOS, Braulio **III**: 49
 VELA AULESA, Carles **IV**: 329, 337
 VELASCO, Sanxa (vegeu CARRILLO, Sança)
 Velena **III**: 42
 Velillas (Vilella, Vilela) **I**: 99, 354
 Vell, cap (vegeu Llobregat, cap Vell de)
 VENANCI FORTUNAT **I**: 48
 Vendrell, el **I**: 83 **II**: 380
 VENDRINYANS, Jaume de **IV**: 236, 236
 Venècia **II**: 241 **III**: 209, 209, 253, 355, 395,
 401, 402, 403 **IV**: 23, 23, 290, 290, 291,
 291, 292, 294, 295, 296, 296, 297, 300,
 301, 304, 306, 321, 327, 352
 VENTAIOL, Berenguer **IV**: 147
 VENTAIOL (VENTAIOLA), Bernat de **III**:
 358, 359, 368
 VENTIMIGLIA (VENTIMILLA), Aldoví de,
 comte d'Ischia **II**: 207
 VENTIMIGLIA, Segimon de **II**: 173
 VENTIMIGLIA, Vicenç de **II**: 173
 VENTURA SUBIRATS, Jordi **I**: 56, 80, 153 **II**:
 42, 47, 56, 84
 “Ventura Bona”, nau **III**: 425
 Venus Ericina (vegeu Sant Julià, mont)
 VERA, F. Sànxez de **I**: 268
 VERA, Garcia de **I**: 364, 364, 414, 414
 VERA, Gonzalbo de **I**: 268, 364
 Vera **III**: 95
 Veracreu, relíquia de la **III**: 386, 387
 Verde, riu **II**: 128
 Verdejo **III**: 164
 VERDÚ, hostal d'En
 VERGUA, Garcia de **III**: 375
 VERDÉS PIJOAN, Pere **IV**: 398
 Verdú, Hostal d'en **IV**: 366, 366, 372
 VERGUA (BERGA) DE PUEYO, Fortuny **I**:
 421, 421
 VERGUA, Elvira Fernández de **IV**: 199
 VERGUA, Pedro Fernández **I**: 421
 VERLINDEN, Charles **IV**: 354
 VERNET, Arnau de **II**: 84, 84
 VERNET, Ponç de **II**: 84, 84
 VERNET, Ramon de **II**: 84
 VERNET, Tomàs de **II**: 356
 Vernet, el **IV**: 229, 302
 VERNIER, Richard **IV**: 391
 Vero, riu **I**: 516
 VERONA, Bonifaci de **III**: 391, 398, 401,
 401, 402, 402, 403, 404
 VERONA, senyors de, família de Bonifaci
III: 402, 403
 Veruela **II**: 246
 VESPA, Gui de la (vegeu MALAVESPA, H.
 de)
 Vespella **IV**: 339
 Via Fangario, a la perifèria de Càller **IV**: 60
 Vias (Viats) **III**: 266, 266
 VIC, Claude de (vegeu DE VIC, C.)
 Vic **I**: 62, 77, 88, 202, 202 **II**: 352 **IV**: 169,
 203, 309, 314, 315, 381

- Vic, bisbe i bisbat de **I**: 202 **III**: 299, 306 (vegeu també ANGLÉSOLA, Ramon; BERNAT CALVÓ, sant; MUR, Bernat de)
- Vic, Església de **I**: 202
- VICENS I VIVES, Jaume **II**: 40
- VICENT FERRER, Sant **II**: 169 **IV**: 248
- VICENTA, cambrera de Constança de Mallorca **IV**: 141, 141
- VICIANA, Martí de **II**: 13
- VICIANO, Pau **IV**: 80
- Vicién **IV**: 98
- VIDAL, abat de Poblet **I**: 262
- VIDAL, Bernat **I**: 23
- VIDAL I JOVÉ, Joan Francesc **III**: 19
- VIDAURE, Teresa Gil de **I**: 242, 414, 414, 437, 470 **II**: 137, 168, 338 **IV**: 70
- VIDAURE (VIDAURRE), Constança Gil de **IV**: 68, 97
- VIDIELLA, Santiago **I**: 241, 322, 475
- VIELLIARD, Jeanne **IV**: 339
- Viena, antic regne de **II**: 58
- Viena (Vienne) de França (del Delfinat) **I**: 501, 501 **IV**: 51, 66, 69
- VILA, Guillem Ramon de **I**: 315
- VILA, Maria Rosa **IV**: 353
- Vila d'Esglésies (vegeu Esglésies)
- Vila Joiosa, la **I**: 380 **IV**: 371
- Vilabertran **III**: 225, 226, 304 **IV**: 35, 126, 126, 176
- Vilademàger **I**: 77 **IV**: 60
- VILADEMANY, Guillema de **IV**: 340
- VILADEMULS, Berenguer de, arquebisbe de Tarragona **II**: 18, 35, 84
- VILADEMULS, Maria de **I**: 127
- Viladesglésies (vegeu Esglésies)
- VILADRICH, Mercè **I**: 506
- Vilafamés (Vilahameç) **I**: 268, 268 **III**: 36
- Vilafelig **IV**: 264
- VILAFRANCA, Ferrer de **IV**: 203, 204, 224
- VILAFRANCA, Galceran (Gauceran) de **II**: 208
- VILAFRANCA, Ramon de **IV**: 185, 185
- Vilafraça de Conflent **III**: 60 **IV**: 230, 230, 231, 242, 243, 258, 259
- Vilafraça del Penedès **I**: 68, 69, 268, 500, 511, 513, 513 **II**: 314, 330, 380, 382, 384, 384, 387 **III**: 59, 207, 256, 257, 258 **IV**: 124, 125, 169, 204, 257, 302, 303, 308, 315
- Vilagrassa **II**: 317 **IV**: 343
- Vilahameç (vegeu Vilafamés)
- Vilajoiosa (vegeu Vila Joiosa, la)
- Vilajuïga **II**: 331
- Vilalba **II**: 372
- Vilalbí (Vilolbí) **II**: 372, 372
- VILALLONGA, Sibil·la de **IV**: 221
- VILALLONGA, Simó de **IV**: 221
- Vilallonga del Camp **I**: 396, 396
- Vilallonga de la Safor **I**: 354, 354 **III**: 35 **IV**: 382
- Vilallonga de la Salanca **IV**: 163
- Vilallonga de Ter **I**: 516
- Vilamajor, palau de **II**: 42
- Vilamalur **IV**: 255
- VILAMARÍ, Berenguer de **III**: 356
- Vilamarxant **I**: 387, 387 **III**: 35 **IV**: 261
- VILAMUR, vescomte de **III**: 495, 497 **IV**: 180, 180, 182, 202, 213, 311, 311
- VILAMUR, Pere (fill de l'anterior) **IV**: 180
- VILAMUR, Pere de **I**: 109
- VILAMUR, Pere de, vescomte de
- VILAMUR, Ramon de **IV**: 44
- VILANOVA, Agneta de, filla de Vidal **IV**: 84
- VILANOVA, Arnau de **II**: 381 **III**: 256, 256
- VILANOVA, Bernat de **I**: 438, 462
- VILANOVA, Bertran (Bernat) de **I**: 403, 403, 404, 438, 438, 448
- VILANOVA, Galceran de **III**: 291, 291
- VILANOVA, Pere de, fill de Vidal **IV**: 84
- VILANOVA, Ramon, fill de Vidal **IV**: 69, 69, 255
- VILANOVA, Ramon de, fill de Ramon i nét d'en Vidal **IV**: 69, 84, 255, 256, 273, 273, 284, 284, 288, 324, 324, 365, 365, 373, 373
- VILANOVA, Romeu de **II**: 214, 215, 215
- VILANOVA, Sibília de, filla de Vidal **IV**: 84
- VILANOVA, Simó (Simon) de **III**: 249

- VILANOVA, Toda, filla de Vidal **IV**: 84, 135, 374
- VILANOVA, Vidal de, comanador de Montalbà **III**: 263 **IV**: 51, 83, 69, 84, 135, 255, 273, 273, 276, 278, 278, 284, 313
- VILANOVA, Vidal de, fill de Ramon **IV**: 69, 84, 255
- Vilanova de l'Aguda **II**: 158
- Vilanova d'Avinyó (Villeneuve-les-Avignons) **IV**: 120, 120
- Vilanova de la Muga **II**: 373, 373, 374, 378, 378 **III**: 249, 249, 304
- Vilanova de Meià **IV**: 144
- Vilanova (vegeu Castella Villanuova)
- VILAR, Ponç de, ardiaca de Barcelona **II**: 73, 73
- VILA-RASA, Francesc **IV**: 304, 304, 314
- VILA-RASA, Ramon de **IV**: 313, 313, 314
- "Vilardell", espasa d'Alfons el Benigne **IV**: 60, 60
- Vila-real (Vila-reial, Villa-reial) **II**: 317, 518 **II**: 141 **IV**: 79, 343, 343, 374, 381
- VILAREGUT, En, mestre portolà **III**: 307
- VILAREGUT (VILARAGUT), Berenguer de **III**: 190, 191, 191, 192, 193, 194, 424, 424 **IV**: 197
- VILAREGUT (VILARAGUT), Berenguer de, lloctinent **IV**: 77, 197, 197, 198
- VILAREGUT, Berengueró, fill del lloctinent Berenguer **IV**: 197, 198, 314
- VILAREGUT (VILARAGUT), Bernat de **IV**: 69, 69
- VILAREGUT, Ramon de, prior de Montserrat **IV**: 195, 195, 196, 196
- VILAREGUT, Violant de **IV**: 198
- Vila-reial (vegeu Vila-real)
- Vilarnau d'Avall **IV**: 221
- Vila-roja dels Pinars **I**: 224, 224, 225, 226, 226, 264, 267
- VILARRASA, Dalmau **II**: 247
- VILARRASA, Francesc de **IV**: 217
- Vila-seca, al Sud de Tarragona **I**: 289, 289
- Vila-seca (Vilasèquer) d'Empordà **III**: 304
- Vilassar **II**: 85
- Vilatenim **III**: 304
- Vilches (Bilches) **II**: 52, 52
- Vilella (Vilela) (vegeu Velillas)
- VILERT, Bernat de **I**: 458, 458
- Villa Asquer, a Sardenya **IV**: 59
- VILLACAÑAS, José Luis **II**: 67
- Villadolç **I**: 487
- Villafeliche **IV**: 264
- VILLALON, L. J. Andrew **IV**: 365, 395, 396
- Villalengua **IV**: 352
- VILLAMAYOR, Alonso (Alfonso) García de **I**: 434, 434, 435, 439, 450, 451, 470
- VILLANA, Aznar de **I**: 232
- VILLANI, Giovanni **II**: 134, 235, 354 **III**: 279, 459, 466, 481 **IV**: 56, 62, 64, 65, 66, 299, 306, 307, 328
- VILLANUEVA, Concepción **IV**: 321
- Villar del Arzobispo **I**: 293, 376
- Villareal (vegeu Ciudad Real; Vila-real)
- Villarroya **I**: 224
- Villel **I**: 146, 210 **IV**: 190, 271
- Villena (Bilona, Vilena) **I**: 241, 339, 343, 343, 344, 344, 356, 358, 359, 376, 376, 379, 380, 395, 426, 427, 433, 441, 442, 453, 453, 486, 486 **II**: 115, 115, 136, 136 **III**: 41, 43, 311 **IV**: 36, 337, 350, 386, 387, 387
- VILLERS (VIBRES), Guillem **IV**: 224, 224, 227
- Vilobí **IV**: 98
- Vilolbí (vegeu Vilalbí)
- Vimbodí **I**: 518
- Vinferri **IV**: 219
- VINADER, Ramon **IV**: 77, 382, 386
- Vinalopó, riu i vall **I**: 343, 344, 426, 427, 429 **III**: 311 **IV**: 77
- Vinaròs **I**: 222 **II**: 69
- VINATEA, Guillem (Francesc) **IV**: 16, 79, 80, 81, 85
- Vinçà **IV**: 257, 258
- Vincennes, bosc de **II**: 233, 233
- VINCKE, Johannes **I**: 52 **II**: 47, 232, 260, 303, 379 **III**: 198, 217 **IV**: 36, 41, 252, 270
- Vinromà (vegeu Coves de Vinromà)
- VINYES (VINYES, VINYEIG), Forçan (Fontaner) **IV**: 62, 62

- VIOLANT D'ARAGÓ (JOANA), filla de Jaume II **III**: 490, 490 **IV**: 35, 36, 36, 68, 116, 117
- VIOLANT (IOLANT) D'ARAGÓ, filla de Joan I **IV**: 339, 405, 405
- VIOLANT D'ARAGÓ, filla de Pere II el Gran **II**: 217, 217 **III**: 13, 39, 39, 40, 134, 172, 212, 257, 258, 259, 259, 309, 394, 423, 428
- VIOLANT D'ARAGÓ, filla de Jaume I, muller d'Alfons X **I**: 221, 310, 310, 375, 377, 377, 403, 403, 404, 404, 405, 414, 426, 428, 441, 441, 472, 472, 485, 486, 499, 499, 512, 512, 513, 516, 518, 519 **II**: 22, 54, 54, 110, 110, 119, 140, 140, 163, 163 **III**: 17, 31, 31, 38, 38, 49, 57, 58, 60, 62, 85, 86 **IV**: 246, 247
- VIOLANT D'ARAGÓ, muller de Lope de Luna **IV**: 62, 91, 142
- VIOLANT (IOLANDA) DE BAR **IV**: 405, 405, 406, 411
- VIOLANT DE COURTENAY, muller d'Andreu **II** **I**: 221 **II**: 34 **III**: 31
- VIOLANT D'HONGRIA, muller de Jaume I **I**: 39, 40, 91, 221, 221, 310, 310, 311, 312, 312, 313, 315, 315, 318, 318, 320, 320, 321, 332, 332, 335, 335, 337, 337, 371, 371, 375, 377, 377, 378, 379, 381, 383, 383, 384, 384, 386, 389, 389, 390, 390, 392, 426, 464, 465, 465, 467 **II**: 34, 34, 43, 54, 110 **III**: 31, 31, 41, 83
- VIOLANT, Ramona **I**: 45
- VIOLETA, Miquel, notari **I**: 462
- VIOLLET-LE-DUC, Eugène-Emmanuel **I**: 72
- VIRGILI, Antoni **III**: 36
- VIRTUT, comte de (vegeu VISCONTI)
- VIRY, Pierre de **III**: 367
- VISCONTI, Bernabò **IV**: 402
- VISCONTI, Joan Galeazzo, comte de Virtut **IV**: 402, 402, 406, 406
- VISCONTI, Tibald (vegeu GREGORI X, papa)
- Vistabella **I**: 399
- Viterbo **II**: 181
- VIVAR, Roderic Díaz de (vegeu CID, el)
- Viver (Vivers) **I**: 242, 242 **IV**: 102, 103, 104, 104, 105
- VIVERS, Arnau de **IV**: 245
- VIVES, Josep **IV**: 378, 405
- Vola **III**: 325
- Voló, el (Le Boulou, Veló, Velon) **II**: 293, 293, 298, 299, 299, 330, 378, 378 **III**: 18, 60, 216, 249, 251, 277, 305, 441 **IV**: 117, 120, 183, 183, 191, 191, 200, 200, 258
- Volo, golf de **III**: 387
- VOLTA, Alberto della **II**: 232
- Volta Pintada (vegeu Almudaina, porta)
- Voltregà **IV**: 151
- VONES, Ludwig **II**: 208, 260
- Vonitza (Bandissa) **III**: 429, 429
- Vreo, riu **I**: 516
- Vulgata, la **IV**: 29, 30, 32, 33
- WEBSTER, Jill **IV**: 227, 315
- WOLFF, Philippe **II**: 263
- WIERUSZOWSKI, Helena **III**: 175
- WILLEMSEN, Carl A. **IV**: 118, 135
- WITTLIN, Curt **IV**: 322
- WOODSTOCK, Eduard de, Príncep de Galles, Príncep Negre **IV**: 179, 199, 396
- Xàbia (Xèbea), vall de **III**: 35
- Xaca (vegeu Sciacca)
- Xaló (Aixelló), vall de **III**: 35
- Xalons (vegeu Chalons)
- XAMPANYA, comte de (vegeu TEOBALD)
- XAMPANYA, comtessa de (vegeu BLANCA)
- Xarafull (Sarafull, Jarafuel) **I**: 379, 379
- XARAMUNT, Manfrè de (vegeu CHIARAMONTE, M.)
- Xàtiva (Eixàtiva) **I**: 24, 35, 57, 148, 168, 196, 220, 220, 237, 283, 290, 346, 359, 359, 360, 360, 361, 361, 362, 363, 363, 364, 365, 366, 366, 369, 370, 371, 371, 372, 372, 373, 374, 374, 375, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 381, 382, 382, 383, 383, 384, 385, 385, 386, 388, 390, 392, 394, 401, 401, 426, 426, 486, 486, 493, 497,

- 497, 500, 520, 520, 521, 521, 522, 522, 523, 523, 524, 524, 527, 527 **II**: 12, 14, 21, 116, 116, 117, 117, 142, 143, 143, 152, 154, 380, 381 **III**: 35, 35, 37, 63, 65, 65, 86, 86, 241, 255, 269, 272, 272, 314, 474, 474, 490 **IV**: 17, 78, 78, 79, 80, 84, 87, 88, 135, 206, 258, 276, 348, 349, 387
- Xàtiva, alcaid de **I**: 359, 361, 363, 365, 366, 369, 370, 372, 372, 373, 378, 381, 382, 384, 384, 387, 390
- Xauaquello (vegeu Sauquillo)
- Xea (vegeu Egea de los Caballeros)
- Xèbea, vall de (vegeu vall de Xàbia)
- Xella **I**: 363 **IV**: 374
- Xelva **I**: 471 **II**: 154 **IV**: 103, 104
- XEMELIC (vegeu ISHAC MELEK)
- Xepolella (Xelpolella) **I**: 329, 330
- Xera **IV**: 240
- Xerea (Eixerea), la, porta de València **I**: 326, 326, 329, 329
- Xerez **I**: 481
- XÈRICA, Alfons Roger de (vegeu LLÚRIA, Alfons Roger de)
- XÈRICA, Bonaventura de **IV**: 314
- XÈRICA, Elfa de **IV**: 338
- XÈRICA (EIXÈRICA), Jaume de, fill de Jaume **I**: 242 **III**: 51 **IV**: 70
- XÈRICA, Jaume II de **III**: 51, 51, 494, 496 **IV**: 70, 97, 102, 104
- XÈRICA (EIXÈRICA), Jaume III de **IV**: 70, 70, 75, 104, 240
- XÈRICA, Jaume (avi del III)
- XÈRICA, Joan Alfonso de **IV**: 378, 378
- XÈRICA (EIXÈRICA), Pere (Pedro) d' **III**: 494 **IV**: 18, 53, 77, 87, 97, 101, 102, 102, 103, 103, 104, 104, 106, 106, 109, 132, 144, 144, 147, 148, 153, 153, 157, 160, 172, 172, 173, 178, 179, 180, 182, 183, 189, 189, 199, 202, 202, 211, 211, 213, 217, 222, 222, 223, 223, 224, 224, 225, 226, 229, 230, 238, 239, 239, 240, 240, 272, 276, 277, 277, 283, 283, 285, 313, 313, 324, 324, 325, 325, 337, 337, 345, 345, 346, 347, 352, 359, 360, 378
- Xèrica (Eixèrica) **I**: 242, 242, 291 **III**: 35 **IV**: 102, 102, 104, 104, 109, 282, 282, 285, 365, 388
- Xest (Alcamp, Xestalcamp) **I**: 387, 387 **III**: 35 **IV**: 151
- Xest, riu de (vegeu Rambla de Catarroja)
- Xestaltar **IV**: 34
- Xibília (vegeu Sevilla)
- Xicle (vegeu Scicli)
- Xicó (XÍQUO), Joan **I**: 166, 166, 218, 218
- Xilvella (vegeu Xirivella)
- Xilxes (Silxes) **III**: 36 **IV**: 366, 381
- XIMÉNEZ, Elvira, muller d'Alemanya Luna) **I**: 152
- XIMÉNEZ, Jossiana **I**: 87
- XIMÉNEZ GORDO, Miquel **IV**: 264, 264, 265, 280
- XIMÉNEZ D'ARENÓS, Constança **IV**: 98
- XIMÉNEZ D'ARENÓS, Sança **IV**: 372
- XIMÉNEZ DE EMBÚN, Tomàs **II**: 38
- XIMÉNEZ DE RADA, Roderic (Roderic de Toledo), arquebisbe de Toledo **I**: 61 **II**: 18, 48, 49, 50, 51
- Xinosa **III**: 314 **IV**: 76, 78, 145, 335, 338
- Xio, castell de **I**: 346
- Xiprà, pont de (vegeu Ceprano, pont de)
- Xipre **II**: 136 **III**: 324, 330, 344, 375, 382, 477 **IV**: 55, 296, 304, 339
- Xirillent **IV**: 121
- Xirell **III**: 485
- Xirivella (Xilvella) **III**: 9, 19, 22, 23, 36
- Xisvert (vegeu Alcalà de Xivert)
- Xiu (vegeu Quios)
- Xiva de Bunyol **I**: 245, 387, 485 **III**: 35 **IV**: 37, 365
- Xivert (vegeu Alcalà de Xivert)
- Xixarà, alqueria **IV**: 288
- Xixona (Seixona, Xeixona) **I**: 380, 380, 396, 510 **II**: 14 **III**: 35, 311, 313 **IV**: 51, 60, 77, 79, 103, 144, 347, 371, 387
- Xixona, riu **I**: 296, 379, 380
- Xodos **I**: 222
- Xomofred (vegeu Fiumefreddo)
- Xot **IV**: 240
- XUAIP (XUARP) **I**: 193, 193, 194, 206, 208

- Xulilla (Xulell) **III**: 35
 Xúquer, Ribera de (vegeu Ribera de Xúquer)
 Xúquer, riu **I**: 272, 272, 357, 363, 367, 373, 379, 388, 495, 520 **II**: 117 **IV**: 77, 206, 377
 Xurert (vegeu Xivert)
- YAGHMORACEN, rei de Tremissèn **III**: 52
 YAHIA ABENGÀNIA, governador de Múrcia i València **II**: 38
 YÁÑEZ, Elionor **IV**: 53
 YUAGA, Joan Pérez de **IV**: 331
 YUAGA, Pero Jaimes de **IV**: 331
- ZABALEGUI, Z. (vegeu ZABALO ZABALEGUI, F. J.)
 ZABALO ZABALEGUI, Francisco Javier **IV**: 365
 ZACCARIA (JAQUERIA), Benedetto (Bonedetto) **II**: 174 **III**: 385, 385
 ZACCARIA, Manuel **III**: 324, 385, 385
 ZACCARIA (JAQUERIA), Ticino (Teodisino, Tesí) **III**: 385, 385, 386, 421
 ZAÈN, ZAHÈN (vegeu ABEN-JOMAIL ZEIAN)
 Zante, illa **III**: 275
 ZAPATA, Agnès **I**: 364 **II**: 247 **III**: 330
 ZAPATA, Bernarda **IV**: 286
 ZAPATA, Gonçalvo, bisbe d'Oscà **IV**: 262, 262, 263
 ZARAGOZA I PASCUAL, Ernest **I**: 137
 Zarzís (Ris) **III**: 274, 275
 ZAYYAN (ZEIAN) IBN MARDANIX (vegeu ABEN-JOMAIL ZEIAN)
 ZEDDA, Corrado **IV**: 318
- ZEISSBERG, Heinrich **IV**: 36
 ZENO, Pietro **IV**: 296
 ZIMMERMANN, Michel **III**: 338, 340, 349
 ZUNZUNEGUI, José **IV**: 344
 ZURITA, Jerónimo **I**: 52, 58, 63, 65, 81, 97, 102, 133, 150, 153, 157, 182, 199, 201, 204, 217, 221, 229, 231, 232, 235, 238, 252, 362, 366, 369, 391, 403, 409, 416, 418, 419, 441, 442, 455, 457, 459, 461, 463, 464, 466, 470, 473, 475, 487, 488, 490, 499, 500, 517 **II**: 27, 42, 49, 53, 58, 69, 120, 121, 128, 134, 140, 141, 149, 150, 163, 185, 244, 247, 258, 260, 262, 347, 354 **III**: 194, 261, 264, 271, 272, 273, 274, 277, 279, 282, 284, 289, 290, 291, 292, 295, 297, 299, 305, 308, 309, 310, 311, 313, 315, 331, 336, 405, 408, 424, 428, 429, 464, 466, 468, 469, 471, 472, 481, 482, 484, 485, 488 **IV**: 39, 41, 42, 47, 48, 51, 53, 54, 55, 59, 62, 64, 66, 68, 69, 70, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 91, 92, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 120, 128, 130, 131, 133, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 180, 183, 193, 198, 202, 209, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 254, 255, 259, 260, 262, 264, 265, 266, 267, 269, 272, 274, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 288, 289, 290, 291, 294, 295, 297, 300, 301, 303, 304, 308, 313, 316, 319, 320, 323, 324, 325, 326, 327, 336, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 366, 367, 370, 371, 379, 380, 381, 382, 392, 395, 396, 397, 400, 402, 404, 406, 407, 410, 411

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus Tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAFALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans». Vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAFALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (Segles XVI al XVIII)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)

- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolíngi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitaḇ al-ʿAmal Bi-l-ast ʿurlaḇ» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samh. Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses (Segles X-XIII)* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del 'Viage literario' de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona. Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana. 'Diari català' (1789-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)

- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. iv, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873)*. Mapes. Índex (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ i LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 (1908; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ i LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 (1921; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409)*. Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria (1947; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. i, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630)*. Mapes. Índex (2003)
- 62 Josep PUIG i CADAFALCH, *Josep Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1908; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. vi, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)

- 70/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Lluís BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* (1925; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. IV (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval* (2011)
- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)
- 90 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 4, *Anys 1916-1936* (2012)
- 91 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La família reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic* (2011)
- 92 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. II, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç* (2013)

- 93 Albert BALCELLS, *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013)
- 94 Antoni RIERA (coord.), *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana* (2013)
- 95 Albert BALCELLS, *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De 'L'Avenç' a l'Institut d'Estudis Catalans* (2013)
- 96 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós* (2014)
- 97 Enric PUJOL (ed.), *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió* (2014)
- 98 M. Teresa FERRER (cur.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el compromís de Casp* (2015)
- 99/1 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, vol. 1 (2015)
- 99/2 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, vol. 2 (2015)
- 100 *La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya* (2015)
- 101 *Les quatre grans Cròniques. V. Apèndix i índex* (2016)

9 788499 653259